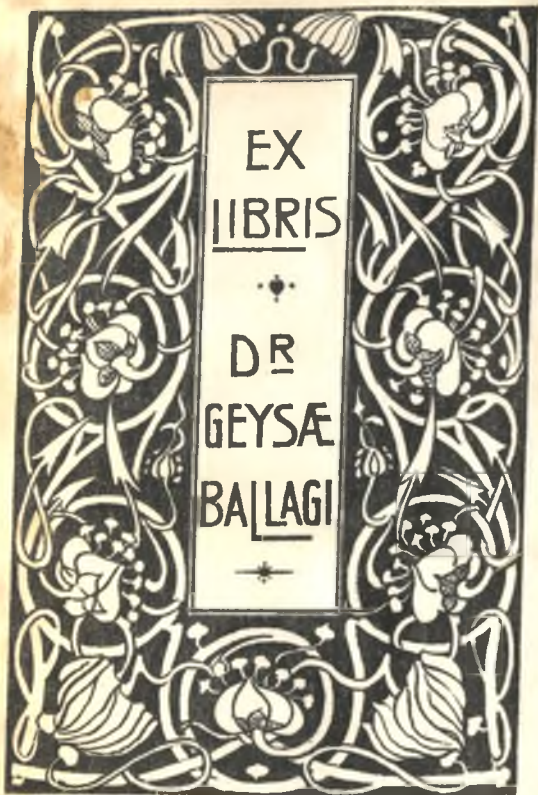

Politikai
röpiratok,

60.

1976

1994

1999-07-08

- 1.) 001 0006 384 058
- 2.) 001 0006 384 042
- 3.) 001 0006 384 035
- 4.) 001 0006 384 028
- 5.) 001 0006 384 011
- 6.) 001 0006 384 004
- 7.) 001 0006 383 991
- 8.) 001 0006 383 984
- 9.) 001 0006 383 977
- 10.) 001 0006 383 960
- 11.) 001 0006 383 953
- 12.) 001 0006 383 946

1. Török e hogy mindentem hátra hagyjak? Békésházi Tűzcsel. 1838.
2. 1848. évi Erdélyi országgyűlési törvényekhez történelmi függelékkel. Fajsekkel tüntetett 2. díj kiadás. 1861.
3. Törvénykönyvről és törvényekről. Helyfoglalás. 18. kötet. Széchenyi
4. Székelyföld. Erdélyről. Klauzál Endre felvétel. Léon Lipóthé. 1866.
5. Erdély névményei. Dr. Bánffy Alberté. 1871.
6. Dankosnyelvi u. Neustamburgi Schreiber von Die geistlichen Wähler der Grafschaft Altamburger Wahlbezirk. Von Stefan Jankovics. 1872.
7. Lakás-e reformjárt? 2. díj kiadás. 1872.
8. Magyar történelmi országos egyesületi közlönyei. 1874.
9. Ficsó Kálmán beszéde az országgyűlésen 1875. febr. 3. ülésén. 1875.
10. Milyen legyen az új törvények alapja? Dr. Kálmán Jánosé. 1875.
11. Körmentés Fiume nyitása a magyar országos képviselői közgyűlésén. Törvény ^{1875.}
12. Mivel kell a közigazgatásunkat? Dr. Zeleny Danielé. 1876.

18

Faint, illegible handwriting on lined paper, possibly bleed-through from the reverse side.

7

60
455

Pr. n. 47.

I G A Z - E

H O G Y

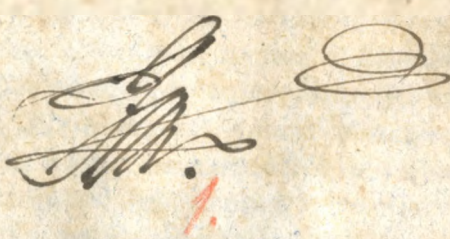
60.

MINDENBEN HÁTRA VAGYUNK?

BÉKEHÁZI INNOCENT

Beke Imre Károly
ÁLTAL

M E G F E J T V E.

P E S T E N.

Esztergani k. **Beimel József** áruja.

1 8 3 8.

616F12 00564959

DE BALLAGI GÉZA.

Nem a' nép' mennyisége, hanem minémisége hervaszt, vagy virágoztat valamelly hazát.

Gr. Széchenyi.

E I Ö S Z Ó.

Haladnunk kell szünet nélkül előbbre; ez általán földi rendeltetésünk. Csak a' mennyire ezen előrehaladásnak czélirányos eszközeivel helyesen megismerkedünk, azok' körét tikkadhatlanul terjesztjük, és velük úgyesen tudunk, és serényen akarunk élni; annyiból vagyunk azok, a' mikké lennünk lehet, és kell. Miképen pedig az útnak eredt egyes vándor előtt gyakran haladásának pontjain több ösvények ágaznak el, mellyek közül eljuthatna ugyan ő kitűzött czéljához mindegyikén, de talán nem egyenlő kényelemmel, biztossággal 's nem is azonegy idő alatt: úgy az egész nemzeteknek is noha a' társas életbe lépésüknek azonegy czélja van; de az ahoz juthatásnak eszközlésére különféle utak és módok állanak az állapotok' külön lépcsőjéhez képest részént már készen hatalmában; részént pedig a' népesedésnek, és az uj meg uj szükségeknek szaporodásával szakadatlanul kell törekednie minél több, és az ohajtott jólétre

minél bizonyosabban vezető eszközöknek fölta-
lálására 's köz megismertetésére.

És itt lappang épen a' hijány, mellyet a' hal-
hatlan nevű és érdemű gróf Széchenyi István a'
magyar nemzetnek szemérelobbantott azon mon-
dásával, hogy „mi mindenben hátra vagyunk.“
Ugy látszik azonban hogy ez által a' honszerető,
és emberismerő Gróf igen szerencsés volt hono-
sit épen azon oldalról érinteni, melly természete-
tileg minden emberben legérzékenyebb. Ugyan
is ezen — kissé boszontó — állítás fölzdútván
azokat, kiket a' vád leginkább illethet, 's kik-
nek mind tehetségükben, mind kötelességükben
áll valamint a' hátramaradásnak okait orvosolni,
úgy az előrehaladásnak eszközeiről is gondos-
kodni: a' nemzeti nyelv, öltözet, ipar, litera-
tura a' munkás honszeretettel, a' csinosodás'
különféle ágaira, 's a' közjólétre összefogóbb
akarattal és tetteles munkálkodással egyetembe
egészen újra kezde születni köztünk; és ezen
rövid idő alatt többet haladt a' magyar nemzet
előre ama' kissé csipős érintés által, mint szá-
zadoknak lefolyása alatt az „extra Hungariam
non est vita“ 's hasonló hizelgő magasztalások-
kal a' nemzetet károsan elszenderítő irók' fe-
csegése által.

Többire a' mit a' dücső hazafi és író állító-
lag mondott, én azt kérdésképen választám ér-
tekezésem' czimjéül és tárgyául. Ő leginkább
gazdálkodásbeli, politikai és egyéb polgári ren-

delkezéseinkhez és állásunkhoz képesti helyezetünkre 'függeszté' figyelmét: én nemzetünknek egyedül 's külön csak szellemi műveltségét, 's ennek mibenlétét, eszközeit 's a't. tüzém elmélceldéseim' céljaúl. Ha azonban ezen nemzeti műveltségnek rajza, 's úgy szólván physiognomiája talán nem mindenben leend kielégítő, és a' fölvelt kérdésre adott felelet kedvező az olvasónak várakozására nézve nálam is, ez ne ellenem bosszantsa őtet haragra; hanem inkább arra ösztönözze, hogy a' józan előrehaladásnak lelkét élessze, eszközölje, és terjessze köréhezképest teljes erőjéből, mégismervén hijányainkat.

Végre egy egész nemzetnek szellemi műveltségéről lévén szó, szent kötelességemnek ismerem azt is megvallani, hogy e' fontos 's egyszersmind kényes tárgyhoz szóllani, 's abban akár a' lappangó hijányoknak orvoslására, akár a' helyeseknek tökéletesbitésére nézve javalatot adni 's a't. a' haza' atyáit illeti legméltábban: azonban nem fog talán vétekkül tulajdonítatni, ha magános személyek is gondolatjaikat közlendik, vág'y is inkább szives kérelmüket a' haza eleibe terjesztik.

Ezt annál szükségesbnek ismerem és ítélem jelenleg, mivel az úgy nevezett korszelem, fölvilágosodás, szabadság, előrehaladás 's a't. széltében minden ajakról pereg: hogy tehát a' sokat jelentő szavak' helyte-

len értelménye által a' rövidebb látásuak el ne csábítassanak, és talán épen ellenkező tulságokra ne vetemüljenek, tanácsos üdejében ezen eszméket helyesen nekik megfejtteni, és azoknak jelenlegi minémüségét és irányzatát hiven előadni.

Ha talán ezen kijelelt olvasók' osztályán kívül másoknak is hozand valamit emlékezetükbe fontolgatásra méltót csekély törekvésem; annál bővebben meg lesz igaz jó szándékból eredett fáradságom jutalmazva.

Pesten, mart. 27. 1838.

A' Szerző.

A' munkának tartalma.

Előszó	lap. 1
------------------	--------

E l s ő | R é s z .

1. §. A' művelt polgár' képének rajza	1
2. §. A' szellemi műveltség' ismerete	12
3. §. A' műveltség' köre és ágai	15
4. §. A' műveltség' czélja	19
5. §. A' műveltség' szükséges volta	21
6. §. A' műveltség' keletkezésének és haladásának szokott módja	24
7. §. A' műveltség' eszközei általán	30
8. §. A' művelődés nevezet szerint	31
9. §. A' műveltség' honunkra alkalmazva	50
10. §. A' Korszelleme a' nemzeti művelődésre nézve	64

M á s o d i k R é s z .

1. §. Összefüggése a' két résznek	82
2. §. A' vallások' különsege nem akadályozza a' szellemi művelődést	82
3. §. A' vallás' elnyomásából eredtek a' honi szellemi művelődést gátló gyászos történetek	85
4. §. A' türedelmetlenség okozta honunkban a' sok veszélyt	92
5. §. Honunkban jelenleg létező vallások egyenlő törvényen alapulnak	93

6. §. A' Protestánsok' suljai orvoslást kívánnak	102
7. §. Az Evangelikusok' suljai a' törvények' önkényes magyarázatából eredtek	106
8. §. A' záradék „absque tamen praeiudicio etc.“ alattomos módon csuszott a' törvénybe	108
9. §. A' 13. §. az 1790. 26. törv. a' papság egyenetlenkedése miatt csuszott a' törvénybe	110
10. §. Ezen 13. §-ból sok rossz következett; a' minők az intimatumok, pátensek	112
11. §. A' Religióról rendelkezni, az országgyűléséhez tartozik	117
12. §. Az Evangelikusok' suljait tovább nem lehet halasztani	121
13. §. Az Evangelikusok' suljait az előleges sérelmek' sorába kell iktatni	122
14. §. A' vallásos tárgyról tanácskozásból ki kell zárni az egyháziakat	126
15. §. Az egyháziakat a' Vármegyék' követjei repraesentálják	134
16. §. A' vallás a' polgári életben korlátokat se nem adhat, se nem szenvedhet	136
17. §. A' törvényhatóságnak fő föladása a' vallás' oldalma	138
18. §. A' hierárcchianak systemája gátolja a' művelődést	144
19. §. A' Kor' szelleme a' perfectibilitas' principiuma	152
20. §. Istenemet miképen imádjám? ez ius connatum naturale	159
21. §. A' katolikus szüléknek nem tilalmaztathatik gyermekeiket protestans iskolákba küldeni	165
22. §. Minden vallásbeli papok a' religio' fundusából fizetessenek	168
23. §. Az egyházi jószágok a' status' sajátjai	170
24. §. A' szellemi művelődést akadályozza a' katolikusoknál divatozó latán nyelv az isteni tiszteletben	200

25. §. A' katolikusok nagy számu ünnepei károsok	lap. 205
26. §. A' sajtónak korlátozása főleg akadályozza a művelődést	208

H a r m a d i k R é s z.

1. §. Előjegyzet	217
2. §. Az Intimatumok kártékonyok, mert a' Rever- salisok ezeken alapulnak	222
3. §. A' Reversalisok szükségtelenek	228
4. §. Az evangélikus atyának leány magzatit is annak vallásában nevelni nem ellenkezik a' kath. vallás' szabásaival	232
5. §. Az eddig adott Reversalisok is semmisítesse- nek meg	234
6. §. A' magzatok 18 esztendős korukig az attyuk vallását kövessék, ezután szabadon válasszák magoknak a' vallást	235
7. §. A' ki 18 esztendős koráig meg nem tanulta a' vallást, hat hét alatt sem fogja megtanulni, azért a' hat héti censurát el kell törteni	237
8. §. Akár mely katolikus is szabadon választhas- son vallást magának	240
9. §. A' törvény nem szól a' tanításról, csak azt ren- deli, hogy a' vallás' változtatás esetei a' Fe- jedelemnek megjelentessenek	241
10. §. A' vallás' változtatás vakmerőn nem történ- hetik	242
11. §. Az egyik jó vallásból a' másokra vakmerő nem lehet az átmenetel	244
12. §. A' Reversalisok, és a' hat héti censura, pro- selytismus, nem más	252
13. Kövesse kiki a' vallás' választásban a' maga meg- győződését	256
14. §. A' transitust annyiszor mennyiszor szükség megengedni	259

15. §. A' transitus nem szülhet indifferentismust . . .	lap. 259
16. §. Az Evangelikusoknál szabad az átmenetel más vallásra, és még sincs köztük vallási hanyagság	262
17. §. Nem félhetni az indifferentismustól, csak az Isten' szava' szolgálja tegyenek eleget kötelességüknek	265
18. §. A' vallási egyesülésnek a' katolikusok vetnek gátot a' Recopulatio által	267
19. §. A' Recopulatio lealacsonítja a' más vallást, és annak szolgálja	268
20. §. A' házasság merő polgári szövetség, melly fölbontathatik	269
ZÁRSZÓ	317

ELSŐ RÉSZ.

1. §.

A' műveltt polgár' képének rajza.

Hogy a' szellemi műveltségnek értelményét, és mi-voltát helyesen fölfoghassuk, és annak jelen állapotját kellőleg megbírálhassuk; szükségesnek gondoltam egy műveltt polgár' képének rajzát legelőre lefösteni; mi-ként az építömester szokta a' munkához-kezdés előtt mintáját és tervét elkészíteni: hogy magunkat, 's nem-zetünket a' rajzhoz mérve, kitapogathassuk, mennyi-ben közeledtünk az előképhez, — miben vagyunk hátra, — mi okozta a' hátramaradást — miképen lehetne az akadályokat elmozdítani, 's mi módon előre haladásunkat eszközteni? *) 's a' t.

*) Már csak annál fogva is hogy minyájan sok botlások, és téve-dések' veszedelmének vagyunk kitétetve; igen nagy jól tesz az mind saját korának embereivel, mind a' késő onokákkal, a' ki koronként följegyi a' nemzeti műveltségnek előre haladását, vagy csökkenését; mind annak, mind ennek okait és eszközeit: a' ki évrázába ictalja a' nemzet között divatozni indúltt gondolkodásmódot, elveket, szóval: a' ki nyilvánosságra hozza a' művelődés' történetit; mivel ezeket vizsgálva mind mások', mind talán maguk' tévedéseiket mintegy tükörben láthatják, 's tőlük bizonyosabban óvakodhatnak az együdübeliek; a' későbbi ivadék pedig hasonló szempontból tekintvén az ős kor' műveltségének történeteibe, megbírálhatja, ha valjon elveink, gondolkozásmó-dunk, 's talán némelly közkedvességre kapni látszott eszmék 's a' t. kiállják-e a' szigorú próbát vagynem, 's ennél fogva a' követésre adtunk-e utódinknak méltó példát, vagy botlásaink a' szemesebb vigyázatra, a' komolyabb megfontolásra intik őket?

Mivel a' nemzet egyes háznépekből, ezek ismét rideg személyekből állanak: az egész nemzetnek is és az ő csinosodásának szintugy, mint az egyes személyek' művelődésbeli haladásának bizonyos lépcsőji és údókorai vannak; és mindenik kornak másmás saját módjai, eszközei és utjai, mellyeken egyik korból a' másikba állép, és mind belső, mind külső erejire nézve fejledez. Ezen nézetemnél fogva hívém egy művelt ember'képében mint helyesen választott mintában előterjeszthetni egy egész nemzet' műveltségbeli állapotjának rajzát. A' színek, mellyeknek ezen képet egészszé kell alkotni, részint azon segédeszközöket mutatják, mellyek által a' műveltség készül; részint azon lényeges bélyegeket, mellyekkel a' művelt embernek díszeskedni kell, ha ezen névre méltó kíván lenni; a' színek vegyülete a' műveltségbeni haladásnak fokait és lépcsőit árnyékolja 's a' t.

A' művelt polgárban első helyre teszem a' honszeretetet azért, mert a' kiben ez nincs, az a' valódi és kivált a' közműveltségre s annak előmozdítására se nem törekszik, sem művelt ember — a' szónak tiszta és méltó értelmében nem lehet. A' mit ő e' részben tenni látszik, az nem más, mint embertelen, mocskos haszonlesés; mások' kárával is gyarapodni vágyó telhetetlenség, és a' közjóllétnek terjedését gátló undok önnönzés. Azért törekedtek a' régi nemzetek minél korábban gyermekeik' szívébe a' honszeretetnek tűzét fölélesztetni. A' honszeretetnek magasztalását hallotta a' görög és római fiú előbb mintsem annak mibenlétét érthette volna: a' honszeretnek példáját, és ezeknek közmegtiszteltetését látta a' görög és római fiú a' nemzeti ünnepek', lakomák' és multságok' alkalmakor; a' honszeretetet éleszték a' görög és római növendékek' lelkében a' magukat jeles tetteik által megkülömböztető férfiak' emlékezetének örökítésére emelt oszlopok; azoknak megdűcsöztetésére szentelt ünnepek; sőt a' honszeretetre búzdítá őket még a' büntetés is, a' száműzetés — „inkább honn

meggyilkoltatni 's akármi kínos mód által meghalni, mint hazájából kitiltva élni! ez volt minden görögnek jelszava.

A' honszeretetet által azonban nem értem én sem a' régihez egyedül azért, mert régi, makacsul vonzódo ragaszkodást; sem ama' féltékeny, vagy talán szinte ferde czélzású kislelkűséget, melly minden változtatásnak és ujtásnak ellensége; de még kevesbé azon korlátlan gondolkodású féketlenséget, magában megbizottságot, és éretlen lengetegséget, melly mindent, a' mi régi, halomra dül föl és omlaszt össze, 's vakon hódol az ó önhatólag gondolkodni restelkedő, vagy nem tudó lelke mindennek, a' mi új, egyedül azért mert új; hanem azon közértelmű szeretetet, és rendíthetetlen hűséget 's ragaszkodást a' nemzeti alkotmányhoz, melly által a' haza'saját függetlenségében főnáll, 's mellynél fogva annak főnállhatására, diszére, és átalán a' köz jóllétnek előmozdítására, körünkhöz képest mindent szívesen megteszünk, a' mi tőlünk lehet.

Bátorság, birtok, szabadság teszik azon bonthatatlan köteleket, mellyek az embert azon polgáregyesülethez kötik, mellynek ő tagja, 's a' mellyek azon honnak szeretetére kötelezik, mellynek ő gyermeke. A' hol e' háromra számolni nem lehet — nincs ott haza — legalább annak, a' ki ezekben részt nem vehet, nem hazája tulajdonkép' azon föld. Minél nagyobb mértékben veszi valaki a' hazától ezen jótéteményeket, annál többel tartozik viszont ő is a' hazának; 's minél többel birunk ollyasokkal, a' mik nekünk becsesek és kedvesek, annál becsesebbnek és kedvesebbnek kell előttünk lenni a' honnak és polgári alkotmánynak is: mindenkire nézve különben nagy és megbecsülhetetlen jótétemény az, átalán hogy neki hazája vagyon; a' hol nem kell szüntelen arról aggódnia, hogy vagyónak csöndes birásában, és a' törvény által megszentelt igazáiban háborgattatik; — a' hol a' bölcs törvények és azoknak szemes 's lélekismeretes végrehajtói lehe-

tőleg gátot vetnek előre a' kártékony szándéku gonoszok' kicsapongásinak; vagy a' hol ezt nem teheték, érdeme szerint büntetik a' törvényszegőt személyválasztás nélkül. Innét:

A' művelt polgár előtt elsőben is szentek és sértetetlenek az ő hazájának minden álló törvényei egyaránt. Mert megismeri ő hogy törvények nélkül semmi emberi egyesület fön nem állhat tartósan, mivel az egyesült akaratok, és erőnek is csak a' törvények adhatnak célhoz vezető irányt, és nyomosságot. Tudja a' művelt polgár, hogy a' hol kiki saját tetszését követi; hol megállapított törvények nem kötik az akaratot és szíveket össze; vagy a' hol a' főnálló törvények nem tartatnak egyaránt tiszteletben; ott a' közjólét folyékony homokra épült, sőt száműzve van már honosítása előtt. Tudja a' művelt polgár, miként a' haza szerez neki bátorságot, békességet, az igazságnak kiszolgáltatását 's a' t.: úgy viszont kötelességének ismeri ő is a' haza' közjólétének előmozdításáért holmi terheket magára vállalni; sőt kész a' rendkívüli esetekben még a' törvények által engedett kiváltságaiban is rövidséget szenvedni. Távól vagyon attól a' művelt polgár, hogy ő úgy tekintené a' törvényeket átalán, mint szabadságának temetőjét; sőt ellenkezőleg egyedül a' törvényeknek mint mindannyi megvívhatatlan bástyáknak oltalma alatt hiszi ő szabadságának főnállhatását *). Átlátja ő hogy a' szabadságérzemenye szintűgy megállhat a' polgári törvények mellett, miként az erény az isteni parancsolatok mellett. Külömbiséget tesz ő a' helyes értelemben vett szabadság, és a' féketlen korlátlanlás között. Szabadnak lenni nem annyit jelent nála, mint semmi törvényt nem ismerni, senkitől nem függeni, 's egyedül saját zajongó szenvedelmét követni; hanem inkább egyenesen abban helyezi az embernek szellemi szabadságát, hogy ez természeti ösztöneinek ellenére

*) Arma enim imperia parant, leges parta conservant. Werbóczy Praefat.

is képes magát a' törvény által parancsolt cselekedetre elhatározni: 's azért a' művelt polgár lélekismeretesen és örömmel engedelmeskedik valamint minden törvényes előjárójának, úgy azok' rendelkezéseinek is nem pedig félelemből mint a' rabszolga, kit csak a' büntetéstől félelem bír a' törvénytelljesítésre, de az ellenszegülésre kész szándékát mindenkor keblében hordozza, kitörendőt azonnal, ha azt félelem nélkül teheti.

A' művelt polgár minden igazságos úton módon ügyekszik vagyont gyarapítani. Azonban előbbrevaló nála kivált az összeütközés' esetiben a' közboldogságtulajdon pillanatnyi haszonreményénél: mi okért a' hazának nem csak rendes szolgálatjára kész ő, de a' rendkívüli áldozatokra is hajlandó a' rendkívüli esetekben: tudván hogy valamint a' haza' köznyomorúságából, úgy jóllétéből is előbb utóbb őreája is haramlik valamely rész. Ha nyilvános hivatalt nem visel is a' művelt polgár, melly által egyenesen befolyhatna a' közjóllétre és annak virágoztatására, azért a' maga körében, bár mily szük legyen is az, tikkadhatatlanul ügyekszik annak előmozdítására annyit tenni, a' mennyit tehet. Ugyan is tudja ő, hogy, ha a' nemzet, melly rideg személyekből és egyes családokból áll, 's ha ezek egyenként szerencsétlenek; egymást viszálykodással, egyeneltlenséggel és felekezetkajánsággal emésztik; ha a' henye vagy pazérló életmód 's a' t. által elszegényednek: az egész státusnak kellene az efféle ostorokat és sebeket utóbb érezni; azért fárathatlanul ügyekszik a' maga háznépét lehetőleg, és minden tekintetben jó karba állítani; a' takarékoságot, mértékletességet, és jó rendet mindenben főtartani; háznépét minden elkorcsosodástól oltalmazni, és főleg magzatának mindenoldalú jó neveléséről gondoskodni. A' nevelést kiváltképen saját példájával kívánja és törekszik jóvá, és fogamatossá tenni. Magzatjait fidején korán nemükhez képest munkássághoz, serénységhez, takarékosághoz 's a' t. szoktatja; hogy e' képen az egyháznak jó embereket, a' polgári társaságnak ügyes és hűséges polgárokat nevelvén, mind

amannak, mind ennek virágzását lehetőleg előmozdítsa. Ha rendes foglalatosságain és tartozásain kívül még holmi hasznos új találmányaival a' különféle művészeteknek, gazdálkodásnak, kereskedésnek 's a' t. előmozdítására új ösvényt mutathat; abból ő titkot nem csinál; hanem emberszeretőleg másokkal is szives közleni azt, a' mi által polgártársainak alkalmat nyujthat a' tisztességes keresetmódra. Nem külömben a' főnálló, vagy állítandó művészeti, szorgalombeli 's egyéb jótékony intézetek' előmozdítására, 's gyámolítására is sem fáradságát, sem, ha telik tőle, költségét nem sajnálja.

De mivel a' legterjedelmesebb birtok, a' legdúsabb kincsek sem tehetik a' polgárt boldoggá, ha ezekkel csöndességben, bátorságban és békességben nem élhet: annakokáért a' művelt polgár valamint saját házában a' békességet, csöndet és zajtalan egyességet szereti: úgy házán kívül is mindenekkel a' békességet, és atyafiságos egyetértést szívéből kívánja föntartani. Nincs gyűlöltebb vétek előtte, mint a' honfiak közötti czivakodás; keresve keresett küszködés, és kaján vetélkedés. Ennél fogva gondosan kerüli ő mind azt, a' mi a' rokon szeretetet, nyílt bizodalmat és köz egyetértést megzavarhatná. A' pártoskodásnak — akármelly értelemben is — még nevéből is irtózik, nem hogy valaha akár mi módon részt venne a' megelégtlenek', 's a' javításnak, vagy más akármelly örvnek ürügye alatt mindent fölforgatni, dűlni szeretőknek tanácskozásiban: tudván, hogy a' világ' kezdetétől fogva a' pártoskodás és egyet nem értés emésztett meg legtöbb nemzeteket, és a' legszebben virágzó országokat a' belső meghasonlás dűlta föl. Kémélve, és okosan mentegetve tud ő gondolkodni, és mások előtt is szóllani az előljáróknak, és kormánynak még olyan tetteiről is, mellyek hijánosoknak látszatnak lenni, tudván mi sok szempontokat szükséges minden törvényhatóságnak minden tetteiben maga előtt figyelemben tartani! Meg tud az igazán művelt polgár — a' nagyobb rosznak eltávoztatásáért, — a' jelennek talán helytelen álladalmával is

elégedni majd az isteni gondviselésnek megfoghatatlan bölcseségére, majd az üdőnek mindeneket megérlelő haladására támaszkodván.

A' művelt polgár tudván azt tovább, hogy a' polgári társaság hasonló egy embertesthez, vagy lánczhoz; mellyben egyik tagnak a' másikkal, 's a' gyűrűknek egymással össze kell kapcsolva lenni úgy hogy egyetlenegy tagnak, egyetlenegy gyűrűnek elszakadásával megszűnne a' test, a' láncz egész lenni: ebből szükségképen azt következteti ő, hogy a' polgári társaságban is minden tagoknak össze kell tartani 's mintegy összeolvadni mint azonegy egészet alkotó részeknek. Ehezképest a' művelt polgár valamint saját állapotját illő becsben kívánja tartatni, és a' főnálló törvények' védelme alatt sorsát, 's személyét illető javaival háborítatlanul élni: úgy illő becsben tud ő minden más sorsbeli embereket is tartani, távol lévén attól, hogy akárkit is állapotjáért megvetne, igazait irigy szemmel nézné, vagy a' társaságban szükségtelennek, sőt éppen kártékonynak bélyegezné; ha az különben vagy a' társaság által kijeleltt, vagy önként vállalt rendeltetésének hiven megfelel. Mert valamint egyik ember el nem lehet a' másiknak segedelme nélkül; úgy a' különféle állapotok kölcsönösleg egymás' szükségeinek kipótlására elmellőzhetetlenül szükségesek egymásnak. Azért a' művelt polgár valamelly embernek becsét nem annyira annak állapotjáról méri, mint azon ügyességről, serénységről és lélekismeretességről, melly szerint az sorsbeli kötelességei teljesíti. A' felsőbb polczon állók' fényének csillogó sugárai meg nem vakítják őtet, sem irigy szemmel nem nézi azt soha: meggondolván egy részről, hogy minden ember nem állhat azonegy ponton; más részről hogy a' magasabb helyzetnek köre is terjedelmesebb, gondjai bokrosabbak, számadása súlyosabb, és — az örvény lábai alatt méljebb 's megszegyenítőbb. Mivel tovább a' művelt polgár tudja miképen károsodik előbb utóbb az egész nemzet és haza az által, ha a' különféle állapot — rend és vallásbeliek egymás ellen dolgoznak;

ha egyik a' másikat törvényes igazaiiban nyomasztja, azokból származó jogaibani élésében háborgatja, sőt érettük üldözi, vagy legalább azokat akár nyilván, akár titkon szorítja: azért ő egyik legszentebb kötelességének tartja vallás — sors — és személyválagatás nélkül minden polgárlársának nem csak törvényes igazait sértellenül hagyni; hanem még csupán az illendőség' szabályai alá esendőkben is kinekkinek kedvét keresni — legalább óvakodni fog méltatlanná nem tenni magát arra. — Am tudja a' művelt polgár, miként a' természetnek változhatatlan törvénye szerint is minden nyomás ellennyomást szül; minden sértés viszonsértésre ingerel; minden bántás elkeseredést okoz, és — a' megbántott talán legfőlebb is addig marad nyugva, mig dühöngve forró bosszújának kiöntésére kedvező alkalmat talál. Századok' kétségtelen történetei bizonyítják, hogy a' hol a' polgárok közt az egyenlenségnek, fondorkodásnak és egymáselleni tusakodásnak szikráji egyszer elhintettek, — addig pislogtak azok a' hamu alatt izzóságukat nevelve, mig szellőt vehetének a' hazát elárasztó és földülő kilcbbanásra. Nem véli azt a' kiművelt polgár hogy ez mind helyesen történik, de hogy a' természet' és történetek' utján így szokott történni, az tudva van előtte, és óvakodóvá teszi őtet.

Végre a' művelt polgár szem előtt tartja azt is szüntelen, hogy a' státusban elválaszthatatlanul viszza és egymásrahatásban áll az ember és polgár, kölcsönösleg önmagával, Mint polgár következésképp, nem tehet soha olyast, a' mi lealacsontaná az ő ember méltóságát: mert akár minő polgári törvények alatt legyen is ő — szükségképen az emberiségnek törvényei alatt is kell egyszersmind neki lennie. Már azt, miképen tarthassa fön a' polgár mint ember a' maga méltóságát, 's mind méltóságához, mind rendeltetéséhez képest miképen viselje magát minden viszonyai-val leghelyesebben megegyezőleg, arra legbiztosabban az isteni religió tanítja meg őtet. Innét a' művelt polgár a' religiót, és az ahoz való ragaszkodást úgy

tekinti, mint egy legdrágább kincset, és legdűcsőbb koszorút azon erények között, melyeket egy halandónak tehetségében áll itten megszerezni; 's mulhatlan kötelességének ismeri a' religiónak tiszta és homálytalan igazságait szakadatlanul nyomozni, és azokat minél helyesebb értelemben és nagyobb kiterjedésben fölfogni. A' hova az emberi ész nem terjesztheti is világító sugárit, meg tudja ő ott is tökéletesen a' maga elméjét és szívét nyugtatni, mihelyt bizonyos arról, hogy az efféle igazságok is az isteni kinyilatkoztatáson alapúlnak. A' religióbeli igazságokat pedig nem azért törekszik napról napra bővebben és tisztábban megismerni és tanulni, hogy azokat csak tudja; hanem hogy azok szerint éljen is. Ő előtte a' religió olyan vezércsillag, melyet a' kegyes és bölcs isteni gondviselés azért támasztott a' gyarló emberi nem előtt, hogy azt földi vándorlásának sötét ösvényén bátorságban vezesse mennyei világával, és a' sokféle veszélyek' és fogyatkozások' habjai között hanyattatott embernek szívét egy boldogabb jövődönnek édes reményével éllessze, bátorítsa és erősítse. Megismeri és érzi a' művelt ember, hogy a' teremtő által olyan ösztön vagyon belénk oltva, melly igazság, erényesség, és boldogság vággyá ágazván, minden az állatiasághól már kifejtődött, és még el nem kocsosultt embert religiósitásra, és az abbani szakadatlan előrehaladásra készíti; de állátja egyszersmind azt is, hogy ezen ösztön sem az igazság' sem az erényesség' sem pedig a' boldogság' körében kijelentett religió nélkül el nem érheti soha a' maga rendeltetését; a' honnét szükségképen azt következteti a' művelt polgár, hogy a' kijelentett isteni religió nem csak magában fölötte becses adománya az Istennek de szükséges is a) minden egyes emberre nézve; mert csak az által nyerhetnek ismeretei rendíthetetlen alaposságot és igaz összefüggést; akarátja olyan előképet — ideált — melyet méltó, és bátran lehet követni, sőt erőt is, melly törekvését gyámolítja; ez

által nyer szíve megnyugtató és teljesen kielégítő tárgyat; b) a' nemzetekre nézve; mert csak ez adhat a' törvényeknek elegendő erőt, kellő nyomosságot és sérthetetlenséget; ez biztosíthatja egyedül a' fejedelemnek és polgárnak jogait; c) az egész emberiségre nézve; mert csak az kötheti ezt össze egy közös háznéppé, és a' nemzetek' kölcsönös igazainak ez szerezhethet bátorságot és nélküle semmi más.

A' religió illy szent és jótékony lévén a' művelt polgar' szemei előtt: tiszteli ő azt más embertársában is, ha bár különböző legyen is az övéétől. Nem csak kaczajnak, és elkeserítő gúnynak tárgyává nem teszi ő soha semmiféle vallásnak szertartásait vagy tanításbeli czikkelyeit; de szükség nélkül a' vallást érdeklő dolgok fölött vitatkozásokba sem ereszkedik kivált különböző vallást követőkkel; tudván hogy az efféle vitatkozások gyakran csípős kifejezésekre, mardosó szóváltásokra, néha pártos villongásokra szoktak elfajulni épen azért, mivel minden becsületes embernek szívében fekszik a' maga religiója, mellyet sértetlenül és tiszteletben kíván ő mások által is tartatni.

Többire tudván a' művelt ember azt, hogy az obiectiva religió nem egyéb, mint Isten és az ember közötti összeköttetés — religatió —; a' subiectiva pedig ezen kölcsönös összeköttetésnek megismerése, és tetteleges kifejezése: azért valamint ezen összeköttetést megszünhetlennék, úgy annak megismerését multhatlanul szükségesnek lenni hiszi és vallja. Innét pedig ezen következményt húzza le a' mindennapi életre nézve: a' ki az isteni religiót akár az időkor változékony szellemének, akár saját vágyainak hullámmzásától elragadtatva a' század' izletéhez idomíthatni gondolja és kívánja, — nem csak a' subiectiva religiónak gyümölcseitől, hanem az obiectivának égi malasztól is megfosztotta magát! Ugyan is tudja azt a' művelt polgar', hogy a' religió valami tettebeli, vagy adalott, és pedig az Isten által adatott do-

log; tehát valamint egyéb történetbeli, régi adatokat nem lehet az egymást követő századok' kénye, és változó gondolkodás módja szerint későbben idomítgatni, ha az adatoknak hamisítlanul a' maguk eredeti valóságában meg kell maradni: úgy az isteni reli-giónak igazságait sem lehet koronként módosítani a' nélkül, hogy meg ne szűnjön az, és olyan lenni, a' mit, és a' minőt az Isten adott.

Azonban meg tudja a' művelt ember azt is kü-lömböztetni; mi tartozzék a' reli-giónak lényeges mi-voltához, mi pedig annak változható külsejéhez. Ha ez utóbbiban változás tételik — kivált az által, kire maga a' reli-gió' szerzője bizta a' reli-gióra ügyelő föl-vigyázást —, nem csak meg nem botránkozik azon álarczás farizeus' módjára — hanem az illető egyhá-zi hatóságnak rendelésén tökéletesen megnyugodva másokat is, kik az ellen berzenkednek, ügyekszik megnyugtálni és lecsendesíteni. De ugyanezt a' Krisz-tustól rendelt őrt és tanítót hallgatja ő azokban is, a' mik a' reli-gió körül változhatatlanok, vagy az emberi elmének határin túl haladnak; csak a' szerint és azon érteményben ragaszkodik ő reli-giójának ágazatihoz, a' mint azokat a' közönséges egyházi tanítói hivatal eli-be adja: mert a' józan ész' világánál is belátja azt, hogy egyenként véve a' legtanúltabb emberek is könnyebben hibázhatnak valamiben a' reli-gió' igazságai körül, mint az egész föld' kerektségén elterjedt tanítói hivatal — ha bár a' sz. Léleknek világ' végezetéig az-zal maradandó igazgatását és malasztját nem tekinti is.

Valamint pedig kellő tiszteletben tartja a' művelt polgár a' reli-giót, úgy annak szolgálji iránt is mindenkor a' legszivesebb hajlandósággal viseltetik; még a' kiket holmi gyarlóságbeli hiányok megbélyegeztek is, kimélelést mutat, és sajnálkodást érez irántok: mert tudja, hogy ezzel minden embertársának tartozik; tud-ja hogy a' ki a' reli-gió' szolgálját megveti, az előtt le-hetetlen magának a' reli-giónak is illő becsben lenni, 's így tulajdon szívének romlottságát árulja el, a' ki

a' religió' szolgálja iránt hidegséget vagy épen tiszteletlenséget mutat. *)

Mind ezek után, mivel a' művelt polgár a' religiót úgy tekinti egy részről mint a' polgári társaság' főállhatására nézve legfoganatosabb, — mert magától az Istentől rendelt — intézetet; más részről a' jövődő boldog létnek megnyerhetésére is egyetlen egyedüli eszközét: azért legszentebb tartozásai közé számlálja azt is, hogy, ha az ég magzatokkal megáldotta őtet, annak szentséges és mennyei titkaiba minél előbb beavatni azokat, 's velök annak boldogító igazságait minél tisztábban és alaposabban megtanultatni, és azokat velök megkedveltetni, tudván magának az Istennek szavaiból „hogy az ifjú miután megkorosodik, sem távozik el az ő elkezdett ösvényétől.“

A' művelt polgárnak emez általam föstött képe, megismerem hogy nem remekmű; mindazáltal bizonyosan merem remélni, hogy a' melly hazának polgárai csak ezen tökéletlen rajzolathoz hasonlítanak is, boldog az mind egyes tagjaiban, mind általán magában. De a' rajzolatnak színeit fejtjük ki bővebben.

2. §.

A' szellemi műveltség' ismerete.

Némelly üdőkörben mintegy megmerevülten és fásulva látszanak az elmék sinyleni; és nem csak új szüleményekkel nem gazdagítják hazájukat, hanem a' reájuk maradt találmányokat és ismereteket is vagy feledékenységbe eresztik, vagy holmi bohóságokkal elidomtalanítják. Ellenben más századok ismét különösen bővelkednek kitünő jó elmékkal; és megtetsző-

*) Qui ladit sacerdotis — — — ab omnibus tanquam pro publico crimine accusari poterit. „Werbötzy.“ Prolog. Tit. 9. Decret. S. Steph. L. I. c. 3.

leg termékenyek az új eszméknek, ismereteknek, és elveknek fölfödésében. Azonban az is megtörténik gyakran, hogy az ilyen derültebbnek látszó század' emberei a' helyesen, tisztán és alaposan gondolkodó észnek általánosan helybe hogyható szüleményei helyett holmi képtelen tulságokra sikámlanak; és majd a' személyes szenvedélyek, majd más mellékes nézetek' sugalmából fakadó ábránd, fonák és időtlen gondolatokat, véleményeket és ötleteket hintenek el maguk körül; mellyeket aztán mohón szoknak kapni az újságviszketegűek; és a' lepletlen, de kemény igazságot nem szívesen hallók hangos tapssal és zajongó buzgalommal terjesztenek, a' nélkül hogy azokat helyesen fölfogták, és kellőleg megbiralták volna. Hajdan a' spártabelieknél bár milly hasznos találmányt födözött is föl valaki, de ha személyére nézve erkölcs-telen volt, az Ephorusok hallgatást parancsoltak neki, és — egy minden tekintetben becsületes embert szólítottak föl, a' ki a' hasznos találmány' fölfödőzójének edná ki magát a' nemzet előtt. *) Tovább: a' műveltség, fölvilágosodás, tökéletesbedés 's a' t. olly közönséges divadtú szavakká lettek jelenkorunkban már, hogy az aggodalom igen méltónak látszik, ha valjon azok épen olly közönségesen helyes értelemben vetetnek — e? Innét szükséges mindenekelőtt meghatározni mi legyen és miben álljon a' szellemi műveltség tulajdonképen.

A' mint tudjuk, az ember se nem csupa lélek se nem merő állat; hanem mindkettő együtt, t. i. lelkes állat; az az: élő, gondalkodó, érző, szabadakaratú bíró lény; ollyan lény, melly állati, érzelmi és erkölcsi képességekkel van fölruházva: ollyan képességekkel, mellyek kölcsönösleg egymásra hatnak, egymást ébresztik, gyámolyítják és vezetik; de egymást gyakran gátolják is munkásságukban. Valamint bizo-

*) Montaigne: Gedanken und Meinungen von Bode übersetzt. Berlin. 1793.

nyos az embernek eme két részből léte, oly kétségtelen az, hogy a' legbölcsebb teremő szerkezté e' két részből össze az embert: tehát bizonyos az is, hogy e' két rész az egész embernek mivoltához tartozik, és mind a' két résznek saját céljának is kell lenni; mivel ellenkezik a' teremőnek végetlen bölcseségével valamit cél nélkül teremteni. Mivel azonban mind a' két rész, — szellemi és állati — csak egy egész embert tesz: a' két résznek saját külön célját azoknak minden egymás közötti ellenkezésük ellenére is úgy szükséges vezetni, megegyeztetni és egymás mellé rendezni, hogy a' részleges célok által ne csak ne gá oltassék az egész embernek rendeltetése, hanem inkább egyedül ennek eszközzésére vezettesse nek amazok is. *)

Tovább ismeretes igazság az is, hogy a' testnek és léleknek képességei és erői mint a' földbe hintett mag, úgy szenderegnek, és csak lépcsőnként, üdöhaladtával, 's a' kívülről reájuk ható munkálat által fejlődnek ki. Midőn születik a' gyermek, csak annyiból lehet őtet embernek nevezni, mivel meg vagyon benne az emberiségnek, emberré lehetésnek csirja vagy magva, de a' mellyet szükséges még ő benne kifejteni a' célirányos és minden oldalú nevelés által; az az: olyan nevelés által, melly a' testi táplálást és gondoskodás mellett magában foglalja szorosabb értelemben az oktatást, szoktatást és korlátozást. Mivel tehát a' nemzet külön háznépekből, ezek pedig egyes személyekből keletkeznek; szükségképen következik, hogy valamint az egyes személyekben, úgy az egész nemzetben is kiváltképen ezen három sarkalatos pontra ágazó nevelés fejti ki a' szendergő tehetségeket és erőket: a' melly kifejtődésnek, ha az mindenoldalulag és sikeresen történik — természetes gyümölcse a' műveltség. Következésképen a' műveltség nem egyéb, mint az emberi tehetségeknek összehangzó kifejtése;

*) Montaigne eml. h.

hasznos, szükséges és helyes ismeretekkel gazdagítása, és e' képen az értelmesség és erényesség által a' lehető legtökéletesebb megelégedésnek és jóllétnek mind itteni, mind jövődökori — mennyire tőlünk függhet — megszerzésére törekvő ügyesség.

Hogy a' műveltségnek igen sok és különböző fokai legyenek, nem csak az emberek' különféle állapotjukhoz képest, hanem ugyanazon egy személyben is idejére és egyéb körülményeire nézve, önként szembetünő. A' műveltségnek legmagasabb fokán az áll a' maga körében, a' ki legtökéletesebben kifejtette a' maga testi és lelki tehetségeit; a' kinek elméje minden ötlet illető ismeretekkel eléggé gazdagítva, szive pedig ne vesítve vagyon az erénynek azon mennyei gyümölcseivel, mellyekből a' megelégedés önként következik, az az: a' ki a' maga mindenoldalú viszonyainak és teljes ember polgár rendeltetésének képes megfelelni.

3. §.

A' műveltség' köre és ágai.

Az embernek rendeltetése szinte a' végtelen örökévalóságba átterjedvén, — az ő szellemi művelődésének határt tulajdonképen csak annyiból lehet szabni, a' mennyire a' léleknek, úgy szólván, határ nélkül tökéletesbíthető képességeit itt e' mulékony, és szűk határok közé szorított földi életben tartozik művelni, és rendeltetésének végtelen munkájával szakadatlanul foglalatoskodni; 's így tulajdonképen csak arról van itt szó, hova, 's mire kell leginkább a' műveltségnek terjeszkedni? Az általános felelet ezen kérdésre, úgy látszik, önként érthető és foly az előbbi szám alatt mondottakból. Az ember t. i. testből és lélekből állván, és mindenik rész az egész embernek mivoltához tartozván: a' művelődésnek is nem csak általán kell kiterjeszkedni mindenik résznek

képzésére, hanem mindenik rész' külön és saját tehetségeinek kifejtésére, képzésére és tökéletesítésére is. Első és legkorábbi gondoskodást kíván a' test, úgy, mint a' mellynek tehetségei is a' szellemieknél természetesen korábban kezdenek fejtekezni és munkálkodni. A' testkörüli gondoskodás pedig főképen ezekben állapodik meg: a' testnek tehetségeit, külön öt érzékeit kifejtteni — azokat célirányosan gyakorolni — gymnastica, — épségben megőrizni — dietetica; — és a' netalán megromlottakat orvosolni. — Többire ezen egész gondoskodásnak oda kell végtére irányozni, hogy a' test képessé és minél alkalmazhatóbbá tévessék mind a' lélek' fölsőbb céljainak, mind a' társas élet' jóllétinek előmozdítására. *)

A' szellemi képzés általán az érző- gondolkodó-vágyótehetség' kifejtésével, és tökéletesítésével foglalkozdik; és csak akkor ért céljához, ha e' három lelki erőt helyesen kifejtette; az oktatás, szoktatás és korlátozás által összehangzókká tette, és a' növedéket olyan álláspontra vezette, mi szerint ez magára hagyatva is képes saját műveltségét folytatni a' nevelésnek tulajdonképeni pályájáról lelépte után.

Az embernek eme' három főbb tehetségeihez, 's szinte háromféle főbb inségeihez és szükségieihez képest, mellyeknek lecsöndesítésétől függ és kielégítésében alapszik mind a' külön, mind a' közjóllét, — háromfelé ágazik a' műveltség' köre is, ugymint: csinosodásra, elmeképzésre, és szívnyemesítésre. Az első érzéki erőinket csupán a' külső és társas élet' szükségieire; a' második lelki és külön elmebeli tehetségeinket a' benső inségekre; a' harmadik akaratunkat az erényességre nézve rendezi, irányozgatja és segíti. E' három ág minél szorosabban köttetik össze, 's minél egybehangzóbb megegyezéssel munkálkodnak, a' műveltség' annál magasabb fokára emel-

*) K. H. L. Pöhlitz. Die Erziehungswissenschaft. I. Th. S. 36.

kedelt a' tökéletességnek; sőt a' hol csak egyik hi-báz is közülök, ott a' műveltség nem méltó a' maga nevére, ugymint a' melly csupán csak képzeletbeli, szinleges és egyoldalú.

Az embernek tovább mint érzéki állatnak szükségei, és ezeknek kielegtetésük' módja 's eszközei ismét különféleek: némellyek egyenest és mulhatlanul az életnek föntartására kívántatnak meg; némellyek pedig az élet' föntarthatása eszközeinek könnyebb és kényelmesebb megszerzésére. A' mennyire a' művelődés, az első tekintetet vévén czélba, foglalatoskodik, pragmatica, a' második esetben pedig technica műveltségnek neveztetik.

Az értelemképzés ismét vagy az igaznak, 's valóznak ismertetését tárgyazza; és ezen esetben tudományos; vagy a' szépet, illőt, fönségest, — és ekkor a' jóízleti — esthetikai — műveltség' nevével viseli. Végre a' szivnemesítés vagy különféle viszonyainkat arányozgatja és vezeti, mellyek a' társas élethez csatolnak bennünket, és politikai műveltségnek neveztetik; vagy az embert mint okos, és szabadakaratú lényt az erénynek és korcsosságnak különféle lépcsőjén tekinti az erkölcsi törvények szabályaihoz képest bírálva, és erkölcsi művelésnek' mondatik a' szónak tulajdonképeni és szoros értelmében; vagy utólán a' szivnemesítésnek tárgya és czélja a' legfőbb törvényadónak, 's az ő akaratjának megismertetése; az ő között és az ember közötti viszonyokból származó költelességeknek fejtegetése, 's teljesítésükre serkentő utasítás, — a' melly esetben a' műveltség vallásosnak vagy vallásszerűnek neveztetik *).

A' mondottak szerint, a' csinosodás tulajdonképen a' test' szükségeinek kielégítése körül foglalatoskodik: és pedig nem csak annyiból, hogy az éhséget és szomszúságot megszüntesse, 's a' mezitelenséget akárhogy'

*) D. Jenisch, Universalhistorischer Ueberblick der Entwicklung des Menschengeschlechtes. II. Bd. I. Abtheil. §. 4—12.

eltakarja; hanem hogy testi szükségünkben a' legjobb, legczélirányosabb szerezhetés' módjait is kikeresse, és megmutassa; sőt nem csak a' mellőzhetetlen szükségnek, de a' kényelemnek és még a' pompának és fényűzésnek is annak üdejében és helyén valamit áldozni megtanítsion, és módot mutasson. —

Külön a' csinosodás' — politikai — köréhez tartozik nem csak mindenkinek személyét és vagyonát teljes bátorságba helyezni; hanem a' nemzeti ipart és annak minden gondolható ágait is előmozdítani, pártolni, segíteni; a' serénykedőket megkülömböztetni: mindenk fölött pedig a' sziveket és akaratokat egyesíteni; mind a' személyes, mind a' nemzeti közszabadságot védelmezni: de egyszer'smind a' mennyire ez akárkinek szabadságát törvénytelenül megszorítaná, — a' kicsapongást üdejében czélirányos rendelkezéseivel meggátolni; mert mind a' természeti igazsággal megegyezőbb, mind az illető hatóságnak bölcsességére nézve ajánlatosabb a' vétséget, kicsapongásokat inkább előre megakadályozni, mint az elkövetetteket büntetni *).

Valamint a' test egybe van kapcsolva a' lélekkel, és csak addig eleven az, mig emevvel egyesülve van: úgy a' külső csinosodást is szükséges az elmeképzéssel és szív nemesítéssel párosítani. Mert akármilyen bátorságba helyezte is a' csinosodás mind a' személyt, mind a' vagyont; 's bármilly' sikeres, könnyű és sokféle utakat nyitott a' gazdagodásra, az élet' szükségeinek kényelmes kielégítésére, sőt hozzá adhatjuk; akármennyire kifejtette és tökéletesítette a' belső képzés elméleti tehetségeinket is: a' szívnek nemesítése nélkül mindenkor nagy hiány és kipótolhatatlan hézag marad műveltségünkben; sőt minél fölebb emelkedik és tovább halad a' tudományos műveltség, annál sajnosabban kell érezni az embernek, hogy ő még nem egészen az, a' minnek lennie kell és lehet. — Vagy művelt ember-e az valódilag, 's megalégedhetik-e önmagával, a' ki

*) Montesquieu a' Törvények' lelkéről. I. Köt. 429. l. 's a' t.

gyakran saját szemei előtt is megpirúlva 's szégyenítve tapasztalja, hogy az okosságnak javalatira ritkán és ekkor is többnyire mellékes nézetekből hajúl az ó akaratra? a' ki szabadnak képzeli magát nem akarván függni sem az észnek, sem a' kül hatalomnak törvényitől? 's — önkárán okulva, látja későbbben, hogy féketlen indulatinak legnyomasztóbb szolgálai bilincsi közt szorong! — Az erkölcsi művelésnek legszentebb 's egyszersmind legdücsőbb tisztéhez tartozik tehát, hogy az emberben kifejtse ugyan a' szabadakaratot, és ez annak minden cselekedetiből kitünjék; de egyszersmind e' műveltségnek olyan fokára is emelje azt, melly szerint kész és hajlandó legyen mindenkor mind az okosságtól függni, és annak javalatit, ha bár néha sulyosak is, teljesíteni — még a' fölforrott indulatok' zajja által sem engedvén magát elragadtatni; — mind pedig a' kívülről reáható törvényeknek és hatalomnak hiven és gyorsan tudjon engedelmeskedni, 's az általa kijelelt határok között megnyugodtan tartózkodni, és saját hatáskörében megelegülten munkálkodni.

4. §.

A' műveltség' célja.

Rendeltetésünk általán az, hogy *a*) értelmes, éretnyes és megelégtült szívű embereké, 's *b*) honunknak hasznos tagjaivá legyünk. Ennél fogva a' művelődést noha úgy is lehet tekinteni mint önmagábani-czél, a' mennyire t. i. a' nevelés közvetetlenül arra törekszik, miképen az embernek öszves tehetségeit fejtegetve, 's tökéletesítve a' műveltségnek lehető fokára emelje azokat: mindazáltal a' nevelésnek ezen közvetlen célját szükséges egy fölsőbb cél alá rendezni; és amazt ezen utóbbinak eszközlésére irányozni. Ezen fölsőbb cél nem lehet más, mint az, mellyet maga a' teremő tűzött ki létünknek, 's a' mellynek elérhetése végett ruházott ó egyedül föl bennünket ama' becses testi és

lelki tehetségekkel, mellyek a' művelődést lehetőségessé teszik: és ezen tekintetben úgy nézetik a' műveltség mint eszköz, mellynek az elibe tűzött fölsőbb célra kell az embert vezetni.

A' végnélkül bölcs teremő t. i. valamint cél nélkül semmit nem teremtett; úgy minden miveit el is látta olyan tehetségekkel, mellyeknél fogva kijelelt céljukhoz juthatnak. E' két igazság kétségbehozhatlanul áll az emberre nézve is; ki a' teremtmények hosszú sorában egy dőcső közép helyt foglal a' tiszta szellemi, és csupa állati lények között. Azonban az a' nagy különbség van az ember és egyéb oktanal valók között, hogy ezen utóbbiak öntudat nélkül és csupán természeti ösztöneiket követve szükségképen vonattatnak rendeltetésükre: az ember ellenben szabad akarattal, a' maga tetszése szerint és öntudva, 's megbírálvá választhat magának rendeltetéséhez vezető eszközöket. Igaz, hogy az embernek is vannak különféle természeti ösztönei, mellyek, habár ottan ottan segítik is a' szellemi erőknök fölserkenését, kifejtődését 's tökéletesbülését: mindazáltal valamint állati és szellemi tehetségeink egymástól nem csak különböznek, de egymással ellenkeznek is; úgy az ösztönök mind a' lélek' fönsőbb tehetségeivel, mind, és leginkább, egymás ellen szünteleni ellenkezésben és tusakodásban vannak: — és ez a' szellemi művelésnek fő föladása és végcélja, hogy: *a)* azon különféle képességek és ösztönök között a' lehető legnagyobb egyességet és összehangzást eszközölje, és *b)* hogy azoknak erkölcsi célszerűséget szerezzen; azokat az erkölcsi nemesedésre, mint az emberiség' fő törekvésének középpontjára vezesse.

A' művelődés ezek szerint egész életét elfoglalja — és el is kell foglalni — az embernek; valamint az említett ösztönök közötti viaskodás csak testünknek a' porba visszatérésével szűnik meg; sőt a' művelődésbeni haladás határtalan, valamint a' lélek, melly arra törekszik, korlátok közé nem szorítható. Következő.

kép' nincs itt nyugvópont soha; mert a' melly pilanatban azt hinné valaki, hogy ilyen pontra lépett, megszünne tüstént a' léleknek munkássága, és nemi műképen meghalna az; mert megszünne olyan lenni, a' minőnek természeténél fogva lennie kell. Vagy csak ugyan képzelhető-e olyan ember, a' ki felől azt lehetne mondani, hogy kelle'énél magasabbra és tovább vitte a' maga műveltségét? —

Azonban tagadhatlan, hogy mind egyes személyeknél, mind egy egész nemzetben vehet a' műveltség olyan alakot magára, mellyből — látszólag — azt lehetne következtetni, mintha a' műveltség a' kellő mértéket meghaladta volna, Ez azonban merő csalódás; mert ez nem valódi műveltség, hanem csak fattyú sarjadéka annak, 's egyoldalú vakító fénye, és külső üres kérge az érzékiségnek, 's sophistika okoskodásnak vezérlete és vakító játéka által eszközlött rendetlen elkényesedés és túlműveltség — Uiberfeinerung; — mellyet a' valódi műveltség' körében inkább hátramaradásnak, mint előbbrelépésnek kell nevezni; ugy mint a' melly által a' durvaságnak szakába taszítódik vissza nemiképen az ember *).

5. §.

A' művelődés' szükségesvolta.

A' műveltség, 's abban a' szakadatlan előrehaladás valamint egyes emberekre, úgy az egész nemzetre nézve szükséges. Csak ugy lehet boldog mind a' státus, mind annak tagjai, ha ezek elegendő, helyes és alapos ismereteket szereztek maguknak minden jogaikra, kötelességeikre és viszonyaikra, szóval e' földi élet' szerencsés és megelégtült folytatására nézve; főleg, ha jelen pályájuknak ösvényén holmi csüggesztő viszályok gördülnek eleibük, azok közt a' boldogabb jövődőnek

*) D. Jenisch, eml. M. I. K. I. 378.

reményével okosan és helyesen tudják magukat vigasztalni és lelkesíteni; de végre ez egyenesen magának a' teremőnek is az akaratja, mellyet elég nyilván kijelentett az által, hogy minden teremtményei között egyedül az ember az, a' kire saját önképzését bizta. Igaz hogy az emberben is vannak természeti ösztönök, mellyek őtet az életnek föntartására, és egyéb szükségének kielégítésére izgatják; azonban ezen ösztönök, sem közvetlenül rendeltetéséhez nem vezetik őtet, sem ellentállhatlanul nem vonzatik általuk a' ceelekvésre, mint az oktalan állatok; hanem csak arra szolgálnak, hogy a' többi tehetségeket és erőket fölserkentsék, azoknak úgy szólván az első mozdulatot adják, és az anyagot szerezzék meg a' munkásságra; melly erőknek aztán a' szükséges irányt a' szabadakarat adja meg. Igaz az is, hogy valamint az állatokban, úgy az emberben is a' természeti ösztönöknek fölébrülése eredetkép' majd a' kényszerítő szükségőtől, majd a' véletlen esetektől függ; nagy mindazáltal köztük a' különbség. A' mit az oktalan állatok szükségüknek kielégítésére önként a' természet által adatva lelnek, azt az embernek fáradozva kell keresni, és sok bajjal, tündődéssel és eszmélkedéssel keresni: midőn amazok kevés szükségőt ismerve 's céljukat elhibázhatlanul tenyésznek; ez — az ember — számtalanszor eltéved, és szakadallan fáradsággal, nyomasztó bajokkal küzdve kénytelen rendeltetésére törekedni. Azonban ne mondjuk még is jobbnak az oktalan állatok sorsát! Am midőn az oktalan állat tüstént céljánál van, mihelyt léte kezdődik, és nem lehet több rendszerint annál, a' mi léte' kezdetén volt: az embert abban különböztette meg a' természet' ura, hogy ez noha születésekor minden teremtményeknél nyomorúbbnak 's ügyetlenebbnek látszott, a' maga tehetségeinek kifejtése és művelése által urává teheti magát az élő és életnélküli teremtményeknek, 's az ő tehetetlensége majdnem határtalan tehetőséggé, és hatalommá válhat; 's szűkölködő sor-

sát megmérhetetlen gazdagságnak forrásává varázsolhatja. Nem lehet következőkép' neki soha igazságos panasza a' teremtő ellen; mivel ez a' természeti fogatkozásokat bőven kipótolta az embernek: a) az észnek és szabadakaratnak ajándéki; 's b) a' társas életre vonzó ösztön által, hogy a' többi természetfölötti ajándékokat ne említsük; úgy hogy a' ki sorsával meg nem tud elégedni, és abban semmit egyebet magának nem képzel szerencsétlenségénél; nyilván elárúlja magát, hogy az élet' boldogságára nem használta mind azokat az eszközöket, mellyeket az ur Isten e' végre neki adott. Vagy tekintsük csak röviden meg, nem így van-e? a' tehetetlen ember, a' ki p. o. a' fának önként kínálkozó érett gyümölcsseit éhelholtan hagyá lógni és csüngni a' fán, mivel annak ágait nem bírta magához hajtani: a' nevelés, csinosodás és műveltség által annyira ment, hogy már a' természetnek elemeit is a' maga hatalma alá kényszeríti hol szükségeinek hol kényének szolgálatjára csigázva. A' gyáva, együgyű, tudatlan, kinek valamint szemei, úgy értelme is alig terjedhete néhány lépésnyire homloka előtt; — már most az ég' boltozatit méri, és a' megszáámíthatatlannak látszó távolság' csillagainak ösvényeit pontosan mértékre veszi. A' magányosságnak és szivatag barlangoknak félékeny lakosa, — nemzetek' egyesületét, státusokat, országokat 's a' t. alapít, 's a' ki a' vadállatoktól rettegvé bukkant ki néha gunyhójából élelmének keresésére: — a' nyílt tengernek zajongó hátán irtózás nélkül kerüli a' földet körül, már nem annyira szükségeinek kielégíthetése tekintetéből, mint a' dücsvágynak, és kényelem' különféle ágainak ösztönitől ingereltetve, szóval az aránylagos műveltség emelheti az embert olyan állapotra, a' hol mind saját boldogságának, mind a' köz jöllétnek eszközlésére fogatosan munkálkodhatik.

A' műveltség' keletkezésének és haladásának természetszerinti szokott módja.

Az emberben szendörgő erőket részént a' szükség; részént a' véletlen esetek kezdik eredetileg kifejteni; a' fejlődőeknek ismét majd a' tapasztalt haszon, majd a' dücsvágý és egyéb föllázadt indulatok készítenek útat, 's alkalmat nyújtanak a' további tökéletesbülésre, és az elkezdett csinosodásnak további terjesztésére: gyakran a' rossztól sikerült, vagy épen kárt okozott próbatételek teszik az embert óvakodóbbá; és új meg új módok' és utak' keresésére kényszerítik az eredeti találmánynak tökéletesbítése' tekintetéből.

Majd itt támad e' szerint egy jeles elméjű magános férfi, kinek gazdagon fejlődő elmeszüleményei mint mindann i izó tűszikrák föllobbantják egyebekben is a' szunyadó életerőt; és majd a' dücs — majd a' haszonvágý által izgattatva ha nem épen eredeti találmányok' kutatására is, legalább a' látott példák utánzására ezerek és milliók indulnak utána. Amott egy bölcs és népe' jóllétét szerető fejedelem lép föl a' kormányra, ki a' csinosodás' és minden telhető művelődés' pályáján mintegy szárnyakra emeli trespedő nemzetét részént az elakasztó nehézségeket és akadékokat háritván el a' törekvők elöl, részént segédeszközökkel, jutalmakkal, megtiszteltetésekkel 's a' t. segítván a' maguktól tehetellenek' ügyekezését.

Már az ösztönök között természetesen az önföntartásnak ösztöne féjtődik ki legelőszer; ezután pedig az öntökéletesítései különféle korszakokat — epochákat — tartván, a' midón az ember már az önföntartásnak nem csak elkerülhetetlenül szükséges eszközeiről, hanem az életnek kényelmeiről is gondolkodik. Ugy látszik pedig hogy e' részben ismét legelsőben is a' technicai — működési ösztön fejtí ki magát; a' mint láthatjuk ennek bizonyosságát, a' kisdedekben, kik meg-

elégítelvén az életnek szükségeivel, eledellel, itallal, álommal, szünetlenül foglalatосkodnak erőjükhez képest, és minden fölszólítás nélkül utánazni vágnak azt, a' mit másoktól, kivált szülőjiktől láttak.

A' működés' ősztöne a' maga fejtődzésében és előrehaladásában ezen fokokon mint annyi korszakokon szokott emelkedni: első fok a' mesterkélés nélkül dolgozók' korszaka; a' második azoké, kik egyebektől külön válva, és saját foglalatosságú egyesületbe — czéhbe — állottak; a' kik tovább műveiket a' jóízlethez is alkalmazzák, a' harmadik fokon állanak; végre a' működésnek legfőbb pontjára azok emelkednek, kik nem csak általán a' jóízletnek, hanem az ékesítésnek szabályai szerint is készítik munkájukat.

Az értelembeli művelődésnek hasonlóképp' bizonyos korszakai vannak, mellyek szerint természetileg haladni szokott. Első az érzéki tapasztalások', 2) az ész' figyélése' és sjtéseinek; 3) az okoskodó és bölcselkedő értelemnek, 4) a' kétkedésnek, kritikának és feszegetésnek kora. Nem különben az erkölcsi művelődés is bizonyos lépcsőkön halad természeti fejlődése ösvényén, mellyek eképen követik egymást: első a' merő állati együtérzés; második a' csupán természeti-erkölcsi érzés; harmadik az okoskodó önnöznés — egoismus; — ezt követi az egoislikai sophistika, mellyet a' kategorismus vált föl *). Nem tekintvén itt a' religio' befolyását.

Ha általán tekintjük az emberi nem' művelődését, annak keletkezését, haladását, vagy csökkenését; ha vizsgáljuk theoretika és praktika tekintetbeni kihatását; úgy találjuk, hogy az erkölcsi műveltség az elmébenél képzésnél jóval későbbben keletkezik, nehezebben terjed, és igen ritkán áll egyenlő mértékben a' tudományos műveltséggel. Ezen aránytalanság' okát az értelembeli és erkölcsi művelődés' keletkezésének és terjedésének módja közötti nagy különbségben, vagy inkább az em-

*) Jenisch. eml. m. I. B. S. 363. köv. több.

ber' természetének gyarlóságában kell keresnünk. Ugyanis a' ki az erkölcsi művelődést kívánja terjeszteni; azt annak önmaga személyén és példaadásával kell elkezdeni, miként az erkölcsösségnek legtökéletesebb mesteréről mondja az írás, hogy „előbb maga cselekedte azokat, a' mikre másokat akart tanítani. Az elővilág' vagy kor' jeles tettei az utóbbi onokáknak legfőbb ösztön és példa gyanánt szolgálhatnak, de annak valóságos erényeit és ezekkel szerzett érdemeit maguknak nem sajátíthatják. Az értelmi, vagy tudományos művelődésnél egészen másképen vagy a' dolog; ám a' mit mások hoszas és fárasztó munkával találtak föl; én azt talán igen rövid idő alatt és kevés fáradsággal magamévá tehetem. Ha e' mellett ide értjük még az emberben létező természetes tudnivágyás' ösztönét; ha tekintetbe vesszük az értelmi műveltségéből közvetlen remélhető nyereséget, jutalmat s a' t. midőn ellenben az erény lemondást, nélkülözést, öntagadást parancsol, és a' jutalmat olly igen meszire tűzi ki: meg kell ismernünk, hogy az értelembeli műveltségben sokkal könnyebb az előrehaladás, mint az erkölcsiben.

Azonban ez a' két rendbeli művelődésnek csak természetszerinti keletkezésének és előhaladásának módjáról vagy a' mondva; mert ha ehhez a' tudományos művelés' módja is hozzá járul; az értelembeli valódi műveltség mellett nem hibázhat az erkölcsi, a' szívnek nemesítése is. Csak merő gyarlóságból tehet az igazán művelt értelmű ember hibás lépést az erkölcsi jó és igaz ellen, nem pedig elszántt akaratból; annál kevesbé fogja ő valaha az erkölcsi jót és igazat mellékes célzásainak fölláldozni, vagy szinlett okoknál és álelveknél fogva fölforgatni; egyebek előtt homályba burkolni s a' t. A' ki az erkölcsi jóval és igazzal ezt teheti, az nem valódiilag művelt elméjű ember.

Mindazáltal a' tudományos és mesterségszerinti műveltségben is szükséges a' természet' munkálkodása' és előrehaladásának rendét szem előtt tartani. Valamint t. i. a' természet lépcsőnként viszi át a' gyermeket éret-

tebb korra, és az ön nem tudásnak az öntudalom állapotjába, ebből ismét tovább: ugy kell fokokként a' mesterségnek is az emberi tehetségek' kifejtésével és tökéletesbítésével haladni. Ugyan is a' módszeres nevelés csak az emberben tetteleg lappangó erőknél kifejlődését segítheti, és czélszerint irányosíthatja, de új szerkezet, alkotást és sajátságokat azoknak nem adhat; például az értelmet gazdagíthatja ugyan ismeretekkel; de csak azon úton, melly annak természeti alkatásával meg-egyez, 's azon mértékben, mellyet természeti fogékonysága megbír.

Tehát valamint az egyes személyek' nevelésében, úgy nem különben egy egész nemzet' csinosításában és művelésében is a' legszükségesebb és egyszer'smind legismeretesebb, 's legközelebről érdeklő tárgyakon kell a' munkát kezdeni, és csak ezekből lépcsőnként a' tárgyak' természetesen egymást érintő és segítő során keresztül haladva a' nehezebb és elvontabb ismeretek' köréhez emelkedni. Az új ismereteknek előkészület nélküli hirtelen elárasztása — bár jó szándékból eredve is — a' nemzet között épen azt okozná a' maga értelmében, a' mit a' bekötött, vagy hályogból kigyógyult szemnek az egyszerrevaló napfénynek meglátása: „Minden kora, és erőtetett szabályozás káros, ugymond egy tudós, míg annak — a' szabályozásnak — szükségesváltat nemiképen a' szabályozandók meg nem ismerik és önként nem kívánják. Ám maga a' mindenható teremtő is ki hagyá előbb a' zagyalékot — chaos — gőzölögni, és e' világot aztán engedé kifejlődni a' természetnek belső törvényei által jelen összehangzásának, rendinek és szépségének állapotjára.“ *) Ugy látszik maga Krisztus is ezt az utat követte, midőn tanítványait csak lassanként avatta be religiójának szentséges titkaiba, azt mondván egykor nekik: „még sok mondani-valóm van, de még most nem vagytok ti képesek azokat fölfogni.“ Ján. 16.

*) I. G. Herder, zwei Preisschriften. Berlin 1789. S. 244.

Valamint pedig az emberi tehetségek' első kifejtésében a' természet útján lehet csak foganatosan előrehaladni; úgy azoknak további művelésében is szem előtt kell tartani az emberi tehetségek' és erőknek mind saját természeti rendeltetésüket, mind az azok között szükségképen megtartandó arányt és idomzatot. Mire nézve se műveletlen ne maradjon az embernek akár állati, akár szellemi része; sem egyik' vagy másik' résznek bizonyos tehetsége a' többieknek félrevetésével ne műveltessék. El lenne következésképen a' műveltségnek, sőt az egész embernek célja hibázva, ha az ő állati részének szükségeire, 's ezek' kielégíthetésének minél célirányosabb módjaira nem figyelve egyedül annak szellemi részé, 's ennek művelése tüzetnék ki célul. De még inkább eltévesztetnék a' valódi cél, ha a' szellemi résznek kizártával egyedül az állatinak képzése, vagy csak jólléte vetetnék célba; mert eképen az embernek nemesebb mivolti része saját rendeltetésétől elesvén, az oktalan állatok sorába taszitatnék le. Nem külömben cél elleni munka lenne csupán az értelmet művelni, a' szívet pedig parlagban hagyni. Illyen félszeg műveltség merő jégszívú és érzéketlen embereket adna, kik azon kívül, hogy mindent saját gondolkozásuk' mintájára kívánnának csigazni, és büszke elmeszüleményeiket mindenek által vak hódolattal fogadtatni: az emberiségnek szelidebb, összehangzó és jótékony érzeményei, mellyek a' társas életben olly szükségesegek, egészen ismeretlenek maradnának. Azonban semmivel se helybehagyhatóbb a' szívnek, a' vágyótehetségnek művelése az értelemnek elhenyélésével; mert e' szerint még tudatlan érzelgővé lenne az ember, és a' merő regényes világ' ábrándozójává fajúlna; ki a' munkás életre, a' jótékony és dűcső tettekre ösztönt és készséget érezne ugyan keblében, de értelme műveletlen lévén, sötétben betorkálna; és a' szép, hasznos és dűcső tettek' tárgyait lábai előtt heverni nem látván, saját képzelgésének távolabbi világában keres-

né azokat; sőt az ilyen ember épen olly könnyen reábirható lenne a' legocsmányabb, mint a' legdisze-
sebb tettekre is, mihelyt érzelő szive, és képzelgő
agya azokra valaki által föltűzeltetnék; szóval: a' vá-
gyótehetségnek az elmebeli arányos képezése nél-
küli műveléséből származik egyéb rosszak között az
obscurantismus, bigottismus, mechanismus, fanati-
smus. Az elmebeli művelésből pedig a' szív' nemesítése
nélkül: a' fattyu vagy ál fölvilágosodás, — illuminatismus,
indifferentismus, naturalismus, rationalismus, irreligi-
osismus s a t. E' két rosz közül mellyik legyen na-
gyobb és kártékonyabb, nem akarom most bírálni —
mind egyik, mind másik esetre példákat és bőséges
adatokat a' közép századok, és jelen korunk nyujtván:
annyi bizonyos, hogy mind egyik, mind másik kárté-
konyabb az emberi nemre, és külön a' művelődés'
előrehaladására nézve a' legvadabb külső fegyveres
ellenségnél. A' módszeres, vagy tudományos művelés-
nek tehát, hogy tisztének megfelelően, múlhatlan kö-
teléssége az embernek érző - gondolkodó és vágyóte-
hetségeit olly telljes egybehangzólag kifejtteni és kép-
zeni, a' mint csak azoknak mind természeti rendelte-
tésük kívánja, mind fogékonysága megbírja.

Ezek szerint tehát az a' szellemileg n.üvelt em-
ber a' ki helyesen gondolkodik, nemesen érez, és a'
valódi erénynek ösztönétől, lelkesítetve magát és
másokat boldogítani törekedve munkálkodik: a' ki nem
ítél soha, annál inkább nem cselekszik semmit a' csu-
pa kül szín, és tünet szerint, hanem minden oldal-
ról megtekinti 's megbírálja ugy a' kívülről vett be-
nyomásokat, mint a' maga belsőjében teremtett gon-
dolatokat, és eszméket tekintetbe vévén, a' mennyi-
re lehet, még a' mesziről várható következményeket
is. Esze ment lévén minden elfogúltságtól, valamint
szive a' gerjedelmeknek rútságától tiszta — gyorsan
belát, helyesen fog föl, és igazságos szempontból vis-
gál mindent: azért valamint képzetei tiszták, ugy
helyesek ítéletei, igazságosok végzései is; mire néz-

ve valamint maga a' sors' folyamatjára nyugodtan hagyatkozva tudja élni bár milly' viszontagságok között is hullámozó életét; úgy senkiét igazságos ok nélkül meg nem keseríti. Az illy módon művelt ember ismervén saját gyarlóságát, és könnyen félre sikámalható erőtlenségét, szüntelenül arra függeszti figyelmét, hogy könnyen elcsábúlható indulatinak, mellyeket magából ki nem irthat, helyes irányzatot adjon, és illő korlátok között tartsa: azon törekszik, hogy ő uralkodjék a' testen, nem ez ő rajta. Nem ad ő szívében soha olly érzeménynek és kívánságnak helyet, mellynek napfényre hozatásáért valaha félni, vagy bánkodni kellene, — akarátja a' huzamos gyakorlás, és az indulatoknak bajnoki legyőzése után csak az igaz jóra hajlik; szíve mennyei örömmel telik el, ha másoknak is ártatlan örömet szerezhet, ha ember társával jót tehet, vagy utat nyithatott, alkalmat adhatott neki jóllétének eszközlésére.

7. §

A' művelődés' eszközei átalán.

Valami csak az emberi erők', képességek' és tehetségek' fölserkenését eszközli, a' fejledezőket munkásságba hozza, a' munkálkodókat helyesen irányozza, és tökéletesbülésre segíti — az egy szóval mind művelődés' eszközének neveztetik. Ezek átalán két rendbeliek: helsők, és külsők. Amazokhoz tartoznak egyenesen az embernek természeti ösztönei, és különféle tehetségei ugymint olyan alapok, mellyek nélkül a' műveltség nem is gondolható. Külső eszközök azok, mellyek az emberen kívül léteznek, és különféle oldalokról hatnak annak művelődésére. Ezek ismét kétfélék: némellyeknek közelebbről és közvetlen befolyásuk, vagyon a' művelődésre; némellyeknek pedig közvetve és távolabbról. Emezekhez számoljuk' az éghajlatot, a' lakhelynek geographiai fekvését,

sz élelem' módját s a.; amazokhoz. a' nemzeti nyelvet, öltözetet, szokásokat, kormányt, polgári alkotmányt, religiót; a' különféle képző és tanító intézeteket; mellyek között — a' nemzeti művelődésről lévén szó — első helyt érdemlőnek a' köznépi oskolák, és ezek' számára ügyes tanítókat képző intézetek. Ezek után következnek a' csinosodás' és műveltség' magasabb fokára vezető intézetek, u. m. a' nyelvek' és fölsőbb tudományok' tanulására szolgáló oskolák; a' gazdálkodási, kereskedési, szépmesterségi és művészeti akadémiák: tudós társaságok; a' tudományok', művészetek', szép mesterségek' ágait érdeklő gyűjtemények' tárai, végre különös pártfogolása, megkülönböztetése és jutalmazása azon derék hazafiaknak, kik a' nemzet dízére, a' csinosodásnak és köz jóllétnek előmozdítására nézve magukat a' tudományoknak akár mellyik ágában kitüntették' Különbben ezen töredék gondolatok' írójának inkább az lévén szándéka, hogy végtére nemzeti műveltségünknek jelen állapotját és miben létét tüntesse elő historice, mintsem általán a' műveltségről physikai, psychologiai, politikai s a. tekintetekből systematice írni — a' művelődés' haladásának csak némelly jelesebb eszközeit, és utóbb a' kellőleg előre nem léphetésének szembetünőbb okait lehet itt érintve látni.

8. §.

A' művelődés' eszközei nevezet szerint.

Há a' természet legjelesebb és minden tekintetben fogékony elmebeli tehetségekkel áldotta is meg az embert; de a' mig ez magánosan kóborol, vagy a' sivatag pusztákon, vadon erdőkben s a. élődik; valamint testi, ugy — 's még kevesebbé - lelki tehetségeinek képzéséről nem sokat fog gondolkodni. Az évésen iváson 's a' testnek egyéb szükségein kívül nem ismervén egyebet, nem is érez ősztönt a' testi élet'

fontartásán kívül másra törekedni; a' benne szunyadó erőket csak a' nevelés fejtheti ki kellőleg, és ez által történhet azoknak rendeltetésükhöz képesti művelésük: a' nevelés szükségképen társas életet tesz föl. Tehát csak miután egy véletlen eset, vagy a' természeti vonszódás a' társas élet' körébe vezette az egyedül lézzengő embert, akkor látja a' tágas útát maga előtt megnyitni a' maga belsőjében szendergő erőknél kifejtésére; akkor talál mind ösztönt, mind módot feledező tehetségeinek képzésére, és szakadatlanul tökéletesítésére. A' honnét önként következik, hogy a' művelődés' külső eszközei között első helyen áll:

a) A' társas élet. Valamint rideg személyekben korábban fejlődnek ki a' testi erők, mint a' szellemiek, és előbb amazoknak kell munkálkodni, hogy emezek is foglalatostokodhassanak: úgy egy egész nemzet' szellemi csinosodása és művelődése is csak akkor kezdődhetik sikeresen, ha külső viszonyaira nézve olyan állapotba helyezte magát, mellyben az ő polgári álladalmia, 's rendezkedése már jó formán kifejlődött; ha a' személy és birtok elegendő bátorságban vagyton, sőt a' szereshetésnek, jóllétnek új meg új forrásai nyitlatnak, 's az egész polgári lét bátorságos és erős lábbon áll. Ekkor aztán elég üdeje marad kinekinek hogy magát művelje, és különféle hasznos ismereteket, és ügyességeket szerezzen. Lassanként majd fölserken benne nem csak a' látott példák' utánzásának ösztöne, hanem a' haszonkeresésnek, gazdagodásnak, dűcsőségnek s a. t. szomja is; mellynek kielégítésére új forrásokat kénytelenítetik keresni. Miután így a' test' szükségeinek kielégítésére alkalmas eszközök és módok találtatnak, a' szükség eléggé kifejtette a' nemzet' külső alakítását; miután az e nyém és tied között nem csak a' különbség es határ kijeleltetett, hanem eléggé biztosítva is van a' határontúl lépőkre hozott törvények, és ezeknek végrehajtására meghatalmazott előljároság fölállításával: csak ekkor lehet a' nemzetnek előhaladni a' szellemi műveltségben is.

Azonban még ekkor is bátortalanság' veszedelmében forog mind a' személy, mind a' birtok, 's így a' társaság' célja bizonytalan mindaddig, míg a' társak között bizonyos osztályozás nem hozatik be és állapítatik meg, és minden osztálynak kötelelességei, igazai, tartozásai s a t. bizonyos és sérthetetlen törvények által meg nem határozottnak: mivel mindaddig bizonytalan, hijános, és teljességgel lehetlen az egy célra, egyesültt szívvvel és akarattal dolgozás; hijános és bizonytalan az engedelmeskedés; a' köz terhek' viselése, az adózás; bizonytalan a' köz szükségekre teendő költségek' forrása s a t. sőt az emberi természetnek romlottságát, mértéket nem ismerő vágyódásit, korlátozást nem örömet tűró indulatit tekintvén — az alsók a' fölsöb beknek, a' gyöngék a' hatalmasoknak, a' csöndes jámborok a' korcos nyugtalankodóknak szabad kényű zaklatására és nyomorgatására juthatnának mindenkinek tetsző pillanathan. Hogy tehát a' műveltség lábrakaphasson, és kivánt foganattal tenyészhessen, a' társas életben szükséges tovább a' helyesen kidolgozott, és rendíthetetlenül megállapított.

b) Polgári alkotmány. Ez határozza meg, kit illet a' fő hatalom; az igazgatói, törvényhozói végrehajtói jog; és kit az engedelmeskedés és hódolás; kiknek legyen a' közjóhoz leginkább szavuk, és a' kormány' különféle ágaira befolyásuk. Ez ruházza föla' társaság' fejét hatalommal, és annak határit kijelöli; valamint a' tisztviselőknak is illő tekintetet ez szerez, és az elsőtől utolsóig mindegyik hatóságnak körét ez méri ki, valamint a' polgárok' igazainak és tartozásaik' határit is; és hogy sem amazok hatalmukkal vissza ne éljenek, sem ezek tartozásaik' teljesítésében ne vonakodjanak — csak az alkotmány' paizsa alatt hajtható legkönnyebben és megbántás nélkül végbe. — Az alkotmány határozza meg azon tulajdonságokat is, melyek szükségképen megkivántatnak azokban, kik hivatalokra választatnak; mert a' status nem veszedelmezletti semmi által annyira mind alkotmányának főállását,

mind a' köz jóllétet, 's polgárinak hűségét és szeplőtelen erényességét, mitha vigyázatlanul, vagy épen tudva holmi mellékes tekintetekből olyanokra ruházza a' hivatalokat, kikben a' műhatalanul szükséges tulajdonságok föl nem találtatnak; azért olyan bírákat, tanácsosokat, követeket 's at. ügyekszik kiszemelni, kik rendeltetésükre minden tekintetben méltók és alkalmazosak; 's a' kikről az ne mondathassék, a' mít Walpole britt minister mondott: „hogy nála van valamennyi parlamenti tag' lélekismeretének árrszabása — Tarif — és az e' képen bérbefogadottak nem átalják szavalásukat a' meghatározott fizetés szerint áruba eresztetni. *)

Vagy az ne történnék: „hogy egy jegyzői, vagy törvényszolgái hivatalt 100,000 frankon is megvásároljanak; mivel így vagy csak gazdag emberek szerezhetik meg azokat, vagy a' tehetetlenek költsön vesznek föl pénzt: de mindenik esetben a' hivatalért kiadatott pénzt minden telhető módon ügyekeznek beszerezni.“ **) A' legügyesebbek között is azonban elsőséget ad a' benszülötteknek, sőt egyedül ezeket alkalmazza. ***)

A' helyesen szerkesztett és alapított alkotmány arról is gondoskodik, hogy a' nemzetnek minél kevesebb számú törvényei legyenek; — ennek oka kézzel fogható — de azok világosak 's meghatározottak legyenek, hogy a' félre- és önkényes magyarázatra 's ennél fogva a' kijátszásra senkinek nyílást ne hagyjanak. Törvényeihez illő és nyomos biztosítást, sanctiót csatol; melly azoknak megszegésétől ne csak rellent-

*) Dass er — Walpole — besitze den Gewissentarif aller Parlamentsglieder — und die Miethlinge fahren fort ihre Stimmen nach der Taxe zu verkaufen.“ I. C. v Aretiu, Staatsrecht. I. B. S. 257.

**) Strasburgi levél után Jelenkor 1834. sz. 76. l. 605. — Commentariust nem akarok, innét honunkra nézve tenni.

***) A' magyarok már Árpáddal kötött szerződésükben megáldapították ezt. Anonymus. C. 5.

sen hanem azt, úgy szólván szinte lehetlenné tegye. — legalább a' büntetés személyválasztás nélkül sujtson minden vétkezőt érdeme szerint.

E' képen meg lévén mindenkinek a' társaságban hatalma, igazai, és kötelességei határozva: sem az alsorsuak' személye és vagyona nem bitang, terhei nem elviselhetlennék; sem a' nagyoknak hatalma nem nyommasztó, kényük nem korlátlan: annál inkább mivel a' helyesen szerkesztett alkotmány nem csak arra ügyel, hogy a' potgári jóllétre útat nyisson; hanem az erkölcsi művelődésről is gondoskodik; a' honnét minden művelt nemzet' alkotmányának egyik főcikkelye — a' nevelésre ügyelni; az oskolákat, a' tanítás' rendét, módját, tárgyait elrendeltetni; a' szép mesterségeket gyarapítani; az erkölcsösséget szoros fenyték alatt, a' religiót, és arra ügyelő intézetet tiszteletben és sérthetetlen védelem alatt tartani. De ezekről alább. A' mondattakból kitetszik, hogy a' nemzet' műveltségének haladására, vagy hanyatlására nézve sok, igen sok függ:

c) A' kormánytól. Ugyan is már maga a' helyzet — habár a' kormány alatt nem egyedül és egyenesen magát a' nemzet' fejedelmét akarjuk is érteni — a' maga főséges méltósága által mintegy bővülő erővel hat ki az alattvalókra: kik természetesen a' nagyobb gazdagság, fényesebb méltóság s a t. mellett és körül méljebb belátást, nagyobb bölcseséget és szükségképen tiszta, jó szivet és valódi erényességet is képzelvén maguknak, — szinte vakon hódolva követik a' fölülről sugarzó példát, 's a' kormánynak különféle fokain állóktól származott elveket. *) Ha, szerencsétlenség-re, azoknak példája és elvei, kiknek a' kormányra akár mikép' befolyásuk vagyon, olyanak találunk lenni, mellyek a' jónak, igaznak és helyesnek mértékét meg nem ütik, veszélyeztetve van általuk az egész

*) Dr. Frid. August. Koethe, die christliche Volksbildung, Leipzig 1831, l. 274.

nemzet, és talán az éppen fejledezni indult köz művelődés századokra visszataszítatik általok. Ugyan is egyéb szempontokat mellőzván, csak azon egy veszedelmet vegyük tekintetbe, hogy ezen érintett esetben a' kik valamire törekeshnek, 's talán éppen csak azoknak pártfogása által remélhetik vágyódásuk' sikerületét, kikben a' veszélyes példák és elvek mutatkoznak, — vagy a' kik tetteleg valaminek akarnak látszatni, de a' valódi tudósnak dűcső nevét önérdemükkel nem méltók megnyerni: mi természetesebb annál, hogy az illy gyávabab lelkek meghódoljanak imádott pártfogóiknak, 's pöffedező göggel — talán szinte néha a' lélekismeret' keserű mardozásinak és meggyőződésüknek ellenére is — untalan ajakikon pörgetik a' főikapott fonák és szabadabb elveket, és — mint a' fölvilágosodás' és műveltség érdemtelljes apostolai mások között is hintetik azoknak magvait.

A' nemzeti művelődés' előmozdítására még nagyobb befolyása vagyon a' kormánynak az által, hogy részint az alkotmányban alapúlt jótékony intézeteket ő tarthatja fön legbizonyosabban; az hozhatja őket kívánt virágzásba; részint pedig ujakat is hozhat létre majd a' tehetősebb honliaknak fölszöllított adakozása, majd saját bőkezűsége által. Sőt egy szeretett fejedelem csak a' maga tetszését és megalégtültségét jelentse ki egy lelkes alattvalójának, ki távol az önhaszonkereséstől egyedül nemzete' javára dolgozott, — nagyobb behatást tesz, és a' dűcső tettekre sikeresebb eszközül és ösztönül szolgál egyebeknek is mint ha mások költséges emlékoszlopokat emeltek volna neki! A' kormánynak ezer alkalma és még több módja van a' nemzeti nyelvet, ipart, nevelést, tudományos művelődést előmozdítani; egyebek közt a' más csinosultt nemzetekkel, tudós társaságokkal, akademiákkal s a t. közlekedés által. Nem különben a' kormány nyilhat leginkább utat a' nemzeti gazdagodásra és mindenoldalú jóllétre hogy e' szerint a' nemzet az élet' szükségéinek nyommasztó aggodalmától, és elmeszél-

Ijesztő gondjaitól menökedve a' könnyebb és kényelmesebb állapot mellett az elmeképző és tudományos műveltségre több üdőt és módot nyerhessen, és nevezetesebb költségeket fordíthasson. Ugyan is számtalan tárgyak vannak, mellyek tetemes sommiák' fölűldozása nélkül soha létre nem hozattathatnak, például utazások, eröművek, geographiai, chemiai s a t. próbatételek. Miért legjobb művész, gyártó s a t. az angoly majd minden europai nemzetek között? azért, mert aránylag véve leggazdagabb is. Ám ha a' nemzetben csak egy kettő, vagy csekély számmal találtnak gazdagok, — ezek aligha inkább akadályozni nem kívánják a' köz művelődés' terjedését; hogy a' sokaságot vakságban tartván annál könnyebben űzhesék rajta embertelen kényűk' szenvedélyes játékát.

Hogy pedig a' kormány ezen szempontból kiindulva czélt érjen; első és fő gondját függeszti arra, hogy a' nemzetnek természeti hajlandóságát, ügyességét, szenvedelmeit s a t. kitanulja, 's azokat szemmel tartsa; hogy e' szerint annak kedvét épen annak természeti képességeihez képesti tárgyakra fordítsa, és szelleméhez mérsékelt módon vezesse őt.

A' nemzet' művelődésére nagy befolyása vagyon a' különféle politikai tüneményeknek és körülállásoknak is; például a' háboruk által összevegyűlnék a' vad, vagy külömben durva, korcsos nemzetek a' pallérozottakkal, 's ezektől mind a' tudományos, mind általán a' szellemi műveltséget eltanulják. Sokan ilyen esetben kilüntethetik magukat majd bátorságuk, majd elmességük' különféle hasznos találmányai, és a' nemzet' romlását mentő csel' vetések s a t. által. Igaz hogy a' dolog ellenkezőképen is űthet ki, t. i. hogy a' csinosultt nép hódítatik meg a' bárdolatlanok által, 's ekképen az erkölcsösség elkorcsosodik nála, a' tudományok száműzettek s a t. Annyi bizonyos még is minden esetre, hogy a' rendkívűli eseteket vagy rendkívűli emberek okozzák, vagy rendkívűli embereket szűlnék.

A' kormánynak nem csak a' nemzet' külső csinosodására kell pedig ügyelni, hanem értelmi és szellemi művelődésére is; hogy ez önként, szívesen és meggyőződésből lélekismeretesen hajúljon az engedelmességre: mivel különben soha se számolhatja' kormány legüdvösebb rendelkezéseinek és intézményeinek sikerülésére is. A' tudatlanság és erkölcstelenség szinte olly veszedelmes a' személy' és vagyon' bátorságára nézve, mint az erőszakos utonállók és rablók. Igen csalatkoznak tehát azon politikusok, kik a' nemzetet elég jónak és engedékenynek gondolják, ha az a' maga butaságában hagyatva minden megfontolás's akaratbeli szabadság' tudta nélkül engedi magát mint a' gözláng minden szellőcskének lengése által ide's tova hanyattatni! Mert az ilyen nemzet csak addig fog kényszerítve is engedelmeskedni, míg magát vagy elég erősnek látja az ellentállásra, vagy nyílást talál a' törvénynek kijátszására. A' honnét kiteszik, hogy a' szellemi művelődés nem csak a' nép jólétét eszközli, hanem a' kormány-széknek is ez legbiztosabb és rendíthetetlen alapja: *) Erre nézve a' kormánynak nem csak joga van, de köteletségében is áll az egyházi hatóságot fölszólítani és sürgölni, hogy a' polgárok szívébe a' religiónak szent, tiszta, 's mennyei igazságait üdején korán beoltsa, a' vallásos érzeményeket bennük fölserkentse, és az érelyességet megkedveltesse. A' legbölcsebb törvények 's a' jóra legkecsegtetőbb módok által édesgető szavak is foganaflanul hangzanak el annak fülei mellett, a' kinek elméje, akaratja, szíve hajlandóvá nem tétetett az isteni religiónak rendíthetetlen és az örökkévalóságig kiterjedő elvei által: se máglya, se kard sem egyéb politikai intézkedések nem hathatnak oda, a' hova a' religió. Igen helyesen mondja tehát egy valaki hogy: „e' három leghitelesebb tanubizonysága a' kormány' jóságának, vagy rosszasá-

*) J. W. Wörlein, Bibliogisches Lehrbuch. I. B. S. 305.

gának: a' templomok, ítélőszékek és oskolák. Mert azt mondja tovább: "a' csupa külső csinosodás épen olly kevéssé lehet a' benső erényességnek és nemzeti jóllétnek jele, mint a' katonai erőhatalommal esz- közlött rendtartás nem bizonyíthatja még a' nemzeti valóságos csöndességet." *) Minél virágzóbb a' reli- gió' egyház' és nevelés' állapota, annál erősebb lá- bon áll a' tronus; azért hajdan a' keresztény fejedel- mek általán „Isten' kegyelméből” fejedelmeknek ne- vezték magukat, megismervén, hogy csak az isteni religió szerezhethet nekik illő tekintetet és teljes bátor- ságot. 'S valjuk meg, nem voltak-e akkor akár a' tro- nusok rendíthetetlenebbek, akár a' nemzeti jóllét kö- zönyösebb, mint miután a' religiónak és egyháznak korlátjai, 's védelempajzsa alól kitörve „a' nép' ke- gyelméből” kénytelenítették magukat némelyek fe- jedelmeknek ismerni? Vagy ezen utóbbi nevezés dű- csóbb-e a' hajdankorinál? Nem látjuk-e a' hajdan ka- tholikus spanyol, és legkeresztényebb franczia', — királynak tronusa mire jutott! Et nunc reges intelli- gite, erudimini, qui iudicatis terram! Ps. 2. v. 10.

Ha ezeket ellenkezőleg teszi a' kormány, termé- szetesen a' következmények is ellenkezők lesznek: ha megvonja a' művelődésnek segédeszközeit, ha el- zárja a' jótékony intézetek' forrásait, ha a' csinosodás- ra serkentő ösztönöket gyöngíti, az önként szívesen törekvőket elkedvetleníti, ha a' vallásosság és lélek- ismeretesség a' tisztviselőkbén nem csak nem kíván- tatik, de sőt úgy tekintetik mint ügyetlenségük' bél- lyege, és okúl szolgál az ő elmozdításukra sat. **) kétségkívül korcsosság, szegénység, erőszakoskodás butaság sat. fogja a' nemzetet elborítani! De bizo- nyos veszély fenyegeti a' kormányt is; mert semmi erőszak, semmi nyomasztás meg nem gátolhatja azt, hogy itt oit egyik vagy másik szabad elme meg ne

*) Sibylle der Vorzeit. III. Th. S. 124.

**) Haller, Staatswissenschaft. III. B. S. 60.

ismerje öntermészetének méltóságát, és veleszületett jogait, 's ezeknél fogva ne ügyekezék békójit lerázni, magát alkotmányyszerű, vagy épen természeti szabadságába vissza állítandó; az efféle egyes példák sikerültével pedig mi természetesebb, mint hogy azokat az elnyomattattak seregenként törekedjenek követni.

d) Nagy befolyása van a' művelődésre és annak minémiségére az nemzett kor' szellemének is. Ez jó is lehet, rossz is, mint az égi háború, melly a' levegőt tisztítja ugyan, de villámai gyujtanak is, törnek, rontanak, emésztenek mindent, a' mi utjukba akad.

Ha a' történetek' folyamataira visszatekintünk; az tűnik ki, hogy minden századnak volt különös gondolkodás' módja; saját izlése mindenben; bizonyos kedvelt elvei, és szokásai, mellyeknek különös saját-sága egy szóval korszellemnek neveztetik. Már ezen korszellem — legyen aztán helyes, vagy helytelen; alapokon épült, vagy alaptalan — az bizonyos, hogy olly büvölő erővel bír, és hat korának embereire, hogy majdnem lehetlen attól valakinek magát elszigetelni; ellene szegülni pedig kivált egyszerre és egyenesen, sem foganatos sem tanácsos nem volna *). Ezen korszellem mintegy köz - nézőpont, mellyről kiki úgy tekint a' tárgyakat, a' hogy ez állítja eleibe nem pedig a' mint azok magukban valósággal léteznek. Ez jelöli ki a' szépnek és rútnak színét; ez mutatja az illó és illetlen, szabad és tilos, jó és rossz között kénye szerint a' határt; szóval: mind az erkölcsi mind a' polgári élet' szabályait, módját ez idomítja, vezeti, és izlete szerint módosítja; sőt szabályozni merészkedik az isteni tiszteletet, az egyházi, intézvényeket 's magát a' religiót is, melly minden nemzet', hely és idő szükségéhez engedi ugyan magát alkalmaztatni, de a' kornak változékony szelleméhez még sem. Korunk' nemzeti szelleméről, és annak befolyásáról a' művelődésre alább a' tanuk és ada-

*) Tud. Gyűjt. 1816. I. Füz. 36. l.

tok fognak szóllani. Végre a' művelődésre nagy befolyása vagyon.

e) A' Religiónak, sőt egyedül ez emelheti azt föl a' tökéletességnek lehető legfőbb pontjára; mert:

1) A' religió adhat csak az embernek jó és tökéletes nevelést. A' neveletlen, se jó ember, se jó polgár nem lehet. Valamint pedig emberré, úgy polgárrá csak az isteni religión alapúlt nevelés teheti őtet. A' polgári társaságnak czélja a' megelégedés: ez pedig értelmesség és erényesség nélkül egy általán lehetlen. Hogy pedig a' szónak méltó értelmébe erényesek leheassunk, az kívántatik a) hogy akaratunknak csalahatatlan sinórmértéke legyen, mellyhez eltökéléseit biztosan szabhassa; ideálja, mellyet utánozhasson; b) elég hathatós és tiszta indító okai, mellyek őtet reá bírassák mindenkor, hogy ne a' test' kívánságának, hanem az okosság' parancsolatinak hódoljon; c) elegendő erője, mellynél fogva a' testiségnek az erénnyel ellenkező ingereit és minden nehézségeket legyőzhessen. Már az emberi szívnek és léleknek ezen legfőbb szükségeit ki, 's mi elégítheti ki egyéb mint az isteni religió! Ez képes egyedül: a) az értelmet fölvilágosítani a' bennünket érdeklő legfőbb ismeretekre és kérdésekre nézve, a' minők ezek: mi vagyok én? mivé kellennem? miképen lehetek azzá sat.? b) az akarat nem csak biztos sinórmértéket nyer a' morál' szabásai által, hanem egy legtökéletesebb ideált is az Isten' és a' Krisztus ideájában, és elég hathatós ösztönt a' morál' törvényeit úgy állítván az akarat elibe, mint a' legszentebb, legigazságosabb, minden tudó és látó Istennek parancsolatit; végre c) a' szívet is megnyugtatja a' jövő élet' boldogító reménye, és a' végnélkül jó, kegyes és bölcs mennyei atyának gondviselésébeni megnyugtatás által. Nem elég tehát a' csinosodni kívánó nemzetnek csak általán a' nevelésre ügyelni, hanem arra is fordítsa figyelmét, hogy az, az isteni religiónak alapjaira építessek.

2) A' polgári törvényeknek is a' religió szerezhet kellő tekintetet és sérthetetlenséget. Ugyan is a' polgári hatalom valamint elegendő nyomadékokat nem képes a' maga törvényeinek adni, melly az alattvalókat fogyanatosan visszatartóztathatná azoknak megszegésétől; ugy azt sem gátolhatja meg, hogy a' vétkek útát ne keressenek és találjanak az érdemlett büntetéstől menekedni. Különb is a' polgári hatóságnak követetlen célja csak a' külső jóllét; ha az értelmi és erkölcsi művelődést sürgeti is, nagy részről csak saját céljának elérhetésére irányozza azt is. A' religió szenteli meg tehát a' polgári törvényeket, midőn azokat ugy adja hivi elibe mint Istennek akarátját; és midőn azoknak megszegéséhez olyan büntetéseket köt, mellyek az örökkén valóságig kiterjednek 's a' mellyeknek végrehajtója maga a' mindentudó Isten, — azokat erkölcsileg sérthetlenné teszi. „A' fejedelmet úgy állítja alattvalói elibe a' religió, mint az Istennek képviselőjét; 's azért iránta nem erőtetett, nem félelemből eredt, hanem őszinte, lélekismeret szerinti engedelmességet kíván és parancsol: azt parancsolja, hogy valamint az Istennek, ugy a' császárnak is hiven megadják a' mivel tartoznak. Inét már hajdan a' Görögök és Rómáiak is a' religió' tekintetével kívántak vagyonuknak bátorságot szerezni a' tolvajok, 's egyéb kártévkök ellen, midőn a' hátaikat, megyeköveket, utakat, házakat, marhákat s a t. mindannyi különös istenek' védelme alatt hitték és tanították lenni: a' gonosztévkök' rettentésére poklot, furiákat, pokolbeli bírákat költöttek, 's hogy a' fogadások, szerződésök, frigykötésök annál szentebbul megtartassanak — áldozatok, 's különféle vallásos szertartások között télettek. Vagy a' vallástalan miként is tudna, 's ha tudna is miként merne embertársának hitelt adni? hiheti-e az üres vagy csak öngógével telikeblő ember, hogy másokban valódi hit és religió él az Isten iránt? Nem természetes-e a' tapasztalás szerint is, hogy a' ki maga minő gonosz,

másokat is hasonlóknak tart? 'S így a' hittelen és vallástalan adhata annak hitelt, a' kit hasonlóképen hittelennek és vallástalannak ítél? *) Helyesen monddta Plutarch „hogy könnyebb a' levegőben házat építeni, mint religió nélkül statust alapítani; legalább boldog csak akkor lehet, ha vallásos is, és a' vallás erényessé tette.

3) A' religió fejti ki és képi azon érzéseket az emberben, mellyek részént forrásai az igaz jóllétnek; részént vezérfáklyák gyanént szolgálnak arra. Illyen *a)* az erkölcsi érzés, mellynél fogva kellemesen érdekel mind az bennünket, a' mi erkölcsileg jó, szép, igaz. A' melly emberben eléggé kifejlődött ezen érzés, álljon az magas vagy alacson ponton, — legyen sorsa kedvező vagy sanyarú, terhei könnyűek, vagy súlyosak; hív marad ő mindenkor az iránt, a' mit helyes belátása, és okos meggyőződése után az erkölcsi törvénnyel megegyezőnek tapasztal, és habár senki ne legyen is az ő szép, 's jó tettének tanúja, és semmi földi jutalmat nem remélhet is abból, maga ezen benső érzemény elegendő az ő szívét 's lelkét az erkölcsnek méltóságával eltölteni, és kötelességeinek teljesítésében tántoríthatatlanná tenni. Ugy de az erkölcsi igazat, szépet 's jót nem egyedül az isteni religio' világánál találhatjuk-e föl? Tehát az erkölcsi érzést is ez fejtheti csak ki kellőleg, 's vezetheti azon ösvényen, mellyet követve soha czélt nem téveszt. Az erkölcsi é zéssel közvetlen érintésben vagon: *b)* az igazságszeretés, mellyet hasonlóképen csak a' religió fejthet ki, és művelhet elegendőképen. Minden ember

*) Wenn man die richtende Gewalt der Regenten nicht glaubt, als Stellvertretung Gottes, der allein als Schöpfer und Gesetzgeber das Recht, zu strafen, besitzen kann; so haben die in unsern Tagen als Revolutionärs und Majestätsverbrecher einkarzerirten Züchtlinge ganz Recht, wenn sie über Unrecht, Gewaltthätigkeit und Tyrannei schreien. Triumph der Philosophie. S. 529.

izgattatik ugyan természeti ösztöne által már arra, hogy a' való és igaz iránt ne csak egykedvű és hideg ne legyen, hanem mint földi rendeltetésének egyik mivolti részét csüggedhetlen fáradsággal keresse is; mindazáltal csak a' religió vezetheti őtet tévedés nélkül azon igazságokra, mellyek után az ész és szív egyaránt és szüntelen sovárg. A' religió fejt ki, és képzi bennünk — hogy egyebeket ne említsek — végre c) a' becsületérzést. Igaz ugyan, hogy ezen érzés természeténél fogva is sok szép, jeles, 's dűcső tetteknek anyja; de szintugy sok rút, alávaló és gyalázatos cselekedetek' szülője is lehet, ha csak azt az isteni religiónak elvei nem vezetik, és a' tulságokra vetemedéstől vissza nem tartóztatják azt ajálván, hogy inkább arra törekedjünk, miképen a' becsületre méltókká tegyük magunkat, mintsem hogy külsőképen sokaktól becsültesünk. „Placere bonis, quam plurimis! ez jelszava a' vallásos embernek; a' ki épen azért, mivel szereti, ha mások jóvélekedéssel viseltetnek iránta, — őrizkedik, hogy a' becsület' ösztönének föl ne áldozza semmiféle embertársának hasznát, becsületét, javait s a. t. Innét igazi hősöket is, a' szónak helyes értelmében, csak a' religió adhatott a' nemzeteknek; mert, akármit mondanak a' későbbi üdőkben az embervér' kéméllésről, csinosodásról, emberesedésről 's a' t. csak igaz marad az, hogy a' nemzetek azóta törpültek le annyira, az igazi hősök' száma azóta kevesedett meg olly igen, mióta a' religió' becse megcsökkent, 's a' becsületérzés nem élesztetik általa. A' hajdankor a' maga fejedelmeit, és egyéb magukat megkülömböztető férfiakat holtuk után az istenek közé számlálta, vagy legalább azoknak atyafiságába iktatta, hogy e' képen a' religiónak palástja alatt részint azoknak szerezzen nagyobb dűcsőséget; részint hogy másoknak is ösztönt adjon a' maguk' kitüntetésére.

4) Igaz hogy az embert már természeti ösztöne is vonzza a' társas életre; azonban a' nemzetek' történetei eléggé bebizonyították azt, hogy maga ezen ter-

mészeti ösztön sem elég szorosan összekapcsolva nem tudta tartani a' társakat, sem, annál inkább, a' társos élet' terheinek hordozására 's rendelkezéseinek teljesítésére kellő foganattal nem bírhatta azokat. Csak az isteni religiótól lehetett ezt várni mind fejenként mindenkire egyenlő nyomossággal, mind kívánt sikerüléssel. Ennek elvei szerint határozathattak el igazságosan valamint a' fejedelmek' jogai, úgy a' polgárok' tartozásai és egymásközötti viszonyaik. Nem különben ez adott az egymásközötti viszonyokból eredő kötele-ségeknék is olyan nyomadékot, melly kitkit egyaránt érdekel, 's a' mellyeknek sérthetetlenségére maga a' mindentudó és látó Isten ügyel föl. „Az emberi törvények csak némelly cselekvényeket vesznek tekintetbe, a' religió minden tetteinket, még gondolatinkat és kívánságinkat is; amazok csak a' kezek' erőszakoskodását zabolázzák, ez a' sziveket is; a' törvények csak a' polgárt mint polgárt érintik, a' religió az egész emberen uralkodik; és a' polgári kötelelességeket is lélekismeret' tartozásává szenteli, és a' polgári társaságnak oltalmazójává magát a' mindenható teremőt teszi *). — Vagy mi is irtotta ki az emberi társaság közül az önkényü despotákat, a' vasvesszőnek hatalmával és félelmével bitorló tyránnusokat, ha nem az isteni religio! — A' tronusok azóta, és ott nem forgattatnak föl, a' hol a' religió méltó becsben tartatik **); azóta nem tartoznak a' rabok' kizsárolásai a' lakmározási asztalok' és színészeti multságok' embertelen vigaságai közé! A' religió tanítja meg az embert legalaposabban arra, hogy ő magáért is vagyjon, de mások' javáért is; hasonlóképen hogy mások ő érette is vannak: a' honnét meg kell ismernie, hogy Isten után legelőbbel tartozik em-

*) I. C. v. Arctin. eml. Munk. II. K. I. 73.

***) Ha ki ellenkező példákra hivatkozik, 's talán nevezetesen a' katolikus státusokban: vizsgáljon az jól meg mindent, és meg fogja látni, hogy az ellenkező jeleneteknek nem a' religio, hanem annak a' kormány' részéről védetlen állapotja volt az oka.

bertársainak. Minél inkább erősödik pedig az ember a' vallásos igazságokban, annál inkább kíván Istennek és embertársainak élni, 's annál tökéletesebben helyeztetésbeli kötelességeinek megfelelni: minél inkább kíván pedig másoké is lenni, 's minden viszonyaiba magát illeszteni; szükségképen annál inkább fog azon is törekedni, miképen fejthesse ki és képezhesse minél helyesebben és tökéletesebben a' maga tehetségeit.

A' melly status tehát a' műveltséget elő kívánja mozdítani, nem csak általán pártfogolnia kell a' religiót, hanem az egyházi hatósággal is testvéri egyetértéssel keznet fogni; azt a' maga hivatásának körében teljes bátorságban, és sérthetetlenül oltalmazni; a' religió szolgájinak illő tekintetet és tiszteletet szerezeni; őket hivataluk' telljesítésében hathatósan segíteni, és minden ellenkezést, akadályt 's erőszakot tőlük elhárítani. Ám már maga az egyetnemértés a' két hatalom között olly kártékony következésü lehet mind egyikre, mind másikra nézve, hogy a' maga célját egyik sem érhetné el; az pedig serény léptekkel siettetné a' nemzet' veszedelmét és pusztulását, ha szinte egymásnak ellene szegezné magát a' két hatóság, 's egyik a' másik ellen törne. A' viszony kölcsönös a' kettő között, és elváhatlan; egymásnak segítségével kell és lehet mindenkinek magát föntartani, és céljához törekedni *).

Midőn a' religionak a' művelődésre illy sok oldalú és jótékony befolyásáról van szó, meg kell jegyezünk, hogy ezt nem lehet minden akármintő religióról

*) Kirche und Staat sich nicht als absolut getrennte, oder gar wohl feindselig entgegengesetzte Vereine; sondern vielmehr nur als die beiden abgeordneten Seiten eines und desselben allgemeinen Organismus zur Bildung der Menschheit zu betrachten haben; dass folglich der Staat die Selbstständigkeit der Kirche, so wie hinwider auch diese die Selbstständigkeit des Staates zu achten, ja sogar jede dieser beiden Anstalten die wesentlichen Zwecke der Andern zum gemeinschaftlichen Besten der Menschheit durch freundliches Entgegenkommen zu befördern habe. I. C. Aretin. eml. M. II. K. I. 80.

érteni *); hanem csak az isteniről, a' Krisztus reli-
giójáról; és még erről is csak úgy, a' mint azt magá-
tól az ő szerzőjétől rendelt tanítói hivatal adja elő.
Ugyanis valamint a' religió igen sokféle egymással
szemközt ellenkező színeket és alakokat kénytelenítet-
tett magára ölteni gyakran; úgy természetesen külön-
féle hatásnak is kellett annak lenni a' művelődésre
nézve. Némellyek egyedül a' külső szertartások' gya-
korlására szorították az egész religiót, a' mi miatt az
elmének fölvilágosítására, 's a' szívnek nemesítésére
semmi, vagy csak egyoldalú, fonák befolyása lehetett.
A' külső szertartások üdövel sokaknál babonára fajultak,
melly még inkább hátrázta mind a' szív — mind az el-
mebeli művelődést. Mások a' kinyilatkoztatott religiónak
titkait támadták meg, és a' Krisztus által rendelt tani-
tói hivatalnak tekintetét megvetve, az emberi észet tet-
ték egyedüli bíróná a' religió' dolgában: minek szük-
ségképen az a' következése lett, hogy az isteni ki-
nyilatkoztatás' köréből kiszórták mindazon czikkelyeket,
mellyeket az emberi elme meg nem foghat, azaz:
megszűnt náluk a' természet fölötti kinyilatkoztatás lé-
tezni; de e' képen meg is fosztották religiójukat azon
igazságoktól, mellyek egyedül képesek az embert leg-
nyomósabb és érdekesebb viszonyaiban, és lelki insé-
geiben megnyugtatni és segíteni. Találkoztak minden
üdöben olyanok is, kik a' religió örve alatt azzal saját
mellékes céljaikra visszaéltek mind magának becste-
lenítésére, mind az emberiségnek testi 's lelki romlá-
sára **). Mind az egyes személyekre, mind az egész

*) Es genügt offenbar nicht, dass irgend eine, gleichviel welche?
Religion und Religiosität herrschend werde. Dr. Aug. Koethe,
Superintendent, Hofprediger etc. Die christliche Volksbildung.
S. 168.

**) Azok az emberek, kik a' halhatatlan istenek tiszteletét pusztá
emberi okosság' találmányának mondották lenni a' közjónak bá-
torságáért — — — nemde alapjából forgatták ki a' religiót?
Cic. de nat. deor. L. I.

nemzetekre nézve legveszedelmesebbeknek látszatnak azok, kik a' vallás' és lélekismeret' szabadságát helytelen értelemre csavarván sem egyikben sem másikban korlátot ismerni, és akármelly autoritásnak hódolni nem akarnak; mivel ezek valamint végképen megfosztják az embert minden positiva religiótól; ugy a' polgári társaságban is eltépnek minden egyesítő kötelékeket; függetlenséget, és határtalan korlátlanságot állítanak föl, 's így a' nemzetet visszataszítják a' vadságnak azon állapotjába, melyben az isteni kinyilatkoztatásnak megismerése előtt sinlődött.

Nem lehet elhallgatni azt is, hogy valamint a' vallásbeli, ugy a' nemzeti különféleségnek is nagy befolyása legyen a' művelődésre. Egy Isten, egy hit, egy nemzet — o! a' mely hazában ez föltaláltatik, annak állapotja nem lehet nem boldog minden tekintetben *). Valóban vagy elfogútt elméjünek, vagy a' törvények' folyamatában járallannak kell annak lenni, a' ki meg nem ismeri, hogy mind a' vallásbeli, mind a' nemzeti különség egyaránt akadályozza a' szellemi művelődést, és polgári csinosodást a' hazában. Mig Róma hű maradt hazai isteneihez, 's a' legyőzött népek' vallását egybe nem vegyítette a' magáéval — boldog volt ő addig, és valamint serényen haladt a' csinosodásban, ugy polgári alkotmánya is tiszteletben tartatott **). Am a' helyett hogy a' különböző nemzetek, és különféle vallást követők' tettei és példái kölcsönösleg egymást ösztönöznék a' hasonló, vagy még jelesebb tettekre;

*) Wenn ein Gott, ein Glaube, ein Tempel, eine Religion die Nation verbindet, so stehen Alle für Einen, kämpfen Alle für das Ganze, dass sich dann der Sicherheit im Innern, und der Ruhe von äussern Feinde erfreute. Denzel, Religionsgeschichte. S. 23.

***) Ezen állítással nem akarom kizárni sem azt, hogy a' honfiak idegen nyelvek' tanulására ne adják magukat, sem hogy más nemzetekkel különféle tekintetből közlekedésben legyenek; sőt mind a' kettőt mint a' művelődésre szükséges segédeszközöket megkívánom.

hanem inkább a' jó ügyekezetet elfojtó gúnyolásra, becs-
mélésre és ócsárlásra készti őket az irigy és féltékeny
vetélkedés. Nem mondom hogy ez helyesen történik,
de hogy többnyire így szokott lenni, az tagadhatatlan*);
legalább egy tudós honi írónk is az említett oknak tu-
lajdonítja hazánkban a' művelődésnek lábra nem kapha-
tását, midőn ezt írja: „a' protestánsok szabadságot —
nyervén nálunk is vallásuk' gyakorlására, igen buzgón
fogtak az oskoláknak jó karbaállításához, de az óhaj-
tott előmenetelt a' vallások' külömbisége, és az
ebből eredett czivakodások gátolták.“**)

*) A' protestantismus el nem tűrheti ha a' katholicismus valamiben
szerencsés lépéseket teszen, vagy magát valamiben kitünteti:
ám azt hiszi, a' mi ennek gyarapulást, az neki csorbulást szerez.
Innen keletkezik annak szünetnélküli szorongattatása és kínos
aggodalma midőn a' kath. egyháznak legcsekélyebb előmentét
látja; kész ő ez ellen mint jogait megsértő, sőt létét fenyegető
veszedelem ellen panaszra fakadni. Európának megrendült állá-
potja. I. 444.

**) Schwartner Statistik. §. 101. I. 402. Ugyanezen tudós férfi elő-
adja azon veszélyt is, mellyel az új vallás beszivárván hon-
unkba valósággal fenyegette a' katholicismust. I. Th. S. 158.

„Quod Quiritibus, idem Hungaris contigit; dum Romana illi
tantum sacra colerent, et concordiam et cum hac metum exteris
imperabant; ubi peregrina Capitolium immingravit superstilio, et
nescio quae ab omni orbe monstra deorum, periit prisca fides,
probitas, atque dum hi deae Volupiae, illi Plutoni, pars Bacho,
pars arroganti altera Junoni liba dabant, venenum bibebant, et
semina ruinae. Donec una providebat aras apud Hungaros Roma-
na religio, gens quantumcunque ferox visa amansque libertatis,
in unam coaluit fidem roburque, terrorem circumtulit extra me-
tum ipsa, ne quis rebus suis intercederet. Soluta diviniore illa
compage, dilapsa est maiestas etc.“ Propugnaculum Reipublicae
Christianae. pag. 117.

„Religio et doctrina christiana quo purior et sincerior man-
sit, eo magis artes, literasque ut vel maxime ad perficiendam
homium praestantiam et felicitatem pertinentes, benigne fovit;
contra erroribus corrupta, et deformata, tyrannidi et avaritiae
inservit, ac rationis humanae solertiam, honestam libertatem,
literasque — tyrannidi infestas oppressit, omniumque flagitiorum

A' művelődésnek fölhozott eszközei honunkra nézve.

A' művelődésnek több már fölhozott, és még ezen kivüli egyéb emlíhető segédeszközeinek nem csak szükében nincs magyar hazánk; hanem sokakra nézve igen is kedvező állapotban vágyon. Ugyanis a' mi illeti a' nemzeti alkotmányt, ez az emberiségnek olly méltó belátó, és a' keresztény religió által megszentelt őszinteségnek olly tiszta szellemében készült; az igazsággal és nemzeti méltósággal annyira megegyező, a' mint csak az üdönök és századnak lelkéhez és egyéb körülállásokhoz képest a' törvényalkató testtől várni lehet: a' miről, ugy látszik, eléggé kezeskedik csak az is, hogy alkotmányunk közel ezer esztendő óta áll *), a' melly üdöt ritka nemzetnek alkotmánya érhetett. Alkotmányunkban nem csak semmi nem foglaltatik, a' mi a' művelődés' elnyomására irányozna, hanem inkább nyomos ösztönökkel is serkenti a' honfiakat arra, és különféle utakat nyit annak előmozdítására. Csak a' kik nemzeti alkotmányunkat nem értik, vagy azt megszegyenítésünkre félre csavarják, azok látnak abban akadályokat a' művelődésnek haladására nézve. Ha tehát a' műveltségben annyira nem haladtunk, a' mennyire nemzeti alkotmányunkhoz képest lehetett volna, — az egyik oka, hogy a' bölcs és köz jóllétre irányzó törvények a' sürgetni és teljesíteni tartozók által nem mindig hajtatott végre.

Vitéz, nemes, és szabad lévén a' magyar nemzet, ezen tulajdonságaihoz van alkalmazva az ő polgári alkotmánya is, mellyet részént már Árpád, utána István, második András és egyebek többszer majd megerősítettek, majd bővítve megújítottak. Szerencsés abban

magistra facta etc.“ Christoph. Aug. Heumann Conspectus Reip. liter. P. II. T. I. §. 23.

*) Balogh Pál. Philosophiai pályamunkák. I. Köt. l. 2.

is magyar hazánk, hogy alkotmányának első alapításától fogva többnyire olyan fejedelmek tartották a kormányt, kiknek épületes példájuk minden tekintelben jótévéleg hatott az egész nemzetre. Ha néhánykor egy vagy más tekintelben fogyalkozott emberekkel ostorozta is a gondviselés nemzetünket, — kivált 's többnyire akkor, midőn ez magában meghasonlott; — utána ismét olyant emelt a trónra, ki az előttevalónak botlásait vagy elfelejtette a maga szép tulajdonságai által, vagy megorvosolta bölcs rendelkezéseivel.

A' mi illeti a' hivatalok' osztogatását, e' részben sem vádolhatni legkevesebbé is sem az alkotmányt, sem a' kormányt. Igaz hogy a' fejedelem is ember; és azért mind magában hibázható, mind pedig mások által eltántoríthatatik; mindazáltal igen kevés példákat mutathatnak történeteink, mellyek azt bizonyítanak, hogy fejedelmeink a' tisztviselők' választásában másra tekintettek volna, mint a' közjónak előmozdítására. Nem külföldben alkotmányos törvényeink kimerítőleg meghatározták mind a' választandókban megkívántatott tulajdonságokat, mind azt, kiknek legyen szavuk a' választáshoz. Hogy néhány évek óta a' különféle tisztválasztások — nem akarom mondani, hogy nem a' legérdemesebbekre esnek mindenkor — de hogy nem a' legillőbb 's méltóbb renddel és módon történnék, és a' nemzeti műveltségnek nem legdicséretesebb állapotjára mutatnak, mindenki előtt tudva van; csak az a' kérdés, az alkotmány és kormány-e ennek oka? a' hol a' rosznak oka van, oda kell az orvosszert alkalmazni.

A' művelődésnek közelebbi eszközei nélkül sem szükölködik a' magyar nemzet. Ugyan is a' mi a' nevelést illeti, főképen az iskolai elit, olly rendes karban van ez, kivált halhatatlan emlékezetű M. Therézia' királynénk' üdeje óta mind az előadandó tárgyakra, mind a' tanításmódra és fenyítékre nézve, mi szerint honunk e' részben Európának csinosultt tartományi között egynel sem áll hátrább. Sem nagy számú alsóbb 's felsőbb iskoláinkat, sem gazdag könyvtárainkat 's a' tudományok'

különféle ágait tárgyazó drága gyűjteményinket, a' kisdédóvó intézetektől kezdve fölfelé egyéb oskoláinkat nem is érénvtén, csak azt kell nemzetünk' dücsóságára megemlítenem, hogy, midón a' műveltségről annyira elhiresedett Francziák és Angolyok, csak egypár év előtt kezdenének az alap — vagy elemi néposkoláknak szükséges számmali fölállításáról és azoknak rendezéséről gondolkodni, és kénytelenek megvallani, hogy a' nemzetnek majdnem hasonfele olvasni sem tanult, több millio lakosokat magukban foglaló helységek minden nevelő- és tanítóintézet nélkül szükölködén *), honunkban alig van falu, a' hol kisebb nagyobb tökélyű néposkola nem találhatnék az alsóbb osztálybeli polgárok' sarjadzó csemetéjinek képzésére is **). Igaz hogy néposkoláink soká sinylettek, és noha valamint az egyházi ***) , ugy a' polgári †) törvényhatóság is gondoskodott mind a' tanítás' tárgyairól, mind a' tanítók' élelméről, még is kevés gyümölcsöt mutathattak mind ekkorig a' köznép' művelődésének előrehaladásában, nem lévén t. i. még sem elegendő számmal, sem czélirányosan rendezett intézeteink, mellyekben a' mesteri hivatalra vállalkozók elegendő képzésre tehettek volna szert. De hála nemes lelkű honfiainknak, egyházi és világi hatóságainknak! e' részben is évenként új meg új lépések tételnek, és minden lehetséges módok használtatnak, mellyek által az említett hiány kipótaltassék, és — a' szónak legtelljesebb értelmében — ügyes oskola mesterek képeztessenek.

Ugy látszik azomban, hogy ezen mesterképző intézetek' évenkinti szaporodása mellett is, még egy fő hiányunk vagyon: egy központi intézet volna még t. i. szükséges, mellynek telljes elrendezése nem akármelly magános hatóságtól fügne, hanem egyenesen a' feje-

*) Koethe eml. m. 1. 83.

***) Csaplovics, Gemälde von Ungarn. S. 329.

****) Peterffy S. Concilia. Pars II. p. 414.

†) I. Ferdinánd XI. Decret. 7. és 12. czik. 's b.

delemtől, és a nemzet törvényhozó testületétől; 's a melly következőkép' a szónak szigorú értelmében nemzeti oskolamester' képző intézet lenne. Az intézetet legalább három osztályra lenne szükséges szabni, 's e' szerint az oskolai pályának három évre terjedni, a negyediket pedig csupán a gyakorlatra — praxisra — és a betanultaknak e' képeni ismétlésére fordítani. A' kik, e' szerint a várakozásnak megfelelének, és a szoros vizsgálatot dicséretesen kiállották; 's miután meghatározandó esztendőig mint segédtanítók még nagyobb ügyességet és tapasztalást szerettek a tanításban és a kiadékkal való bánásban maguknak; ezek alkalmaztatnának a fiók mesterképző intézetekben tanítói hivatalra. Így, és csak egyedül így lehetne remény az országban mindenütt egybehangzó elveknek terjesztése által az összehangzó nemzeti művelődéshez is.

A' mi honi nyelvünket illeti, igaz, valjuk meg, nem állunk még olly szerencsés ponton, hogy azt eredeti, tudományos munkáink' érdeke és nyomossága által megkedvelhetővé, vagy épen szükségessé tettük volna az idegen nemzetek előtt: sőt még honunk' saját lakosi is annyira nem egy ajakúak, hogy alig van ország, mellyben olly sokféle nyelvű nemzetek találtnának: azonban nem hiu a remény, hogy e' részben is szünni fog mind a' hiány, mind a' panasz. Folyóírásaink' száma évenként, és egymással vetélkedve szaporodik; a' csupán gyönyörködtető művek között, szilárdabb tárgyú munkák is nem csekély számmal jelennek meg; 's a' honi nyelv nem csak rendesen tanítatik a' felsőbb és alsóbb oskolákban — ez utóbbiakban ollyan helyeken is, a' hol mind e' jelen korig az édes, tápláló anyahonnak nyelve egészen ismeretlen volt, 's nem csak többféle tanulmányok adatnak magyar nyelven a' latán oskolákban is: hanem több országgyűlések, nevezetesen 1791: 16. 1792: 7. 1805: 4. 1830: 1, 2, 3, 4, 5. arról is gondoskodtak, hogy azt diplomatikai méltóságra is emeljék. Hogy pedig hazánk' nagyai

és szépei is megkedvelnék azt, „kik eddig alacsony-
ságnak tartották azon nemzet' nyelvén beszélni, melly-
nek javaival boldogúlnak“^{*)}); főképen nagy lelkű gróf
Széchenyi Istvánnak érdeme, és csüggedhetlen büz-
góságának gyümölcse; a' ki egyéb munkái és érdemei
mellett hatvanezer pengő forintból álló tőkepénz ala-
pítvánnyal mulatta meg, miképen lehet magyar Aka-
demiát állítani! — a' miről olly sokat és régóta okos-
kodtak a' fizetésben példát nem mutató zelóta patriótá-
tók! Többire a' nemzeti művelődésről lévén szó, és
a' magyar Akademiának is rendeltetésénél fogva annak
előmozdítására kellvén szolgálni, ezeket jegyzem meg:
a) hogy az Akademia fölöttébb nagy árron árullatja
munkáit; s ez által egyenest kitüzött célja ellen vét:
mert bizonyos vagyok abban, hogy sokkal nagyobb
számmal találkoznak olyanak, kik ezen munkákat mér-
sékeltebb árron megszereznék, mint olyanok, a' kik
drágán is könnyen fizethetik azokat. A' csekélyebb árr
által ha talán elejénte vesztené is az Akademia' pénz-
tára — a' mi nem hihető — de nyerne bizonyosan az
olvasó közönség' számában; b) hogy némelly, színé-
szeti darabok főleg, mellyek eddig megjelentek, és
jutalmat is nyertek, a' bírálóknak nagyobb figyelmét
kivánták volna, p. o. a' nők' oskolájában a' 36, 45 's
46 lap; a' Várnászban Banónak barátta léte, annak
szájába adott predikáció, Caecilia' gyónása 's a' t.
ollyan szerepek — akármit mondjunk is arról, hogy
„castis omnia casta“ — mellyek által részént a' kép-
zelőtehetségnek, nem mondom egy könnyen lángra
lobbanó fiatalban, de az élemedett koruban is a' leg-
élénkebb fokig nem lehet nem ingerelteni; részént a'
keresztény religiónak legüdvesebb és szent szertartá-
saira keserű gúnynak nem hárulni, p. o. Alzir l. 85
„a' te szived bár melly vak is, méltó — kereszttyén
lenni“ 's a' t. Vagy azt feleli valaki: ezek többnyire
fordítások. Igaz; de ha a' színészi intézetnek erkölcsi

*) Tud. Gyűjt. 1817. 3. Füz. l. 17.

művelődés oskolájának is kell lenni, és a' mint mondják, akár is honunkban lenni, ilyen darabok ne fordítassanak, vagy a' különben jó darabokban az e' féle kifejezések úgy cseréltesenek föl, hogy a' színházban a' különféle vallásfelekezetbeliek az ártatlannak lenni kellő mulatság helyett egymás előtt ki ne gúnyoltassanak. Külömben is ha a' színészeti darabok nem csak szerzőjüknek — fordítójuknak — hanem az egész nemzetnek, melly azokban örömét gondoltatik találni, karakterét és műveltségének minéműségét bélyegezik; úgy az illy tartalmu és csinú munkák épen nem a' legtisztább izlettű műveltségét fogják tolmácsolni akár iróinknak, akár általán nemzetünknek *).

Végre a' religió hazánkban is, mint minden csinosultt nemzeteknél, mindenkor úgy tekintetett, és tiszteltetett, mint az ember' rendeltetésének legbiztosabb kalauza, és a' művelődésnek lehető legnagyobb lökélyre segítő legsikeresebb eszköze. Sz. Istrán mihelyt valamennyire rendbeszedte nemzetünknek polgári érdekeit; hogy azoknak sikeres állandóságot szerezzen, azonnal annak erkölcsi és vallásos képzéséhez fogott például állitván elsőben is önmagát a' nemzet eleibe mind az egy igaz hithez ragaszkodó buzgóságban, mind az abból keletkező erkölcsi kötelességeknek pontos teljesítésében.

*) Abba nem akarok avatkozni, mennyire legyen igaz, vagy nem igaz, a' mit egy tudós állit általán a' színészetekről, mondván „In der That ist kaum Etwas geeigneter, die Unbedeutenheit und Leerheit der Städtischen Conversation in ihrer ganzen Blöße darzustellen, als der häufige Besuch des Theaters“ I. A. Möhler Symbolik Mainz 1834. S. 524.

„Alles dieses — az elégtűség, erény, munkásság, jólét ünderte sich unter Verwaltung des Perikles durch die — glänzenden Feste und Schauspiele. Die Geringen wollten nicht mehr arbeiten, sondern aus dem öffentlichen Schatze ernährt, und durch neue Schauspiele und Feste in einem steten Tannel von Vergnügungen erhalten werden.“ Meiners Historische Vergleichung I. B. S. 42.

Hogy az igaz keresztény hit minél szaporábban, és foganatosabban terjedne a' magyarok között, Sz. István minden felől, kivált a' szomzéd németországból több jámbor és tudós egyházi férfiakat édesgetett és hívott birodalmába; több püspökségeket és szerzetes monostorakat alapított; és mind azokat, mind ezeket királyi bőkezűséggel ajándékozta meg jószágokkal más nemzetek', és fejedelmek' példájára akarván ő is elrendelni országát; kemény óvást is tett azok ellen, kik valaha ezen szentegyházaknak ajándékozott javakat megtámodnák *). Sőt nem csak fekvő jószágokat ajándékozott az egyháziaknak, hanem még azoknak öltözetjükről, szükséges könyveikről és egyéb egyházi's templombeli kiegészítőkről is gondoskodott a' kegyes fejedelem **).

Sz. Istvánnak adományait az utóbbi királyok nem csak megerősítették, hanem üdőről üdöre új jótéteményeikkel gyarapították is. Ezt cselekedte nevezetesen II. András aranybullájában; mellyet megerősített smét I. Lajos 1351; Mária, Albert K. Mátyás Decr. I. 1464. Decr. IV. art. 78. Ulászl. Decr. I. art. 1. s a t.; legnagyobb bőkezűséget mutatott pedig Sz. István után az egyház iránt, úgy látszik, Sz. László. — Némellyek az adakozást olly nagy mértékben gyakorolták, hogy, egyéb körülállásaikhoz képest, szinte a' szűkölködésre jutástól kellett a' királyi udvart féltetni. Colom. Decr. L. I. C. 15 ***) kétség kívül az is megtörténhetett, hogy néha a' kevesbé méltók is csikartak ki fejedelmeinktől ajándékokat.

*) Quisquis fastu superbiae elatus hominem Dei ducit contemptibilem, et possessiones Deo consecratas, atque ad honorem Dei sub regia immunilitatis defensione constitutas inhoneste tractarit, vel infringere praesumerit, quasi invasor, et violator domus Dei excommunicetur, Decret. S. Steph. L. 2. praef. et cap. I. etc.

***) Decret. S. Stepli. L. II. C. 34. s t.

****) A' Paulinusok iránt I. Lajos király olly igen bőkezű volt, hogy a' becsületes magyar szerzetes férfiak maguk kérték a' királyt tartana méltókat az adakozásban. Katona Epitome. P. II. p. 83.

A' nemzet mind inkább inkább haladván a' művelődésben mennyei ihletése és malasztja által a' keresztény religiónak, hódolva követte jó királyainak példáját, midőn annak nagyai és tehetősbei majd új szentegyházokat és monastorokat építettek, és azokba állandóan bizonyos számú férfiakat helyezvén azoknak szükségeire bizonyos jövedelem forrásokat rendeltek; vagy a' már főnállóknak birtokait szaporították, és ekképen is ügyekeztek az evangéliom' szavai szerint a' mulandó javakon örökké tartó kincseket szerezni maguknak mennyeknek országában, a' hűn által megbántódott Istent részént magukért, részént hozzájuk tartozó megholtakért — a' mint adományos leveleikben szokták kifejezni, megengesztelendők *). Ezen fekvő jószágok az akkori pénzzsűkét pótolták, és részént jutalomul szolgáltak az egyháziaknak az ő szolgálatjukért, részént eszközül az egyházi hivatallal járó kötelességeknek és különféle terheknek vitelére; nevezetesen az árváknak és egyéb elhagyatott szükölködőknek ápolására, a' püspöki, 's káptalanbeli lakok — és szerzetes monastorokhoz csatolt oskolák és tanulók' segedelmezésére, 's így a' nemzet' szellemi művelő-

*) Fejér Codex Diplom. T. I. p. 394. és 16. — In festivitate beati Johannis Baptistae facta predicatione, et data benedictione accesserunt ad Episcopum — Gerardum — quasi centum viri postulantés sibi sanctificari loca pro Ecclesiis construendis, de quorum devotione Episcopus non modicum laetabatur, factoque convivio ipsos ad mensam invitavit, cum ceteris tam divitibus, quam pauperibus, qui aderant, universis: cumque surrexissent a mensa, obtulerunt Episcopo varia dona, et munera, et clenodia, videlicet equos, boues, et oves, tapedia plurima; mulieres vero annulos aureos, et monilia; quibus dicebat Episcopus, nunquid propter hoc vos invitavi, ut vestris bonis vos spoliarem, absit, sed vocavi vos ad audiendum verbum Dei; cui responderant universi dicentes, quia Pater Sancte, audivimus te hodie in sermone Dei protestantem, sicut extingvit aqua ignem, ita extingvit elemosina peccatum, suscipe ergo, quae tibi afferimus pro Christi nomine, in quo sumus ad vitam renati, Vita S. Gerardi. pag. 328.

désének előmozdítására, miként egyebek közt Gellerd csanádi püspökről olvassuk, hogy a' szegény, tanuló ifjuságra nagy gondja volt, 's hogy a' kisdedek az ő lakába vezettettek, és ott szorgalmasan tanitattak *). Az esztergami egyházi zsimat azt rendelte egyenesen, hogy egy káptalanbeli szék üresen maradjon, és annak jövedelmei kétfelé osztatván, egy részt az oskolamester, másikat pedig az orgonista huzza **). Nem különben a' Foki adót egyenesen azért ajándékozta Kun László király a' Weszprémi káptalannak, hogy abból a' mestereket fizesse ***).

Szokásuk volt az ajtatos hiveknek az is, hogy a' szentegyházakat fekvő jószágokkal megajándékoznák végrendelesek által főkép magvaszakadás' eseliben, ugy annyira, hogy ezt nem cselekedni Isten ellen való vétségnek tartanák †) Világos nyomait találjuk törvénykönyvünkben annak is, hogy némely vétségekre hozott pénzbeli büntetések is a' szentegyházok' javára fordítottak ††) például, azokra, kik Bélát szeméitől megfoszlatták, Ilonának, az ő nőjének siralmas panaszára az a' büntetés hozatott, hogy a' vétkeseknek minden birtokai a' székes egyházak közt osztassanak

*) *Episcopus autem — Gerardus — erat in magna solitudine ex parte pauperum scolarium — ad cuius domum ducebantur parvuli, et tradebantur ad Scholas, qui tam sollicitè informabantur, ut noctes pro diebus computarentur. Vita S. Gerardi. p. 330.*

***) Péterffy S. *Concilia. P. II. p. 267.*

***) L. Fejér. *Cod. diplomat. T. V. vol. II. a' hol rendre olvashatni a' büntetéseket, mellyeket határoztak, az átkokat, mellyeket mondottak az ajtatos királyok azokra, kik az ő alapítványokat háborgatni merészlenék.*

†) *Mos praeterea invaluit apud Hungaros, ut deficiente prole, ad sacras aedes, caenobia, erigenda monasteria, patrimonia transferrent. Imo piaculum grande ducebatur, nihil a' morte Deo, et Servis suis legavisse. Péterffy S. *Conc. P. I. p. 7. sub. k. Es Breznay a' keresztyén Ekleziának Historiája 1836. l. 73. és 76.**

††) *Sz. László Decret. Lib. I. C. 10. 28. 40. Lib. II. C. 4. 13. S. 6.*

föl *) Ezek mellett maguk az egyháziak is majd saját örökségüket ajándékozták jegyeiknek a' szentegyházaknak, majd takarékos életmodjuk, iparkodásuk és különféle javítások által birtokaikat vagy jövedelmezőbbekké, vagy terjedelmesebbekké tették. Nem is látott a' magyar nemzett soha azon adakozásokban se-relni et, mellyek a' szentegyházak' javára tétettek; csak azt kívánta mindenkor a' kormánytól, hogy az adományokban az érdemesek, és ezek között is a' honfiak részesüljenek, és megelőzőleg a' nemes születésűek, 's hogy a' királyi udvarra nézve a' megtörténhető szükségkölcsönnek elávoztatása tekintetéből, némelly adományokban csak bizonyos mennyiségig terjedhessen a' király adakozása. **) A' magános embereknek pedig elejénte határtalan szabadságot engedett a' törvény javaikról rendelkezni. S. Stephan. Decr. L. II. C. 5. s. 1b. Utóbb Kálmán király csupán a' szerzeménybeli javakra szorítván e' szabadságot. Lásd. P. I. Tit. 64. s. 1.

Nyitva áll tehát polgári alkotmányunk' jelen álladalma szerint, sőt szükséges eszközökkel is ellátva mindenki előtt a' művelődési pálya, a' nélkül, hogy országunkat respublicává legyen szükség tenni, mellyet némellyek legalkalmasabbnak, és czélszerűbb kormány módnak dicsérnek a' szellemi művelődhetés' tekintetéből is ***); készen a' sokféle jótékony módok,

*) Thurocz Chronic. P. II. c. 64.

**) Albert. Decret. IV. Art. 16 Ulászló Decret. I. art. 9 16.

***) „Egy olly statusban — Görögországot érti — hol minden polgár egyenlő jussokkal bír, 's értelmi erejének energiája szerint kisebb nagyobb részt vehetett az egészrevaló munkálkodásban 's hatáiban; hol mindenkinek nyitva volt az út értelmi elsőségénél fogva a' legmagosabb polgári tisztségekre 's polgári dicsőséget és koszorút aratni csak való érdemeknek volt szabad: hol az elmę nem esmert kifejlődésében semmi korlátot, 's szabad repkedésben mulathatott az akkor lehető esmeretek' megyéjében: nem csuda ha minden polgárnak fő gondja vala a' lélek' kimivelése, ha mindenki igyekezett magát tudományos

sőt — ha bár gyérebbe is, mint más némelly országokban — a' kecségtető ösztönök és jutalmak is, úgy hogy nincs egyéb hátra, mint a' haladásra eltökélt szándék, állhatatos akarat, és az igaz szeretet' malszija által összefogó munkálkodás, közértelmesség, és egymást segítő, szinlést nem ismerő kölcsönös bizodalom a' honfiak között.

Ezen, a' katholika keresztény religió által mutatott, ösvényen haladott művelődésében a' magyar nemzet, ha bár lassu léptekkel is, de mindenkor összefogott erővel, kivéve egy két esetet, midőn némellyek ősi szokásaikra kívántak visszavetemedni — haladott mondám nemzetünk polgári alkotmányunk' alapítása, és a' kath. ker. religió által lett megszentelése' üdejétől fogva mind addig, míg az idegen földről be nem szivárkodott honunkba az ujonnan keletkezett protestáns vallás.

Hogy ezen uj, vallásbeli különködés nem volt, nem is lehetett kedvező a' szellemi művelődésnek előmozdítására nézve, meg kell ismerni minden el nem fogultt elméjü és szívü embernek, úgy mint a' melly, majd a' fejedelemtől idegenitette el a' nemzetet, vagy legalább annak részét, majd a' honfiakat egymásközti meghasonlásra, vérengzésre, rablásokra, mindent veszedelmezettető pártosságra és egymásiránti bizodalmatlanságra készítette; az értelmeknek és sziveknek összehangzását és egyesülhetését végképen kiölte; mert miután a' türedelmi jogot kivivta is magának, meg nem szünt a' különbben egymás iránt szeretettel és bizodalommal viseltetni tartozókat, 's az azon egy édes anyahazának gyermekeit egyre feszültségben és a' visszatörlésnek végetlen keringőjében tartóztatni.

Tehát a' mi az értelmi és tudományos művelődésnek a' reformatio által állítólag történni kellett gyarapodását illeti, a' hiteles' tanúk' vallomása sze-

rint éppen nem tulajdoníthatni azt a' reformációnak; hanem sokkal távolabbi és részint korábbi esetnek. Még Luthérnek hite sem volt, midőn a' tudományok éledzni kezdettek Európában; mikor t. i. a' Törökök: Constantinápolyt elfoglalván, sok görög tudósok házájukból kibujdostak, és Olaszországban telepedtek meg; a' hol is általuk a' tudományok, és szép mesterségek nem sokára virágzó állapotra emelkedtek, kivált az uralkodó mediczei háznak pártfogása és bőkezősége által. Olaszországból aztán átköltöztek lassanként a' tudományok a' Francziákhoz, Németekhez 's egyéb nemzetekhez *).

A' holt nyelvek, zsidó, kaldeai, arab, görög, latán sat. ha éppen virágzó állapotban nem is, de csak ugyan divatban voltak régen a' reformatio előtt. Már 1311 eszt. V. Kelemen pápa a' viennei gyülekezetben azt rendelte, hogy Párisban, Oxomiomban, Bononiában, Salamankában és Rómában a' zsidó, arab, káldeai, és görög nyelv két tanító által tanitassék. 1498ban Böschenstein nyilván tanította az ingolstädli iskolában a' zsidó nyelvet. 1502ben Ximenes Kardinál a' Polyglották' készítése által hasonlóképen nagy ösztönt adott a' napkeleti nyelvek' tanulására. E' fölött már a' 14ik században volt belga, francz, angol, olasz, spanyol nyelvre fordítva a' sz. irás; sőt Vald Péter már 1160. eszt. fordította azt franczia nyelvre 1378. eszt. pedig Venczel császár német nyelvre kézdő azt átteni **). A' mi közelebb tulajdon nemzetünket illeti, már sz. Istvánról bizonyítja Inchoffer hogy alátvalóit görög és latán tudományokkal egyaránt kívánta gaz-

*) Schwartner, Statistik. II. Th. S. 349. Die nächste und erste Wirkung der Reformation auf Philosophie und Denkfreiheit war vielmehr beschränkend. — Ein politischer und geistiger Despotismus, wie ihn Heinrich VIII., Philipp II. und Cromwell ausübten, wäre ohne der Reformation gar nicht möglich. K. W. Fr. Schlegel. Gesch. der Literatur. II. Th. S. 56.

***) Jahrbücher der Theologie und Philosophie. 1834. I. Bd. 1. Heft.

dagítani, 's e' végre nem csak hon építetett a' tanulni kívánok' számára menedékhelyeket, de kül országokban is pártolá annak bőkezősége polgárainak ügyekezését; *) nem különben Valaszky több adatkat hord föl már a' 11 — a' 14 századig a' magyar tudósokról és azok' pártfogójiról. **) Magyar nyelven irt sz. Irás 1383 eszt. körül kéziratban van most is a' császári bécsi könyvtárban Fejér Eccl. dipl. T. IX. vol. V. p. XXXI.

Bizonyos tovább más tekintelben az is, hogy, a' midőn Luther a' csupa véletlenségből, és nem föltett szándékból eredett reformatiot a' világ elibe gördítette, minden jámborok erény, — és igazságszeretők már az előtt régen óhajtottak a' kath. egyház kebelében egy közönséges javítást, reformatiot: de nem a' hitágazatiban, mellyek változtathatlanak, hanem csupán a' szertartást, fenyítéket, és erkölcsöket illető dolgokban, a' mint nyilván kitetszik a' pizai, constantzi és bazileai gyülekezetek' tanácskozásaiából, és egyéb hiteles tanúkból, úgy annyira, hogy a' midőn Luther föllépett, — közönséges volt a' reformatio iránti várakozás, és annak elfogadására, ha a' mondott értelemben történik, minden elnég és szívek készen állottak. ***) Azonban — szándéklatosan-e vagy fölingereltetve és boszontva? †) hamar kitünteté a' refor-

*) Annal. Eccles. T. 1.

**) Conspect. Reipubl. Litt. in Hung. — Európának megrendült állapotja. l. 339.

***) *In litto quidem, ut in proscenium venit — Lutherus — etiam bonus viris placabilis erat fabula. Comparavit ille sibi ab initio multum existimationis, quod intrepida ac perfricta fronte mores nostrae aetatis perstrinxisset; quod purpuratos patres, quod summi antistitis maiestatem fœdissime sugillasset, et quasi pudenda patris impiorum liberorum more retexisset. Erasmus. Ep. lib. 18.*

†) Hogy Luther nem olyan reformatiot gondolt elejénte, a' minővé az utóbb fajult, kitetszik abból, hogy ő ama' nevezetes 95-propositiojlt uerő iskolai vetelkedéseknek nevezte. Disputatio-

mator miképen nézetei egészen másfelé czéloznak, mint az emberiségnek értelmi és erkölcsi művelődésének és javításának eszközlésére; legalább a' reformatioval együdejü Erasmus egyenesen valja hogy, a' hol az új evangéliom lábra kapott, ott a' tudományok kihaltak *). De nem is lehetett ez különben, mivel egy részről magának a' reformatio' szerzőjének is egyenesen szándéka ellen volt a' tudományos művelődés, a' mit egyebek között eléggé kinyilatkoztatott ezen óhajtásával: „Plato, Aristoteles, Cicero, és minden régi Classikusok' munkáji megégettesenek, egyedül a' sz. írást olvassa minden ember; más részről mivel a' reformatio mindenütt fegyvert adott könyvek helyett a' nemzetek kezébe, 's a' tudományok' csöndes templomaiból a' csaták' vérengző mezejére riasztotta azokat **). Timon azt írja, hogy olly

nes enim sunt, non doctrinae, non dogmata. Epist. ad Leon. X. T. I. pag. 79.

*) Epist. 48. lib. p. 636.

**) Fragen wir nun die Geschichte, was sich nach der Reformation Wichtiges und Merkwürdiges zugegetragen hat? Sie wird uns Vieles erzählen von Kriegen und von Schlachten, vom Geiste der Empörung, der Unruhe und des Zwiespaltes; sie wird uns Vieles erzählen von der boshafsten Wuth der Neuerer, die gleichsam mit Feuer und Schwert ihre Lehre einzulühren suchten, von dem vielköpfigen Sectengeiste, — aber von den stillen Künsten und Wissenschaften in diesem Zeitalter, von dem geräuschlosen Studium derselben wird sie wenig oder gar nichts berichten. — Statt des goldenen Zeitalters, welches die Reformations-Umwälzung den Völkern in politischer und moralischer Hinsicht versprach, folgte aus derselben ein blutiges Jahrhundert von Volks - Aufständen, langwierigen Kriegen, Anarchie, und fast unheilbaren innern Zerwürfnissen. — Am glücklichsten war unter den wichtigsten Ländern Europa's in den ersten Jahrhunderten nach der Reformation unstreitig Italien, eben, weil es ausser der entfernten und unmittelbaren Einwirkung der allgemeinen Veränderungen von jenem Einflusse frei, von bürgerlichen Religionskriegen verschont blieb. Religions-Freund. 1834. Jahrgang.

mostoha üdökvoltak azok a' magyar nemzetre nézve, hogy tudományok hiánya miatt alig találtattak a' vezérmegeyi hivatalokra alkalmas emberek *).

Nem mondom, hogy épen semmi jótékony hatása nem lett volna közvetve a' tudományos művelődésre nézve a' reformationnak; sőt nagyon is hatalmasan kényszeríté mind a' két felekezetet főkép a' napkeleti nyelvek tanulására, a' kritika' szabályainak szigorú megismerésére, azoknak szigorúbb követésére 's a. t. csak azt állítom, hogy az efféle nyereséget a' károkkal egybe hasonlítva, legfőlebb is úgy lehet tekinteni részben a' reformationnak jótékony hatását tekinteni mint mikor új házát kénytelenítetünk építeni azért mivel az ellenség ősi lakhelyünket földülta; vagy öröket kell melléje állítanunk, hogy azt le ne pusztíthassa **).

10. §.

A' kor' szelleme a' nemzeti művelődésre nézve

Főlebb említett, hogy minden századnak saját gondolkozás — és érzésmódja legyen, mellyet kor szellemének neveznek, mondatott az is, hogy a' tapasztalás szerint hatalmas befolyása legyen ezen kor szellemnek a' nemzet' művelődésére nézve. Már ha ezen büvölő hatással bíró lényt jelen korunkban tekintjük, kitűnik az, hogy nálunk is, miként Európában

*) Eptome. p. 224.

**) „Die Protestanten haben Stürme erregt, und nachdem der Sonnenschein ihren Fluren wieder gegeben ist, rühmten sie sich des Sturmes, als Ursache der Heiterkeit.“ D. Wolke.

„A' vallásbeli különbséle vélemények, 's ebből következő surlódások ébren tartották ugyan a' különféle felekezetek közt a' lelki tehetségeket, — a' nélkül azonban, hogy azok a' valódi lelki műveltségre létalapos befolyással lettek volna.“ Balog Pál. Philosoph. Pályam. I. 31.

pának egyéb nemzetinél különös sajátosságot öltött magára, és olly független önhatósággal kíván a' nemzeti művelődés' irányzatára nézve uralkodni, hogy sem az isteni religió', sem a' kormány, sem az ősi alkotmány' részéről nem csak irányt, nem csak semmi korlátolást el nem akar fogadni; hanem — az első impulsiót és directiót magának sajátítva — fölhatalmazta magát inkább ellenkezőleg a' religiónak, egyháznak, kormánynak, és minden vallásos és polgári viszonyoknak tulajdon nézetei szerinti idomítgatására. Ezen korszellemet jelenleg fölvilágosodásnak, észderülésnek is nevezik annak rabjai, kiknek tetteikből igen világosan kitűnik miképen annak örve alatt igen mást keresnek, mind valódi fölvilágosodást. Ám za igazán derültt eszű ember valamint barátja az igazságnak, és erénynek, ugy tiszteletben is tart ő mindent, a' mit a' religió tiszteletre méltóvá tett: úgy látszik pedig hogy korunk' szellemének éppen az legveszedelmesebb egyik botlása, hogy az erényeséget és vallásosságot egymástól egészen elszakasztja, midőn ollyan erényt ajánl egyedül, mellyre az ész vezeti az embert a' nélkül hogy kinyilatkoztatott religióra szüksége lenne. Igaz ugyan hogy az erényes ember, jó polgár is lehet; csak az a' kérdés, a' valódi erényesség nem foglalja-e magában szükségképen a' religiósitást, 's lehet-e valaki a' szónak helyes értelmében erényes kinyilatkoztatott religió nélkül? Annyit, mint bizonyost megengednek talán a' kor szellem' baráti is, hogy senki, mint erényes nem születik, sőt kiki az erénnyel ellenkező hajlandóságokat hoz magával e' világra már születésekor; és — csak ezen velünk született vétkes hajlandóságok elleni szüntelen küzdés által tehetjük az erényt sajátunká. Már ha ezen harcban győzedelmeskedni kívánunk, minden bizonyal biztos vezetőre, hathatós ösztönre, 's elegendő erőre is vagyunk szükségünk; ezen szükségünket pedig senki más nem pótolhatja, mint egyedül az isteni religió. Ám akár mint magasztalják

is az észnek önmagátóli törvényhatóságát —: Autonomia meg kell azt ismerni még is, hogy ezen észtvörvény azon esetekben is, mellyekre kiterjeszkedhelik, csak a' mennyire az embernek az Istennel mint teremtőjéveli relatióját hirdeti és mondja ki, 's ugy hallatja magát, mint isteni törvény — kifejezése: mondám csak ezen ritka esetekben is illy formán birhat az észtvörvény igazi értelemmel és érdekkal. Következésképen az erkölcsösséget éppen olly kevéssé lehet elszakasztani a' religiósitástól, mint a' lélegzetet az élettől, az ágat a' gyökértél. *) Tovább: nem akarom én azt tagadni, hogy valamint az Isten létének, ugy tökéletességeinek és akaratjának is sok ismertető nyomaira találhatunk mind általán a' nagy természetben, mind külön saját lelkünkismeretében; csak azt mondom, hogy a' korszellemi fölvilágosodottak megfelejtkeztek arról, miképen más akár melly könyvből, ugy a' természetnek nagy tárából is csak azok tanulhatnak, azok művelődhetnek, kik már más uton megtanultak abban értelmesen olvasni, és tettleg akarnak is belőle okulni. Vagy ha olly könnyű a' természet' nagy könyvét érteni, és abból a' teremtőt és annak akaratját ismerni, miért mondják a' természetnek szerényebb buvárai, hogy sok megfejthetetlen titkok vannak abban? Még rejtélesebb titok pedig az ember előtt önmaga, és az ő belsője, ha azt csupán a' magára hagyatott ésszel vizsgálja, 's a' kinyi-

*) „Die beliebte Scheidung der christlichen Sittenlehre von der christlichen Glaubenslehre ist der Wahn, dass man jene aufnehmen, diese verwerfen, und dennoch ein wahrer Christ seyn könne; ein ungeheurer In das Leben der Zeit höchst verderblich eingreifender Irrthum. — Was vermag alle Erziehung zur Sittlichkeit mit ihren Lehren, Uebungen und Gewöhnungen auszurichten, wenn sie nicht den Glauben an die Offenbarungen Gottes, also das wahrhaft religiöse Leben zugleich mit dem sittlichen zu erwecken strebt.“ Superintendent. Koethe eul. n. 143. l.

latkoztatott religiónak világát nem használja kalauzképen, ugymint a' melly nélkül valamint a' természet' könyve érthetellen, úgy a' lélekismeret' szava vagy igen halk és holt, vagy csak rémítő az egyedül, és nem vigasztaló is egyszersmind. *)

Vagy talán most, miután az isteni kijelentés' segedelmével elegendőképen kifejtődve látszik az emberi ész lenni, talán most lehet bátran félre tenni a' nyilvánlatkoztatott religiót, és szellemi művelődésünkben elegendő biztossággal követhetjük a' Philosophiának utmutatásait? — Távól legyen a' józan philosophiának érdemeit tagadni; csak azt mondom: *a*) az isteni kijelentésnek léte mellett is föntartotta-e 's folytatólag kifejtette-e bővebben az emberi nem az egy igaz Isten ismeretét, 's azon alapulni kellő erényességet? nem áradt-e el a' több — istenűség, az éltelen bálványozás, és mindenféle előítéletekkel, babonával 's korcsossággal teljes tudallanság? *b*) Megegyeztek-e már maguk a' philosophusok egymás között a' religiót illető kérdésekben? ha nem, mellyik pártnak systemáját fogjuk követni? 's a' legbiztosabb systemának kimutatásában ki lesz a' competens bíró? Maguk a' philosophusok? de meg fognak-e ezek valaha egyezni? Nem keletkeznek-e uj meg uj pártok koronként a' kor'

*) Gott spricht zu uns allerdings auch durch die Natur und durch das Gewissen; aber die Natur ist ein hieroglyphisches Wort, und die Stimme des Gewissens ohne den Glauben entweder stumm und todt, oder nur drohend, nicht tröstend, nur niederschlagend, nicht erhebend, wie das Gesetz ohne das Evangelium, auch für die Wunder Gottes in der Natur schliesst erst der lebendige Glaube Auge, Ohr und Herz recht auf, dass wir ihn suchen und finden. Es muss nachdrücklich gesagt werden, dass das naturalistische Christenthum kein Christenthum ist, weil es weder von wesentlich-christlichen Principien ausgeht, noch zu Christus leitet. Glaube ich nicht, weil ich weiss, sondern ich weiss (an wen ich glaube), weil ich glaube. Superintendent Koethe eml. m. l. 169. 188. 449.

változékonny szelleméhez simúlva? c) Elég-e a' művelti embernek csak az értelmet holmi ujságszerű ismeretekkel csicsomázni? nem szükséges-e a' szívet is egyszersmind nemesíteni; az akaratot a' megismert igaznak, jónak, szépnek választására és állandó követésére indítani? 's erre elegendő-e mindenkor és mindenre nézve a' categoricus imperativus, a' praktika okosság' parancsolatja? Nem marad-e a' legműveltebb philosophusra nézve is, ha mingyárt talán nem elkerülhetlenül szükséges, legalább fölöttébb kívánatos, hogy a' mit a' józan ész a' jövőnd életnek titkaira nézve gyanít, kíván és hiszen, a' csalhatatlan isteni kijelentés által arról minden kételkedés nélkül bizonyossá tétessék? Hát az emberi nemnek nem — philosophus nagy részére nézve mit mondjunk? d) Nem szükséges-e a' jóra tetteleg eltökélett szándékot és jó akaratot is magunkban üdőről üdőre gyakrabban megújítanunk, és a' talán minden óvakodás mellett megtörtént botlásokat helyre hozni iparkodnunk, 's az azokból származó káros következésektől menekedést keresnünk, a' botlások által elgyengültt lelki erőt megújítanunk, a' földültt lélekismeret' csöndességét helyre állítanunk, 's e' szerint a' szellemi művelődés' eltévesztett ösvényére vissza térnünk? O! de képes e az ész, a' philosophia mind ezeknek hibázhatlanul bizonyos és fogatos módját kigondolni és föltalálni? A' századokról századokra áttekintett historia hitelesíti, hogy egyedül az isteni kijelentés mutathat mind ezekben bizonyos utat, és sikeres módot az elmebeli művelést és szív' nemesítést komoly elszánással és törekvéssel kereső embernek. Miképen tehát a' föld' kebelében rejtődzik minden termékenységnek csirja, és miképen a' csir magában foglalja a' virágnak és gyümölcsnek anyagát, de mellyeket csak a' fölülről reá sugárzó napnak melege és világossága fejt telljesen ki; a' szerint az emberi ésszel is vele születik a' szellemi művelődéshez, a' vallásos és erényes élethez megkívántatott képesség; de ezen képességet egyedül a' kinyilatkoztatott

religió fejtheti ki és vezetheti rendeltetésére fogatosan *)

Azonban ha bár a' jelenkor' szellemnek bölcsei abban megegyeznek is talán velünk, hogy az Isteni ki nyilatkoztatást minyjunkra nézve szükségesnek lenni megismerik; de hogy azt éppen a' catholicismus' formájában kelljen követni, nem fér agyukba; sőt egyenesen kártékonynak találják azt a' művelődésre nézve mivel: a) a' catholicismusban a' hierarchia despotismusra vezet; b) a' családokozhatatlanság' dogmája a' tökéletesedhetésnek akadályt vet, és c) a' traditioknak mint a' dogmák' egyik kútforrásának elfogadása kiteszi a' keresztény religiót holmi emberi koholmányok általi megszeplősítés' veszedelmének.

*) Alle wahre Bildung, und das Glauben, Leben selbst muss allerdings national seyn, nur nicht in dem jetzt herrschenden Sinne, welcher auf einer Verwechslung des Verstandes und der Vernunft beruht. Jener zwar, aber nicht diese, kann in den Wahn verfallen, zugleich der Organ der Lichtempfangniß und die Quelle des Lichts selbst zu seyn, wie der moderne Rationalismus diesem Wahne huldigt. Der Vernunft ist allerdings alles religiöse Leben angehoren, aber nur als Anlage, als ein Keim, welcher zur vollen Glaubensblüthe sich nimmer entfalten würde, wenn die ewige Sonne des Lebens ihn nicht hervorriefe an das Licht, entwickelte, befruchtete, begeistigte, wie im Schoose der Erde alle Fruchtkerne ruhen, und wie im Keime verborgen schon die ganze Blüthe und Frucht enthalten, aber nur dann sich entfaltet, wenn die Sonne von oben her mit Licht und Wärme sie zum Leben weckt. Niemand ist wahrhaft erleuchtet, der nicht auch im Lichte wandelt, nicht Gott vor Augen und im Herzen hat, nicht ganz und völlig sich ihm unterwirft und hingibt, und Niemand gelangt zur wahren Heiligung, der nicht im Glauben erleuchtet worden ist. Tugenden können angewöhnt und ausgeübt werden; Tugenden finden wir auch bei denen, die allein sich selbst ein Gesetz sind. Darinnen ist aber nicht das wahrhaft sittliche Leben; — sondern in einem gottgeweihten Leben, in dem völligen Unterwerfen des Eigenwillens unter den Willen Gottes, in dem kindlichen Gehorsam dieser Willen besteht, und in der Gottseligkeit vollendet. Superintendent Koethe eml. m. I. 188. és 197.

De vizsgáljuk csak a' dolgot elfogultság nélkül, ki fog tűnni, bogy az érintett tárgyak éppen olly rémitő vázok a' szellemi művelődés' utján, mellyek haladásunkat akadályoznák; vagy az azon egy honnak gyermekei ugyan, de különféle vallásokat követő polgárok legkisebb megszorítást vagy akárminő sérelmet le lehetnének azokban akár szellemi művelődésükre, akár egyéb viszonyaikra nézve. Ugyanis midőn mi, például, a' catholicismust nevezzük egyedül üdvözítő hitnek, sem többet sem kevesebbet nem akarunk ez által jelenteni, mint hogy ez maga az csupán, melly azon religiót a' maga saját épségében föntartotta, és ennek utána is fön fogja tartani, mellyről maga annak szerzője mondotta „hogy a' ki azt követi, az üdvözül, a' ki pedig nem követi, elkárhozik.“ — Tehát nem „a' római udvar teszi egyedül üdvözítő eklesiává a' római' mint p. o. tudós Márton István állítá 1823 eszt. Majus 23kán Pápán tartatott superintendientiale Consistorium eleibe terjesztett birálatjában „a' vallási egyesülés ideája“ czimű munka fölött. *) Nem kárhoztatunk mi senkit kérdésbeli dogmánk által, hanem csak Jézusnak tanítását tartjuk föl általa a' maga objectivitásában; azt tesszük, a' mit tenni parancsol az igazság, az üdvözítő és annak boldogító religiója iránt tartozó köteles hódolat. Azoknak megítélését, kik ellenkezőkép' gondolkodnak, magára a' mindeneket tudóra, a' hitnek szerzőjére bizzuk, tudván hogy őtet illeti egyedül e' részben az ítélet; mert csak ő tudhatja, ki mennyire hibáz meggyőződésében tudva; ki véteken túl tulajdonítható tudatlanságból; ki minden ön hibája nélkül. **)

*) Kézirat.

**) Sz. Ágoston, kinek tanítását e' részben magáévá tette az anyaszentegyház, a' Donátistákhoz intézett 43-dik levelében eképen nyilatkoztatá ki ítéletét: „Azok, kik saját ítéletüket a' religio iránt, ámbár az hibás és hamis legyen is, nem védelmezik megátalkodott makacssággal, általán fogva nem számlálthatnak

Minden philosophusok törekedésüknek legfőbb czéljául az igazságot tüzték ki, és kik a' valódi műveltségnek igaz baráti voltak, 's az élet' viszonyaira jótékony hatással kívántak polgár társaik között munkálni, legszentebb de legörvendeztetőbb kötelelességüknek is ismerték a' föltalált igazságot másokkal közleni. De az igazságnak természete is az, hogy ő mindenki által, ki arra eléggé kifejlett fogékonysággal bír, meg kíván ismertetni: tehát magának a' józan philosophianak természete és ideája sem ellenez egy olyan intézetet, melly közönyös, és az egyedül boldogító igazságnak oskolája legyen. Vagy ha olyan egy intézet alkottatnék, melly az egész világon elterjedne; melly minden ember előtt nyitva állana; az észnek javalatit nem csak gyökeresen adná, hanem annak minden hézagait is kiegészítené; melly az igazságokat közérthetőleg fejtegetné, és mind ezek fölött annak léte is teljesen biztosítva volna, valjon nem hagyná-e helyben a' józan philosophia ezen intézetet, sőt egész tisztelettel nem hódolna-e neki? Minden bizonyal! mert az igazság az igazsággal olly kevéssé ellenkezhetik mint a' világosság a' világossággal. Következésképen a' józan philosophia éppen nem vetné meg ezen fölsőbb igazságokat egyedül azért, mivel nem ő találta ki, hanem nyereségnek tartaná ismereteinek körét más által is mutatott kétségtelen igazságokkal gyarapíthatni. Vagy az észnek nem egyaránt válik-e becsületére az igazság, akár természetben találja azt föl, a' maga categoriáiban: akár a' történetekben, az Istenben, és az ő általa adatott revelációban?

Mivel tehát a' kath. anyaszentegyházról hebizonyíthatatik az, hogy ő vagyon egyedül birtokában

az eretnekek közé, főképen ha a' hiba nem tulajdon merészségüknek szüleménye, hanem elsábitott és eltévedt szerencsétlen szülőjiktől vették azt, 's szorgalmasan keressik az igazságot készek lévén azt föltalálván elfogadni.

azon köz érdekű 's beldogító igazságoknak, melyeket az ur Isten az emberi nemmel közlött hajdan a' proféták, utóbb pedig tulajdon sz. fia által, ki az igaz bölcsesség — Logos —; mivel be lehet bizonyítani, hogy a' kath. egyház keletkezésétől fogva mindenkor épen megőrizte az ő szerzőjétől reá bízott mennyei igazságokat, és azokat az ő eredeti épségükben adja a' Krisztus' hivei eleibe; mivel végre be lehet bizonyítani, hogy a' kath. anyaszentegyháznak léte 's fönmaradása tökéletesen biztosítva vagyon az ő isteni szerzője által: önként következik, hogy ezen kifejezés ellen „egyedül üdvözítő anyaszentegyház“ sem az észnek, sem a' philosophiának kifogása nem lehet *).

Valamint Jezus kétségbe hozhatlanul csak egy anyaszentegyházat alapított, és az abba bemeneteltől senkit el nem tiltott, ki nem zártt, de sőt azt akarta hogy minyáján annak tagjai legyenek: úgy az egyház sem zár ki senkit a' maga kebeléből, hanem csak azokat, kik abból önként kimennek. Mark. 16, 16. Külömben is az objectiva religiónak minden üdves sikere a' subjectivitástól függ; mint hogy az objectiva religió által csak úgy lehetünk értelmes, erényes 's mindenképen művelt emberek, ha annak igazságait mind elménkel helyesen fölfogjuk, mind cselekedettel követjük. 1. kor. 13. Ezen sikeres subjectivisálása pedig a' religiónak csak úgy történhetik meg *a*) ha annak mind theoretika mind practica dagnáji teljes világosságban, és meghatározott bizonyos értelemben mindennült meggyőzőleg, és közönséges, mindenkire egyaránt ható meggyőződést szülhető módon terjesztetik elő; *b*) ha Jezus' parancsolatinak teljesítése alkalmas fenyték által hathatósan sürgettetik; *c*) ha a' keresztény érzemé-

*) Das Wort „allein“ gebührt durchweg der seligmachenden Wahrheit; denn gewährt sie volle Befriedigung unserer höchsten Interessen, so muss ihr Mangel denselben Abbruch thun; daher ist sie es allein, die so, wie allein Wahrheit, also auch allein seligmachend ist. Religionsfreund. 1831. S. 1559.

nyek Jezus' tanításának elvei szerint intézett isteni tisztelet — cultus — által fölébresztetnek, tápláltatnak és terjesztetnek. Hogy pedig mind ezek teljesülhessenek, szükséges volt a' religió szerzőjének egy olyan intézetről is gondoskodni, melly a' religiónak objectivitását sértetlenül föntartsa, és annak közönyös, még az utolsó pórnépre is kiterjedő, de a' legműveltebbnek lelki szükségeit is kielégítő subjectivisítáltatása lehetséges legyen. Ugy de lehet-e csak gondolni is hogy mind ezek úgy, mind a' tárgynak méltóságához és fontosságához illik, megtörténjenek, ha csak különös és bizonyos arra rendelit személyek nincsenek, kik mind ezeket megtegyék hivatalból és törvényes fölhatalmaztatásuk szerint? Ha pedig az egyházi társaságnak nagy kiterjedése, és hivatalos foglalatosságainak sokasága miatt sok ilyen egyházi személyek megkívántatnak, nem leszen-e azokat szükséges úgy rendezni, hogy köztük bizonyos függés, és fokenkénti egymás alá rendeztetés legyen? — Állított is krisztus ilyen intézettel, mellyet ismeretes néven anyaszentegyháznak nevezünk. Azok közül t. i. kik tanításának hitelt adtak, és elhagyván mindenüket ötet követték, kiválasztott tizenkettőt, kiket apostoloknak nevezett. Ezeket nagy szorgalommal oktatta, és készítette a' reájuk bizandó nagy hivatalra. Ezeknek ígérte meg, hogy menybemenete után maga helyett más, de hasonlókép' mennyei kalauzt és vigasztalót fog küldeni, ki eszükbe fogja mindazokat juttatni, a' miket őtöle hallottak, és minden igazságra megtanítani. Ezeknek parancsolta hogy elmenvén széles e' világra predikálják az ő tanítását minden nemzetnek. Ezekre bizta a' mennyei titkoknak — a' szentségeknek — kiosztogatását, s az egész anyaszentegyház' kormányát; az oldó és kötő hatalmat hivattatásuk körében. A' hiveket pedig oda utasította egyszersmind, hogy ezen általa rendelit és meghatalmazott előjáróik iránt kész engedelmességgel viseltessenek, amazok pedig a' maguk szelid, okos, példás és búzgó viseletük és gon-

doskodásuk által mind maguk, mind a' hivek között a' hitben és szeretetbeni atyaliságos egyességet állandóan föntartani ügyekezzenek. Hogy pedig ezen szükséges egység annál bizonyosabban föntartassék, Pétert rendelte az egyességi pont' föntartásának fejedelmévé.

Mivel azonban az apostolok sem lehettek se mindenütt jelen, sem örökké a' földi pályán maradandók; ezek maguk helyébe ismét másokat rendeltek hivatal folytatójikká, e' mellett a' Jezus tanítását, és tetteit, valamint némellyek magukéit is nagyobb részint írásba foglalták. Ezen írományok mint minden keresztényekre nézve közérdekűek hamar mindenfelé elterjedtek; az egyházi gyülekezetekben az isteni tisztelet alkalmával az ó szövetségi sz. írás' könyveivel egyenlő tisztelettel olvastattak, és drága kincs gyanánt nagy szorgalommal őriztettek. Utóbb különféle nyelvekre áttétettek. Így Jézusnak tanítása kettős forrásból merítetett, t. i. a' kezdetlől fogva szokásban lévő szóbeli tanításból vagy tradícióból, és a' sz. írásból. Amaz ennek apostoli eredetét és isteni tekintetét kétségbehozhatatlanná tette, és bővebben magyarázta, ez pedig amannak mintegy ellenőrül szolgált. — Így tartathatott föl mindenkor Jezus' religiójának objectivitása a' maga eredeti épségében; és így volt: 1) csalhatatlan próbakő, mellynél fogva minden előfordúlt egyes esetekben meg lehetett bizonyosan határozni, mi egyez meg, vagy mi ellenkezik a' keresztény kath. religióval; mi krisztusi, mi nem, mi tartozik mivoltilag a' keresztény religióhoz, és anyaszentegyházhoz, mi csak mellékesleg; mit lehet tehát abban változtatni, mit fölvenni, mit eltűnni, mit nem? Mert kiki álláthatta, hogy: a) a' mi ellenkezik a' sz. írásnak világos értelmével, az krisztusé nem lehet; b) a' miről ellenben bizonyos volt, hogy minden keresztény gyülekezeteknél isteni, krisztusi, a' keresztény religióhoz mivoltilag tartozó gyanánt tekintetett, annak kétségtelenül olyannak is kellett lenni; minthogy külömben a' köz megegyezés lehetetlen lett volna; c) ha pedig a' kérdésben forgó

tárgy a' sz. írással nem ellenkezett ugyan, de felelőle ebben valami világosan sem foglaltatott, sem a' hagyomány a' támasztott kérdést első tekintettel el nem döntötte, függőbe maradt mind addig, míg iránta az egész kereszténységnek érzése ki nem világosodott; a' mi részént a' püspököknek körleveleik, részént az egyházi gyülekezetek által kinyilvánosodott. 2) Volt egy olly élőbíró, ki a' keresztény hit, és erkölcsi tudomány iránt támasztott kérdéseket csalatkozhatlan tekintete által eldöntötte, t. i. az anyaszentegyház, melyre hogy a' hivek figyelmezzenek, Jézus nyilván megparancsolta pogányoknak, és publikánusoknak nevezvén az annak ítéletére nem figyelőket, ugymint a' mellyel ő — Jézus — maga vele van, és maradt a' világ' végezetéig, 's azért rajta a' polkolnak kapuji soha erőt nem vehetnek. —

E' szerint tehát mind a' hiveknek igen könnyű módjuk volt, és van az objectiva religiót tökéletesen megnyugtató bizonyossággal megtanulni, és magukban subjectivisálni; mind pedig az anyaszentegyháznak önmagát a' Jézus által kezdetben adott organismushoz képest tökéletesebben kifejteni; hiveinek számát gyarapítani, azoknak minden némű szükségeiről gondoskodni, alkalmas fenyíték által mind a' tévelygések', mind az erkölcsi romlottság' terjedésének hatóságát vetni, szóval; a' szellemi műveltséget köztük mind jobban jobban kifejteni, erősíteni, 's e' szerint a' jó keresztényebből jó polgárokat nevelni.

És ime! csak ezeket fejezi ki tulajdonképen és többet semmit a' sokak előtt olly igen utálatossá és ijesztővé lett hierárchia. — Igaz ugyan hogy a' közép századokban despotiára látszattak némelly hierarchák hajlani; azonban ezt korán sem a' hierarchiának természeti mivolta szülte, hanem — jól meg értsük! — az akkori üdőnek szelleme: Sőt némellyeket a' kedvező alkalom, másokat a' folyamodók' esdeklései, sokakat szinte a' kényszerítő szükség vetemstett egy vagy más, körén kívüli, lépésre. De mind e' mellett is a'

mindent földülással fenyegető polgári despotismusnak kártékony terjedésétől, és szomorító következéseitől nem egyedül a' romai pápák szabadították-e meg Európát? *)

A' mi az anyaszentegyháznak csalatkozhatlanságát és errőli meggyőződésünket illeti, ez Jezusnak ígér-
retén és az igaz keresztények között kezdettől fogva
mindenkor divatozott hiten épül. Ugyanis ha azt akar-
ta Jezus, hogy az ő tanítása épen föntartassék; ha
akarta hogy a' mit ő kinyilatkoztatott objective, az ob-
jectiva igazság maradjon, sőt subjective is minél tisztá-
bban és minél tökéletesebben felfogva terjedjen; el
nem mulaszthatta az e' végre szolgáló legalkalmasabb
módról is gondoskodni; a' mit meg is tett, midőn azt
mondotta apostolainak, hogy éppen azon hatalommal
fölrüházva küldi el őket az egész világra predikálni,
a' melly hatalommal maga bír; 's hogy velük fog a'
világ' végezetéig maradni. Math. 28.; a' kiket követ-
kezésképen mindenki, ha Krisztus' igaz hive 's köve-
tője kíván lenni és maradni; ha eme' legszentebb leg-
nyomosabb dologban, a' religióban, minden tévedéstől
ment akar maradni, éppen úgy tartozik hallgatni, mint
magát Krisztust; és a' kik azok' tanítását köve-ik, ép-
pen olly biztosak minden tévedés' veszedelme' ellen
mind a' ki magát Krisztust követi. A' ki tehát az anya-
szentegyház' csalatkozhatlanságát hiszi, nem mást hi-
szen, mint az anyaszentegyház által szolló Krisztus'
szavát. **)

Azon aggódás, hogy ezen intézet által gátoltatik
akár a' kereszt. kath. religiónak objectiva, akár ab-

*) Lásd egyebek közt J. Annegarn Weltgeschichte N. K. 83 § s t.

**) Wenn man in der Religion von einem supernaturalistischen Princip ausgeht, so muss man nothwendig annehmen, dass die Gottheit welche dem Menschen eine Offenbarung erteilt, auch dafür werde gesorgt haben, dass der Sinn derselben nicht der Willkühr subjectiver Beurtheilung überlassen werde, und dieses nicht annehmen, ist Inkonsequenz. Stäudlin's Magazin. Th. III. S. 83.

ban a' keresztény katolikusoknak subjectiva tökéletesbedése — alaptalan. Am a' kath. religiót nem lehet objective tökéletesbíteni ugy, hogy annak kijelentett igazságai vagy meg kevesbítenének, vagy szaporításának, vagy eredeti értelmük megváltoztassék, hanem csak olly módon, hogy a' kezdettől fogva főnálló igazságoknak jelentése mind inkább és inkább nagyobbvilágosságra hozattassék, és a' részletes czikkelyek a' hely', idő', és személyek' szükségeihez szorosabban, és minél célirányosabban alkalmaztassék — Subjective is csak úgy tökéletesbülhet az ember a' religióban, ha annak igazságait saját eredeti értelmük szelint elméjével jobban és jobban fölfogva; 's a' tisztán és helyesen fölfogottakhoz akaraját mind inkább és inkább alkalmazza; ha azok szerint érez, gondolkodik, cselekszik, él és hal.

Már az igaz tökéletesbedésnek, és szellemi művelődésnek e' két módja és neme között valjon melyiket akadályozhatná az anyaszentegyház' csalatkozhatlansága? sőt nem éppen ennek kell-e 's lehet-e mind az egyik, mind a' másik tökéletesbedés nemét eszközölni? És éppen ezen isteni intézet akadályozza azt is, hogy az isteni hagyományokkal, és kijelentett igazságokkal semmiféle emberi koholmányok össze ne vegyitessenek; mivel az anyaszentegyház soha el nem áll azon ósi elvétől „mind azt, és csak egyedül azt kell isteni nyilatkoztatásból származó igazságnak hinni, a' mit mindenkor, mindenütt és mindenek illyennek lenni hittek *); 's mig ez valamely kérdésesdoog felől ki nem világosodik, addig az dogma gyanánt a' hath. anyaszentegyházban el nem fogadtathatik. Ha pedig az említett elv szerint vizgálat alá vétetik valamely vallásos igazság, tárgy, és a' szigorú vizgálatból kitűnik, hogy azt a' religionak kezdetétől fogva mindenütt, mindenkor, 's mindenek dogmának, hitágazatnak tartották, lehet-e legkevesebbé is veszelem, hogy csupa emberi koholmányok vegyitessenek

*) Vincent Lirin commonitor.

az Isteni kijelentés' igazságai közzé? *) Sőt az e' képen kitapogatott igazságnak isteni eredetéről 's hitelességről nem lehetünk e sokkal bizonyosabbak, mint azok, kik egyedül a' sz. írásból mint egyetlenegy forrásból akarnak minden vallásos igazságokat meríteni? Ugyan is meg tudják-e ezek a' hagyományok' utmutatása nélkül még csak azt is bizonyítani, hogy azon könyv, mellyet ők sz. írásnak neveznek, valósággal azon írótól vannak, kiknek nevét viselik? Meg tudják-e mutatni, hogy azon könyv épen, minden meghamisítás nélkül jött hozzánk? És ha mind ezeket meg tudnák is mutatni; még ekkor is, hogy a' sz. írás teljes és egyedüli kútforrásnak tartathassék, szükséges volna: hogy az apostolok minyájan irtak légyen, ugyanint akikre egyaránt volt bizva az evangeliom' hirdetése: szükséges volna, hogy ők teljesen elkészítették a' Krisztus' religiójának egész könyvét, és ne kellett volna az ő haláluk után azoknak összeszedésére több századokig várakozni a' hiveknek: vagy ha ezt nem cselekedte is mindegyik, legalább a' búzgóbaknak e géőzen föl kellett volna jegyezni a' Krisztus' tanítását, és még arról is gondoskodniok, hogy ezen görög és zsidó nyelven írott könyvek mingyárt a' különféle nemzetek megtérésekor azoknak anyanyelvükre is fordíttassanak; hogy e' szerint mindenik, sőt kiki fejenként olvashatta és tanulhatta volna abból a' Krisztus' tanítását; a' melly esetben aztán szükségtelenné lettek volna a' religiónak különös szolgálói és tanítói — elegendő lévén minden ember magának a' maga belátása szerint az írást fejtegetni: a' mi ha történik, o!

*) *Quanta sit Traditionis vis, et autoritas, norunt illi, qui Sciunt etiam Ethnicos praecipuo loco eam habendam duxisse. „Haec enim conciliat religioni venerandam illam canitiem. Hoc enim Graecis exprobrabant Aegyptii, hac se praee illis praerogativa esserebant, quod nullam haberent ex antiqua auditione veterum opinionem, nec doctrinam, quae temporis diuturnitate canitiem contraxerit.“ Plato in Timaeo sub finem.*

mivel kell az isteni religiónak szükségképen fájolni. Mert, igaz ugyan hogy azon egy Isten szerzője mind az emberi észnek, mind a' religiónak; igaz hogy van egy absoluta okosság, melly által minden okos lények okosak: de ezen absoluta okosságban részvétel mi nagyon külön mértékű az egyes emberek között! Van műveletlen, van félig műveltt, van egészen művelt okosság. Már ha mindegyik saját belátása szerint érti és fejtegeti a' sz. írást; nem kell-e természetesen annyi különböző értelmeknek származni, a' hány a' fejtegető? 's a' különböző magyarázatokból nem kell-e szükségképen zavarnak és anarchianak támadni a' religiónban? *) A' könyv t. i. valamint írójáról, a' maga épségéről, isteni eredetéről, úgy értelméről sem lehet bizonyosságot: de nem lehet az okosság is hiteles tanú, mert hiszen az forog épen kérdés alatt, valjon az okosság a' sz. írás' fejtegetésében nem tévedhet-e le az igaz ösvényről. Tehát csak a' szóbeli tanításon, és szájról szájra bocsátott hagyományon alapúlt fejtegetés által tudhatni meg valamint azt, mellyek legyenek a' sz. írás könyvei, 's ezek épen jöttek-e hozzánk; úgy azoknak valóságos értelmét is; és pedig ígyis csak azoknak fejtegetése által, kiket maga a' religiónak szerzője hatalmazott meg e' vegre; mivel csak ezeknek lehet bátran hitelt adni. Illyen hiteles — authenticus — fejtegetők nálunk katolikusoknál nem lehet fejenkint minden ember; sőt egyenként a' püs-

*) Olvasd e' tárgyban egyebek között ezen munkát „Wanderungen eines irländischen Edelmannes zur Entdeckung einer Religion. Köln 1834. — A' Götzi Synodus 1566, Januar 23kán a' VI. czikben ezt végezte: „Nemo sine legitima vocatione, electione et ordinatione temere turpis lucris causa doceat. — Hasonlót rendelt 1576 a' Herczeg — szőlői Synodusban czik. VI. lásd Lampe p. 133. és 283. st. Ugyan Lampenál Dévay Mátyás így nyilatkozott: „Verum est, quod potestas ligandi, et Solvendi omnibus christianis data sit a christo (?) Nam Petro in totius Ecclesiae persona data est, sed usus publicus non omnibus datus est, ut sciamus ordinem servare in Ecclesia.“

pökök sem; de még a' romai pápa sem *), hanem minyájan együtt a' püspökök az ő fejükkal, a' romai pápával egyesülve teszik ezen hiteles és csalatkozhatlan tanítói intézetet **).

Mivel tehát 18. század' leforgása bebizonyította azt, hogy egyedül a' kath. anyaszentegyház képes eredeti épségében a' Jezus' tanítását föntartani: kétségtelen az is, hogy az legalkalmasabb intézet az emberi nemnek nevelésére, és szellemi művelődésének előmozdítására, úgy mint a' melly az ő isteni szerzőjétől vett tudományának hirdetése által az igaz értelmességet szerencsésen terjesztette a' tudatlan pór-nép között úgy, mint a' tanultak' körében; a' békeség' üdejében úgy, mint midőn a' mindent földülő hadak és háborúk közt a' könyvtárok majd a' rabló ellenség', majd a' tűzlángok' prédájává lettek; az oskolák elposztultak; a' tudósok száműzettek, a' tudományok fölött majd általán sűrű felhők borongtak. E' köz inség-

*) „Az apostoli hatalommal élés az anyaszentegyháznak törvényei által meg van határozva: a' pápának végzésel a' hitnek dolgában csak akkor lesznek változhatatlanok, ha azokat az anyaszentegyház a' maga tulajdonának elfogadta.“ Tschokke, ausgewählte Schrift. 9. Th. S. 244.

***) Quum autem non ita multis post mortem apostolorum (imo ipsius adhuc viventibus) saeculis contentiones difficiles exortae sunt: salubri consilio ad tollenda dissensionum et schismatum Seminaria, unus aliquis eligebatur, cui specialiter dabant titulum Episcopi, quem presbyteris praeponere et praeficierebant.“ Articuli Ecclesiarum Reformatorum in comit. Borsod, Gömör. Hont, art. X. Hasonló éhez a' szatmári Synodus végzése 1646 art. VIII. Lámpenál. Az említett megyebeli ekleziák végzései között a' IV czik így szól: „Quia autem placuit Deo, opera hominum uti in collectione Ecclesiae ad patefactionem suae voluntatis: ex antiqua Dei institutione, Christi exemplo, et Apostoli praescripto ab Ecclesia receptum est, ut inter ministros verbi aliquis e consensu Fratrum Episcopus, officio magis, quam honore, ordine et gradu primus eligatur, et praeficiatur curae et gubernationi Subiectarum Ecclesiarum, ut verbum Dei pure praedicetur.“ Lampe pag. 294.

ben egyedül a' kath. anyaszentegyház volt a' tudományok' menedék helye, pártfogója, főtartója; midőn kebelében olyan intézeteket állított, mellyek a' tudományok' és művészetek' maradványit a' végveszélytől megmentették, és a' mint az idők' mostohasága engedte, terjesztették *).

*) „Klasmok falai közt húzta meg magát ezen mard időkben minden tudomány, kézmű, és művészet: elannyira, hagyha akkor a' magyarok Péter' hajójába nem kerülnek, nemzetünk régen elvándorlott volna a' többi kóbor nemzetek' utján az az örök semmiségbe.“ Figyelmező, 1837. 17 szám. l. 139. „Kik az orvoslásnak mesterségét e' Hazában gyakorlották, nem annyira világi emberek, mint belső hivatalbeli személyek, u. m. Ersekek, Püspökök, Kanonokok, Vicariusok, Esperestek, Plebánusok, Szerzetesek voltak. Mert régenten a' tudományok folytatása a' Klasmokban a' szerzetesek és egyéb egyházi emberek között találtak magoknak állandó lakó helyet. — Ki vállképen a' tisztes papi renden valókról meg lehet jegyezni, hogy azok a' mint a' világi törvényeknek tanítását, folytatását és kiszolgáltatását, ugy az orvosló mesterségnek is mind tanítását, mind gyakorlását magoknak tulajdonították.“ Weszprémi István Magyarországi öt különös Elmékedések. l. 141.

MÁSODIK RÉSZ.

1. §.

Összefüggése a' két résznek.

Az első részben előadtuk a' szellemi műveltség' ismeretét, körét, 's annak segédeszközeit mind általán, mind külön honunkra nézve. Azonban mivel a' művelt embernek (1. §.) adott rajzában azt tűzénk ki czélul, hogy a' szellemi műveltségnek honunkban jelen állapotját kitüntessük: miben és mennyire közeledtünk az ideálhoz, előképhez? miben vagyunk hátra? mi okozza hátramaradásunkat? miképen lehetne az akadékokat elmozdítani s a t.? mivel pedig ezeket csak röviden és mintegy átfutólag érintette itt ott az első rész-e második résznek kell a' kitzűött czélhoz bennünket vezetni. Hogy pedig költeményeket ne látszassam írni, magát a' jelenkort és annak szellemét beszéltetem mindenütt; mellynek kútforrására, honnét adatait meritem, könnyen reá ismer minden a' legújabb történetek' évrajzaiban nem járatlan olvasó. A' hol a' kor' szelleme az igazán művelt embernek rajzával meg nem egyezőt ajánl, nem különben tanácsosnak itéltem azt nem annyira saját gondolatimmal, mint nagy részént a' régi és jelenkornak tudományos körében elhíresedett tanúknak mint mindannyi hősöknek ítéletivel és szavaival megróni. Végre szükségesnek láttam azt is megjelölni; hogy, miután azon egy tárgy több oldalokról ostromoltatik, az ostrom' visszaveré-

sének ismétlését is lehetetlen volt elkerülni. Mind az ostromok, mind a' visszaverések egyenként folyton folyó számok alatt hozattatnak föl, és pedig, a' mint a' dolog' természete már maga látszik kívánni, kettős beszélgetés' alakjában „Korszellemi és Én“ nevezet alatt.

2. §.

A' vallások' különfélesége nem akadályozza a' szellemi művelődést, az Isten is megengedi azt.

Korszellemi. Azt mondád főlebb, hogy a' vallás' egységének nagy befolyása van a' szellemi művelődésre, 's hogy azon haza boldog, mellyben egyféle religió van. Azonban „az emberek legbiztosabban cselekesznek, ha az Isten' példáját követik; a' ki ha mindenható 's korlátlan hatalma mellett is különféle vallásbelieket megszenved, sőt áldását egyaránt árasztja, mi joggal ellenezhetnék az emberek a' vallások' különségét? Valjon jobban tetszhetik-e a' Teremtőnek a' meggyőződésből és szívből eredett imádása, vagy ennek kényszerített, és a' belső érzelemmel ellenkező formája?

En. Elsőben is azt jegyzem meg, hogy fölhozott szavaid igen ismeretesek már, úgy mint a' mellyeket egy bizonyos protestans beszédnek 43. lapján olvashatni, melly 1814. eszt. Révkomáromban jött ki a' sajtó alól. Különbén arra kérlek, hadd el az Isten' példáját ilyen dologra említeni! Nem tudod-e hogy az már a' Sinahegyen adott a' maga választott népének vallásos törvényeket, 's hogy ugyanott a' hegytővében sok ezereket szörnyű halállal büntetett azért, mivel belső meggyőződésüket követvén arany borjút imádtak? II. Moz. 32. Tovább mivel a' teremtőre hivatkozol, nézd meg tiszta szemmel, és elfogúllan lélekkel annak munkáját! bár milly nagy különség, egyenlenség és ellenkezés látszassék is azokban

egyenként tekintve, de a' természetet egészen vizsgálva a' leglökéletesebb egyességet és egybehangzást fogod abban látni. Miképen lehetne tehát ő kedvelője a' religióbeli egyenlenségnek? Miképen lehetne előtte mindegy akárki miként legyen a' vallásos igazságokról meggyőződve? Igaz ugyan, hogy valamint általában religió nélkül soha egy nép sem volt; sőt ha a' történetek' sorában főlebb megyünk, kitűnik hogy a' religió régibb minden népeknél, úgy hogy azt teljességgel nem lehet költeménynek tartani, 's az olyan napszülte vélemények' sorába helyezni, mellyeket a' holnapi nap meggyöngít, a' holnaputáni megsemmisít; úgy bizonyos az is, hogy a' religiónak igen különböző, sőt egymással ellenkező formái is voltak a' népeknél. Azonban ennek okát nem magában az objectiva religióban kell keresni; mert ez csak egy, és magában változhatlan a' józan philosophiának elvei szerint is: következőleg ezen különféleségből nem azt következteti a' józanon gondolkodó philosophus; hogy mindegy, akárki minő meggyőződését kövesse; hanem: valjon vagy-e Isten vagy nincs? ha van, minő viszonyokban állunk vele? 's ezekhez képest minő kötelességeink vannak iránta? viszont mit várhatunk tőle s a t. Hát Krisztus' személye miként fog megmenekedni ezen okoskodásodnál fogva az Istennek általad magas zaltt nagy türeelmének ellenére tett merészletéért a' vakmerő beleavatkozás' vétkétől? Az a' Krisztus, a' ki azt mondta. „Ne véljétek hogy békességet jöttem bocsátani a' földre: nem jöttem békességet bocsátani, hanem fegyvert.“ Mat. 10. — t. i. a' fegyver által értvén azoknak elválasztását, kik követni fogják az ő tanítását, azoktól, kik azt makacsul megvetik, — az a' Krisztus, a' ki azt állította magafelől, hogy őtet épen azért küldötte az Isten, hogy az egy igaz hitnek lánczával az egész emberi nemet összekapcsolná, — az a' Krisztus, a' ki tanítványinak azt mondá „a' mint engem elküldött az atya, úgy küldlek el én is titeket széles e' világra az Isten' országát hirdetni.

„Mark. 16. — : mondám miként fogod az így cselekvő és tanító Krisztust megmenthetni a' beleavatkozás' vét-kétől, ha az Istennek az kedves, ha kiki a' maga meggyőződését és érzelmit követi? — Aztán nevezhetsz-e e' földön olly' gonoszságot, olly otromba, utálatos bűnt, mellyet az Isten üdeig óráig el nem tűr! 'S ebből következik-e hogy ő kedvelője is az efféle tetteknek? Valamint t. i. Krisztus azt mondja hogy szükséges botránkozásoknak lenni, Mat. 18. úgy azt is mondja az irás szükséges eretnokségeknek lenni. I. Kor 11.: de valamint Krisztus utánna teszi“ jaj annak, a' kitől botránkoztatás jó: úgy nyilván kimondja az irás azt is „jaj annak a' ki valamit hozzá ad, vagy elveszen az ő evangeliomának és tanításának igéjiből.“ Apocal. 22. Meg kellett volna tehát azt gondolnod, hogy valamint a' botránkoztatásnak és eretnokségeknek csak föltételesen, az emberi természet' gyarlóságát tekintve, szükséges meglenni; úgy az Isten a' positiva religiónak velünk közlése által meg nem fosztotta az embert szabad akaratjától, mellyel tehát vissza is élhet: mindazáltal igen helytelenül következteted innét azt, hogy az Isten olly korlátlanul bízta volna reánk a' szabad akaratot, hogy ha vele visszaélünk is, nem tartozunk róla felelni *).

3. §.

A' vallás' elnyomásából eredtek a' honi-szellemi művelődést gátló gyászos történetek. (?)

Korszellemi. A' te okoskodásodnál többet építek én a' történetekre; ezekből pedig nyilván kitünik,

*) Dedit quidem Deus homini liberam voluntatem, sed nec bonam infructuosam, nec malam voluit esse impunitam. -- De negotiis civilibus, siquid statutum, nemo putat esse violandum: et praeceptum de religione conculcabitur? Lipsius, Dialog. ad Diodor.

hogy „a' vallás' elnyomásából eredtek nagyobb részt azon gyászos történetek, mellyek hazánkat multt századokban pusztították; ez volt az ozmány rabszolgaságnak fő oka. Bizonyára honunk annyi üdeig vaspálca alatt nem szenvedett volna, ha a' vallásbeli egyenlenségek nem nyujtják segédkezeiket. Milliomokra mennek ezen elkeseredéssel vezetett lelki harczoknak áldozatai.“

En. Tökéletesen igazak panaszkodnak minden szavai! de nem vevéd észre, hogy ezen víz épen az én malmomra szolgál; hogy a' vallások' különfélesége a' szellemi művelődésre 's átalán a' haza' boldogságára nézve nem csak jótékony nem lehet, de igen is kártékonynak mutatta magát tetteleg honunkban; csak az kár hogy titkolódó, egyoldalú vagy. Ám ha a' történetekre hivatkozol, miért hallgatod el: kik kezdték a' nyomást? Lehet-e ottan csak szó is a' vallásbeli elnyomásról, a' hol egyetlenegy a' religiója minden polgárnak? 's ha én birtokában vagyok már valaminek, én nyomom-e azt, a' ki birtokomból ki akar vetni, vagy annak csöndes birásában háborgat; vagy inkább az nyom engemet, a' ki által én támadtatom meg? Már pedig bizonyos az több hiteles tanúk szerint „hogy a' két uj vallás csak erőszakos rázkódtatások által kapott létre honunkban és lábra; 's a' maga kiterjedését, egyedül a' polgári háborúban kiontott honfiak vérével, a' fegyverek' hatalmával, rablással eszközölte; növekedését szenvedélyes merények, és kártékony zavarok által segítette; a' türelmet végre maga magának vivta ki az által, hogy magát félelmissé tudta tenni.“ *)

*) „Die zwei andern Kirchen nur durch die heftigen Erschütterungen ihr Dasein erhalten hatten, wider sie sprach alles Blut der bürgerlichen Kriege, wodurch sie den Grund ihrer wirklichen Grösse befestiget hatten; wider sie sprach die Grösse selbst erzwungen durch Waffengewalt, und gesteigert durch den Raub. Sie konnten sich es selbst nicht verhehlen,

Hogy néha a' katolikusok' részéről is tovább terjedt a' vallásbuzgóság kelleténél, azt sem tagadni, sem csudálni nem lehet; mivel, a' mint maga Berzevichy is megvalja: sokszor igen méltatlanul bántak az evangélikusok a' katolikusokkal: úgy annyira pedig, hogy egy másik hiteles tanúnak bizonyítása szerint, épen semmi csuda sem volt, ha a' kátholikusok türelmetlenségre fakadtak volna *). A' méltatlan bánásmód annál inkább fájhatott a' kátholikusoknak, mivel „el nem felejtették azt, hogy a' három vallás között az ó hitük legrégebb, legkiterjedtebb, és századok óta egyetlenegy volt a' hazában.“ **) Mind az által elejénte csak lelki fegyverek által viseltetett a' háború az új pártfelek ellen mind addig, míg annyira föl nem zúdultak, hogy saját vérük és honuk ellen fegyvert ragadván a' hazát végpusztulással fenyegető veszélynek hasonlókép' fegyverrel kellett ellentállani ***). Azt mondod talán, ezen kicsapongások a' kátholikusok ellen a' reformationnak célja ellen történtek? Im'! de halljad magának a' reformatio' kezdőjének szavait: „senki ne kételkedjék a' keresztények közül,

dass ihr Ursprung mit den Makeln leidenschaftlicher Annasung und leidiger Verwirrung ihr Wachsthum erhalten, und dass sie ihre Duldung nur bewirkt hatten, weil sie sich furchtbar zu machen verstanden.“ Fessler, Geschichte. 3. Thl. S. 423.

Igazán, és helyesen mondja tehát Katona: „Protestantes in 1646-i Diacis gravaminibus suis exaggeratis, calamitatum patriae causam a bellis civilibus repetierunt, seu, quod idem est, a se ipsis, qui novum evangelium arripis, et quidem etiam Turcicis propagatum iverunt. Epitoni. P. III. p. 296.“

*) Ferdinand Fridrik. Vertrante Briefe.

**) Fessler. Geschichte. 3. Thl. S. 423.

***) „Olim adversus haereticos non pugnabatur, nisi gladio Spiritus; verum posteaquam eo pervicacia studiorum eferbuisset, ut res ad cruentum orbis tumulum spectare videretur, coacta est potestas caesarum legibus et armis publico occurrere discrimini.“ Erasmus Rotterod. In Pseudo evangelicos 1529.

hogy valamit csak mondhat, vagy írhat ezen pápistai utálatosság' gyalázatjára és romlására, az mind a' Krisztus' dücsőségének nagyobbitására szolgál.“ Tovább megy: „semmi sem lehet hasznosabb, semmi szentebb, semmi az Isten előtt kedvesebb, mint ha ezen Isten' dücsőségének megszeplősítójét és rongálóját — a' kath. anyaszentegyházat — a' mennyire csak tőlünk lehet, letapodjuk, és semmivé teszük, hogy mind a' jelen, mind a' jövőendő századok' emberei, 's még az ifjak és leánykák is gyűlöljék és üldözzék ezen biboros kurvát.“ *) Mire nézve már rotterdami Erazmus illy dorgáló szavakkal kelt ki a' reformátor ellen: „Engemet, és velem együtt minden jó és becsületes embert az aggódtat, hogy te fölfuvalkodott szemtelen 's veszedő elméddel az egész világot kéméletlen marakodással összeveszeszted; — a' gonoszokat és ujságon kapókat zendülésre lázzasztod és fegyverzed — — mintha szántsándékkal azon volnál, hogy az általad indított zivatar soha se csöndesüljön le.“ **)

A' mi illeti a' lelki harczban elesett milliónyi áldozatokat, úgy gondolom a' mondottakból eléggé kitűnik, ki volt azoknak is oka. Azonban halljad az első reformátor' tanítását bővebben: „A' keresztények között nem szükséges előljáró; mert mindnyájan egyenlők vagyunk; mindeniknek egyenlő jogai, hatalma, tisztsége és javai vannak“ ***): megszenvedjük-e tehát hogy egy csúf, egy nyomorék uralkodjék rajtunk, miután ezt megmásíthatjuk? Inkább mindannyi disznókat és kutyákat tegyünk urainká! †)“ Már ha tekintjük egy részről az embernek természeti ösztönét, mellynél fogva a' függetlenségre vágyódik, más részről hasonlókép' a' természet' ösztönét azokban, kik a' javoknak, tisztségeknek, hatalomnak birtokában voltak

*) Luther. Exempl. theol. et Doctr. papist. prooem. T. II. p. 593.

**) Epist. I. 2. p. 790.

***) Von weltlich. Obri. k. T. VI.

†) An die Rathsherren S. 359.

tettleg, az első reformatornak említett lázasztó tanítása' következtében nem kellett-e szükségképen áldozatoknak esni mind a' megtámodó, mind a' magukat védelmező honfiak között? Nem mondom, hogy a' mit az első reformátor tanított e' részben, minden követőji hasonlót tanítanak; de hogy a' már régen elhintett mag koronként vad és keserű gyümölcsöket hozott, a' történetek' bizonyítása szerint tagadhatatlan. A' többek közt Villers a' legközelebb multt három százados ünnepre irtt, 's megkoszorúzott munkájában világosan azt mondja — a' reformáció magasztalására — hogy „Franciaországban, Amerikában és Hollandiában egyenesen a' protestantismusból származott a' republikánizmus; mivel a' kálvinisták különösen mindenkor igen nagy hajlandóságot mutattak a' republikánizmusra és Demokratiára.“ Halljad tovább nevezetesen Franciaországról: „az új philosophia lerontotta ugyan nálunk a' religiót, — az a' philosophia, melly azt tanítja az első reformátor' szellemében, — hogy minyájan egyenlők vagyunk, egyenlők, 's közösek javaink, hatalmunk —: de helyébe állott a' népnek féketlen, dúlongó hatalma és szabadsága. Dárdákat, kardokat és egyéb gyilkoló fegyvereket kell markunkban tartani, és azokat szüntelen a' despota' fejének vagy mellének szegezni, ha csak a' tirannusok vagy a' trónusról le nem dobattatnak, vagy börtönnel 's épen halállal nem büntettetnek: ha csak a' piaczon szüntelen fön nem áll az akasztófa, melly szakadatlanul füstve legyen a' fejedelmek' vérével. — A' trónusok föl vannak forgatva, a' királyi pálczák szétzúzva, a' birák' hatalma megsemmisítve; vajjon azon oltárok, mellyeken a' természet' becstelenítésére tömjént áldoz a' babona, megmaradjanak-e továbbra is? *) Egy másik, ugyanezen philosophianak tagja — d'Alembert — Lajosnak, a szász herczegnek, a' kit hasonlókép' a' philosophizmus' részére kívánt hódítani így irt: „Rontsuk le ezen vad

*) Guillaume Thom Raynal. Hist. philos. polit. Paris 1781.

's a' polgári társaságnak olly kártékony religiót; ves-sünk a' királyok' hatalma elibe gátot, — sőt rontsuk le egészen az oltárokat és trónokat; a' személyes haszon, a' gyönyörűségek, a' szabadság, ezek a' mi igazi szabadságleveleink — Charten — *). Ugyanezen d'Alembert' kívánsága volt „az utolsó királyt az utolsó papnak kidöntött bélén fölakasztatni **). Hát arra mit felelsz, a' mit egy a' religio' történetit magában foglaló, 's az oskolás gyermekek' számára készített könyvecskében olvashatni: „Luther, ugy mond az Iró, meg nem elégednék az ő lutheránosaival, ha ezek háron század' lefolyása utánis azon ponton állának, a' mellyre ő helyezé azokat; azért Münzer több akart lenni Luthernél. Ó — Münzer — azt mondotta: nekünk az Istennel czivakodnunk kell, mivel Jezus által nem váltotta meg elegendőképen az embereket, ugy mint a' kik most is a' fölsőbbség' nyomasztó hatalma alatt sinlödnek.“ ***)

Azt feleled: ezek olyan példák, mellyek nem magyar honunkat illetik. Igaz; de csak ugyan akárhol történtek, a' reformationak szüleményei azok. Honi példákat szándéklatosan nem akarék fölhozni, ha nem kényszerítesz, hogy tehát az általad említett áldozatok' példéit honunkban is lássad, a' milliók közül néhányat említek. Emlékezz az 1566 tordai és szebeni gyűlés-re, mellyben egyenlő akurattal virágvasárnapja rendeltetett üdöhatárol a' Váradí Káptalannak a' végre, ha elakar-e a' katholika hiltól állani vagy nem? határoz-ná el magát. Eljövén a' rendelt nap, a' vár' hidjára ve-zettettek ki őrizet alatt egyenként a' káptalanbeliek, 's ott megkérdeztettek ujra, valjon az új evangeliomot el akarják-e fogadni, 's a' nótelenségrol lemondván, házasságra lépni vagy nem? Midőn amazok azt felel-nék hogy mind egyik, mind másik kívánságra állaniok

*) Triumph der Philosophie. 1834. S. 75—77.

***) Gr. Stolberg Geschichte der Religion. I. Th.

***) Dinter. Religionsgeschichte. S. 201.

tilalmazná nem csak az egyházi hanem az isteni törvény is; azonnal megragadták őket az e' végre rendelt emberek, 's kegyetlenül megölvén testüket a' vár' árkába dobálták. *) Nem fog talán gyanus lenni azon utasítás is, mellyet Mátyás főherczeg 1605 adott Rudolf' nevében az egyességet Bocskai'val eszközendő biztosoknak Gyimesy' Forgács Sigmundnak, és Pogrányi Benedeknek, mellyben így szól a' többi közt: A' magnások' és nemesek' várait, 's curiáit elfoglalták, tüzzel vassal pusztították, az ő nőiknek, özvegyeiknek 's hajadonai'knak szemérmességét gyalázatosan megszeplősítették, a' szentegyházakat és monastorokat lerontották; és kirablották, szóval a' török hadak nem okoztak hazánknak olly sok kárt, olly nagy romlást, mint ezen vallás' és hon' szabadsága' védelmének ürügye alatt támadt pártütés. Az legfájdalmasabb pedig mindenek fölött, hogy a' pártosak olly sok millio keresztény honfiakat kor' 's nem' választás nélkül a' Töröknek és Tatárnak örökös szolgaságra eladtak. **) Olvashatod végre, hogy többeket ne említsek, az 1618 országgyűlés actáit is, a' hol 389 és 399 lapokon szinte neveik' is föl vannak jegyezve mind az áldozatoknak, mind a' végrehajtóknak. Ugyan ott olvashatod azt is miképen közönséges szokássá vált 12 forint büntetés alatt a' katolikusokat kényszeríteni a' protestánsok templomába menetelre: tagadhatlan jeleül annak, hogy a' reformatio is tetleg megismerte mennyire szükséges legyen a' szellemi művelődésnek előmozdítására az egyféle vallás. Csak Bocskai' háborújában 100,000. többen elesetek a' két részről ***)

*) Gánóczy. Hist. Eppatus Varadin. És: Katona Eptom. P. III. p. 69.

***) Kézirat a' nemzeti könyvtárban És Katona Ept. P. III. p. 249. több áldozatokat is nevez.

***) Andr. Stübel. Hungaria. Botskaianis, Turcisque majori licentia Moravian, Austriam et Stiriam incurantibus, christiani nominis captivi, Tartaris et Turcis in perpetua mancipia venditi fuere, tantaque hajdonum feritas fuit, ut multi sibi sanguine iunctos divenderent — Katona Ept. P. III. p. 212.

4. §.

Nem a' religió' különsege, hanem a' türe delmetlenség okozta honunkban a' sok veszélyt.(?)

Korszellemi. Helytelenül állítod, hogy a' vallások' többféleségének kártékony befolyása lett volna akár a' szellemi művelődésre, akár általán a' hon' jólétére, nézve: „mert a' türe delmetlenség, nem pedig a' religió' különsege okozta nálunk ama' veszélyeket, mellyeket tapasztaltunk kivált 1606dik előtt:

En. Adta volna az ég, hogy az általad említett év után ne dúlják szegény honunkat a' sokféle veszélyek többé! — 'S hát ugyan, ha allitásod szerint nem a' vallás' különsege, hanem a' türe delmetlenség okozta nálunk a' veszélyt, mi okozta a' türe delmetlenséget? A' hol egyféle a' religió, lehet-e ott akár a' türe delemről szó, akár a' türe delmetlenségnek helye? Nem volt-e — legalább a' religió tekintetéből — mind addig egyetértés honunkban, míg a' reformatio szét nem dűlta az összehangzó sziveket? Azt véled-e hogy a' vallások' többsége a' nemzetben egységet szűl? és a' helytelenül értett lélekismeretbeli szabadság kevesbíti a' veszélyt? Nem, telljességgel nem. Miként a' párvonál — parallelák — ha bár vég nélkül gondolod is azokat huzódni, soha azonegy pontnál nem találkoznak és nem egyesülhetnek, valanig parallelak maradnak, annál kevesbé, ha ellenkező irányt vesznek: ugy a' vallások' különsege egységet sem szűlhet soha, Mindazáltal nem akarom ezzel azt jelenteni, hogy a' vallásbeli különsegnak szükségképen veszélyt kell okozni; mert a' parallelák, ha bár azonegy pontnál nem egyesülhetnek is, de vonúlhat mindenik saját irányja felé, csak ott egymás' utjába ne vágjanak, itt a' tolerata vallás az uralkodót elnyomni ne töre kedjék.

5. §.

Hazánkban jelenleg három vallás létezik, 's mindenik egyenlő erejű törvény által vetetődött be. (?)

Korszellemi. Alaptalan különböztetést tesz az 's vallások között. „Mind a' három, melly hazánkban divatozik, egyenlő erejű törvény által vetetődött be: tehát valamint egyiket sem lehet csupán csak tolerátának nevezni, ugy domináns sem lehet egyik is; azért helyesen cselekedett hazánkban egyik nemes megyéje, midőn az utóbbi országgyűlés' alkalmával azt adá követjeinek utasításul, hogy domináns religionak még ideája is megszüntessék.“

Én. Engedelmet Korszellemi uram! Egy egész nemes megyének közönségéről föl nem tehetni azt, hogy a' domináns religionak ideáját kívánná honunkban megszüntetni. Talán a' domináns religionak nevét akarád mondani. Külömben ha csak ugyan el nem akarsz az ideától állani, azt mondom annál kitünőbbben árulod el mirigytelljes szivedet, 's egyszersmind következetlen gondolkodásod' módját. Am ezen kifejezés „a' domináns religionak ideáját eltörölni akarni, nem annyit jelent-e, mint Voltairnek ezen mondása „Sollte es fünf bis sechs Menschen von Verdienst — nicht glücken, das Christenthum zu zerstören, da es zwölf Schlechten Kerls geglückt hat, es in die Welt einzuführen:“ *) Mond meg, mit gyűlölhettz annyira a' domináns religió' nevezetben? A' katolikusok ugyan is nem akarnak az által egyebet jelenteni, mint hogy a' fejedelem honunkban a' kath. religiót tartozik követni világos rendeletéhez képest törvényeiknek, mint sz. István Decretumában és az 1723, art. 2. olvasható, 's mivel egyéb vallás felekezetekhez képest a'

*) I. Frid. Allgem. Menschen-Gesch. Leipzig 1835. I. Bd. S. 71

katholikusok legnagyobb számmal vannak. „Egyedül uralkodóvá lévén N. Constantin, a' keresztény vallást is uralkodóvá tette, úgy mond Breznay. *) Többire barátom a' catholicismus soha sem kívánt olyan értelemben uralkodó lenni, mint a' protestantismus, a' mit alább meg fogsz látni.

A' mi pedig a' recepta, tolerata, nevet illeti, és mind a' három vallásnak egyenlő erejű törvényekeni alapulását, ezeket jegyzem meg: A' katolika hit egyidejű magával az ország' alakulásával, mellynek az már első alaptörvényeibe bele vagyon iktatva: ellenben a' másik két vallás miképen keletkezett, hallottad főlebb superintendens Feszlernek, és egyéb hitetes tanúknak szavaiból; 's mind ezekből, mind törvénykönyvünkéből elég világosan kitetszik, miképen az új, evangelikának nevezettvallás honunkban nem csak constitutionalis nem volt, de még recepta sem vagy tolerata kezdetben **). Ugyan is a' mint tudva van Sziklói Mihál hozta be legelőször honunkba Luthernek munkáit a' vittembergi főiskolából; mellyeket meghitt barátival buzgón de egyszersmind titkon és óvakodva közlött; hogy pedig annál inkább elmellőzzön magától minden gyanút, Palóczi Antaltól mint patronustól az ujhelyi plebániát megnyervén, mindig a' katolika egyház' szertartása szerint tette az isteni tiszteletet: meghittjei között azomban magános házaknál buzgón hirdette és terjesztette a' magával német földről hozott új tanítás' ágazatit. Ez alatt Luthernek munkái a' szebeni kereskedők által behozatva nagy számmal, és több kezek között kezdettek forogni mind Erdélyben, mind Magyarországhban, mellyeknek ujságától, és az emberi indulatoknak tágos ajtót nyitó szellemétől elragadtatván vindesheimi Ortel Vid, és Gryneus Simon a' budai főiskolában oktatók, nyilván és elszánt

*) A' Ker. Ekleziának Historiája. 1836. I. 72. és 76.

***) Sehol az egész honi történetek' nagy tárában legkisebb nyomát sem találni annak, hogy az evangélika vallás receptának nevez-

merészséggel kezdék az új vallást pártolni, az egyház' és religió reformációjának szükséges voltát hirdetni *). Mit nyert Gryneus Simon új, és hivatlan apostolkodásával magára és tanításának elfogadjára nézve egyebek közt Weszprémi István **) e' képen adja elő: Gryneus Simon az új vallásnak tanításáért, mellyet Luther' könyveinek olvasásából merített, 's mellyet a' tanuló magyar ifjuság előtt igen szabadon hirdetett, mi gyűlöletessé tette magát, abból is kitészik, hogy 1523ban országos törvény által kellett megtiltani, hogy magyarországnak határai között még csak szót se merészeljen senki Luthernek új tanítása felől tenni. Ez végeztetett-e az idézett budai országgyűlésben, a' mit Weszprémi mond. vagy más, nézd meg annak 35dik törvényét; elég az hozzá, hogy a' törvénynek ellenére rövid idő mulva annyira elszaporodtak Zemplén és Sáros vármegyében Luther' követői, hogy már nem titkon, hanem nyilván kezdették itt ott az új vallást hirdetni; és azon vakító ürügy alatt, hogy „új, és az igaz evangéliom már visszatért hozzájuk, t. i. a' szabadságnak evangéliom“ nem csak a' tizedek' fizetését tagadták meg az illetőknek, hanem a' féketlen szabadságot tétleg is el kezdték gyakorolni elfoglalván a' szentegyházakat, és egyháziak' javait, 's olly szorongató állapotra juttatták a' katolikus plebánosokat, melly miatt azok kénytelenek voltak hiveiket vagy végképen elhagyni, vagy az éhség miatt elveszni. Az illy módon elhagyott plebániákba minden további

tett volna 1715. esztendei diéta előtt; ekkor sürgették a' Fejedelem elibe terjesztett kérelmükben az evangélikusok legelőszér, „religionem suam publice admissam pro recepta haberi debere; és mi oknál fogva debet pro recepta haberi? mert hoc nomine etiam a Leopoldo et Josepho Regibus insignita est.“ Ribini Memorabilia Augustan. Confess. in Hung. T. II. Sect. IX. §. 9.

*) Fessler. eml. h. és Lampe. Hist. Eccles. Ref. p. 54.

**) Biographia Medico. Centuria Tertia. p. 308.

kérdés, vagy patronátusi jóváhagyás nélkül lutheránus tanítók nyomattalok be. A' főntebbi törvény 1525-ben ismét megújítatott; de haszontalan! Sőt midőn az ősi hittől elpártoltakon az országgyűlésé' rendelkezésének végrehajtása sürgettetett, nem maguk az új vallás' hirdetői, hanem, mint Lampe mondja *) csak azok' könyvei íteltetvén tüzre, fölfegyverkezve állottak ki az erőt erővel visszatorlani. **)

A' mohácsi szerencsétlen ütközet után Zápolya János a' megüresült püspökségek' javait mind olyanok között osztotta föl, kik vagy tetteleg már követőji voltak az új vallásnak, vagy reményleni lehetett, hogy a' gazdag egyházi jövedelmek el fogják azokat némitani ott, hol az igaz hit, és a' törvényes király mellett különben sikeresen lehetne szállaniók ***). Az egri püspökség' javait Perény Péter; a' nyitrai Török Bálint; a' váradit Czibak Imre; az erdélyit Bodó Ferencz s a t. foglalta el †), 's így részént a' katolikus papoknak nem léte, részént a' fegyver', a' számüzelés', eladatás' és kinzás' félelme az alsóbb sorsuak között; a' nagyobbaknál pedig az egyházi javak utáni ádázat annyira vitte az új vallást, hogy az ugyan csak derekasán uralkodóvá látszaték magát tenni.

E' szerint adja elő a' protest. vallásnak keletkezés-ét és terjedése' okát, módját honunkban az evangel. eklesia' diplomatika historiájának írója is. Ugyan is miután a' 4 lapon azt jegyezte volna meg „hogy magyar országban nem azért kapott lábra a' reformatio, mintha az jobban megegyezett volna a' Krisztus' tanításával, mint a' katholicismus; hanem mivel Husz Jánosnak tanításával találtatott az igen összeegyezőnek“ annak továbbra terjedését onnét származtatja: „mivel honunkban nem voltak egyéb oskolák, mint a' nyomoru

*) Em. h. l. 60.

**) Fessler. em. h.

***) Fessler em. m. VI. k. l. 240.

†) Lampe em. m. l. 65.

klastrombeliek: mivel tovább az erkölcsök átalán nagyon meg voltak romolva: a' hazában minden föl volt zavarva, egyenlenséggel, háborúval telve: a' mohácsi szerencsétlen ütközetben két érsek, több püspökök, és számtalan egyháziak estek el, mi miatt a' szükség kényszeríté a' népet, hogy evangélikus papokat hallgatnának a' katolikus tanítóknak szükében. *)

Haszontalan újítottak meg több izben az új vallás ellen hozott országos törvények; **) haszontalan sürögölte az ősi igaz hithez ragaszkodó rész a' püspököket, hogy tudós, büszgő lelki pásztorokat rendeljenek, oskolákat állítsanak, 's az alkotmányos religiót minden úton módon védelmezzék ***); mert míg ezek történetek nálunk, az alatt Dévai Mátyás, Kis István, Kálmán csehi Juhász Péter különben lutheranusok, Zwinglinek vagy is Kálvin Jánosnak tanítását fogták föl és kezdték Erdélyben hirdetni, úgy hogy 1554ben az enyedi gyűlés' alkalmával egészen külön felekezetre szakaszkodott a' két valláspárt, és hosszabb üdeig éppen olly engesztelhetetlen ellensége volt egyik a' másiknak, mint mind a' kettő a' katolika hitnek: mindazáltal magyarországban csak 1557ben a' csengei, de főkép 1563 a' tarczali gyűlésen nyilatkoztaták ki külön vált, és az evangélikával meg nem egyezhető valásukat a' reformatusok †).

Mátyás főherczeg észreahagyá venni, noha elejénte nem olly nyilván, 's noha későbbben megbánva ††)

*) Hist. Diplom. de Statu Eccl. Evang. in Hung. Altonae. p. 4—11. és: Antonius Mindszenti in Propugnaculo Reip. christianae P. II. Lásd Jos. Benkő Transilvaniae. T. II. p. 121. seq.

**) P. o. 1523. art. 54 1525. art. 4. 's t.

***) Decr. Ferd. I. XI. VI. 's t.

†) Fessler. em. m.

††) Mathias saepe dicere auditus fuit „sibi nullam coronam gravio-rem esse, quam Hungariae, eo quod reliquorum regnorum coronae caput solum sibi premerent, corona vero Hungariae ipsam conscientiam ob admissam libertatem dictarum sectarum“ Szentiványi Diss. Paralip. p. 469.

az új vallás felekezet iránt kedvezésre hajló készségét; azért 1604ben bizodalmasan utasítának hozzá löl-ső magyarországból követeket, kik az új vallásnak szabad gyakorolhatását kérnék, és a' főherczegnek a' király előtti közbenjárása által kieszközlenék: a' mihez annál nagyobb reményük lehetett, mivel Rudolf császár és a' főherczeg között éppen holmi visszátkodások keletkeztek *); ezen alkalommal élni igen jónak találták az új vallás felekezetbeliek a' végre, hogy kívánataikat a' fejedelem elibe terjesszék, 's az egymás közt visszavonó herczegektől kicsikarják azt, a' mi olly soká állhatatosan megtagadtatott nekik **). Mi előtt azomban czélt érhetek volna ez úton, Rákótzinak javalatából 1605 Martz 29. gyűlést hirdetett Bocskai a' szerencsi várba, a' hol a' katholika, lutherana és reformáta vallásnak egyenlő szabadság adott — jól megértsd „a' Bocskai által hirdetett szerencsi gyűlés adott szabadságot a' két új vallásnak!“ de, fájdalom! a' kikialtott egyenlő szabadság nem csak nem egyesíté honfaink' szivét, hanem ez után kezdé el a' békes magyar földet saját gyermekeinek vérével áztatni az új vallás mellett forrongó buzgóság: mi okért Bocskai akár megsajnálva, akár megutálva a' sok, nagy részönt, ártatlan embervér' ömlést, még azon esztendőben Nov. 24re gyűlést hirdetett Korponába, hogy

*) *Cunctabatur adhuc caesar conditionibus pacis cum Turcis initae subscribere; quin imo novum in illos bellum machinatur, eique nepotem suum Ferdinandum praeficere decrevit: quin cum in regnis Bohemiae et Hungariae suum successorem designat, neglecto fratre Mathia archiduce. Ob hoc Mathias haud parum alienato deinceps fuit animo in caesarem. Occasionem hanc arripiens Stephanus Illyesházius Mathiam ad occupandum Hungariae regnum animat, eique magnatum ac nobilium regni studia atque animos conciliat. Nec mora, Mathias archidux sub specioso praetextu componendorum hajdonum, qui eo tempore in superiore Ungaria novos excinere tumultus, copiosum conscribit militem etc. Timon Epitome. p. 240.*

***) Weszpremi István em. m. Centuria Tert. p. 395.

ott a' békesség, mellynek pontjait főherczeg Mátyással ő és Illyesházy István már alattomban kidolgozták, a' király nevében főherczeg Mátyás által oda — Karponába — küldött Forgács Sigmond, és Pogrányi Benedek mint királyi biztosok által is megerősitessék. A' békesség első pontja volt a' vallási telljes, és a' katholicus hittet egyenlő szabadság. Közlötte főherczeg Mátyás a' békepontokat Rudolf császárral, ez tanácsnokai-val; végre sok és hoszas vitatkozások után midőn látná Rudolf, hogy többről több vérontás nélkül az elterjedni indult vallást meg nem gátolhatná, az elibe terjesztett békepontok' elfogadására hajlandónak mutatá magát, azzal nyugtatván meg lelkeismeretét „hogy a' mit ő emberi erővel meg nem tehet, azt az Isten sem kívánja tőle: kisebb rossz az eretnekség polgári állapotjára nézve az országnak, mint a' sok ártatlan emberek' öldöklése. *) A' mit tapasztaltak, láttak, végeztek Bécsben a' főt említett követek, hirül adtak, haza térvén, vallás felekezetalijiknek; Bocskai gyűlést hirdet Kassára, a' hol az egybegyűlt Rendeek tanácskozás alá vették azokat, a' mik Bécsben a' föltett békekötés' pontjaiból vagy kihagyaltak, vagy megváltoztattak; 's mivel ezen új meghányásból ismét új nehézségek keletkeztek, másodsor is fölküldék Bécsbe Illyesházit, Vízkeleti Tamást, Giletinczi Ostrosics Andrast, Nagy Aponyi Apony Pált; de ezek is olyan végzéssel tértek vissza, a' miben az egybegyűlt Rendeek meg nem tudtak, és akartak egyezni, 's harmadsor is fölküldék követjeiket Bécsbe, keményen megdorgálván Bocskai Illyesházit, hogy a' reá bízott ügyben tünán járna el. Megértvén főherczeg Mátyás miképen a' főnakadás oka leginkább a' békekötés első pontja volna, melly a' vallás' dolgát érdekli, különös

*) Fessler eml. h. VII. K. I. 590—618. És Kéziratok a' nemzeti könyvtár. *Fracta tandem utriusque Principis in denegandis a catholicorum postulatis constantia: Rudolphus quidem Maiestati. diploma die 11. Julii subscripsit.*

oklevelével biztosítá azt: „absque tamen praejudicio Catholicae Romanae Religionis.“ *) Azonban a' kassai gyűlésen együtt lévők nem csak azt sürgették — meg nem elégedvén a' bécsi végzéssel — hogy a' törvényben külön megneveztessék mind a' három vallás, és azoknak egyenlő szabadsága, hanem azt is kívánták, hogy a' két ujonan keletkezett vallás ellen akár mikor hozott törvények megsemmisítenek. Ez sem volt elég: a' záradék „absque tamen praejudicio cath. religionis“ volt a' sérelmes szálka, és botránkozás köve, ennek kihagyatása kívántatott: végre hogy a' vallásbeli szabadság egészen korlátlan legyen, és az kiterjesztessék a' falukra, katonaságra, és nemtelenekre. **)

Ezeket röviden azért említettem, hogy magad hozz ítéletet, valljon az evangelika vallás keletkezésétől fogva a' katolika hittel egyenlő erejű törvényeken alapult-e? „Ha, így szól Lampe, nem gyanus tanú — ha a' magyar evangelika — reformata eklésiának állapotjáról szabad szólni, az nem mindenütt egyenlő néhűt sem mi vallásbeli szabadsággal sem bir, másutt pedig a' szabad gyakorlás kemény törvényekkel vagyon korlátolva, és az utósó pozsonyi gyűlés' — 1715 — 30dik törvénye által csak bizonytalan időre toleraltatunk.“ ***) Még az 1790ki országgyűlésben is csak azt kérték az evangelikusok, előadván. — 12 cikkelyben kívánataikat — hogy vallásuk „pro recepta habeatur †); legalább a' főntebb említett Hist. dipl. szerzője őszinte megvallja hogy 1608 előtt törvényes hatalom által nem volt megerősítve az ágostai vallás' gyakorlása ††). És mi történt az erószakosan kivívott vallás szabadság után? addig simult az, és kínalkozott a' varázs erejű tolerantia', örve alatt, 's addig ad-

*) Schwandtner scriptores rer. hung. T. II. p. 775.

**) Fessler eml. h. és: Andreas Stübelin Hungaria. p. 320.

***) Eml. h. p. 529.

†) Verophilli sinceri respons. 1790. puncto I. p. 30.

††) Hist. Dipl. de Statu Eccl. Evang. p. 17.

dig terjesztgeté hatásának körét, míg az alkotmányos ősi religió fölött nyomasztó hatalomra törve olyan értelemben tette magát uralkodóvá, a' millyennek igazán méltó, hogy ideája is eltöröltessék. Am mingyárt a' vallás szabadságnak kivívása után — 1608 — a' helyett hogy a' törvény értelméhez képest a' három vallásfelekezetek között megismertetett és tiszteletben tartatott volna az egyenlő vallásjog, az új reformationnak pártolóji az isteni kinyilatkoztatás' tekintetét felejtve, a' katolikusokat széltében balványozóknak, istenkáromlóknak, evangéliom' tagadóknak, négy isten' imádóknak gúnyolták, hitüket ördög' munkájának nevezték s a t. *); ilyen neveket szokott t. i. osztogatni Luther, ilyeneket Blandrata György a' maga katekizmusában, és a' tordai Gyűlés egyebek között, melyet 1566-ban Zápolya Sigmond tartott. A' gúnyneveknél nem alapodott meg a' vallási szabadosság. Tetteikkel tünteté ki, miképen kíván uralkodó lenni. A' szent-egyházak' és azok' javainak elfoglalásait; az új vallásra lépni nem akarók' megigázására honunkba csődített pogány törököt, szóval a' régibb kornak példáját nem akarván említeni, — csak a' tolerantiale Edictum' kihirdetésének évéből — 1784 — hozok föl meggyőződésedre egyet, melyet a' szombathelyi püspöknek, királyi Biztos Ballassához nyújtott folyamodásából tudok. Itt az első pont alatt előladja a' folyamodó, miképen nemes Domján György, helvetika vallást követő, a' maga saját testvérének Ferencznek a' fejét betörte, és annyira összetagolta, hogy a' kinos sebeket hosszabb üdeig viselte; oka nem egyéb volt ezen kegyetlenségnek, hanem mivel Ferencz multt Februar hónapban a' katolika hitre visszatért. A' 2-dik pont alatt ugyan Domján Gy. hasonló okból nemes Barkó Györgyöt kinozta össze; nemes Csernyel János és Császár Mihály pedig — castis omnia casta — az említett

*) Fessler e. m. VII. K. l. 669. Ortelius Continutus II. R. l. 64.

Barkó Györgyöt férfiúságától irtózatossá kinok között megfosztották. A' 3-dik pont alatt: Nemes Kosa Péter és Bokanyi János 's még Horváth József hasonlóképen a' kath hit irántvaló gyűlölségből nemes Cseke Jánosnak szeméremtestét kócczal betakarták, 's égettort öntvén reá meggyújtották; körmeit leszaggatták, és mind a' két lábát majd egészen végig lenyúzták, miután a' legkínosabb fájdalmak között nem sokára meghalt. 4 dik pont. A' helybeli lelki pásztor a' legkínosabb félelem és rettegés között van szüntelen, mivel nemes Soos Miklós azzal fenyegeti, hogy a' házat fölgyújta, és az ilyen adta papját megpörzsöli, mint a' disznót s a t. *) Minő lábon áll jelenleg a' türedelem, 's a' három vallás közül, melyeket főlebb egyenlő törvényen mondottál alapulni, melyik kíván uralkodó lenni, nem bírálom; annyi bizonyos, hogy a' törvényes viszony megváltozott azok között: most az ősi, katholika, alkotmányos religionak vagyonszüksége arra, hogy a' recepta által toleráltassék.

6. §.

A' Protestánsok' suljai orvoslást kívánnak.

Korszellemi. Akármit beszélsz a' reformatio' türedelmetlenségéről, neki vagyonszüksége panasza. „Már 44 esztendeje, mióta suljai az országgyűléseken megjelennek, és még is meg nem orvosoltatnak: azért sem okok, sem tanúk el nem mozdítanak szándékunktól. Nekünk orvoslás kell!

En. Megfelejtkezve Barátom mind azokról, a' mik az evangelika vallásnak keletkezése, és lábura kapása' módjáról mondtak; — miután ugy áll vallások' állapotja, a' mint látjuk állani; őszinte megismerem

*) Budai Jakosith József kézirat. XXX. I. k.

rem és vallom, hogy suljaitoknak orvoslását igazságosan kívánhatjátok: a' önakadás csak abban nagyon, hogy előadott suljaitok részént csupa képzeletbeliek, részént inkább a' katolikusokat érdeklik, mint az evangélikusokat; legnagyobb része pedig azoknak új kívánatok nem pedig suljok. Ezeket előrebocsátván kérdem, mit jelent az: „semminémű okokkal el nem engedjük magunkat föltett szándékunktól mozdítani?“ Hát csak ugyan igaz volna az, a' mit az első reformator mondott hogy az eretneknek semmiféle észgyőző okokra nem hajolnak? *) Miképen egyezhet meg ezen nyilatkozás ama hangosan kürtöltt meggyőződéssel? Lehetséges-e helyes meggyőződés meggyőző okok nélkül? és észgyőző okokat miért kellene az olyanok előtt összehalmozni, kik előre el vannak tökéelve semmiféle észgyőző okokra nem hajolni? Többire ha bár minden úgy nevezett suljaitok megorvosoltatnának is, melyeket nem 40 esztendő óta, hanem nagy részént csak az utolsó országállításban szedtetek össze, meg fognátok-e azután elégedni? Az eddig tapasztalt történetek' folyamata ellenkező várakozással rettent bennünket **). Ugyan is vallástok' keletkezésének első

*) *Haeretici non superantur argumentorum vi, nec rationibus ductantur, nec auctoritatibus capacitantur; superbiunt super haec omnia, et praevaleant, donec dextera excelsi cor immutet. Adeo non respiciunt, et malum suum non agnoscunt, — ut dicant bonum malum, et malum bonum etc. T. II. in Psalm. 10. p. 125. Haeretici semel tantum corripiendi sunt, ne excoercitationes fiant in malo, et magis sollicitè quaerant erroris sui praesidia in multorum perditionem. S. Ambros. Comment. in epistol. ad Tit. T. III. coll. 607.*

**) „Die Malcontenten in Ungarn eine Unruhe nach der andern anrichteten; ihre Practensionen je länger, je mehr steigerten, und endlich sogar die Türken um Hilfe, Schutz und Protection anriefen. Andr. Stibbel. Hungaria, Leipzig 1690. S. 248.

„Von diesem Gesetze (t. i. 54. art. 1523.) an, welches zuerst von der Existenz der Lutheraner in Ungern Kunde gibt, vergeht durch drei Jahrhunderte beinahe kein Landtag, der

szakában, csak azt kívántátok, hogy a' predikátorok csupán magános házoknál hirdethessék az új vallást, a' mint följegyezve olvashatni törvénykönyvünkben 's a' győri, lévai, tihanyi, holiczi és révkomáromi predikátorokról *). Ez meglett; és megelégedés követte-e a' törvénynek ezen kívánt rendeletét? Nem; hanem az kívántatott, ismét hogy a' temetkező helyek, és harangok közösek legyenek. Ez is megengedettett; és megelégedtek-e a' katolikusoknak ezen engedékenységgel az evangélikusok? Nem; hanem részént új templomokat kívántak építeni, részént pedig erőhatalommal foglalták el a' katolikusokéit. Azt gondolhatná a' szerényen és igazságosan gondolkodó, hogy itt csak ugyan meg kellett az evangélikusok' zsarló erőködésének állapotni; de nem így volt; hanem azon kívül hogy az eretnekek ellen akármikor hozatott törvények' eltörlesztését kívánták; a' mellett hogy szüntelen új meg új panaszokkal untatták a' fejedelmet; a' mellett hogy kívánataiknak száma, vége nem volt: — Bocskainak zászlója alatt saját honfiak, vérök, és rokonaik ellen fegyverre keltek, és a' bécsi békekötést végre kicsikarták. 'S a' békekötés szerzett-e megelégedést? Nem! A' törvény' záradék ellen „absque tamen“ volt a' panasz és kifogás; és az kívántatott, hogy a' vallás szabadság, és cserélgetés határtalan legyen: a' pusztákra, falukra, katonaságra s a. t. is kiterjedjen; 's miután a' vallásszabadsága eképen megállapítatott; miután külömbség nélkül az országnak fő fő hivatalaira szabad, és a' katolikusokkal egyenlő jogot nyertek az evangélikusok, megelégedtek-e? Nem, hanem titkos gyülekezeteket tartottak a' katolikusok ellen, mellyeknek még az 1715, 32. czik. világos nyoma vagyon: és hegyet völgyet töltenek be

nicht mehr oder minder traurige Spuren der religiösen Spaltung des Landes darbiethet.“ Jos. Gr. Majláth Geschichte der Magyar. III Th. S. 174.

*) Art. IX. A. 1647.

panaszaikkal még is, hogy sérelmeik nőtön nőnek, és orvoslást nem találnak! Vagy az utolsó országgyűlésen legelsőben nem az kívántatott-e csak, hogy a' vallás' cserélgetés korlátlanul szabad legyen? 'S midőn a' korszelleműek ebben megegyeztek; már az sürgőltetett, hogy a' három vallással egyenlő szabadságra emeltessék a' nemegegyesültt görögöké is; sőt hogy Erdélyből fogadtassanak és honasztassanak meg Magyarországbán is az ottan divatozó vallások; Horvát, Dalmát, és Tótország pedig az evangélika vallásnak engedjen szabad bemenetelt. — Már itt talán csak elérte végcélját, vagy legalább kívánatinak utolsó pontját a' megelegedés? Epen nem; sőt ezek után tűnt ki a' vallás' ürügye alatt mindenkor lappangni szokott mellékes nézet és titok! — Az kívántatott végre t. i. hogy minden vallásbeli papok, legyenek azok evangélikusok, görög szertartásuak, a' religionárius fundusból a' romai katolikus papokkal egyenlően fiztessenek.“

Ezeket tekintetbe vévén Barátom, mond meg, nem állítottam-e igazsággal, hogy, ha jelenleg minden kívánatitok kielégítetnek is, még sem fogtok megelegedni keresve keresvén vagy a' panaszra új okokat, vagy az új kívánatokra ürügyeket? miként 1790, midőn a' vallásügyelő törvény alkottatnék, nemes Pozson Vármegye követje kimondotta az 56-dik ülésben „hogy az evangélikusok a' következő országgyűlésen újabb kérdéseknek fejtegetésével újabb vizsgálódásokra fognak alkalmatosságot szolgáltatni: mi okért, mondá a' követ“ csak azon föltétel alatt egyezik meg a' vallásos törvénynek inarticulatiójában, ha egyszersmind arról is törvény hozatik, hogy az evangélikusok ezzel megelegedvén, a' vallás' dolga ennek utána az országgyűlésen föl ne vétessék.

7. §.

Korszellemi. Az Evangelikusok' suljai az 1790, 26 dik törvénynek a' végrehajtó hatalom által történtt önkényes magyarázatából eredtek; pedig ezen religionarius törvény a' bécsi, és linczi békekötéseken alapszik.

Én. Mond meg Barátom, ha engemet valamelly társaság előbb csak megszenved a' maga kebelében, és eltűri, hogy saját szokásim szerint éljek, mesterségemet gyakoroljam s a t., utóbb pedig ezekre egyenesen engedelmet is ad: mond meg panaszkodhatom-e igazságosan arról, 's a' társaság' fejét vádolhatom-e, ha nem élhetek azon szabadságokkal, mellyekkel a' benszülöttek élnek, 's a' mellyekkel én soha sem éltem? és ez a' társaság fejének a' törvények' önkényes magyarázatából következik-e reám nézve? Légy öszöntes tehát, és vald meg, éltek-e az evangelikusok mind azon szabadságokkal az 1790, 26. törvény előtti üdökben, mellyeket most kívánnak? Nem hirdetik-e nyilván a' bel- és külföldi évrájsok, miképen keletkezett honunkban az evangelika vallás, hogyan terjedt lassan lassan tovább, és nimódon vivta ki magának a' szabadságot? Vald meg, az uj meg uj kívánatoknak megtagadását igazságosan következteted e az említett törvénynek a' végrehajtó hatalom' önkényes magyarázatából? Nem adtak-e az evangelikusok épen ezen kérdésbeli religionarius törvény' alkotásának alkalmával igen nyomos okot korlátolni az ő kívánataikat, midőn a' 47-dik ülésben a' katholika religiót recepta vallásnak nevezték? — De közelebb a' kérdéshez.

A' mi illeti a' bécsi békekötést, nefandum iubes renovare vulnus! — mondottad volna inkább, hogy a' bécsi és linczi békekötést kicsikaró viszátkodásoknak,

és a' sok ártatlan hazafiak' javait és életét dúló egyenetlenkedéseknek valahára remélhető megszüntetése tette azon religionarius törvényt szükségessé! - Külömben pedig mi következik onnét, hogy a' kérdéses válástörvény a' bécsi és linczi békekötésen alapszik? Azt hiszem én, sokkal nagyobb becsületére válik az evangelika vallásnak, ha az 1790. 26. törvényben keresi oltalmát, mint az említett békekötésekben. Ugyan is a' bécsi békekötés, mint tudva van, sem az országban, sem országgyűlésen nem készült; hanem, mint főlebb láttuk főherczeg Mátyás, Bocskai és Illyésházi dolgozták ki annak pontjait Bécsben egyetértve a' szerencsi, korponai és kassai protestáns statusok' gyűléseivel; mellyeket a' szorongó lelkiismeretű Rudolf csak azért hagyott jóvá, hogy többől több vér ne ontatnék. *) Constitutionknak egyik mivolti sajátsága pedig az, hogy törvényt, csak a' megkoronázott király az országgyűlésen együtt lévő Karokkal és Rendekkel hozhat. Külömben is ezen bécsi békekötés' czikje, melly a' vallást illeti, szemközt ellenkezik az 1604. 22dik törvénnyel, mellyben Rudolf egészen kiönté szívének érzelmeit, és mint apotoli király, a' kath. hit iránt tartozó kötelességét. Igaz ugyan, hogy Mátyás a' bé-

*) Weil der Religionsartikel des Wiener-Vertrages sein an heilige Eide gebundenes Gewissen beschwere, musste er — Rudolph — vor Gott und Menschen auf das Feierlichste kundmachen, dass er ihn nur nothgedrungen, ohne den Willen daran zu binden, oder die Meinung, er sei daran gebunden, zu unterstützen, bekräftiget habe. Schmid, Geschichte der Deutschen. Thl. VI. S. 459.

Katonánál ezt olvasni a' bécsi békekötésről: „Cum Botskaius sine herede decesserit — 1606. 28. Dec. — omnia illi concessa in legitimum Hungariae regem devolvi debuissent. Quod quia factum non est; Rudolphus ad pacificationem observandam obstrictus non fuit. Multo minus regnum ipsum obstringi potuit, cuius autoritate pax illa Viennae conclusa non fuit; quum suos ex comitiis legatos ad eam conficiendam non miserit. Epitome. P. III. p. 215.

csi békekötésben azt mondja, hogy ezen fölhozott 22dik törvény is „extra Diaetam, et sine regnicolarum assensu“ hozatott, vagy adatott a' többiekhez: de hiszen ezt Rudolf maga sem kívánta tülkolni; de azért, miután az országgyűlési végzések' conclusiójába is ezen törvényt beiktatta, figyelemben tartani parancsolta, és senki az így beiktatott törvénynek ellene nem szóllott: Mátyás mint még nem király, minő joggal mondhatta és pedig ő is extra diaetam et sine regnicolarum assensu, hogy tollitur a' mi egyszer az országgyűlési végzések közzé iktatva és sanctionálva vagyon?

A' linczi békekötésben még csekélyebb az oltalom; úgy mint a' mellyet hasonlóképen azon szomorító állapotja hozott létre hazánknak, mellybe ezt Rákóczinak villongásai's vérengző hadai süljesztették. Külömben III. Ferdinand 1647 diplomájában szó sincs ezen béke kötésről, hanem csak a' bécsiről. Tehát maguk, úgy látszik az akkori evangélikusok sem sokat építettek arra; vagy, hogy az soha sem vált törvénné, mivel a' Clerus, és a' világiaknak nagy része sem egyezett meg abban. *); hogy a' király megegyezett, igaz; de olvasd okát a' diploma praeambulumában. —

8. §.

A' záradék „absque praeiudicio catholicae religionis“ alattomos módon csúszott a' törvénybe. (?)

Korszellemi. Ha a' bécsi és linczi békekötésben semmi olyan kedvezések nem volnának is, mel-

*) Alle den Evangelischen vortheilhafte Friedensschlüsse, Verträge und Reichsgesetze seyn kraftlos und nichtig, weil sie der Beistimmung des ersten Reichsstandes ermangeln, und durch die Protestation der Pralaten aller Rechtskraft entbehren. Fessler em. m. X. K. I. 337. Lásd Tripart. P. II. T. 3. et 4.

lyek az 1790. 26. törvényben nem foglaltatnának: de a' katholika hit sem dicsekedhetik elsőbbséggel; mert ha azon időszak' historiájába mélyebben tekintünk, ki lehet világosítani, hogy ezen clausula „absque tamen praeeiudicio cath. rom. religionis“ a' békekötő Bocskay Fejedelen' és a' vele egyetértő hazafiak' tudta és megegyezése nélkül iktatott ezen békekötésbe.'

Én. Kétségkívül azt akarja mondani Ba'adságod „a' Venerabilis clerus' a' szentesatyák' alnoksága szúrta a' törvénybe ezen záradékot! De nézzünk hát, mondásodként, mélyebben az akkori idők' történetibe, és a' kérdéses törvényalkatásának körülállásiba; és — ki fog tűnni, hogy állításod helyte' en és alaptalan. Ugyan is ha az 1604. 22. cikkelyre semmit sem adsz is mint törvényre, de adhatsz hitelt mint historiai documentumnak: már pedig mind ebből, mind a' békekötés' körülállásból, és főherczeg Mátyás meghatalmazó leveléből elég világosan és bizonyosan tudva van, mi adott ezen békekötésre okot; s ezen okokat egyedül az egyháziak látták-e? s ha a' világiak is látták, a' mint hogy láttak is, vádolhatod-e őket megbántás nélkül, hogy religiójuk iránt minyájan olly gondatlanok voltak, s a' kártékony záradékot meg szenvedték? Midőn Bocskay a' kérdéses clausulát kihagyatni kívánta, nem volt-e maga főherczeg Mátyás is elég nyílt szivű megvallani, és azt felelni „optima fide pacificationem etiam quoad illud caput coaluisse?“ Különben is az egész békekötés' alkatasakor csak egyetlen egy volt a' papi rendből jelen, a' világi főbbek közzül pedig nagy számmal, a' mi főherczeg Mátyás leveléből kiviláglik *): miként ítélnél te mind ezeket olly va-

*) Resolutio Archiducis Mathiae et Consiliariorum Caesaris ad praemissos — Carponenses — per Legatos Steph. Illyésházy et Petrum Mladovith Viennae exhibito. Nos Stephanus Illyésházy et Petrus Mladovith Horváth, III Stephani Bochkay, Dei gratia Hung. et Transilv. Principis etc. ad tractandam, concludendamque pacem Viennam ad Sereniss. Principem DD. Mathiam Ar-

koknak, hogy jelen lévén a' békekötésen, és annak végzéseit aláírván nem látták, mit irnak alá? *)

9. §.

A' 13dik §. az 1790, 26. törvénybe a' papságnak egyenetlenkedése miatt csúszott be. (?)

Korszellemi. Megelégyszünk mi az 1790. 26. törvényel; csak az a' kifogás iránta „hogy a' papságnak a' vallásbeli dolgokban támasztott nagy egyenetlenkedése miatt a' 13dik §. csúszott abba.“

eliducem Austriae etc. et ab eodem Principe, ipsique adhaerentibus SS. et OO. regni Hungariae delegati Commissarii. Memoriae commendamus — — quod cum nos Illustr. Princeps Stephan. Bocskay, eique adhaerentes Hungari intestinorum in inclyto regno Hungariae nuper exortorum motuum et tumultuum componendorum, eorumque penitus tollendorum causa ad Sereniss. Principem et DD. Mathiam Archiducem Viennam ablegaverint, nos ibidem articulis in Corponensi congregatione Dominorum Magnatum, Nobilium, aliorumque tunc ibi existentium exhibitis mediantibus Reverendissimo, Illustrissimis, Spectabilibus et Magnificis D. Francisco Forgach de Ghimes, Paulo Xysto Christophoro Preiner, Georgio Thurzo, Bernardo Leone Gál, Sigismundo Forgach, Joanne Eusebio Kán et Joanne Lippay ad id specialiter per suam serenitatem nomine suae Caes. Reg. Maiestatis, deputatis Commissariis ex plenipotencia a memorato Illustr. Principe, illique adhaerentibus Hungaris nobis tractandi, agendi, articulos mitigandi plenarie et irrevocabiliter concessa hos articulos conclusisse: Ad 1-um Religio etc. Ex M. SS. Biblioth. National. Pest.

*) Hogy a' bécsi békekötés törvényes erővel nem hirt az egyház rendnek abban meg nem egyezése, sőt az országgyűlésen nyilván tett ellenmondása miatt; maguk az evangélikusok is megismerték, úgy látszik, későbbben. Ugyan is mivel honi törvényeinknek világos utmutatásánál fogva a' törvény' alkotásra mind a' négy statusnak megegyezése szükséges volna, a' bécsi békekötésnek vallás érdeklő részében pedig az egyházi rend meg nem egyezett; azt a' mellékulat találták, hogy Forgács, már esz-

En. Ismét ma a la fides a' törvényalkotásban! holott ezen kérdésbeli országgyűlés naponkénti jegyző könyvében világosan azt olvassuk, hogy a' vallás dolga mixta deputatióra bízott; és ezen mixta deputationak, és kerületeknek kidolgozása szerént készült vallásos törvényjavalat rendeltetett a' fejedelem elibe terjesztetni! Valjon ezen kerületeknek, és mixta deputationak tagjai mind egyenellenkedő papok voltak-e? — Midőn ezen antecoronationale diplomának külön pontonkénti fölolvastatását az esztergami érsek, és az egri püspök ellenezték addig, míg az egész diploma el nem készülve, azon oknál fogva, mivel a' cikkelyenként meg állított munkának újonan előfordulható okokból könnyen változtatása következhetne, és így az egész munkának szövevénye megbomolhatna; sőt mivel a' hosszas vitatkozás után is a' deputationémelly pontokban, jelesen a' religióra nézve meg nem egyeztetett: nem bocsátatott-e az voksolásra? A' 21ki ülésről szóló jegyző könyv nem mondja-e világosan „hogy a' Mixta deputationak főbb méltóságú személyei által megismertetett az, hogy az egyházi Rend a' kérdésben lévő, és Törvénybe foglalandó cikkelyekben maga részéről semmi némű egyességre nem lépett; de egyszersmind megismertetett az is, hogy valami abban meghatározottat, mind az Voksoknak többsége által határozottat meg? — Igaz hogy az evangelikusok' részére készült királyi resolutio eredetikép más képen volt alkotva: ám de nem csak a' papok, hanem „maxima pars romano catholicorum in semet declaravit praefatae resolutionis ita prout iacet, inar-

tergami érseknek az egész kath. Clerus' nevében a' király és az országgyűlés elibe terjesztett ellenmondása csak Péterfinék koholmánya, melly ellenmondást sem Forgács, sem a' többi püspökök nem lettek volna. Lásd e' című munkát: *Historiae Hungaricae litterariae antiqui, medii, atque recentioris aevi lineamenta etc. Studio ac sumtu H. M. Hungari Altonaviae MDCCXLV.*

ticulationi assentiri non posse,“ azt adván okúl, hogy instructiójuk szerint — hát nem az országgyűlésen a' papság által támasztott egyenetlenség miatt — csak az ellőbbi pacificaliokban foglalt szabadság; és engedélyek' helyreállításának eszközlésére legyenek meghatalmazva; valami azon föllül és kívül foglaltatik a' resolutióban, annak a' törvénybe való iktatásán meg nem egyezhetnek.“ De maguk az evangélikusok is így nyilatkoztak a' 21dik ülésben „hogy azon részét a' kérdés alatt lévő törvénycikkelynek, melly közegyezés által meghatározva nincsen, a' koronázandó Felsőg eleibe olly véggel terjeszteni épen nem iszonyodnak, hogy általa a' bécsi és linczi békekötés' értelme' szerint elintéztessenek; de azokkal, a' mellyek egyenlő értelemmel itten meghatározottak, ő Felsőgét terhelni szükségtelennek itélnék.“ — a' 40dik ülésben hasonlókép' így nyilatkoztak. „felvén a' bécsi és linczi békességkötéseket, és a' királyi Resolutiot ezekkel összevetvén, ha olyanok találkoznának ebben, a' mellyek az említett békességkötéseknek értelmével meg nem egyeznek; mind a' két félnek akaratajával kihagyattassanak.“ Illyen körülállások közt hol lehetett az álnokságnak helye? *)

10. §.

Korszellemi. Az 1790, 26. törv. 13dik §ból sok rossz következett; ennek önkényes magyarázata által hozattak be a' vallás dolgát illető patensek, intimatumok. (?)

Én. Elsőben is azt felelem hogy az említett törvény előtt és után is sok esetekben nagyon is ragaszkodtak az evangélikusok a' pátensekhez, külön az 1793.

*) Lásd. 21. 46. 15. 16. 19. 56. 46. 47. 56. ülést a' jegyzőkönyvben.

de 5 no. 1799. de 8 octob. 1804 de 4 decz. 1700. de 8. Apr. s a t. 's azokat áldva említi a' többszer említett. Hist. diplom. Ev. Eccl. írója, valamint a' harmadik százados ünnepi szertartások' kiadója is mondván „a' melly panaszokat az evangélikus gyülekezetek benyújtottak, többnyire a' Főkormánysház által igazságosan és jól orvosoltattak. *)

A' fejedelemnek ugyan nincs arra hatalma, hogy akár hitágozatokat adjon alattvalóji elibe; akár arra, hogy egyenként kényszerítse őket ezeknek, vagy amazoknak a' hitágozatoknak elfogadására; az Istennek ez, vagy ama' vallás szerinti tiszteletére — föltévén hogy tartományában egyik vallás sem ellenkezik a' társaság' céljával; de van arra szent kötelessége fölvigyázní, hogy alattvalóji a' religiót általán tiszteletben tartsák; annak szabályaihoz magukat mindenképen pontosan alkalmazzák: hogy a' religió szolgálí az isten' igéjét és annak igazságait búzgón, és azoknak tiszta, mennyei értelmük szerint hirdessék: hogy a' religió körül olyan rendelkezéseket tegyen, mellyeket a' religiónak célszerű előmozdítására, 's az előforduló akadályoknak elmellőzésére nézve jóknak ítél; a' mint N. Constantin mondá az 16 nicaei gyülekezet végzéseinek kihirdetése alkalmával „in hoc praecipue mihi elaborandum esse existimavi, ut sanctissimis ecclesiae cath. populus una fides, sincera charitas, et consona erga omnipotentem Deum religio servetur.“ Illyeneket foglal magában többeket sz. István I. könyve, valamint több későbbi törvények is; nevezetesen az 1548, 5 és 6 1550. 12. 13. 1563. 31. s a t. Tudniillik ámbár a' magyar királyok minden időben megosztották tanácskozásait a' nemzettel, és a' törvényhozó 's magyarázó hatalom a' törvényesen megkoronázott király, 's az országgyűlésen együtt lévő KK. és RR. mellett van (1790. art. 12.); mindazáltal ezen korlátolása a' királyi

*) 1817. tartott Reform. harmadik százados ünnepének előadása. Bécs. 1818. I. 48.

hatalomnak nem terjed ki az olyan rendelkezésekre és intézkedésekre is, mellyeket ó az *advocatia* és *superinspectio ecclesiastica* jogánál fogva tesz, és a' mellyek egyenesen az egyházi dolgokat ügyeket illetik. Vagy minő maiestás, minő fejedelem is volna az, a' ki minden külön és egyes vallásos kérdéseknek elintézésére országgyűlést tartozna hirdetni? 's a' késedelmet nem szenvedő eseteknek orvaslását a' három esztendő mulva tartandó gyűlésre kénytelenítenék halasztani? Külömben is a' királyi intimatumok vagy a' főnálló törvények szerint intézik el a' kétes eseteket, vagy olyan tárgyakban bocsájtatnak ki, mellyekben a' fejedelem' hatalmát semmi főnálló törvények meg nem korlátozták. Nem is hoz ó új törvényeket következképen az intimatumok által; hanem csak a' főnálló törvényeknek végrehajtására rendel czélirányos módokat; a' mire a' magyar királynak hatalmát nem csak az *advocatia ecclesiasticából* következtethetni, hanem ebéli jogát világos törvények is igazolják u. m. *Decr. S. Steph. Lib. I. C. 1. 2. L. II. c. 1* etc. és még egyebek között 1715, 30. 1791, 3 és 27. 's at.

Igaz ugyan hogy a' törvény világosan szól arról is „*ne per Edicta, seu sic dictas Patentes regnum et partes adnexas gubernet rex.*“ Azonban itt csak olyan edictumokat és patenseket ért a' törvény, mellyek által az ország és hozzá tartozó részek *k o r m á n y o z t a t n á n a k*, a' minők az előtt néhány esztendőekkel egyenesen az ország' igazgatása módját illető dolgokban kezdettek küldetni a' vármegyékhez; de a' vallásügyelő intimatumokat teljességgel nem lehet ezek' sorába csigázni; a' mi igen világosan kiténik magának a' törvénynek tartalmából, úgy mint a' melly egyenesen megnevezi, minő tárgyakat felt a' patensektől, t. i. „*Forma Judiciorum non immutabitur, nec leg timarum sententiarum Executiones Mandatis impediuntur. — Nec sententiae legitimae fororum iudiciorum alterabuntur.*“ Már hogy az említett tárgyak közé semmiképen sem lehet a' vallásbelieket érteni, kétségtel-

lenné teszi maga a' törvény, midőn azt határozza „*imo nec ad revisionem regiam, nec ullius Dicasterii politici pertrahantur*“ holott ugyanazon országgyűlés a' 26. 13. § ban világosan azt rendeli, „*ut occurrentes eiusmodi casus t. i. vallásbeliek suae Maiestati referantur.*“ Ha csak tehát az országgyűlést önmagával ellenmondásba nem akarod hozni, meg kell ismerned hogy a' kérdésbeli törvényóvás az intimatumokra nézve a' vallásbeli dolgokra nem terjed ki; sőt azt mondom hogy a' religió olly kiterjedésben az országgyűlés elibe sem tartozik mint a' mennyire abba az utóbbi Dieta ereszkedett, már csak azért se, mivel a' vitatások' folyamatából kétségbehozhatlanul kitűnt, hogy annak — a' Dietának — tagjai között igen sokan találkoztak, nem mondom előítéletektől s a t. elfogultak, de olyanok is, kiknek igen csekély és hijános ismeretük volt a' kérdés és vitatás alá vont vallásbeli tárgyakról, u. m. általán a' religióról, perfectibilitásról, anyaszentegyházról, szentségekről, miséről, ünnepekről, protestantismusról s a t. 'S ebből következett egyikből az, hogy sem a' vallásos tárgyakhoz előre tett részletes készülétek, 's azoknak indítványba hozatalása, és folytatása, sem általán ezen országgyűlés nem szülhettek annyi jót a' nemzet' szellemi művelődésére és jóllétére nézve, mint a' mennyit tőle várni lehetett. Ugyanis ha tekintjük a' nemzetek' valódi csinosodásának nagy léptekkel haladó terjedését; ha meggondoljuk, hogy az 1833-ki országgyűléséhez már 40 esztendő óta tétettek előkészületek; ha figyelemre vesszük azt is, hogy a' jó fejedelem maga is kegyelmes volt ezen országgyűléséhez intézett föladásaiban éppen azokat a' tárgyakat választani, mellyek egyenesen és egyedül a' nemzetnek kívánatit foglalják magukban: mondom ha mind ezeket meggondoljuk; ezen országgyűlésnek a' szó' legszigorúbb értelmében organicusnak kell vala lenni honunkra nézve. Az országnak főbbi közül többen már előre tetteleg mutatták ki, hogy a' régi feszültséget és czimbüszkeséget felejtve a' hozzájuk hasonló ember

alattvalóik között atyák kívánnak és tudnak lenni. A' nemes, kinek agya helyesen gondolkodni, szive nemesen tud érezni, hajlandónak mutatá magát részt venni azon honnak terh viselésében, mellynek javiban és szép szabadságaiban legnagyobb mértékben részesül. A' szegény pórnak örömtől kezdett szive dobogni, hogy az ő sorsát nem képzeli szabadság, hanem az emberi természet' méltóságához illő önmagában fönállás fogja végre követni; reményle — mert biztatva is volt — hogy azon nemzet, mellynek olly sok törvényei vannak és szoroson meg is tartatnak a' barmok', vadak' s a t. ugy szólván személyes bátorságára nézve, az ő személyes és bírtoki bátorságáról is czélszerű törvények alkotása által szives lesz gondoskodni. Illyen előérzetek, illyen édes óhajtások és remények kezdének széltében éledezni a' magyar nemzet között; eképen látszott minden készülni, sőt megérlélve lenni a' közjólétnek eszközlésére, midőn ime! a' közczélhoz vezető kitüzött ösvényről letérve némelleyek az organicusnak lenni kellő dietát egy gyűlöletes, és a' jó sziveket elkeserítő az atyafiságos szeretetre készülteket egymástól elidegenítő vallásos-polemizáló oskolává teszik! Kétség kívül, ha a' magyar király egyszersmind nem atya; ha a' trónon egy hatalmával élni akaró fejedelem ül: belevág a' kitüzött célhoz e' helyen és üdőben nem tartozó vitatkozásokba, és a' semmit nem végzett czivakodókat szélyel oszlatja! —

Kik ezen kellemetlen 's időn kívüli vitát megindítanak, az evangélikusok' suljait éles hangon, és erőtetett élénkségű szinekkal előgördítve, — katholicusoknak kell vala lenni az előre csinált terv szerint, hogy ennél fogva is az evangélikusok, kik ország szerte már előre az országgyűlési követek' választásában, és azok' utasításaiknak kidolgozásában szembeünlőleg kiténtették törekvésüket, az országgyűlése előtt valamenyire elmellőznék maguktól a' „nyugtalankodó, megelégtlen, ujitó s a t.“ nevet; 's hogy talán e' képen a' kormány előtt is nagyobb fontosságúnak lát-

tassék az ó vallásos ügyük. Mi bírhatta azonban a' katholicusokat ezen szolgálatra? tapogatni igen nem akarom.

Noha katholicusok tették a' vallásügyelő tárgyak iránt az indítványt, de azokhoz előkészületek csak ugyan az evangelikusok által tételtek, és szedettek össze a' suljoknak pontjai és adatjai, mellyeknek előgördítése a' titokba be nem avatott katholicusokat véletlenül és készületlen lepelt meg; 's a' jó rendnek, a' törvények által megszentelt ősi szokásnak megsértésével történt, vitatásuk kölcsönös elkeserítéssel folytatódott; sőt az elhatározónak lenni kellő végzésből egy egészítő rendnek kizáratása kívántatott. Ezeket és egyéb szomorító jeleneteket fontolgatván mind az országgyűlés' helyén jelen, mind attól távol lévő szerényebb, és a' dolgok' folyamatába tisztábban és méljebben belátó evangelikusok, félni kezdenek, és nyilván megvallák, hogy ezen kölcsönös elkeserítéssel folytatott vallásos vita a' helyett hogy orvosolná az összehordott sérelmeket, — könnyen megtörténhet hogy egész századdal is vissza veti az egy király, egy törvény alatt lévő, 's azonegy hazának lakosi között olly igen ohajtott egyetértésnek, bizodalomnak, és színlés nélkül szeretetnek helyreállítását. Cavendo quaedam fieri peiora videmus vulnera, quae melius non tetigisse fuit. — Causa patrocinió non bona, peior erit. Ovid.

11. §.

A' religióról rendelkezni az országgyűléshez tartozik. (?)

Korszellemi. Nem helyesen mondád hogy a' vallásbeli dolgok nem tartoznak az országgyűlés' tanácskozásai közzé. „Ám ha a' személy- és vagyonsági bátorságnak biztosítása minden országnak, minden alkotmánynak alapja, és a' társaságok' összeállításának föltétele, mennyivel nagyobb föladás a' törvényhozó-

nak a' vallás' oltalma? Annál inkább mivel a' lélek sokkal nemesebb a' testnél, midőn ez az önkény alul fölmentetik, amazt lánczokkal le nem lehet kötni.“

En. Elsőben is azt kérdem, ki kereste a' vallás' oltalmát az országgyűlésén? A' katolikusok bizonyára nem. Ezek' religiója biztosítva van annak isteni szerzője által, úgy hogy okuk legkevesbé sincs azt félteni. Tovább: ezek' religiója túrni tud és tanít; ezek' religiója szelid, alázatos és szerény, 's a' polgári alkotmányt annyira tiszteli, hogy szerinte előbb kell megadni a' császárnak a' mi a' császáré, mint az Istennek, a' mi az Istené, kivált a' két rendbeli kötelesség' összeütközésének esetében. Ha tehát a' vallás' oltalmát keresőknek igazán a' religió' ügye feküdt is szivükön, akkor is el kell vala várni csöndesen a' nemzetnek köz érdekeit illető tárgyakról kezdett tanácskozásoknak végét. Különben is a' linczi békekötés' 4-dik alkujában nem mondatik-e az nyilván, hogy ő Főlsége mint legfőbb bíró intézi el a' vallás' dolgában előforduló nehézségeket? Nem is volt az soha nálunk szokás az új vallások' keletkezése előtt hogy az országgyűlése sokat vesződött volna a' vallás' dolgával; legalább a' hitágazatok' hánytorgatásába nem avatkozott mint bíró, soha *). Ha talán a' nemzetnek polgári álladalmát kezdette veszély fenyegetni a' religió körül támadt kérdések miatt, szerény őseink visszautasták az efféle tárgyakat azoknak saját bírói helyükre. Így p. o. 1548. art. 13. könyörögtek a' karok és rendek a' fejedelemnek hogy ez kérné ő szentségét a' római pápát, minél előbb tartana közönséges egyházi gyűlekezetet, melly a' sok külözködő vallásbeli kérdéseknek és véleményeknek vetne végét. Midőn a két szín alatti áldozás' vágya magyarországba is beszökött a' Hussitákól, I. Ferdinánd sem maga nem akart bíró lenni, még e' csupán disciplináris kérdésben se, sem országgyűlésére nem bízta annak eldöntését; hanem gyer-

*) Lásd Fejér Cod. Diplom. T. X. Vol. II. előjáróbeszédjét.

nesen a' tridenti egyházi gyülekezet elibe terjesztette. A' melly egyháziakat az új evangelistának példája a' nözésre ingerlett, 's ebbeli kívánatjukat a' fejedelem elibe terjesztették — a' maga hatalmának körét ismerő császár — Maximilián — IV. Pius pápával közlé a' dolgot, és megnyugodott annak megtagadó feleletén *).

De az új vallások' keletkezése után is megelégedett az országgyűlése azzal, hogy megrendelte a' püspököknek megyéjükben állandó tartózkodását, azoknak az igaz hitre ügyelő örökösét; tanultt 's példás életű lelki pásztorok' képzését; a' köznépek, és kivált a' növekedő ifjuságnak gondos nevelését **) Mivel pedig mind ezeknek ellenére a' számtalanszor támasztott új meg új vitatkozásaik, sérelmeik, kívánataik az evangélikusoknak gátolták az ország' közérdekei fölött való tanácskozásokat, az rendeltetett 1604. eszt. ut negotium religionis in publicis tractatibus et diaetis nemo temere moveat. ***) Ezen törvény többszer megújított, p. o. 1662. art. I és 1714. art. 30.

*) Katona Epitom. P. III. p. 85—86.

**) 1548. art. V. s a t. XIII.

**) A' vallás' palástja alatt máshova czélzók nem gondolván az előbb fölhozott törvénnyel, az 1633. esztend. pozsonyi országgyűlésen ismét előgördítették a' vallás' dolgát; a' miért a' Nádor megnemheztelvén e' képen nyilatkozatá érzelmeit „Több mint ötszáz esztendeje, mióta Magyarország azonegy religiót követvén, egyenlő szertartások szerint szolgált is az Istennek, a' nélkül hogy valaha a' religióval országgyűlése vesződött volna: a' hazának boldogsága és jólléte foglalatoskodtatta inkább mindenkor az ország' Rendeinek minden aggodalmalt, 's azoknak elméjét és minden gondoskodását. Postea inter horrificos et luctuosos armorum strepitus, homines profani de rebus non suis, — — Sanctissimis Mysteriis disceptare coeperunt. Controversiae ad arbitrium eorum rejectae, ad quos Religiones haud pertinebant. Magnum autem interest ad praecavendas offensiones quavis in causa, idoneum legere et adoptare Judicem etc.“ Kazi Hist. Reg. Hung. L. V. p. 11—12.

1790, art. 26. — Szemeik előtt és tiszteleben tartották t. i. a' mi atyáink az ő őseiktől átvett régi szokást és törvényeket, mellyek mind azt meghatározzák, minő tárgyak tartoznak az országgyűlési tanácskozáshoz *); mind pedig kemény büntetést is rendelnek azok ellen, kik a' tanácskozássok' folyamatát akadályoznák kivált vallásos kérdések' előgördítésével. **) Végre maguknak az evangélikusoknak kívánatára hozott ez a' törvény „hogy ha valakinek baja, vagy panasza van közülük, ne csináljon abból mingyárt közlármat, hanem a' maga, nem pedig az egész evangélikus status' nevében folyamodjék ő fölségéhez a' királyhoz, nem pedig az országgyűléséhez. ***)

*) Ulászló II. Decr. 25. tör. s. t.

**) 1604. art. 22.

***) 1714. art. 30. Egy jeles protestans író, ki az evangélikus vallásnak viszontagságait hitelen forrásokból meritve, és türehető mind kémélettel, mind belátással rajzolja, mintegy megunván a' sok országgyűléseken történt egyenetlenkedéseket, háborúságokat előszámlálni, örömmel említi ezen idézett 30-dik törvényt, azt szeretvén róla jövendelni, hogy ez lesz a' legeslegutólsó, mellyet a' religióra nézve az országgyűlésen hozni kellett: „Memorabilis iste articulus 30. an. 1714. haud dubie ultimus eorum, qui in comitibus regni Hungariae de libero religionis exercitio conditi sunt: quando iam causa tam gravis non disceptationi ordinum, sed regis iudicio subiecta est. Joan. Ribini Memorabilia August. Confess. in Reg. Hung. T. II. Lect. IX. §. VIII. Ugyanezen tudós említi azt is, hogy, midőn az 1728. és 1729. eszt. Diactán az kívántatott volna az Evangélikusoktól, tennék ők az esküt a' decretalis forma szerint „Reposuerunt Evangelici, quod de religione, ad quam haud dubie iusjurandum pertinet, solus Princeps iudicandi potestatem habeat — alioquin metuendum esse, ne iura maiestatica cum magna regis offensione violentur. — Idem asseverabant Commissarii tunc negotia religionis tractantes; hoc defendit peculiariter Paulus Jeszenák, vir inter Evangelicos insignis, et iuris hungarici tam publici, quam privati peritissimus Ribini. e. m. Sect. IX. §. XXI. et XXII.

12. §.

Az evangélikusok' suljai jól ki vannak főzve azért tovább nem lehet halasztani azokat. (?)

Korszellemi. „Előbb utóbb át kell esnünk a' dolgon: igen nagy kár volna tehát, és jövődre is nyilvánosságos üdövesztegetés lenne ezen most már jól kifőzött tárgyat az isten tudja mikor pertractálandó postulatumok között ismét új tanácskozás alá venni.“

Én. Csak ugyan nem hibáztam tehát, midőn azt állítám, hogy az evangélikusok alattomban régen készültek, 's hogy kicsináltt terv vala a' vallásos suljok előgördítésével véletlenül meglepni a' katolikusokat, azt gondolván, hogy az előre nem készültt félen könnyebb lesz diadalmaskodni. — Hogy a' dolognak titokban régen kellett fölni, igen hihető már csak abból is, mivel a' bár milly setétben is pislogó tűznek füstje szinte kül országokba ellátszott *) Többire elhallgatván azt, miképen a' valósággal ellenséges felek is, kik fegyverrel viselnek háborút, előre megüzenik a' hadat, mivel a' hozzá nem készültt fegyverteleneket orozva megtámodni a' csinosúltt nemzetek' törvénye tiltja és kárhoztatja, — csak azt mondom, hogy olly nagy testülethez, a' minő az evangélikusoké, nem illik illy következetlenül gondolkodni és cselekedni. Ugyan is midőn a' tolerantiális törvény kihirdettezt,

*) Schon seit einigen Jahren ward unter Protestanten Ungarns theils in wechselseitigen geheimen Mittheilungen — wozu auch das Ausland sein nicht unbedeutendes Schärfflein beitrug — theils durch mehrere zu diesem Behufe verfasste Flugschriften ein von fern wirkenden Geistern geleiteter Angriff gegen die katholische Kirche und den Clerus Ungarns vorbereitet, welcher in dem gegenwärtigen Landtage — 1833 — mit kecker Zuversicht auf die Macht des Zeitgeistes und auf die Sympathie der Liberalen zu Stande gebracht wurde etc. Religionsfreund. 6. Jahrgang. November-Heft.

és avval a' katolikusok ellenkeztek a' legközelebb tarlandó országgyűlésre kívánván a' delgot halasztatni, az evangélikusok az 1715, 30-dik törvénynek oltalmához ragaszkodtak, és közmegegyezéssel készített nyilatkozást nyújtottak nemes Pest vármegye' rendeihez azt jelentvén ki világosan hogy: „ az 6 vallásuk' dolga sem a' vármegyei törvényhatóságot sem az országgyűlést nem illeti, hanem egyedül és kizárólag a' fejedelemmel kegyelmétől és kegyességétől függ. “ Ezen nyilatkozás a' tron elibe terjeszteteit, és pedig, vigore art. 21, 1687. 30, 1715. és 1647, 5. punc. 4*) Szükséges-e ennél világosabb bizonyítvány arra, hogy az evangélikusok maguk zárták ki és kizáratni kívánták vallásos ügyeiket az országgyűlési tanácskozásokból egyedül és kizárólag a' fejedelemmel kegyelmétől függesztvén föl és várván azoknak elintézését? —

13. §.

Az evanyelikusok' vallásos ügyét az előleges sérelmek' sorába kell iktatni. (2)

Korszellemi. Tempora mutantur, et nos mutamur in ilis! Elég az hozzá, hogy „az evangélikusok' vallásos ügyét nem csak hogy föl kell venni az országgyűlésen most, hanem azt szinte az előleges sérelmek' sorába szükséges iktatni.

En. Előre is őszinte meg kell vallanom, hogy azon katolikusok, kik illy rendzavaró erőködéssel pártfogolják az evangélikusok' sorsát, azt igen rosszabbá tehetik mint jobbá minden számolásoknak ellenére. Avagy minő joggal kívánhatják az evangélikusok' suljait szinte az ország' előleges sérelmei között, sőt azok előtt fölvétetni? Am országos suljokat csak ott lehet keresni, a' hol már a' főálló törvények' elle-

*) Declaratio August. et helvet. Confessionis adictorum in comitatu Pest. 1782dek 5-Febr. Budae, typis Universit. 1790.

nére s értés történt. Már pedig az evangélikusok' suljai nagyobb részről csak merő postulatúmok, mellyeket következésképen az eddigi országos törvények' erejével nem lehet sürgetni, hanem csak tulajdon nyilatkozásuk szerint (§ 12) csupán csak kegyelemképen a' fejedelemtől kérni. — A' nemzeti, valósággal országos sérelmek mintegy homlokukon viselik az ismertető bélyeget, mellyről kiki hamar, önként, és minden erőtetés nélkül ilyeneknek ismeri azokat, a' mi az evangélikusok' suljaival nem történt.

Az országnak valóságos közsérelemi közül némelylek már 200 esztendőtt meghaladtak (lásd 1833 Dieta Irásait I. 15 's köv) holott az evangélikusok mind ösze is csak 43 esztendei súljokról panaszkodnak, és még illy rövid üdőről is némelley pontokra nézve méltatlanul. Am azok, kik igazságosak akarnak lenni, őszinte megvalják, hogy az evangélika vallásnak kezdetétől fogva soha szebb, 's csöndesebb időszakuk nem volt, mint a' dücsőségesen uralkodott; és boldogul elhunyt fejedelem alatt. Legalább a' refornatio harmadik százados ünnepére készültt és előadott magasztalásokban ezt vallották: „a' bécsi két evang. Consistorium utasításában, mellyet a' három százados ünnep' megütlése' rendje iránt az egész Monárchiában lévő evanyélikus gyülekezetekkel közlött, nevezetesen meghagyatik a' predikátoroknak, hogy hiveiket emlékeztessék arra: millyen nagy pártfogásával él a' protestans Ecclesia a' mostan dücsőségesen uralkodó Fel-séges Monárchának I. Ferentznek. “ (a) — „ A' tolerantiának jótéteménye, távul legyen, hogy a' máii üdőig valamelly részben kevesedett volna, sőt inkább

*) Noha nagy tüzzel vitattatott 1790-ben a' vallás dolga, még is az ősi szokásnak és törvénynek kívántak hódolni abban egyezvén meg „ut pertractatis debite ad mentem Uladis. Dec. II. art. 25 propositionibus regiis, cuncta Gravamina Universorum SS. et OO. Regni in qualibet dieta effective et in omnisse tollantur. Act. dicit pr. 533.

némelly tekintetben szaporodot is. "(b), A' többszer említett író — Hist. diplom. de statu Eccl. evang. in Hungaria. Halberstadt 1830 §. 1 p. 53. azt állítja, hogy „religio evangelica securitatis, libertatis et felicitatis suae summum fastigium et solstitium per tot pacificationes, articulos et leges regni, necnon diplomata regum iurata consecuta fuit. „— Már ha az evangelika vallás a' boldogságnak, 's bátorságnak, leg főnsőbb pontjára emelkedett, miképen lehet a' panasznak és suljoknak helye? Vagy országgyűlésre tartozó panasz-e az, hogy talán a' solstitium' pontjáról visszafelé fog gördülni a' bizonytalan alapra tétetett reformatio? De halljuk tovább mit mond ugyanazon diplomatikus! „Quod iam ad recentiorem aetatem attinet, grati in Deum agnoscimus Josephum II. Leopoldum II. Franciscum I. omni studio et contentione in damnis nobis temporum iniuria illatis reparandis elaborasse, fatemurque nos eorum liberalitati et clementiae jól megértsd! nincs ám itt az országgyűlésről szó!) innumera beneficia, quorum memoria piam nulla temporis diuturnitas obliterabit, referre accepta. (ott p. 93.) E' munka mint látod, a' kérdésbeli országgyűlés előtt csak négy esztendővel jelent meg, és pedig külső országban, tehát szabadon írva — minő sérelmek érheték hát az óta az evangélikusokat? — De ha érték volna is nem lehet egy külön felekezetnek kívánatit ország' érdmeinek nevezni! és annál inkább nem, mivel ezen mód ellenkezik egyenesen az evangélikusok' tetteivel, és ez előtti principiumaikkal. Ugyanis 1790. a' KK. és Rlt. azt a' kérdést támasztották, ha valjon a' vallás' dolgában készített törvényczikk az országgyűlésen elővetessék - e, vagy pedig annak végső elhatározása a' koronázandó fejedelemre bizattassék? Abban egyeztek meg végtére, hogy a' kerületeknek ezen tárgyban készített munkájuk, és a' mixta deputatio'

) 1817. tartaltott Reformatio' harmadik százados örömmüncpéjének alóadása. Bécs 1818. l. 57. () ott l. 47.

munkájából kidolgozott cikkelly ő fölsége elibe terjesztessék, és a' bécsi 's linzi békekötés' értelme szerint általa elintéztessék. „És az evangélikusok mind ezekben legkevesebbé sem ellenkeztek, sem, annál kevesebbé az országgyűlésre nem kívánták suljaikat tolni; sőt midőn az esztergami főkáptalan követje mondotta-hogy az ország csak a' végett terjesztette a' vallás' dolgát a' fölség elibe, hogy az a' maga igazságszeretete és bölcsességéhez képest olly törvényt méltóztassék az ország eleibe adni, a' mellyel mind a' két fél megelégszik, — és azért az országnak további tanácskozása a' vallás' iránt fönmarad: az evangélikusok azt felelték, mivel az egész dolog ő felsége eleibe terjesztett, azt további megvizsgálás, vagy kérdés alá venni nem lehet, 's a' vallás' dolga a' királyi resolutio által el lévén végezve, tovább is ahoz rogaszkodnak *). Miért kételkedtek és vonakodtak a' KK. és RR. tanácskozás alá venni a' vallás' dolgát, világosan megmondja a' naplókönyv l. 214. ennek okát „ne hogy az ebből látható czivakodások miatt egyéb dolgaiban az ország káros és veszedelmes hátramaradást szenvedjen., Vestigia terrent! Ezt igazolja az utóbbi országgyűlés' naplókönyve is több helyeken. p. o. 152. l. valamint a' 22 dik 23-dik 's. b. ülésbeli történetek, mellyek igen szomorító jelenetekkel ujták föl előttünk az 1625 soproni országgyűlés' emlékét is, a' hol az egyháziak kötelességük szerint a' katholika hit mellett szólván, az evangélikusok annyira megfelejtkeztek a' három valásznak egyenlő szabadságáról (§ 5), hogy ott, a' törvények alkotása és biztosítása szent helyének színén az egri kanonokot megragadván az ablakhoz hurczolnák azon minden bizonnal kidobandók, ha némelly mérsékeltbb zeloták az írtózatot merényt meg nem gátolják! azomban még is a' tisztes öreg papot derekasan öszetaszígálván, szakállát kitépék 's az ajtón kilódították. Nem rémitenek — e ilyen példák attól, hogy a' val-

*) 1790. naponként való Jegyzések, l. 214. 222. 428.

dolga elvonattassék általán az országgyűlési tanácskozásoktól? annyival inkább, mivel ezen említett történet után más nap a' Nador — Esterházi Miklós hármat maga elibe hivatván a' vékesek között, az Evangélikusok seregétől jelentek meg nála azon nyilatkozással, hogy ők minyájan részt vettek az elkövetett kérdéses bűnben; 's így a' nador kénytelen volt a' további vizsgálatot abbahagyni *).

14. §

A' vallásos suljok fölötti tanácskozásból ki kell rekeszteni az egyházikat és némelly mágnásokat (?)

Korszellemi. „A' melly suljoknak előleges fölvetélét, és az országos sérelmekhez csatoltatását a' köz lelkesedéssel fogadás, 's a' szavak' többsége — ha a' püspököket kihagyjuk, a' mint hogy ki is kell őket, mint interessantusokat hagyni, — és némelly mágnásokat, — eldöntött; ugyanazon suljoknak orvosoltatását három millio evangélikus atyáinkiai óhajta óhajták.“

En. A' suljoknak közlekedéssel történt indítványba hozatására és elfogadására a' föntebb említett hirlapok írójával azt felelem: „hogy sok protestáns követek nem csekély zavarodásba hozódtak midőn vallássorsosaik által arra szóllitattak föl, hogy ők is részükről holmi suljakat hordanának és szednének össze. Mivel pedig ezen kívánatban meg nem egyezhetnének a' nélkül, hogy megyéjüktől adott utasításuk' körét át ne hágnák, arra kényszerítettek, hogy legalább hallgatással mutatnák megegyezésüket. A' kátholikus követek közül pedig sokan, kik az evangélikusok' szándékának titkába be nem voltak avatva, vagy némiképen el engedék magukat szédíteni: saját religiójuk' érdekét áldozták föl ama hiu vágyának, hogy szabadelmüknek, liberátisoknak láttassa-

*) Andr. Stübel Hungaria. p. 684.

nak. *)). Többire hogy az evangélikusok' nagy része lelkesedéssel fogadta az indítványt, a' dolognak természetle hozta magával; noha ezen lelkesedés' kitörésének kik voltak leginkább eszközei, elég 's örökre szégyenítőbélyeggel róta meg az országgyűlési jegyzőkönyv **).

A' három millio evangélikus atyafiak' számát én nem akarom kétségbe hozni, noha a' reformatio' harmadik százados ünnepén k' írója mind a' két evang. vallást követők' számát nem teszi többre két millionál; Csaplovics is ennyire számít (Gemälde von Ungarn I. T. S. 288); azt sem említem, hogy a' főlebb mondottak szerént még az országgyűlési követek közzül is sokakat véletlenül lepett meg a' hallatlan kívánatok' előgördítése: csak azt mondom, ha csak ugyan mind a' három millionak akaraja volna is, mit nyom ez öt — hat millio ellen, ha a' dolog' szótöbbségre kerül? 'S a' püspököket egyéb egy házi méltóságokkal együtt minő joggal zárod ki a' köztanácskozásból éppen a' vallásos tárgyokról vitalkozások' alkalmával? Interessatusak? O! barátom e' szerint mind ki kell azokat tiltanod, a' kiknek kath. religio' ügye szívükön fekszik. Vagy az evangélikusoknál senkit sem érdekel-e a' vallás mint annak szolgáit? Többire a' kath. egyháziaknak kirekesztésére nézve azt kérdem, mióta Pannoniának ezen áldott földét elfoglalta a' magyar nemzet, nem futott e versent ennek dücsősége', boldogsága', ősi alkotmány' előmozdításában és főtartásában mindenkor együtt annak hőseival, jó hazafiaival a' papi rend***) Noha

*) Allgem. Relig. u. Kirchenfreund. 1833. Nov. Heft.

**) Lap. 137. Bácsmezei e' képen inté egykor az országgyűlésre menő követbarátját: „Siketülj meg a' Sokaság' elmétlen magasztalásai eránt; a' ki az által engedi magát elesábitatni, nem kevesbé méltó az utálatra, mint a' ki nyelvét áruba eresztí. Bácsmezei levelei I. 83.

***) Emlékezz, például, Szelepehényi György, esztergami érsekre: ki I. Leopoldnak, midőn ez a' Nádori hivatalt el akará törteni, rettenthetetlen lélekkel, és bátorsággal a' magyar nemzettel

hivattatása más volt, még is mikor még a' birtok' bátorságának megszerzése, a' hazának védelme legfőbb törvény, kötelesség, és érdem volt, nem látta-e a' magyar nemzet a' maga papjait is fegyvert ragadni, és a' csatamezején a' csüggedezőknek lelkesítő, bátorság — és életadó példájára megjelenni? 'S nem ezen harczai horostyánok, és egyéb a' haza' közboldogítására tett áldozatok által szerzett érdemek' tekintetéből különböz-

egy idejü Méltóságnak védelme mellett eképen szólott: — — Neque libertas Ordinum circumcidi, neque leges conculcari possunt. Conculcabuntur autem leges ad unam omnes, sternetur libertas penitus, si obtinuerit, quod in deliberatione est, consilium. Vestra Maiestas solenni inrejurando, ad observantiam omnium legum se obstringit. Id ab Ordinibus dictum sacramentum quoque exposcit, alia scilicet conditione regibus obedientiam non iurantium, ac, si reges vicissim legibus obdierint. Quod nonnulli iactant; victori, ultorique rebellionis fas esse in Hungaros tsatuere, quid quid libet: longe a vero est. Rebellio erat crimen paucorum. Gens in fide perstitit. Cui nullum adversus Majestatem vestram bellum fuit, victa dici nequit, nec plecli criminum expers etc. Pálfi Tamás, egri püspök eképen védelmezé a' magyar nemzet hűségét, jogait, dicsőségét Hocker, udvari Cancellár ellen, ki a' magyarokat összeségesen párttítés vétkéről vádolá Pazsonban, a' hova I. Leopold által küldetett tanácskozás végett némelly föbb magyarokkal: „ — — Collectam famam, et existimationem non pollui per infamiam nonnullorum. Cur nullius nomen deferret — Hockerus — si in omnibus perduellionis scelus residet? An de patriis juribus sibi, suisque proloqui nefas est? Se regi subiectos, non item mancipia esse. Crimen haud videri, quod a maioribus, dum legerent regeretentam libertatis, qua cum conduntur homines, partem, atque a' posteris hereditate aditam, quoties Hockerus, et eius similes vellent, delibari non sustinerent, aut praeter fas imminutum restitui, fidenter peterent. Imperaretne in speciem fidei, ne nutiant, ingeniscantque, dum pro libidine exterorum deglubuntur, aut assentiantur nulla cura, aequa, an iniqua imperentur, applaudantque, seu ex legibus, seu paeter leges officium exigatur. Quamquam quid ab Hungaris exposcat Hockerus, sibi pensi non esse. De aequitate regis meliorem opi-

tettek, és különféle szabadékokkal, kiváltságokkal ajándékoztak-e meg némelyeket a' magyar nemzetnek nem csak koronás királyai, hanem már vezerei is, kiknek aztán tanácsával mind amazok, mind ezek állandóan élni szoktak az ország' és nemzet' ügyétérdeklő dolgokban? Hogy Sz. István minden tanácskozási a' püspökökkel, és az ország' többi főbbeivel tette, 's hogy annak példáját utódjai is állandóan követték, erre

nonnem insidere Hungarorum animis. — — Si Hockeri voluntatibus adversentur, si superba illius gregalium Imperia despiciant, Majestatis crimine haud teneri. Nullum ex omni numero Germanorum praeter Leopoldum sibi esse regem, Hockerum ceterosque eiusdem cum Hungaris Domini servos et esse, et ab se haberi, neque unquam pro dominis habendos; uti honoratione prae illis subsellia ipsi non ambirent in Germania, sic passuros nunquam esse, ut aut se in Hungaria habeantur etc.' Emlékezz azon sok követésekre, melyeket az egyháziak a' legkétesebb, legfontosabb tárgyokban, és életveszélyeztető körülállások közt viseltek különféle udvarokhoz küldetve, és megfogsz győződni azoknak mind ügyességükről a' polgári dolgok' és ügyek' vitelében, mind tántoríthatlan hűségükről, tikkadhatlan buzgóságükről a' Nemzet' jólétének, boldogságának, és dicsőségének fontartása és előmozdítása iránt. Kovachich Cod. Jur. decr. T. I. Tit. V. Secr. I. Art. I. p. 341. Köv. Ilmni akarom, hogy minden magyar, ki honát, nemzetét és ősi szabadságait méltánylani tudja, megfogja engedni, hogy a' nemzet' jóléte, 's jogai védelme mellett harczolók' sorában megemlítsem itt még Mossóczy Zalariás nyitrai püspököt is, ki honi törvényeinket, melyek Sz. Istvántól fogva a' maga idejéig különféle alkalmakban és országgyűléseken hozattak, nagy gondnal, mennyire azoknak nyomára mehetett, összeszedte, és ezen czím alatt Corpus Juris Hungarici, 1584 eszt. kiadomatta. A' munka az óta többszer kiadatott bővítve. — Hogy a' későbbi időkben, sőt már II. András törvénye szerint, valamint egyebek, 'ugy az egyháziak is pénzel váltották meg magukat, ha személyesen a' hadba nem mehettek, mindenki előtt tudva van Lásd Kovachich. Cod. Jur. decr. T. II. Cap. XVI. Tit. I. de Exercitatione Ecclesiasticorum. Tit. II. de Banderiis. Praelatorum. Tit. III. de exercitatione Ecclesiastic. ratione, decimar. Tit. IV. De subsidis Ecclesiastic. pro exercitatione.

gondolom nem kívánsz bebizonyítani sokat *). Már pedig Barátom ezen királyi megkülönböztetésnek egyik legdücsöbbsajátsága, az országgyűléseken szavazási hatalommal megjelenhetésnek joga, a' mit ismét magad is szívesen megismersz. 'S mond meg polgári alkotmányunknak kezdetétől fogva mikor nem élt a' magyar kath. papság ezen joggal? **) Ugyanis mint törvénykönyvünkben látjuk, és Kovachich előadja ***) a' Püspökök 1) az országgyűlési végzéseket bezárták 's aláírták mindenkor, mint a' többi nemesek és mágnások; 2) királyok és nádorok a' Clerus' befolyásával választattak; †) 3) több püspök viselt főispáni, kincstárnoki, cancellári, koronaári, sőt nádori 's t. hivatalt ††); valjon ezeket mind kizárod-e az országgyűlésből? Például mikor Dóczi Orbán, egri püspök 1490ben országgyűlést hirdetett Rákosra, hogy a' nemzet királyt választana Hunyadi Mátyás' halála után, nem volt-e joga az általa egybehívott országgyűlésben megjelenni? †††) Már ezek olly hangosan és nyilván erősítik Barátom a' kath. papságnak általad kétségbe hozott jogát, hogy

*) Pray Hist. Reg. Hung. P. I. p. L. II. és L. XIV. És Sz. László I. k. 37. r. Kálmán. I. k. 50. 58. etc.

**) A' korponai gyűlés sem kívánt egyebet e' részben, mint, hogy ne alii in consilium, quam qui episcopales suas ecclesias et alia iura possessoria habent, admittantur s. t. kézirat, nemzet könyvtár, Lampenális.

***) Codex Juris Eccles. T. I. Tit II. Sect. I. p. 267. köv. Sőt büntetés alatt tartoztak megjelenni ott, Art. III. pag. 305.

†) „Quum sibi diem transitus imminere non ambigeret, accepti^{is} Episcopis et primis Palatii, tractavit (Sz. István kir) primum cum eis de substituendo pro se rege.“ Hartvic in vit. S. Steph. edit Pray. p. 159. Azt nem is emlitem hogy a' királyok', és királynék, megkoronázása országgyűlésen szokott végbevitetni, és pedig egyenesen püspökök által.

††) Szentiványi Diss. Paralip p. 228.—233.

†††) Katona Epitom. P. II. p. 530. Kovachich Cod. decret. Eccles. T. I. cap. i VII. sect. VII. Art. I. p. 303. Igaz hogy Dóczy a' nádori hivatal' helytartója volt ekkor Zápolya Imre halála után; de csak ugyan pap is volt ő egyszersmind.

ha csak minden históriának meg nem tagadod a' hitelt, tovább velem nem ellenkezhetsz. De most ellenkezőleg azt kérdem, be tudod - e bizonyítani, hogy legfőlebb II. András király előtt a' köz nemesek részt vettek volna az országgyűlési tanácskozásokban?, az első királyok, ugymond Pray *) ha valamit akartak a' közjő' hasznára rendelni, csak a' püspökökkel és a' nemzet' főbbjeivel tanácskoztak. Mikor kezdődött pedig azon szokás, hogy a' nemesek is megjelentek az országgyűléseken és pedig szaválási joggal, sehol sem találom följegyezve világosan. Annyi bizonyos csak, hogy II. András alatt Szabadság adatott minden nemesnek az országgyűlésen megjeleni" több az aranypecsétes levélben nem foglaltatik ennél.

De némellyeket a' mágnások közül is ki akarsz rekeszteni! és miért nem hát valamennyit? A' kiket ki szeretnél zárni, nem foglalnak - e szinte olly joggal helyet mint a' többi? Ezen kizárás nem sérelmes - e mind a' kirekesztendőkre, mind a' benn maradandókra nézve? Amazokra ugyan, mivel törvényes joguktól fosztod meg őket, ezekre nézve pedig, mivel őket nyilván a' rossz, 's religiójuk iránt hideg és részvétlen katolikusok' bélyegével piszkolod: mert természetesen csak azok fognának szerínted a' tanácskozásban megmaradni, kik a' katolika hitnek végképen nyakára lépnének. Van ugyan példa, hogy törvények alkottattak a' mágnások kizártával p. o. 1634-ben a' sopronyi diétán; ám de erőt és értéket ezek is csak azután nyertek, midőn a' Magnások' és király' megegyezése hozzájuk járult. **) Külömben is az evangélikusok' suljai vannak kérdés alatt; és még is egyedül ők akarnak panaszlók, tanuk és bírák lenni? *** Ezt fogadták - e 1790-ben a' katolikusok' észrevételeire adott feleletjűkben, a' hol a' 3-dik pont alatt így nyilatkoztak ki „Evangélici eo patriotico

*) Hist. Reg. H. P. I. p. L. II.

**) Katona Epit. P. III. p. 275.

***) Tripart. Proleg. Tit. 16. P. II. Tit. 22. Uladis. Decr. II. art. 8. 's t.

et fraterno tam erga concives suos seculares catholicos, quam et ipsum venerabilem clerum amore feruntur, ut nihil de eorum legalibus et in aequitate fundatis iuribus derogatum velint.“ *) Nem különben ugyanazon eszten-dei országgyűlés jegyzőkönyvében is ilyen nyilatkozásukat olvassuk „agnoscunt evangelici, nec invident v. cle-rum romano-catholicum esse primum statum, ac omnia nobilem iura et libertates eidem competere.“ Végre barátom ezen kívánatod nyilván megütközik országgyűléseinknek hajdani történeteivel. Vagy midőn p. o. 1525. eszt. a' Rákos me-zőn 10—14 ezer főbül álló sokaság összesereglett — minyájan lóhátan — volt-e külön terem a' magnások', és nemesség' számára? (Lásd Engel Geschichte des ung. Reichs. II. Thl. S. 43.) „Man findet vor dem 16. Jahrhundert kaum eine Spur eines Unterschiedes zwischen dem Magnatensaal und der Ritterstube; aber ungleich früher, vielleicht von jeher (bizonyosan, nem talán — lásd Batthyán Leg. Eccles. T. I.) geschah es, dass der König mit den Bischöfen, den Reichsbaronen und Rätthen, die Sachen eher vorbereiteten, als es darüber zur allgemeinen Sprache kam.“ Mart. Schwartner. Stati-stik. II. Th. S. 133. Lásd Fejér Cod. Diplom. T. IX. vol. II. pag. XI. és Tom. X. vol. II. p. XXXIX. a' hol ez mondatik „Ad comitia legum ferendarum a Ste-phani Protoregis epocha, Episcopi et Barones nonnisi ac Proceres regni sunt evocati. Is cum Episcopis dun-taxat et Primalibus Hungariae statutum a se decre-tum condidit. — Consuetudo haec S. Ladislai quoque temporibus permansit. — Nobiles sub Andrea quoque II. ac Bela IV. legem nonnisi rogarunt, non tulerunt, rebus turbatis primum sub Andrea III. in cancellos legislationis irruperunt.“ Sőt az 1447-ki budai országgyűlés is azt végzé hogy azon nemesek, kiknek semmi, vagy husznál kevesebb jobbhagyuk van, az országgyűlé-sen ne jelenjen meg. Kovachich. Suppl. T. II. pag. 89.

*) Responsum DD. Evangelicorum ad observ. Rom. Cath. 30. Jul. 1790.

A' mi végre a' vokok' többségét illeti, ha ez valósággal az evangélikusok' részén állana is suljaikra nézve azt felelem elsöben is Montesquieu-val *) hogy nem mindenkor a' szavak' többségétöl, hanem az előadott okoknak nyomosságátöl függ a' hazának helyes kormányzása, és az ügyeknek igazságos elintézése. — A' vokok' többségéböl származott jog semmi törvényben sem gyökeredzik, hanem egyedül a' szabadsztésben, nem is kötelezhet senkit, miat a' kik abban megegyeztek.“ Hasonlóképen itél ezen kérdésöl Haller **), és Grävell ***); söt a' vesztált Lékekötésben is az határozottat †) „hogy a' midön a' két vallásnak egyházi dolgai kérdés alá kerünek, nem a' szavak' többsége, hanem más törvényes mód által intéztessenek el azok.“

Másodszor azt felelem egy hasonlóképen jeles törvénytudóval, és historikussal. „Hogy sz. Istvánról nem olvassuk, hogy valaha és valahol a' népnek

*) Törvény' lelkéről. II. k.

***) Restauration der Staats-Wissenschaft. B. VI. S. 79. 103.

*** Der Bürger. S. 166. A' szavak' többségére egyedül, a' mi öseink sem sokat építettek; legalább másíthatatlan, vagy egyedül biztos aránymértéknek nem tartották mindenkor. Midön Korvinus Mátyás' halála után a' koronáért vetélkedök közzül kit valásszanak, szinte két hónapig tartott vetélkedés után sem tudtak megegyezni: elunván a' hosszas üdeig (!) tartott országgyűlést, haza takarodtak, csupán hatvan nemesekre bizván a' király' választását; miután pedig ezek közt is pártfelek támadtak, végre egyetlenegy személyre bízák a' választási jogot; Jánost, a' Nagyvárad püspököt és még néhányat küldvén Bécsbe Zápolya Istvánhoz olyan elhatározással, hogy a' kit ez ajánland királynak, abban meg fognak minyájan egyezni. Gr. Majláth. Geschichte der Magyaren. III. Th. 108. És Zápolya annyira meghatalmazoltnak hitte magát lenni, hogy három esztendőös fiát fölemelvén a' földröl, ezt mondá a' követeknek „éj fiam ha te már ekkorára nőtél volna, most téged (a' Jánost) ajánlanálak Magyarok' királynak.“ Feasler, Gesch. V. B. S. 708.

†) Encyclopädisches Handbuch der kath. u. prot. Kirch.-Rechts. II. B. S. 181.

megyezését szükségesnek tartotta, és mint illyent megkivánta volna a' végre, hogy törvényeinek, 's rendelkezéseinek az által szerezzon erőt és tekintetet; sőt ellenkezőleg igen számos és világos jeleit adta annak, miképen ő a' népnek nem megegyezésével, nem helybehagyásának hozzájárultával, hanem annak kérésére hozott törvényeket, a' mit nyilván bizonyítanak ezek és hasonló kifejezések „Decrevimus Regali nostra potentia — concessimus igitur petitioni totius senatus — 's a t. *) kikkől állott pedig ezen királyi senatus, mint a' püspökökből és ország' nagyaiból? a' mint ezt sz. István Decretumában több helyen láthatod; a' kiknek megegyezését az utóbbi királyok is mulhatlanul szükségesnek itélték a' törvények' értékére nézve, **) azt tartván szemek előtt, hogy az egyház az országban, az ország az egyházban létez, és olly bonthatatlanul függnek össze, hogy egyiknek virágzó, vagy hervadó, szerencsés vagy szerencsétlen állapotja közös a' másikkal is, ***) azért mondja a' Borsodi gyűlés is art. VII. sz. Ambrus után „Imperator bonus est intra ecclesiam, non supra. †) .

15. §.

Az egyházi rendet a' vármegyék' követjei repraesentálják (?)

Korszemle. „Az egyházi rendnek repraesentánsait nem ismerem meg a' diaetán a' püspökökben praelatusokban és káptalanok' követjeiben, hanem a vármegyék' küldöttjeiben; következőképen az evangélikusok' suljai ellen tett kifogás, ellenmondás nem történt az egész egyházi rend nevében; mert az egyházi személyek mint a' vármegyékben létező neme-

*) Com. Ign. Batthyán. Leg. Eccles. cap. XII. etc.

**) Uladisl. II. Decr. VII. etc.

***) Batthyán. em. h. c. XVI.

†) Lampe eml. h. l. 294.

sek' votumai a' vármegyék' követeinek vatumában értetődik foglalva lenni.“

En. Megvallom egyenes lélekkel, hogy e' részben, az alsóbb rendü papságnak repraesentánsaira nézve nem vagyunk egészen tisztában; 's azért igen kívánatos volna, hogy minél előbb világos törvény által döntelnék el ezen kérdés, Külömben Barátom tudod azt, hogy a' hol világos törvény nincs, legbizonyosabb kalauz ottan a' divatozó szokás; ez pedig ellenkezőt mutat, mint a' mit te vitatsz. Ugyan is mit jelent például sz. László első decretumának előbeszédjében ezen kifejezés „*Sancta synodus habita est cum pontificibus universis regni cum testimonio totius cleri*“? Nem azt kell-e természetesen ezen szavakból következtetni, a' mit a' jeles magyar törvénytanió megjegyzett. „*Ex sacro ordine Archi episcopus, Episcopus, Abbates, ex profano cunctos optimates ius suffragii habuisse, et per illos clero omnem, sicut per hos populum repraesentatum fuisse.* *) Azt nem mondhatod, hogy ezen kérdésbeli szabolcsi gyűlés csupán egyházi synodus lett volna; mert ugyan az előbeszédben az mondatik „*praesidente christianissimo Ungarorum rege*“ az egyházi gyűlekezetekben pedig tudod, nem illeti az elnökség a' királyt katholicus országban. Vegyest vétettek tehát abban elő mind a' religió', és egyház' külső fenyétékét, — disciplináját, — nem dogmákat, — mind a' polgári viszonyokat érdeklő tárgyak; 's a' mennyire egyházi dolgok is intéztettek el ottan, azt jegyzi meg Kollár „*praesedit quidem S. Ladislaus Synodo szabolcsensi, et constitutiones ab eo factae sunt, verum non ut a rege, sed ut a legato, et vicaria potestate, ex concessione romanae sedis in regno suo utente* **).

Tovább azt felelem okoskodásodra: ha már egyszer az országgyűlésére került a' religió' ügye és

*) Em. Kelemen Hist. Juris Priv. p. 84. Lásd Fejér Cod. Diplom. T. X. vol. II. p. XVIII. köv.

**) Hist. Diplom. C. IX. p. 105.

hitágozatokról, dogmákról van szó: itéld meg egyes lélekkel magad, ki lehet abban competensebb bíró, a' clericus e vagy a' vármegyék' követjei? Az evangelikusoknál legfőbb bíró a' vallás' dolgában az emberi ész; és még is azt mondja Feszler „hogy a' protestans magnások igen sok zavart okoztak az által, hogy a' vallás' dolgába avatták magukat, ebből] keletkezett az, hogy itt más, amott ismét különző tanítás, szertartás kezdett lábra kapni *).

Végre Barátom, ha te azt mondod, hogy a' Clerust a' vármegyék' követjei repraesentálják, én meg arra tudok föl hozni példát, hogy a' clericus repraesentálta a' vármegyéket. „Magister Jacobus, decanus et canonicus Ecclesiae Budensis, de Pilisicensi; Honorabilis D. Praepositus Ecclesiae S. Laurentii, Laurentius de Nagy Völgy de Bodroghiensi Comitatu, qua a'blegati dictionum Comitatum in comitiis anno 1407. Budae celebratis **). Nem lehet-e helyes inductio által sokat következtetni ezen példából a' te okoskodásod ellen? Ha pedig csak ugyan azt vitatod makacson, a' mit föllettél, lássad; de hogy a' vallás' dolgában több követek' nyilatkozását a' papságnak is tulajdonitod mint annak véleményét és meg egyező akaratját, — ezt gondolnod éppen olly nagy képtelenség; mint állítani, hogy valamennyi katolikus pap megtagadta hitét.

16. §.

A' vallás korlátokat a' polgári életben se nem adhat, se nem szenvedhet(?)

Korszellemi. „A' vallás polgári törvény nem lehetvén, a' társasági életben korlátokat sem adhat,

*) Eml. m. VI. k.

**) Batthyán. Leg. Ecel. p. 492. A' hol a' tudós főpap ezt a' jegyzést tevő mellékesen: „Quae autem facta sunt, futuris normam praebent, casu semet offerente, poterit hoc exemplum normam praebere.

sem szenvedhet, egyedül a körülötte való külső szolgálatokat belső nagy érdekével összehangzásba hozni és tartani a törvényhozásnak föladása.“

En. A' religió és status egymást szükségképen korlátolják. A' religió akadályozza, hogy a' status az isteni törvényekkel ellenkezőt ne rendeljen; a' statusnak pedig arra kell ügyelni, hogy a' religiónak külső gyakorlása el ne fajúljon; hogy annak hirdetése, és hirdetőji teljes bátorságban legyenek 's at. A' statusot tehát annyira illeti a' religió, a' mennyire reá nézve igen érdekes, hogy a' polgárok a' moralitást leghathatósabbán előmozdító, sürgető és föntartó religiót igaz meggyőződésből kövessék és gyakorolják is, a' mennyire ezen czélt törvényei által eszközölni képes a' nélkül hogy a' religiónak tulajdonképeni tanításába, hitágazatiba, és közvetlen az egyházi alkotmányba avatkozzék rendelkezéseivel. *)

Hát a' külső szolgálatok alatt mit értesz? azokat-e, mellyeket az egyháziak tartoznak a' vallás körül rendesen tenni? vagy a' mellyeket a' kormány köteles a' religiónak fönmaradása és szabad gyakorlása iránt telljesíteni? Ha az elsőt érted, saját szavaid szerint nem az országgyűlése eleibe való „nem lehetvén a' vallás polgári törvény: ha a'

*) Ihr — der Staatsgewalt — Einfluss wird nie in das geistige Leben gebiethend eingreifen — also weder in der Lehre, noch in den kirchlichen Gebräuchen eigenmächtige Anordnungen sich erlauben, und auf die kirchliche Verfassung nur so weit, als es mit der christlichen Freiheit vereinbar ist, einwirken dürfen. Doch gebührt der christlichen Staatsgewalt nicht bloss das unbezweifelte Recht der Beaufsichtigung und Genehmigung der kirchlichen Ordnungen, so wie in jedem Falle, wo diese etwa den Zweck, die Verfassung und Ordnung der bürgerlichen Gesellschaft gefährden könnten, eine gesetzliche Intervention, der Kirche aber das eben so unbezweifelte Recht der Protestation, wo der Staat Eingriffe in ihre gesetzliche Freiheit und in geistiges Leben sich erlaubt etc. Superintendent Koethe eul. m. l. 765.

másodikat, miképen fog a' törvényhozás a' vallásnak belső nagy érdekével összehangzó szolgálatot tehetni a' nélkül, hogy majd a' vallás ne szenvedjen korlátokat a' társaságtól majd, meg a' vallás ne korlátolja viszont a' társaságot? Tehát helytelenül állítod, hogy a' vallás a' társasági életben korlátokat sem adhat, sem szenvedhet; sőt ezen állításod egy cél nélküli haszontalan vázzá alacsonítja a' religiót, a' mellynek pedig már neve is korlátozást jelent ezen igétől származván „religare“ kifejtett értelemben azt akarván a' régiek ezen igével jelenteni, hogy az isteni kijelentés szellemi kötelekkel vezeti vissza azon célra az embert, mellyet a' természet' urától bele öntött képességek által elérni elégtelen jelen állapotjában elvesztvén természetének eredeti épségét.

17. §.

A' törvényhatóságnak fő föladása a' vallás' oltalma.

Korszemle. „Ha a' vagyonsbeli bátorságnak biztosítása minden országnak, minden alkotmánynak alapja, és a' társaságok' összeállásának föltétele: mennyivel nagyobb föladás a' törvényhozónak a' vallás' oltalma?“

Én. Igen szívesen megegyezek egy részről állításodban, úgy mint a' mellyet minden csinosultt nemzetek' politikai szerződése, sőt maga az evangeliom is megszentelt; mert mindenkor tapasztaltatott az, hogy a' religió a' statusra nézve igen érdekes, mivel igen érdekes reá nézve az is, hogy a' polgárok a' morálitást leghathatósabbban előmozdító és sürgető 's föntartó religiót igaz meggyőződésből kövessék és gyakorolják, mivel religiósis nélkül nincs lélekismeretesség, — e nélkül nincs erényesség, e' nélkül nem lehet igaz értelmesség, valódi megelégtetés, nincs nem

lehet boldogság. Mivel azonban a' gondolatokra, érzemenyekre és eltökélésekre közvetlen a' polgári törvény nem hathat, hanem csak a' religiónak külső gyakorlásaig terjed, részént elmellőzvénn annak akadályait; részént eszközöket nyujtván annak teljesíthetésére: csak azt kívánám, hogy a' világi törvényhozó a' hazában tetteleg létező vallások közül egyiket ne oltalmazzná a' másikkal lerontásával, 's ez oltalmazáson túl ne törekednék hatalmát terjeszteni magukba a' hitágozatokba is ereszkedvén. Mert ha bár a' két evangélika vallás' igazságainak megbírálásában fejenként minden evangélikus competens bíró lehet, mivel erre maga az első reformator fölhatalmazta már őket *); de a' kath. hit' ágazati és igazságai nem ismernek más bírót, mint maga a' religió' szerzője a' Krisztus által rendeltetett anyaszentegyházat. Valamint t. i. menybemenetele előtt maga választott apostolinak adott parancsolatott, és ennél fogva hatalmat is az egész világon hirdetni az evangéliomot, és megtanítani minden nemzeteket mind azokra, a' miket tőle, és a' sz. Lélektől tanultak Mat. 28: úgy a' religiót és erkölcsösséget illető dolgokban is egyedül azokat ruházta föl birói hatalommal. Mat. 18., nem pedig akár általán a' népet, akár külön a' fejedelmeket, azt adván ezeknek parancsolatúl hogy tettel teljesítsék azt, a' mit az apostolok predikálnak, nem pedig hogy azt bírálgassák. Vagy minő zavarok is nem keletkeznének abból, ha ki ki bíró lehet a' vallás dolgában, mind a' régi, mind az újabb századok történetei elég tanúságot adnak **);

*) Die Zuhörer haben nicht allein Recht und Macht, alles, was gepredigt wird, zu urtheilen, sondern sind es schuldig zu urtheilen bei göttlicher Majestät Ungnade. To. II. Ger. p. 244.

**) „Tametsi intelligendi vis in eo genere — religione — libera sit, et salva sua libertate ad credendum cogi nequeat, adeoque Dei solius esse videatur eum corrigere, qui secus de ipso sentit, ac oporteat: gravissima tamen inde nascerentur incommoda, si discussio de altissimis fidei mysteriis coeae et imperitæ ple-

hogy egyebeket elhallgassak, Romát emlitem csak, mely midőn minden nemzetet megigázott volna „dicsőségnak tartotta minden nemzet vallásos tevélységeinek szolgálni“).

Ezen anyaszentegyház nem csupa paedagogia, hanem törvényhozói hatalommal is isteni alapítója által fölruházott intézet; mellynek fejévé a' különben egyenlő hatalmu apostolok között Pétert választotta Krisztus azon okból, hogy általa, — ezen fő által — mind külösképen az egyeség az apostolok között, mind belsőképen az egyháznak és religiónak egysége állandóan föntartassék; a' mi hogy annál bizonyosabban sikerüljön, Jezus a' csalatkozhatatlanság' kegyelmével is megajándékozta, a' maga anyaszentegyházát azt igérvén hogy ő, és a' szentlélek a' világ' végezetéig az anyaszentegyházzal fog maradni, 's azért soha erőt nem fognak rajta a' pokol' kapuji venni **). Valamint pedig a' többi apostoloknak következőji a' törvényesen fölszentelt püspökök; úgy Péternek tisztfolytatóji a' törvényesen választott pápák; kiknek tehát elsőbségük az

beculae committeretur; atque ideo valde convenit ligare subditos, ut sanctius ac reverentius ducant credere res divinas, quam scire. Quis error tam insanus ac foedus, in quem non incidet regnum aliquod, si de rebus religionis illi iudicare liceat?“ Didact. Suaved. symb. 27.

*) „Cum fere omnibus dominaretur gentibus: omnium gentium serviebat erroribus, et magnam sibi videbatur assumsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.“ Leo Papa. serm in nat. Petri et Pauli. — A' váradi Synodus is ezt végezte 1610. art. I. „Potestas ecclesiastica est ius seu autoritas docendi evangelium, remittendi et relinendi peccata, adminstrandis sacramenta, ordinem constituendi, corripiendi et etiam excommunicandi delinquentes. — Hanc potestatem ad ministerium ecclesiasticum legitime vocatis et ordinatis tantum a Domino datam esse.“ Lámpénál. 339. lap.

**) Mat. 16. Tehát maga Krisztus építette az anyaszentegyházat rendíthetetlen koszáltra, nem pedig Péter, a' mint az urbéri VIII. czik. fölötti vitatkozások alkalmával mondá egyvalaki!

említett egység' föntartása végett nem csak a' nagyobb tiszteletben és tekintetben áll a' többi püspökök fölött; hanem a' hatalomnak is bővebb mértékében és kiterjedésében.

Mennyire szükséges volt légyen ezen rendelkezés, azok is megismerik, kiket jezuítismusról nem vádolhatsz; például az első reformator Luther azt mondá a' többek között: „nem kételkedünk, hogy Krisztus a' maga jegyesét meg fogja őrizni, melyet ez üdeig csudálatosan megtartott, 's a' melly győzhetetlenül állani is fog a' pokol' minden erőködésének ellenére *). Melancthon e' képen nyilatkozott: „ha püspökök, és romai pápa nem volna, kellene ilyeneket rendelni, hogy a' vallásbeli egység föntartassék.“ **) Kálvin János így: „Valamint hajdan az ur Isten egy főpapot rendelt Izrael' népének, hogy abban különféle vallásbeli szakadások ne támodjanak; ugy Krisztus is a' maga anyaszentegyházában egy középpontot rendelt ***). Későbbben noha engesztelhetellen ellenségévé lett Luther a' romai pápának és az anyaszentegyház' csalatkozhatatlanságának; még is tettével azt mutatta hogy elkerülhetetlenül szükségesnek hiszi ó mind egyiket, mind másikat. Vagy mit is jelent az, midőn maga felől így szól: „az én tanításom nem az enyém, hanem az Istené — az Isten szóllott én általom. Az én evangéliomom nem embertől való, hanem egyenesen az Istentől Krisztus által s a t.“ †)

Mivel azomban a' reformátorok Istentől küldetésüket be nem tudták bizonyítani olyan emberi erőt haladó tettekkel, mint az apostolok ††); azért jónak

*) Sup. Cap. I. ep. ad Galat.

**) Epist. ad Bellarm.

***) Instit. Lib. IV. C. 6.

†) T. II. p. 6. és 57.

††) Próbált Ugyan Luther is csudát tenni, az Albis vizébe fuladt embert — Ncsust — életre akarván hozni, mint Jo. Cochlaeus in actis Lutheri bizonyítja 1523. eszt.; máskor ismét ördögöt

találták az egyházi hatalmat átruházni a világi fejedelemekre, és egyéb hatalmasokra, hogy legalább ezeknek méltósága szerezne néminemű tekintetet az ujonnan keletkezett eklesianak, és azok' hatalma korlátozná a' lélekismeretnek nagyon kitágultt szabadságát. De hogy ezen intézet célhoz nem vezet, a' történetek kétségbehozhatlanúl bizonyítják; mellyekből eléggé kitűnik, hogy a' polgári hatalom annyira nem vala képes föntartani az egységet, hogy az eredeti reformatio őnmagához sem maradt hasonló egészen uj alakot öltvén, mellyet koronként megállapodás nélkül változtat *).

Ezen egység' központjának hijányából fakadó rossz következtéseket a' vallás' dolgában lehelten volt be nem látni; 's ennél fogva kezdették is némiképen utánozni az evangelikusok a' kath. egyház' hierarchiáját, midőn 1610-ben három, utóbb négy Superintendentiát állítottak föl. De az volt a' baj, mint Feszler megjegyzé; előszer hogy nagyon későn vették észre a' püspöki hivatalnak szükségességváltát: másodsor hogy ezen új rendelkezésben is hibázott az egység' feje, és középontja. Ugyan is az egyházi hatalomnak a' világi ha-

akart kiűzni. Physus Apol. 2. — Hasonlóképen Kálvin János is holtat akara egykor életre támasztani. Azomban mi történt a' pseudothaumaturgusokkal! beteljesedett t. i. rajtuk a' mit Tertullian mond: „agnosco maximam virtutem eorum, qui apostolos in perversum aemulantur: illi enim de mortuis suscitabant; isti de vivis faciunt mortuos.“ Praescrip. C. 3. Mint Luther t. i. mind Kálvin reábeszélés által vettek reá a' kérdésbeli embereket, hogy tetteknék magukat holtaknak. — 's mivel illy gyalázatos eszközeivé lettek az ámtásnak, másoknak retentő példájára holtan maradtak. Fr. Sig. Ferrarius. p. 85.

*) „Hätten die Reformatoren die [bischöfliche Würde und Gerichtsbarkeit beibehalten, ihre Kirchen hätten sich nie in die trocken, kalten Steppen des Rationalismus verirrt. — Die ewige Roma kann unter manchem Zeitwechsel wohl untergegangen scheinen, wirklich aber wird sie nie untergehen. Feszler em. h. VII. S. 566 és 679.

talmasokra átruházása csak némi segedelem a' külső szükség' esetiben, de a' belső egységnek fõntartására nézve, és mindenképen kielegítõ nem lehetett, valamint az utóbb keletkezett akár Synodusok, akár consistoriumok sem. *) Mert miként az egyenként lézvegõ, kóborló juhokat nyájnak, vagy az elszórt követeket épületnek nem lehet nevezni; ugy eklesiát fõ nélkül gondolni sem lehet, olyan fõ nélkül kitõl minden tagok függenek: kitõl a' mennyei tudománynak, és ugyanazon egy hitnek sugárai minden tagokra kihasanak, 's a' kiben a' tagokról visszahárúlt azonagy tudomány ismét egyesüljön. — Külõmben is abból, hogy a' reformatio a' világi fejedelmekre ruházta által az egyházi hatalmat, sõt némellyek utóbb erõszakosan is magukhoz ragadták azt, mint például VIII. Henrik — halljad minõ képtelenség származik egy tudósnak megjegyzése szerint: szükségképen az következik innét, hogy a' fejedelem egyszersmind született feje az õ országában divatozó religiónak is. Ha pedig ez így van, a' mint hogy a' reformatio' Systemájában nem is lehet különben, tovább innét az következik, hogy a' fejedelem minden vallásoknak, bár milly sokfélék, és különbözök legyenek is azok, mellyek annak tartományiban találtnak, egyaránt feje, 's mivel minden fõ tagja is a' társaságnak: tehát szükségképen a' fejedelemnek mint tagnak köteleességében állana mindegyik vallás felekezethez magát alkalmazni, 's ma például magát környülméletetni, holnap megkeresztelkedni; ma Krisztusnak, holnap Ariusnak, azután Luthernak zászlója alá állani, sõt néha ugyanazonagy nap is mind ezen változásokat tenni **) a' minél nagyobb képtelenség nem lehet. ***)

*) Fr. A. Koethe eml. m. l. 825.

**) Gravel, der Bürger. S. 308.

**) Ugy látszik, maguk az evangelikusok is cszrevecék valamint az egy fõnek szükségessé voltát az eklesiában, ugy azon káros botlásukat is megbánták, mellyet akkor tettek, midõn a' Krisz-

Korszellemi. A' Hierarchia, és annak Systemájában divatozó csalatkozhatatlanság' dogmája akadályozza a' nemzet' szellemi művelődését, a' tudományok' tenyésztését 's a t. (?)

En. A' csalatkozhatatlanság' dogmája ellen tett kifogásodra már az I-ső R. 10 §-ban megfeleltem. A' mi a' hierarchiának befolyását illeti a' nemzeti művelődésre nézve, azt kérdem: ha ezt a' catholicismusban a' hierarchia akadályozza, a' protestantismusban eszközülheti-e az anarchia? Tekintsük meg csak a' történeteket, és látni fogjuk, hogy a' tudományoknak és szép mesterségeknek terjedését és virágzását éppen nem a' reformationnak tulajdoníthatni akár honunkban, akár általán Európában. Ám tudjuk azt, miképen Konstantinápolynak a' török által történt — 1453 — elfoglalásakor a' sokféle tudósok kibujdosván tulajdon honukból, a' legközelebb értt Olaszországban telepedtek meg 's általuk ott a' tudományok és szép mesterségek lasanként éledezni, sőt virágzó állapotra kezdtek kapni kivált a' mediczei uralkodó háznak pártfogása és bőkezűsége által. Hatalmas pártolója, sőt tulajdon munkájival is elősegítője volt a' tudományok-

tus által rendeltt főtől elpártolva, annak hatalmát a' világi hatóságokra ruházták. Ugyan is in articulo s Ecclesiarum Reformat. Comit. Borsod, Gömör, Hont így nyilatkoztak articulo IV. „Quia autem placuit Deo opera hominum uti in collectione Ecclesiae ad patefactionem suae voluntatis: ex antiqua Dei institutione, Christi exemplo, et apostoli praescripto ab Ecclesia receptum est, ut inter ministros verbi aliquis ex consensu fratrum Episcopus, officio magis, quam honore, ordine et gradu primus eligatur, et praeficiatur curae et gubernationi subiectarum ecclesiarum, ut verbum Dei pure praedicetur “ A' XVI. czik. pedig így: Peccare omnes, — qui potestatem ecclesiasticam cum civili confundunt etc. Lampe em. m. l. 294.

nak azon időben X Leo pápa csak ugyan a' mediczei háznak ivadéka. Olaszországból nem sokára átköltöztek a' tudományok Francia - innét Németországba, 's így tovább *). Tehát a' tudományok általán sem a' reformatio' születésének helyén, sem keletkezésének üdejében, hanem másult, és sokkal korábban kezdettek lábra kapni.

A' mi külön a' holt nyelveket u. m. latánt, zsidót, görögöt illeti, ha épen nem a' legvirágzóbb állapotban voltak is az Olaszok, Francziák és Németek között, de csak ugyan divatban voltak náluk mielőtt Luthernek vagy reformatiójának neve ismeretes lett volna is. Már 1311. eszt. V. Kelemen pápa a' viennei gyülekezetben rendelte, hogy Párizsban, Oxomomban, Bononiában, Salamankában és Romában a' zsidó, arab, káldeai, és görög nyelv két tanító által taníttassék. 1498. Böschenstein Ingolstadtban tanította a' zsidó nyelvet. 1502. Ximenes Kardinál a' polyglották' készítése által hasonlóképen nagy ösztönt adott a' napkeleti nyelvek' tanulására, melyekben csak ugyan több férfiak ki is tűntették magukat a' reformationnak keletkezése előtt u. m. Rotterdami Erazmus, Batoble Ferencz, Beichlin János, Sotó Domonkos s a t. Nem különben volt már a' 14. században belga, francia, olasz, angol, spanyol nyelvre fordítva a' sz. irás; sőt Vald Péter már 1160. fordította azt francia nyelvre; 1378. pedig Venczel császár német nyelvre kezdé azt áttenni, a' melly fordítás Bécsben a' császári könyvtárban vagy on *).

*) Schwartner. Statistik. II. Thl. S. 349. És K. A. Hagenbach. Vorlesungen über Wesen und Geschichte der Reformation 138 —242. Christoph Aug. Heumann. Conspectus Relp. liter. P. II. T. I. §. 56. etc.

***) Sőt Dr. K. A. Hagenbach azt állítja, hogy „már a' kilencedik században nevezetessé tette magát Otfried Benediktinus az evangeliomok' német nyelvre áttétele által.“ Vorlesungen über Wesen und Geschichte der Reformation. Leipzig 1834. I. Thl. S. 67.

Luther maga olly kevéssé volt a' napkeleti nyelvekben jártos, hogy a' zsidó nyelv' tanulására akkor kénytelenítetett még csak magát adni, midőn már a' reformatio' tüze messzi elharapódzott; t. i. hogy az új tanításnak némi hitelességet adhasson, de főképen, ellene tett kifogások és nehézségek alól kibujhasson, a' sz. írásnak eredeti nyelvére hivatkozott, 's ez által, meg kell vallani, ellenfeleit is szükségképen kényszerítette a' napkeleti nyelveknek szorgalmasabb tanulására.

Külömben a' reformátorok a' catholicismusba becsuszott visszaéléseknek kiirtása' ürügye alatt annyira meg tisztították és egyszerűsítették saját vallásukat, szertartásaikat, isteni tiszteletük' módját s a t. mi szerint, a' reformatio megállapított rendszerénél fogva nem csak nem kedvezhet a' szép mesterségeknek, de végképen száműzte annak több nemeit, például a' hangászatot, képfaragást, füstést s a t.; melyeket ellenben a' katholika egyház mindenkor pártfogolt; élesztésükre tömérdek mennyiségű pénzt költött, és sok ezereknek, millióknak nyújt tisztességes életmódra eszközt mainapiglan is. De tovább, ne haragudj — ha azt mondom, hogy a' kath. ekklesiától, a' hierarchiától tanulták és kölcsönözték valamint egyéb keresztény fejedelmek, úgy a' magyar királyok és más törvényhatóságok is a' törvénykezés' tudományát és módját szóról szóra törvényeikbe iktatván az egyházi gyülekezetek' cánonjait, és pápák' rendelkezseit, így p. o. sz. Istv. decr. lib. II. c. 1. 2. 3 egyenesen a' moguntziai egyházi gyülekezet 6. 7. és 12. cánonja; sz. László decr. L. I. c. 1. és 2. nicaei concilium első cánonjával, és VII. Gergely pápának 1174. decretumával tökéletesen azonegy *); az egyházi törvényektől kölcsönözték a' különféle polgári ügyeknek a' bíróság' előtte meghányatása' és eldöntése' módját p. o. sz. Istv. decr. L. I. c. 2. 12. 13.; sz. László decr. L. I. c. 30. Kálmán D. L. I. c. 50.

*) Peterffy. Conc. Hung. T. I. p. 16.

58. Tripart. P. II. tit. VI. s a t. Meg voltak t. i. őseink arról győződve, hogy törvényhozói bölcseséget senkitől biztosabban nem tanulhatni, mint azon társaságtól, melly az emberi nemmel egyidejű, s melly az egész föld' kerekiségén elterjedve olly sok megtámadók és ellenségek között egy fő olly szoros egyetértésben és engedelmisségben tudta alattvalóit tartani *). Számtalan példákat mutatnak évkönyveink arra, hogy királyaink mind saját személyüket, mind az egész nemzetet érdeklő ügyekben a' romai székhez folyamodtak tanácsért is segedelemért is: Ezt cselekedte az 1550. országgyűlése is azt határozván 15. cz. hogy ő szentségéhez a' romai pápához szónok küldessék, ki előadván az országnak veszedelmes állapotját, attól segédelmet kérjen **) 1596. a' pozsonyi országgyűlésből köszönték meg a' KK. és RR. VII. Kelemennek igen sok jótéteményeit, és örökös háladatasságot fogadtak iránta. 1688. hasonló tartalmú levelet irtak VIII. Kelemennek, mellyet az evangélikusok is aláírtak azt igérvén a' romai pápáknak honunk iránt mutatott jótékonyságát még az ő maradványoknak hálás emlékezete is örökre fön fogja tartani. Roma menté meg majd a' fejedelmeket az ellenük zendült megaléztetésnek dühétől, majd meg viszont a' nemzetek' és országok' ősi szabadságait a' fejedelmeknek hol ügyetlensége, hol zabolálan kényük miatti földülésétől. „Igen szükséges volt, ugymond Dippolt, és kívánatos, hogy legyen valaki, a' ki a' fejedelmek' nyommasztó hatalmaskodása ellen föl merje szavát

*) Fessler világosan valja hogy a' hierarchia „Ursprüngliche Quelle sey aller legislativen Cultur Europa's.“ Gesch. Thl. VII. S. 656.

**) Orator aliquis nomine SS. et OO. ad Summum pontificem deligatur, qui regni statu diligenter exposito, et quantis periculis laboret Ungaria, ad confinia tuenda confirmandaque subsidium studeat a sua sanctitate impetrare porrectis humiliter nomine totius regni precibus. art. 15. 1550.

emelni; a' kitől a' bitorló és zsarnok féljen. Ezen óvás és arány a' két hatalom között szolgált sinórmérték gyanánt utóbb Európa' fejedelmeinek az egymásközötti egyesületekre, szövetezésekre, és minden nyilvános rendelkezésekre a' nélkül, hogy az egyes nemzetek szabadságaikban megszorítottak, vagy egymástól függökké tétettek volna. *)

E' szerint, ugy hiszem, meg van a' felelet adva azoknak is, kik az egyházi hatalmat, és némelly római pápákat arról vádolnak, hogy a' polgári, és különféle országos dolgokba avatták magukat. Ez nem abból történt, mintha a' romai katolikusok a' római pápát nem csak az egyház' fejének tartanák, hanem hogy üdvözségük' elvesztése alatt Istennek is hinnék lenni, vagy azt gondolnák legalább, hogy isteni ren-

*) Den Geist der Einheit, welchen Europa bedürfte, könnten nicht weltliche Waffen, konnte nur die geistliche und geistige Alleinherrschaft, die Hyerarchie, geben, welche jenen unversellen Charakter entwickelte, der als Keim in der christlichen Religion lag. Die Hyerarchie hat die übertriebensten Lobredner, wie die unverständlichsten Tadler, selten besonnene Würdiger gefunden. Nur Wenige haben erwogen, wie die Verfassung, die Bildung von ganz Europa ohne die Hyerarchie schwer, oder gar unmöglich gewesen seyn würde s a t. Carl Dippolt's Vorlesungen über die Geschichte. II. Bd. S. 66—101. — „Die christliche Kirche war es, welche die alten Wälder lichtete, den Ackerbau mit seinen bildenden Einflüssen förderte, nicht nur Tempel, sondern auch Häuser, Städte und Dörfer baute; Nomaden und Krieger in einer geregelteren Lebensweise leitete, die Völker inniger miteinander verband, und im gegenseitigen Verkehr, im Austausch der Gedanken und Bestrebungen, wie der Landeserzeugnisse, civilisirte, das Recht handhabte, vernunftmässigerer Regierungsformen, Ordnung und Gesetzmässigkeit, Erwerbsthätigkeit und grösseren Wohlstand herstellte, bürgerliche Freiheit begründete; Gott fürchten und lieben, die Menschheit achten, nach geistigen Vorzügen, nach Wahrheit und Gerechtigkeit streben lehrte, und vornehmlich auch dem Jugendunterricht eine wohlthätige Aufmerksamkeit zuwendete.“
Superintend. Koelhe. eul. m. I. 16.

delésből van joga királyokat választani, letenni; az országokat rendezni 's at. miként a' schmalkaldi articulosok nagy igazságtalanul állítják felölünk; és legujabban Dr. Walcher Lajos boroszlói professor egy irtózatoss professio fidei-t költött és hirdetett egy némelly evangélikusnak nevében, a' ki pápistává lett, 's melyben a' 4dik pont alatt ez mondatik „én vallo, hogy a' romai pápát kiki isteni tisztelettel tartozik tisztelni.“ *) hanem mivel-a' mint mondatott főlebb — majd a' nemzetek fejedelmeik ellen, majd ezek amazok ellen folyamodtak hozzájuk hol tanácsért, hol egyéb segedelemért. **)

(Szinte megismerem e' mellett hogy arra is lehet példákat fölhozni, miképen némelly pápák mind hatalmukat, mind ezen most előadott békéltető és közbenjárói foglalatosságukat néha néha kellett nél messzebbre terjesztették de kevesbé érdemlenek-e ezek éppen azért, mivel pápák voltak, mentséget és bocsánatot, mint egyéb esendő emberek? ***) Vagy a' polgári hatalomnak fölülről aláig minden ágaival nem találkoztak-e mindenkor visszaélők; 's ezért a' szellemi művelődés' és polgári jóllét' tekintetéből kárhosszassuk-e általán a' polgári hatóságot? †) Többire elhallgatván azt, hogy a' pápák soká azon meggyőződésben voltak, mintha sz. István magyarországot a'

*) Theologische Annalen. 1819.

**) Katona. Hist. Crit. T. II. p. 69.

***) „Erinnere man sich daran, dass das Papstthum nicht von überirdischen Wesen, sondern von Menschen verwaltet werde, dass es nicht unter Engel wirksam aufrete, sondern seine Wirkungssphäre diese Erde sey, wo es so viele Hindernisse gibt, selbst der Macht, Weisheit und Güte Gottes sich feindlich entgegen stürmen.“ Kastner. Papstthum. p. 126.

†) Das Leben der Weltlichen war immer viel lasterhafter, denn das der Priester; aber die Ausschweifungen dieser wurden allemahl eher bemerkt.“ Herder, Ideen zur Geschichte. II. Thl. S. 194.

romai szék' hatalma alá vetette volna polgári tekintetben is *); csak azt említem, és ismétlem, hogy egy koszorús történet írónk' mondásakint „a' magyar királyok önnön jusaikat az egyházi és világi dolgokra nézve nem ismervén, 's azokat féltlenül védelmezvén: azt, a' ki a' maga jusát nem ismeri tanáccsal segíteni; ki a' maga jusait nem képes föntartani, védelmezni; a' ki jusaival visszaél, azt akadályozni; nem a' közhaszon, nem a' nemzet' boldogsága kívánja-e. **)

De tudom mi bizgatja még agyodat; az a' régi százszor és ezerszer előgördített, és annyiszor leczáfoltt vélemény, hogy a' hierárchia által status in statu képeztetik. Értelenség! még e' korig azt hitők mindenkor, hogy a' nagyobb foglalja magában a' kisebbet, a' ház a' szobákat, és nem megfordítva. A' történetek ellenmondhatlanul bizonyítják, hogy a' kath. ecclesia minden mostan főnálló keresztény vallásoknál és statusoknál régebb és kiterjedtebb: hogy a' keresztény státusok ugy tekintik magukat, mint ezen egyházi nagy egészek részeit: hogy ecclesia a' szónak szorosabb értelmében egyetlenegy van, státus pedig igen sok, mellynek katolikus polgárai mind azonegy eklesiához tartoznak! Aztán az eklesiát tulajdonképen nem is lehet státusnak nevezni; — legalább hogy az ecclesia a' statusban van, igazsággal csak a' protestáns eklesiáról lehet mondani, mivel ez nagyobb részént státusi intézet, és innét annyiféle az ecclesia abban, a' hány a' kormány. Külömben ha a' kath. ecclesia status in statu volna is, mi következik ebből? az-e hogy azt nyomni kell, üldözni, jogaitól megfosztani 's egészen kiirtani? De hát így a' tudományos, művészeti, kereskedői 's egyéb testületekről és társaságokról is hasonlóképen kell itélned; 's ekkor kikből fog a' polgári státus állani? mert hiszem

*) Virág Bened. Magy. század. I. K. 122. l.

***) Virág Bened. Magy. század. II. K. 310. l.

ezen utóbbiak is *statust in statu* képeznek! Azt hiszem én tehát, hogy *status in statu* csak ott létezik, a' hol két egymástól független, 's még is ugyanazonygy tárgyra törekvő, ugyanazon eszközökkel élő, de ellenkező czélokra ügyelő fő hatalom volna. Ez igenis képtelenség lenne, ha ugy volna; de nincs ugy. Minden katolikus statusban két fő hatalom van ugyan, de két egymástól különböző országot — világít és egyházit, testit és szellemit kormányoz; mindenik más tárgyra ügyel, egészen más eszközökkel él, és más célra törekszik — 's még is egymással annyira nem ellenkeznek, hogy inkább egymást hathatósan segítik. Tovább: a' fejedelem szintugy köteleztetik az egyháznak tanítását és rendeleteit megtartani, mint annak utolsó alattvalója: ellenben az eklesia is alája veti magát a' fejedelem' törvényeinek, a' mennyire ezek a' közboldogságra vezetők. A' két különböző hatalom tehát nem egymás fölött, hanem egymás mellett áll; és igen helyesen meg is állhat olyan czélja lévén mindeniknek, a' melly egymással nem csak nem ellenkezik, hanem a' legösszehangzóbb megegyezéssel kölcsönösleg tartoznak egymást segíteni, és segítik is; midőn az egyházi hatalom szelidséggel mérsékli a' világít, türelemesen hordozni tanítja annak terheit, törvényeit szenteli és biztosítja az Istennek képviselőjét tisztelvén a' fejedelemben: polgári viszont az egyházit védelmezi, rendeleteinek engedelmisséget és hathatóságot szerez *).

*) *Huc imprimis eniti bonos principes et magistratus decet, ut in suis quisque ecclesijs impia dogmata et impios cultus aboleant; nam potestas ecclesiastica tantum judicat et excommunicat haereticos non occidit; sed potestas civilis debet constituere poenas et supplicia in haereticos.* Melancthon T. I. opp. in disp. de reb. pub. p. 453.

9. §.

A' kor' szelleme, a' perfectibilitás' principiuma. (?)

K o r s z e l l e m i. Igen igazad van, megismerem abban, hogy a' jelen kornak széleleme különös sajátssággal bír, és hatást tulajdonít magának a' vallás' dolgaiban is: de azt nem hagyhatom helybe, hogy ezen korszellem akár magában olly zaboláttan, akár befolyása a' religióra olly kártékony lehetne. „A' kor' szelleme, a' perfectibilitás' principiuma, az ezen perfectibilitás' principiuma, és az emberiségnek méltósága kívánja, más országok' példája javálja, hogy a' lélekösmeretnek szabadságát helytelenül korlátló akadályok elbáritassanak, 's az evangélikusoknak a' törvényben gyökerezett kívánatai meg ne szorítassanak, hanem a' honfiak' kölcsönös kötelekei újabb törvények által megerősítessenek, hogy e' képen a' nemzetnek örök időkre maradandó és nevededő köz jólléte eszközössék.”

É n. Ismered-e helyesen, azt kérdezem elsőben is a' kor'szellemét, hogy a' hoz mérve akarsz a' lélekismeret' szabadságán tágítani? Valami ollyast szült, talált, mutatott-e az jelen korunkban, a' mit az emberiség' boldogítására haszontalan kerestek a' lefolytt századok' bölcsei? ha ezen korszellem a' fölvilágosodásnak szelleme, hol 's kikre hatnak annak jótékony sugárai? Vagy csak némellyeknek szabad és lehet-e azokat látni? Mit vétett az emberiség' nagyobb része, sőt az igazán tudósok is, hogy semmi új világosságot nem láthatnak? — Igenis barátom a' világosság volt mindenkor és leend is elene az életnek, az organikusnak úgy mint a' szelleminek; jött is világosság e' földre és pedig az égből, hogy elűzze annak színéről a' sötétséget; és — azt eltéveszté századunk. *)

*) Jaj azoknak, kik e' mennyei világosság nélkül szűkölködnek 's égő tüzet gyujtanak. Ez őket meg nem világosítja; hanem

O! valjon ezt akarja-e a' kor' szelleme visszaadni? vagy ennél még fényesebb világosságot akar mutatni? Azonban mind ezekre csak az a' felelet, a' mit a' világ' világossága mondott: *ex fructibus eorum cognoscetis eos*! Ugyanis ezen korszellemi fölvilágosodás' oskolájából jámborabb, megelégteltebb, engedelmesebb polgárok lépnek-e ki, mint sem a' millyenek azok, kik vagy ezen új oskola keletkezése előtt éltek, vagy abba most sincsenek beavatva? — Vagy talán a' korszellemi világ csak elménczebb, de nem bölcsebb, — finomabb érzelgésű, de nem erényesebb — simultabb ajakú, de nem egyenesebb szívű; talán csak bátrabb, vakmerőbb, magában megbizottabb, de az Isten iránt hite, reménye szeretete nem tisztább, nem alaposabb, nem rendithetlenebb; a' maga mulandó hársznára szemesebb, de arra a' mi egyedül 's egyetlenegy szük ség es, kevesbé gondos; a szabadság után esenkedőbb, de avval helyesen élni nem képesebb. *)

A' mi illeti tovább a' perfectibilitas' principiumát, átalán, azt felelem: ennek éppen nem ellensége sem a' kath. religió sem az egyház; sőt köteleessége az embernek szakadatlanul a' tökéletesbülésre mint tulajdonképeni rendeltetésére törekedni **); csak a' kor' szellemét nem szenvedí a' tökéletesbülés' munkájába veygülni, kivált midőn vallásos tökéletesbülésről van szó; mert, a' mint igen helyesen megjegyze Tertul-lián, Krisztus a' mi religiónk' szerzője igazságnak nevezte magát, nem szokásnak, az igazságnak

inkább megégeli; a' városokat és országokat hamuba temeli. Honfi, Európának megrendült állapotja. I. 88.

*) Pedig „Besser tugendhaft in Ketten, als frei ohne Tugend zu seyn.“ Sybille der Vorzeit. III T. S. 123.

***) „Unsere Seele hat nicht nur die Anlage zur Perfectibilität, sondern wir haben auch die Pflicht erkannt, diese Anlage auszubilden, und diese Anlage, mithin auch diese Pflicht, hat keine Grenzen als die höchste Vollkommenheit.“ Grävel, der Mensch. S. 136.

pedig sem üdök sem helyek' sem személyek' kálömb-
 sége nem praescribálhat *); a' kath. religio' igazsá-
 gai soha sem tökéletesbülhetnek, soha nem változhat-
 nak; férfi vagy érett korra nem növekedhetnek, mert
 nem is volt soha gyermek koruk. Ezek magukhoz
 örökre hasonlók, és magukban telljesen tökéletesek.
 A' ki a' kinyilatkoztatott religio' igazságainak tökéle-
 tesbithetéséről álmodoz, el árúlja magát, hogy az is-
 teni kinyilatkoztatásnak mivoltát nem ismeri. **) — Más
 az, hogy a' religiónak ismerésében tökéletesbüljünk;
 ez nem csak lehetséges, de kötelességünk is; csak
 hogy ekkor nem az objectiva religió tökéletesbitetik,
 hanem a' subjectiva. Következésképen hogy a' per-
 fectibilitas' principiuma czélt érjen, nem a' kinyilat-
 koztatott religiónak örök igazságait kell változtatni a'
 kor' szelleméhez képest, hanem azok körül a' mi hely-
 telen és tökéletlen isméreteinket igazítani; és ezeket
 amazokhoz alkalmazni; különben mire viheli a' per-
 fectibilitas' principiuma az embert, például szolgálhat
 már az első reformator, ki eképen nyilatkozott. „Én
 azt hiszem, hogy maga sz. Pál sem hitt olly erősen,
 mint a' hogy szóllott a' hitről. Legalább én nem tudok
 olly erősen hinni, mint predikálni a' hitről. Eddig min-
 dent elhittem a' pápáknak és barátoknak; de már most
 a' mit Krisztus mond, sem hihetem. Op. fol. 1. — A'
 perfectibilitásnak korlátlan utja hova vezet, utóbbi több
 lelkes evangelikusok sajnosan megjegyzették. Egyik
 így szól „mi protestánsok nagy veszélyhez közeledünk.
 A' kellelénél nagyobb mértékű türedelem a' kételke-
 déshez vezet — első lépcső; — innét az egykedvü-
 séghez második lépcső; — tovább a' naturalismusra —
 harmadik lépcső — végre az atheismusra — utósó lépcsője
 a' perfectibilitásnak.“ — ***) Az objectiva perfectibilitás-

*) De veland. Virg. c. 1.

**) Stäudlin, Beiträge zur Religion. II. T. 190.

***) Ueber die Perfectibilität. Anonymus. S. 55. „Die Reformation reformirt sich; das Reformirte reformirt sich abermal u. s. w.

nak saját systemája szerint lehet helye a' protestantismusban; de a' catholicismusban soha sem. Ebben le van a' talpkő téve Krisztus Jezus által, mellyen kívül senki mászt nem tehet; de a' protestantismusnak természetete hozza magával, hogy az koronként benső szerkezetében is változzék a' szerint, a' mint egy vagy más részről megtámodlatik; egyben vagy másban saját hiányait tapasztalni kénytelenitetik *).

'S aztán barátom, ha a' perfectibilitas' principiumánál fogva fölszabadítod a' honfiakat a' lélekismeretet lebilincselő vallásos korlátok alól, és más országok' példájára nálunk is az emberi észtt ülteted a' kinyilatkoztatott religió helyére, — ekkor valjon semmi, vagy könnyebben viselhető bilincsek fogják-e azokat azorongatni? Csalatkozol barátom, és ezerek meg milliók megcsalattatnak általlád! Mert 1) hinni kell mulhatlanul embernek; tehát ha a' Krisztus' egyházának nem akar hitelt adni, vagy önmaga egyes belátásának, vagy ismét mások' véleményének ad hitelt, és megnyugszik rajtuk **). Az első hányadik részétől kerülne ki az emberi nemnek, ha különbben megállhatna is, a' második mennyire lealacsontíóbb az emberi ész' méltóságára nézve a' kinyilatkoztatás' elfogadásánál, önként szembe tünő. — 2) Hány olyan eset nem adja elő magát, mellyben a' legbölcsebbeken sem tud se-

Mit der Idee einer fortschreitenden Reformation reformirt man das Lutherthum in Heidenthum hinüber, und das Christenthum aus der Welt hinaus.“ Dr. Annon. Oberhofprediger. Literaturzeitung 1822.

*) „Vorwärts muss der Protestantismus schreiten, und wenn er in bodenlose Leere versänke.“ I. H. D. O. Tschokke, Ueberleitungen zur Geschichte unserer Zeit. S. 28.

***) Kik a' sz. Lélek' vezérlete alatt lévő anyaszentegyház' szavának hitelt adni nem a'artak a' lélekismeret szabadságát hánytorgatván, — egy Zvingli, Luther' Kálvin tanítása által le engedék a' szabad lélekismeretet bilincseltetni, és rabképen hódoltak meg az idegen szónak, azt hívén hogy saját lelkiismeretük képzelt szabadságát követik.

gíteni az emberi ész, 's ha a' bölcs sem lehet el ki nyilathoztatott religió nélkül, miképen nélkülözhetné azt a' tanulatlanok' tömérdek sokasága? de 3) halljad a' más nemzetek' példájára javallott perfectibilitas' principiomából keletkezett lélekismeret' szabadságának rajzolatát. Midőn 1792. Decemb. 16. a' nevelés' ügyét hánytorgatná Párisban a' nemzeti gyülekezet, Dupont Jakab egyebek között így nyilatkozott a' lélekismeret' szabadságának örömeitől elragadtatva. „A' tronok már föl vannak forgatva, a' királyi pálczák szétzúzva, 's a' királyi hatalom megsemmisítve; vajjon azon oltárok, mellyeken a' természet' becstelenítésére tömjént áldoz a' babona, megmaradjanak-e továbbra is? Rontassanak le ezen oltárok is! illy fölvilágosultt nemzetnek egyetlenegy lehelete elegendő azoknak elenyészítésére. A' független franczia nemzet elég bölcseséggel bír azoknak lerontására. Akarjátok-e polgárok és törvényhozók, hogy a' franczia reszpublika inkább más, mint a' haza' dűcsőségének emelt oltárokon, és inkább religióbeli jeleken, mint a' szabadság' fáján alapuljon? Az ész és a' természet az ember istene. — Csudáljátok a' természetet! tiszteljétek az emberi észet! és ti törvényhozók ügyekeztek, ha a' nemzet' boldogsága sziveteken fekszik, ezen principiumokat terjeszteni. Ezeket taníttassátok az oskolákban; és a' melly maradéka még valahol találtatik a' religionak, irtsátok ki! Képtelen dolog olyan istent imádni, kinek végzései a' mi constitutionkal és reszpublikánkal meg nem egyeznek. Képtelenség tovább is olyan religiót tűrni, melly azt tanítja, hogy inkább kell az Istennek mint az embereknek engedelmeskedni. Lelkemből teszek vallomást most a' gyülekezet előtt arról, hogy én atheus vagyok s a t. *) — Hogy tetszik barátom ezen észreligio' kitörésének hangja? Ollyan gyümölcseire mutat-e az a' lélekismeret' szabadságának m á s o r s z á g o k b a n,

*) Guillaume Thom. Raynal Hist. phil. polit. Paris 1795.

mellyeket, ha nálunk is tenyészlesz, örök üdökre maradandó és szüntelen nevededő jóllétét fogják eszközölni az egész nemzetnek?

Azt feleled: ti nem kívánjátok a' perfectibilitas' principiumát ennyire terjeszteni? Sőt éppen ennyire! Vagy mit jelent ezen mondás p. o. „istenemet miképen, melly módon tiszteljem, imádjam? ha annak megítélésére különben már nyílt eszem vagy on — jus connatum naturale éppen úgy, mint a' levegő beszívhatás jusa?“ Mást jelent-e ezen nyilatkozás, mint az említett franczia szónok által magasztaltt észrelegio? ad-e az legkevesebbet is az isteni kinyilatkoztatás' szükségsvoltára? Nem azt mondja-e nyilván, hogy az embernek szabadságában áll, egyik vagy másik valláshoz, vagy egyikhez sem állani? 'S ezen állítás mellett nem mondom, lehet-e reménység a' nemzet' szellemi művelődéséhez, 's jóllétéhez; hanem azt kérdem meg-állhat-e a' személy és vagy onbeli bátorság? vagy mind egy-e a' statusnak, legyen vagy ne legyen vallás az ő kebelében? 'S a' kit az isteni autoritas rea nem bírhat hogy az isteni religiónak igazságait változhatatlanoknak higye, miképen fogja azt a' polgári törvény akadályozhatni, hogy a' lopást, gyilkosságot hazaárulást 's t. legalább titkon el ne kövesse? *) Ha te bará-

*) A' ki magát a' mérhetetlen fölségű Istennek hírájává teszi, annál inkább az embereket nevelészes itélőszéke olibe fogja idézni; és az egeknek fölforrott agyvelejtű ostromlója kétségkivül ostromolja a' földet is, és a' lelki dolgokban szükségkepen elfogadni kellő tekintet és függés ellen indított háboru, hadat von maga után a' polgári fölsöbbségek, és fölük való függés ellen is. Ezen hízelt eszméből „az elmét minden idegen, külső vezetőnek és hitnek terhétől meg kell szabadítani“ a' politikai függetlenségnek elvére átsikámlani nem csak nem nehéz, de szinte elkerülhetetlen is. Ám ha bizodalmasan el nem fogadhatjuk annak tanítását, a' ki magát csalhatatlan jelek által isteni követnek lenni bebizonyította, miképen fogjuk magunkat megalázni egy idegennek parancsolatjára, a' kit mindenképen magunkhoz

tom az Isten által kimutatott mód szerint nem akarod az Istent imádni, hanem magad csinálsz ilyen, vagy olyan, vagy talán épen semmiféle tiszteletmódot: szükségképen következik, hogy te istent is magad csinálsz magadnak épen olyant, a' ki szinte az általad kigondolt tiszteletmódjával tartozik megelégedni. Pedig barátom! még a' pogány Rómaiak is igen sokat tartottak egykor arra: „ne qui, nisi romani dii, nec quo alio more et modo quam patrio colerentur.“ *) Az athenabeliek irgalom nélkül büntették azt, a' ki csak egy szót merészlett az istenek felől a' bevett régi szokások ellen szólni. A' mellett hogy a' perfectibilitas' helytelenül értett principiuma természetesen is illy szörnyeteg következtetéseket vonsz magával mind az obiectiva, mind a' subiectiva religióban; az evangelika vallás még is ezen szabad religiót — és istencsinálást szinte decretálta is 1563-ban a' tordai gyűlésen, mellyben az végeztetett: „re quasi certiore iudicio ponderata: sancitur stabili lege, fas esse cuius provincialium qualiacunque sacra frequentare, ac deum qualemcunque colere.“ **)

hasonló embernek lenni tudunk? Ha megtörténhetett az, hogy egyik, 's másik bölcs saját nézetei szerint minden hivatás nélkül független mesterré tette önhatólag magát, a' religióban, miért nem tehetné akár ki is magát független uralkodóvá a' polgári társaságban? Sőt ha egyenlő joga van minden embernek a' religióban rendelkezni, mivel minyájan azoney lelki tehetségekkel bírnak az emberek; miért nem lehetnének minyájan, egyenlők a' külső hatalomban, javakban, szerencse' ajándékiban? — És csak ugyan hiteles tanúink a' nemzetek' évraszai „hogy az ottár és királyiszék, az egyház és status, a' papság és fejedelmek ellen együdüben inditatott, és közösen folytatott ellenük a' harcz.“ Európának megrendült állapotja. §. CVIII.

*) Cic. Lib. II. de Leg.

**) Timon Epitome p. 187.

21. §.

Korszellemi. Istenemet miképen, melly módon tiszteljem, imádjam? — *ius connatum naturale* épen úgy, mint a' levegő beszívhatásjusa. Az istenség adta azt nekem akkor, és azzal, mikor és mivel értelmet, észt, akaratot teremtett fejembe.

Én. Hát a' kor' szelleme, és fölvilágosodása csak ugyan szükségtelenné teszen e' részben is minden pozitíva religiót, melly világosan azt tanítja hogy mi valamint átalán minden üdvözséges jóra elégtelenek vagyunk magunktól, hanem az Istentől vagyon a' mi elegendőségünk II. Kor. 3: úgy külön az Isten imádására nézve azt mondja „hogy a' szentlélek segíti a' mi gyarlóságunkat: mert miért és miként kelljen imádkoznunk, nem tudjuk; hanem maga a' szentlélek könyörög érettünk kimondhatatlan fohászokodásokkal. Rom. 8, 26.; 's a' vég nélkül bölcs teremtvő, ki az embert bizonyos lelki tehetségekkel fölruházta öntökéletesítésére, ugyanazoktól meg is fosztotta e az által, mivel annak pozitíva religiót adott; az az: úgy teremtette Isten az embert, hogy bir is *ius connatum naturale*-val, mint te mondd, és nem is bir; mivel *revelatio* nélkül soha sem volt azon emberi nem, mellyet mi Ádám' maradékinak tartunk; ha csak te Barátom ezen ismeretes Eden lakosán kívül mást nem ismeresz nemünk törzsökének *); vagy azt kell meg engedned, hogy csak addig, és azokra nézve szükséges az isteni kinyilatkoztatás, a' kiknek még nincsen megérett eszük úgy, mint neked: mert a' kiknek már érett és nyílt eszük van annak megértésére, miképen kell az

*) Csak ugyan tett is egy reformatus próbát (1655-ben Peyrere) a' praeadámiták' létének hebizonyítására. Tom. Moore Wau-derungen. II. T. I. 108.

Istent imádni, azoknak szerinted semmi szükségük sincs már a' revelatoria: a' mi tulajdonképen ennyit tesz: a' kiknek az isteni kinyilatkoztatás már megnyitotta eszüket annak tudására, miként kell az Istent imádni, tisztelni, neki szolgálni. s a t. azok már nem kötelesek az Isten imadására a' revelatio által adott utmutatás szerint; hanem csak azok, kiknek még nem nyílt meg értelmük a' revelationnak ebbeli utmutatását fölfogni, és az Istent a' szerint imádni! Még világosabban; csak az tartozik az Istent úgy imádni, miként az Isten kívánja, a' ki nem tudja még miképen kívánja az Isten; de a' ki ezt tudja, az már nem köteles arra: és csak azért nem — mert tudja hogyan kellene az Istent imádni. — E' szerint hát Barátom a' jus connatum naturale szerinti isteni tiszteletnek azon módja, mellynél fogva p. o. a' vad népek aggott szülőjüket agyonütik, az özvegyen maradt nők megholt férjük' testével együtt magukat tűzbe vettetik s a t. éppen olly helyes és az Isten előtt kedves tisztelet' módja, mint a' ki a' revelatio' utmutatása szerint azt lélekben és igazságban imádja!

Látod barátom melly sok 's nagy képtelenségek vannak állításodban elrejtve! Ollyan képtelenségek, mellyektől a' természetes józan okosság irtózik; 's a' mellyeket szükségképen kárhozatnia kell: képtelenségek, mellyeket a' religiónak és emberi nemnek történetei a' mély sötétségben és tudatlanságban vakoskodó embert kegyelmesen mennyei tanításával megvilágosító, és vigasztaló Isten iránti legrútább háladatlanságból eredetteknek mutatnak: vagy kétségtelenül azt bizonyítják felőled, hogy az említett történetek ignota terra előtted; mert különben lehetetlen lett volna azokban nem látnod mind azt, hogy az emberi nemnek mindenkor legérdekesebb törekvése az volt, miképen tudna az Istennek méltó tiszteletet tenni; mind azt, hogy az isteni kinyilatkoztatás nélkül nyomozóknak sikeretlenül maradt e' részben minden törekvésük. Vagy nincs-e tudva, miképen p. o. az

egyiptomiaknál, perzsáknál, görögöknél, romaiaknál az istenek egyedül a' templomokban laktak, emberi eledelokkal tápláltattak, 's azok' tisztelete tánczban, vigalmakban, sőt szemtelen és borzasztó tettekben s a t. állott? *)

Igaz ugyan, hogy az ész is mint más egyéb tehetségeink bizonyos és változhatlan törvények szerint munkálkodik; ám de azt is bizonyosan tudjuk, hogy az ember nincs ezen törvényekhez kötve úgy, mint akár a' csupa organikus, akár a' merő állati lények saját organikus és pathetikus törvényeikhez; hanein hatalmában áll azoktól el is távozni; a' mi a' vallás' dolgában annál könnyebben megtörténhet; mivel 1) az ezekre való figyelés előre fölteszi a' műveltségnek már előlegesen szerzett némi némű lépcsőjét és mértékét; 2) mivel a' vallásbeli tárgyak részént a' testiiséget zabolázzák, részént elvonttak, és nyomozásuk fáradságos; 3) az emberi nemnek nagyobb része kézi munkával lévén elfoglalva, sem ideje sem elegendő műveltsége, segédeszközei s a t. nincsenek hozzá. Mihez képest úgy szólván már a' priori igen hihető, hogy az emberi nemnek legnagyobb része sokkal hajlandóbb a' religióban magát mások' utmutatásához alkalmazni, mint ön elméjével keresni, tanulni, vizsgálni annak igazságait. **) Tehát barátom megfordítsuk a' te okos-

*) Die privilegirten Gottheiten wurden in Tempel logirt, mit Opfern und Mahlen gespeist, mit Bussen besänftigt, mit Spielen und Tänzen ergötzt, mit Liedern unterhalten. Die Liebschaften und Leidenschaften der Gottheiten wurden in Tempeln gefeiert, und auf dem Theater verlacht.“ Schwarz, Handbuch. I. Th. — „Vetus decretum erat — apud Romanos — nullum deum a rege consecrandum esse, priusquam a Senatu probaretur — divinitas ergo apud — vos humano decreto datur. Nisi homini placeat deus, non sit deus. Itaque juxta hoc conveniet homini, ut deo propitius sit.“ Eusebius, Hist. Eccl. L. II. c. I.

**) „Die Vernunft ist nicht im Stande ihr Grundbedürfniss positiv und objectiv zu befriedigen. Erkennt sie diese Unmöglichkeit, so ist sie geneigt, eine wahre, d. h. positive Offenbarung Gottes

kodásodat, és azt mondjuk: valamint a' levegőszívhatási jus nem az Istennel, hanem csupán az emberekkel viszonyainkra nézve jus *connatum naturale*: úgy ellenben miképen imádjám Istenemet, a' *connata imbecillitas naturae* miatt egyedül az isteni kijelentésből lehet tudnom. Mert hiszem azt csak nem fogod tagadni, hogy az Isten' imádásának és tiszteletének meg kell egyezni annak tökéletességeivel: már pedig az Istent voltaképen senki sem ismeri, mint önmaga; tehát csak önmaga határozhatott is meg olyan tiszteletmódot, melly tökéletességeivel megegyez. A' pogányok sem áldoztak Barátom Flórának bort, sem Bachusnak virágokat, — De azt sem fogod talán tagadni, hogy az Istennek mint teremtőnek jusa vagy on czélt tűzni az ember elibe; azt is megengeded, hogy a' teremtő tudhatja legjobban, minő úton és eszközök által juthatnak az ő okos teremtvényei kitűzött céljukhoz; 's ha ezeket megengeded, minthogy józan ésszel nem is tagadhatod — itéld meg csöndes lélekkel, valjon az embernek szabad tetszésétől független-e azt meghatározni: melly eszközök legyenek alkalmasak, mellyek nem? saját rendeltetését munkálni, 's mellyeket akar ő ilyeneknek ismerni, mellyeket nem? „Hibáznak azok, kik a' philosophia' szüleményének állítják lenni a' vallást: mert a' philosophusok már készen találták azt az emberek között, és nem ők hozták be.“ *) Ugyanis ha az Isten revelatiót, positiva religiót adott, azt elfogadni, vagy el nem fogadni, nem függ többé az emberi nemnek szabad tetszésétől; noha individualiter erőszakosan senkit sem kényszerít annak elfogadására; de kényszerít a' mora-

anzunehmen. Die subjective Vernunftreligion ist sonach ungenügend.“ Fritz. S. 29.

*) Tót Ferencz. Dogmatika. — „Die Religion ist ein Erzeugniß des göttlichen Geistes, nicht eine Erfindung des Menschen.“ Georg Wilh. Fr. Hegel. Vorlesungen über die Philosophie der Religion. II. Bd. S. 30.

lis erő és szükség, kényszerít a' józan okosság minden-
két, ki ezen positiva religiónak ismeretére jutott. — Vagy
Barátom miután Krisztus azt parancsolta az Apostolok-
nak: „menjetez széles e' világra, tanítsatok meg min-
den nemzeteket —; a' ki hiszen, üdvözül, a' ki nem
hiszen, elkárhozik“ ekkor is szabadketszésünytől függ-e
hinni vagy nem hinni? 's szabadakarattunkal okosan él-
nének-e ha inkább a' nem hinni és elkárhozik-ot vá-
lasztanók? különben is azt mondjátok és helyesen —
hogy a' religio nem más, mint az Isten és emberek
közötti relatio; már pedig Barátom ezen relatio olly
kevessé szünhet és változhat meg, mint azt véghez-
vinni leheglen, hogy az ember megszünjék Isten' te-
remtménye lenni: tehát változhatlanul kell az isteni
religionak is lenni és maradni, melly ezen relatiot ma-
gában foglalja telljesen. Bár miként nyiltt legyen is
azért Barátom a' te eszed, valamint közted és az Is-
ten közötti relatiot meg nem szüntetheted: ugy az is-
teni tiszteletnek azon módját, mellyet a' kinyilatkoz-
tatott religio elődbe ád, el nem vetheted a' nélkül,
hogy mind az Isten előtt kedves imádszmódjától mind-
ennek következésében saját rendeltetésedtől el ne té-
vedj. —

Ezekhez képest igen helyesen jegyzé meg Let-
henyei István „ha a' kinyilatkozott religio nem kö-
telezi az embert, miért nem predikáltatik az evange-
liom a' teheneknek vagy verebeknek?“ *)

Nem tudom Rousseau felől mit ítélsz; nyiltt
eszünek' tartod - e ötöt vagy nem? ez megvalja ma-
ga felől, hogy ó pontosan az egyház' rendeléséhez al-
kalmazza magát az isteni tiszteletre nézve, és saját

*) Harmon. meghamlsit. I. 110., „Freilich kann es nur eine einige
wahre allein seligmachende Religion geben, wie es nur einen
Gott, und also auch eine einzige Art und Weise gibt, nach
seinem Wohlgefallen zu streben, ihm gemäss zu handeln und
sich desselben versichert zu halten.“ Becker über die Tole-
ranz. St. 27.

lelkeismeretétől szemrehányásokat szenvedne, ha különben cselekednék *) Azt is megvalja, hogy soha egy Status sem létezett, melynek a' religio alapúl nem szolgált volna. **) Xenophon azt mondja, hogy azon Statusok és nemzetek voltak mindenkor legműveltebbek, és létüket azok tartották fön legtovább, mellyek legistenfélőbbek voltak. A' legvallásosabb századok mindenkor a' legkitünőbbek voltak. ***) „Azon oknál fogva üzettek ki Romából és egész Olaszországból a' philosophusok kétszer a' respublica üdejében, egyszer a' császárok' idjekor, mivel olyan elveket terjesztettek, mellyek az ifjuságra nézve veszedelmesek, a' religióra és Státusra nézve kártékony hatásuak voltak.“ †)

Igenis a' religió tárgyias értelemben — objective — az Isten és ember közötti kölcsönös összeköttetést jelent; ha pedig azt az ember' részéről — subjective — tekintjük, ezen Isten és ember között lévő összeköttetésnek meg ismerését, 's tettel kifejezését jelenti. A' honnét önkét értetődik, hogy 1) a' religio subjectiva, vagy is religiositás két külön részből áll, t. i. theoretika religióból vagy is az Isten és ember közötti viszonyoknak megismeréséből, és praktika religióból, vagy is ezen megismertt viszonyoknak tettekkel kifejezéséből; 2) hogy a' praktika religiositásnak sinórmértéke a' theoretika; ha tehát emez fonák amannak is olyanak kell lenni. 3) a' theoretika religiositásnak alapja és sinórmértéke az objectiva religio; ha ennek nincs valósága, amaz is aseptalan. 4) Az objectiva religio a' mi gondolkodásunktól független; eszünk, törekvésünk, feszegető tudványunk stb. semmi legkevesebet sem változtathat azon, következésképen 5) a' ki azt állítja, hogy-

*) Emil. N. B. S. 146.

**) Contract social. liv. IV. és VIII.

***) Memor. socrat. I. 4. 16.

†) Triumph der Philosophie. 1838. s. 13.

az Isten imadásának módja *ius connatum naturale*, az nyilván fonákul fogta föl mind az Isten és ember közötti relatiót, mind pedig ezen relatióból keletkező *practika religiót*.

20. §.

A' katholikus szülőknek nem tilalmaztathatik gyermekeiket protestáns oskolába küldeni.

Korszellemi. Barátságod a' kölcsönös bizodalmat, szeretetet és egyetértést emlegeté többször mint a' szellemi művelődésnek és polgári jóllétnek egyik hathatós eszközét, 's azt akará bebizonyítani, mintha ezen kölcsönös és igen szükséges egyetértésnek a' protestánsok' részéről tétetnék akadály. De éppen ellenkezőképen van. „Vagy nem a' bizodalmatlanság' jele - e az, hogy katholikus szülőknek tilalmaztatik fölsőbb rendelkezések által, hogy sem gyermekeiket protestáns Oskolákba nem járathatják, sem ilyen nevelőket házaikhoz nem fogadhatnak? Sőt ezen tilalom nem csak bizodalmatlanságot mutat, hanem ellenkezik a' szülői jusokkal is és a' vallás' szabadságát tárgyazó törvényekkel“.

Én. Igazod van barátom! gyakran említettem a' kölcsönös egyetértést, bizodalmat és szeretetet, de tudod-e miért? Azért mert igen óhajtom, szivemből óhajtom azt ugymint a' mellyet a' nemzeti művelődés' és közjólét' egyik alapjának lenni hiszek, 's a' melly egyesség' szeretet' és békesség' fejében adattak eddigis minden engedélyek az evangélikusoknak. — Töbhire Barátom ha az nálunk bizodalmatlanságnak jele, sőt megsértése a' szülői jusoknak hogy gyermekeinket protestáns oskolákba nem szabad küldenünk, sem ilyen tanítókat házunkhoz fogadnunk: mond meg mi nem szinte azon igazsággal panaszkodhatnánk - e ellenetek bizodalmatlanságról, hogy ki sem bocsájtjátok

gyermeküket a' katolikusok' iskolájába? Legalább a' Gymnásiumokban akkor száz izraelita ifjút lehet számolni, mikor két, három protestánst. Hogy pedig katolikus nevelő lett volna protestáns háznál, ezt, mint hallatlan dolgot nem is akarom említeni; holott katolikus házaknál protestáns tanítókat, nevelőket látni, éppen nem ritka példa. Vagy Barátom volt - e valaha protestáns iskolák' fővigyázója, igazgatója katolikus? Megfordítva pedig igen sok példákat tudunk hogy a' katolikus iskolák' kormánya protestánsokra bízott.*) A' mi a' szülői jusokra és vallásos törvényekre hivatkozásodat illeti, most én is rövidség okáért a' törvényre utasítlak, melly (1790, 5-dik pontjára) világosan azt rendeli, hogy még a' két külön felekezetű evangelikusok között is „*cuius religioni propria debent manere obiecta*“ — következésképen proprii obiectorum magistri: miképen kívánhatod tehát, azt hogy a' katolikus gyermekek protestáns iskolába járjanak? 's hogy protestáns tanítók vigyék katolikus házaknál a' nevelői és tanítói hivatalt? — Külömben a' felsőbb iskolákra nézve, a' hol már megszűnnek a' vallásos letzkeadások, p. o. a' törvénytudomány' osztályaiban, szinte köszönettel vennők azon szivességteket, melly szerint gyermekeinket azon iskoláitokba eresztenétek, ha attól nem félnénk, és méltán tartanunk nem kellene, hogy, ha talán ifjaink nagyobb számmal gyülekeznének iskoláitokba, utóbb, a' mit most bizodalom' jelének neveztek, suljnak neveznétek, 's ennek orvoslására könnyen az leendene kívánások hogy mind az iskolákat, mind általán a' nevelést illető, és más jótékony alapítványaink veletek is közösek legyenek. Végre kereken tagadom azt, hogy katolikus szüléknek egyáltalán tilalmaztatnék protestáns iskolákba küldeni gyermekeiket. A' fölsőbbbségi pa-

*) Lásd Vallaszky Consp. litt. p. 537.

rancsolat olyan helyekre nézve, a' hol katolikus mester nincs, csak azt az óvást rendeli, hogy a' katolikus tanulók a' vallásbeli oktatások' üdejekor küldtetessenek ki a' protestáns oskolából; holott Angliában p. o. tiz font sterling hónaponként annak büntetése, a' ki katolikust venne házához tanítónak; a' ki pedig valamely külföldi katolika oskolába küldené gyermekét, annak 100 font sterling a' büntetése, és a' külföldön tanúlt gyermek elvesztette (hoc ipso) minden jogát ahhoz, hogy valaha honában földeket, vagy akármi javakat örökség vagy testamentom' utján nyerhessen. *) Hasonló rendelkezés tétetett közzé nem régen Drezdában is **) Igaz hogy ezek külsországi példák; de mivel ezekre igen szeret barátságod hivatkozni (21. §.), azt hívém, hogy az idegen példák igen helyesen hozattathatnak föl általam is üdejébeni óvakodásra intvén azok bennünket előre. Mi adott pedig ezen tilalomra okot, nálom nélkül is tudja Barátságod: ha pedig szükséges, ime egy királyi intimatum, mely 1793. Octb. 16. költt, és a' Dunáninnen Superintendentiához intéztetett. „*Sacratissimae Maiestatis nomine intimandum. Cum ex casibus nonnullis transituum ad Helvet. Confessionem, et prolium in eadem educatarum Altissimo loco relatis observatum sit, proles, quae catholice educari debuissent per id occasionem Helvet. Confessionem amplectendi arripuisse, quod scholam eiusdem Confessionis frequentando, prout ab effectu metiri licuit, institutioni quoque religionariae in eadem schola interfuerint. Hinc 's a' t. Joan. Georg. Fock. Novi Annales Eccles. Aug. et Helv. conf. Semestr. I. T. IV. p. 18. Mind ezek fölött pedig Barátom ha az baj, ha az sulj, hogy a' katolikus gyermekeknek fölsőbb rendeléseknél fogva nem szabad protestáns oskolába járni; nem az evangélikusok' baja ez és sulja, hanem a' kotholikusoké.*

*) Cobbet I. Füz. I. 136.

**) Jelenkor 1834. I. 183.

21. §.

Minden keresztény vallásbeli felekezetű papok
a' religionarius fundusból fiztessenek. (?)

Korszellemi. Szinte gondolatomat talátlad el, csak
hogy különböző értelemben. En t. i. abban a' véleke-
désben vagyok, mellytől te félni látszatl: „hogy
minden keresztény vallásbeli felekezetű papok, legye-
nek azok akár evangelikusok, akár görög szertartá-
suak, a' religionarius fundusból a' kath. papokkal együtt
fiztessenek“.

En. Mi oknál fogva rekeszti ki könyörületes és
emberszerető szived a' zsidó rabinusokat ezen jótékony
intézetből? Mivel van az evangelikusoknak és nem
egyesült szertartású görögöknek nagyobb joguk a' re-
ligionarius fundushoz mint a' zsidóknak? Vagy hányat,
's kiket kívánnál az evangelikusok és görög szertartású
papok közül ezen fundusból részesíteni? Mindnyájuk-
at? — De elég-e a' fundus? Nem tudod e hogy ezen
fundusból még a' kathol. papok sem vesznek részt va-
lamennyen noha — némiképen — az ő eldődöknek ke-
gyes hagyományiból keletkezett az? Mire akarod kér-
lek a' jó lelkű fejedelmet kisírteni a' hazai törvények'
világos rendelkezésének ellenére!? Vagy nem világos-e
előtted eléggé az 1792, 23 törvény, melly azt ren-
deli: „Maestas Sacratissima, ut supremus ecclesiarum
patronus ecclesias dei in suis iuribus conservabit, et
Fundationes cuiuscunque nominis, ad mentem-
fundatorum administrari faciat.“ És a' 12. §., „Ut fun-
dationes catholicorum pro catholicis, evan-
gelicorum pro evangelicis convertantur.“
Vannak Barátom az evangelikusoknak elegendő funda-
tiójik, sőt néhutt dusabbak mint a' katolikusoknak, csak
hogy azoknak kezelésmódja 's róluki számadás nem men-
vén azon utakon, mellyeken a' katolikusokéi, titok-
ban tartalnak, és még is a' legsanyarúbb életmóddal ten-
gődő katolikus papok vagy más tanítók közül jutott-e

valaha csak egynek is eszébe azokból segedelmet kívánni? tudván hogy, ha világos honi törvényünk nem tiltaná is ezt, a' természeti igazság kívánja azoknak az alapilók' akaratja szerinti czélokra fordítását. Tovább ugyan a' 26. törvény 5. §. melly az evangelikusokat fölmenti a' kath. papoknak adni szokott stoláris fizetés-től, azt adja a' kath. papoknak értésükre, hogy „nunquam suam Maiestatem ad id accessuram, ut huiusmodi indemnisationis titulo aut contribuenti populo, aut a erario regio camerali quidpiam oneris ad crescat“. Hogy áll meg ezen törvény, ha a' religionárius fundusból az evangelikusok és görög szertartásuak is részt kívánnak venni? Valóban vagy azt kell vélned, hogy ezen fundus kiapadhatlan mélységű; vagy azt kívánod, hogy azon kath. papok, kik mind saját, mind templomuk' szükségeire tartozókat egyedül ezen fundusból veszik, a' pusztá levegővel éljenek! — Még arra is figyelmetessé kell Barátságodat tennem, miképen ezen előgördített gondolatjával gyanússá tette mind önmagát mind pártfogoltjait, hogy csak ugyan nem a' nemzet' szellemi művelődése, 's nem a' vallás iránti tiszta buzgótság; nem a' kölcsönös bizodalom, egyet értés' és szeretet' eszközlése ösztönözi Barátságodat és társait a' vallás' dolgában fölszólalni, abban suljokat keresni, mint inkább saját erszényetek' érdeke: azt mutatod, mintha az evangelikusok elunták volna már a' vallást akármiképen érdeklő intézetekre tenni a' költséget: mintha a' köznép zúgni kezdene a' miatt, hogy az Oratoriumokra és egyebekre tett költségek' sulja még a' harmadik, negyedik ivadékot is nyomja! —

Igaz az barátom; terhesen is esik egy szegény faluban két három papot, annyi oskolamestert is templomot, költséggel gyózní; de ezen bajon segíteni nem az az út, mellyet te javalsz, hanem legkönnyebb és igazságosabb az, melly szerint a' különböző felekezetek egyesüljenek azon eklezsia kebelében, mellytől elszakadtak.

Az egyházi jószágok, a' Státus' javai. (?)

Korszellemi. Éppen jól emlékeztet Barátságod arra, hogy a' religionarius fundus a' kath. egyháziaknak kegyesadományaikból azaz: a' cassaltt szerzetes monostorok' javaiból keletkezett; mert éppen ennél fogva részesülhetnek abban minden keresztény vallásbeli papok „mivel minden egyházi javak, a' status' javai; tehát rendelkezhetik is azokról mint neki tetszik“.

Én Barátom! kérlek nemzetünk, 's honunk' boldogságára gondold meg milly kényes, és veszedelmes helyre vágta'd fejszédet! Ám Barátom, ha javai vannak a' státusnak, — adósságai is vannak, vagy lehetnek legalább. Mit mondasz ezen politico - logikai következtetésre? Tetszik-e? — 'S a' te állításodból nem helyesen hozatik - e ki Törvényeink a' királyt nevezik világosan „supremum ecclesiarum patronum*“)“ nem nevetséges, árnyék—umbratilis—patronatus-e ez, ha az egyház' javai a' státus' tulajdona? Vagy állításodból nem természetesen vetemedünk - e azok közzé, kik azt vitatják „die Krone, die Regierung, das öffentliche Ansehen sind Güter, von welchen die Nation der wirkliche Eigenthümer ist.“*)

Azonban Nagyobb világosság' okáért tekintsünk röviden vissza az egyháziak javainak keletkezése módjára. Ezek hajdan egyes személyek' adakozásiból keletkeztek; melly adakozásokat megtakarítva, és mind tanítványainak, mind egyéb szükölködőknek számára összegyűjtve Krisztus Apostolai közül egyikre bizta. Ján. 12, 6. *) A' hiveknek kegyes adakozására szá-

*) A. 1715. art. 60. 1723. art. 71. 1791. 'art 23. etc. 1453. Art. 58. 1498. art. 67. 15. 69. art. 36. st. Ezen Patronatusi jognak alapját előadja Verhóczy Trip. P. I. T. 11.

**) Triumph der Philosophie. S. 117.

**) „Habebat ergo Dominus oculos, et a fidelibus oblata conservans, et suorum necessitatibus et aliis indigentibus tri-

molt Krisztus, midőn tanítványt széles e' világra küldvén predikálni, azt mondá nekik, hogy sem táskát sem két köntöst ne vigyenek magukkal, hanem a' melly városban a' hivek befogadandják őket, egyék meg, a' mit azok elibek adnak. Mark. 10. 10. — Isteni mesterüknek ezen utasításánál fogva néha kénytelenek voltak az apostolok a' hiveket fölis szólítani az adakozásra 1. kor. 9. 5. Mindazáltal átalán tekintve valamint a' hit iránti buzgóság, úgy ezen jótékony felebaráti szeretet is nőttön nőtt az első keresztények között, úgy hogy sokan közülök mindenüket eladták, és a' bevett pénzt az apostolok' lábaihoz vitték. *)

Az apostoli üdőkornak példája áthatott sz elsőbb századbeli hivekhez is, noha az ajtatos bőkezűségnek örve alá korán beburkolta magát a' képmutatásnak kártevény mételye is. *)

Ezen szabadakarat szerinti adakozásokhoz járult későbbben az is, hogy az ő szövetségi papok' módjára, az új törvénybelieket is részesítették a' hivek természet-

buens" S. Augustinus. Tract. 62. In Jo. n. 3. Item: Can. Apost. c. 3. 4. Tertull. Apol. c. 39.

*) „Die Kirche empfang ihr zeitliches Eigenthum nicht vom Staat sondern von der Liebe, die ihre Kinder mit ihr verband.“ Superint. Koethe em. m. l. 837. Ellenben ugyanez azt mondja, hogy a' protestánsoknál: „die Gemeinden handelten nicht selten, als gält es einen Miethcontract abzuschliessen, mit einem secularisirten Mönch, der evangelisch zu lehren versprach, und es geschah mehr als einnal, dass dem minderst Fordernden das Amt zufiel. Ott. l. 829. De ha a' Statutól nyerte is volna az egyház a' maga javait, mint Martini de lege Natur. num. VIII. tanítja: Pacta semel inita servare oportet: igitur secula Donatione res donata tradi debet, nec competit ius revocandi.“

**) „Multos conspicimus, qui opprimunt per potentiam, vel furta committunt, ut de multis parva pauperibus tribuant, et his aceleribus gloriantur, publiceque Diaconus in ecclesia recitet offerentium nomina: tantum offert iste, tantum ille pollicitus est, placentque sibi ob plausum populi torquente conscientia.“ S. Hieronym. Commenta in Ezech. 18.

ményeiknek első zseggéjiből, utóbb szinte azoknak tized részét ajánlották. *) Miután üdövel a' hiveknek buzgósága csökkent, az egyháziaknak pedig mind száma, mind szükségei növekedtek: a' vonakodókat törvényes hatóság által kellett ezen ajánlott tizednek beszolgáltatására reábirni. **) Sőt már az apostolok' idejében található annak nyomdokát, hogy a' hivekre bizonyos fizetésbeli terh volt kivette, mellyből más szükölködöket is segítettek. Ap. csel. 11, 29, 24, 17. Rom. 15, 25.

Miután a' pogány császárok a' keresztény religiót nem csak üldözni szüntek meg, hanem önmaguk is annak követői lettek; a' bizonytalan adakozás és alamizna helyett, az ugy nevezett egyházi bizonyos, 's megállapított beneficiumok kezdődtek. ***) Mikor t. i. a' fejedelmek, vagy egyéb ajtatos, tehetős emberek új szentegyházat, vagy monostort építettek; azt akarták, hogy azokban bizonyosan és meghatározott időben állandóan tartassék isteni szolgálat, következőleg hogy azokban állandóan egyházi szolgák, — plebánosok — is legyenek, a' kiknek aztán, valamint maguknak a' szentegyházok és monostorok szüksegeinek pótlására bizonyos jövedelmeket, főképen különféle fekvő jószágokat ajándékoztak, és örökös alapítvány képen kötötték le. †)

Első vala N. Constantin, ki mind az üdvöztítő hitnek fölvetelésében, mind a' szentegyházaknak és egyéb igaz hit' előmozdítására szolgáló kegyes adakozásoknak és intézeteknek alapításában más fejedelmeknek is példát mutatott. Csak ugyan talált is követőkre nem csak Justinus, Justinianus 's b. császárokban ††) hanem sok hercegek, grófok és egyéb ajtatos hivek

*) Hieron. Comment. in Malach. c. 3.

**) Iren. I. 4. e. 34. Cypr. I. 1. ep. 7. et Serm. de Elemosync.

***) Thomasin Vet. et nov. ecc'les. Discipl. P. III. l. I. cap. 2. 3.

†) Can. 13. caus. XII. 9. 1. — Cobbet I. Füz. l. 47—8.

††) Linkii, Tractat. de iure templ. c. 11. n. 120.

is majd a' saját költségükön épült egyházaknak, majd a' mások' bőkezűségéből építetteknek gazdag birtokokat, és különféle kivált fekvő jószágokat ajándékoztak, kik még éltekben, kik végrendeletük által. — Sőt már N. Constantin előtt is birtak a' szentegyházak fekvő jószágokkal, a' mi egyebek között világosan kitűnik csak ugyan N. Constantinnak azon parancsolatjából, mellynek erejénél fogva azt rendeli 312 eszt.: „hogy a' keresztényeknek nem csak templomai, hanem egyéb elrablott jószágai is visszaadassanak. *)

Az ezen módon összegyűlt ingó és ingatlan egyházi javak elejénte a' püspökök kezén voltak egyedül; **) a' kikkel azonegy asztalnál éltek a' többi alsóbb rendű papok is, és mind öltözetbeli mind más szükségéik a' köz pénztárból pótolattak; valamint egyéb szűkölködők' segedelmezése is abból került. A' jószággalbró monostorokban a' tulajdon szerzetbeli előljárók ügyeltek mind a' jövedelmek' megtakarítására, mind az egész monostor szükségéinek pótlására. ***) Midőn üdövel annyira növekedett a' keresztények' száma, hogy azoknak lelki szükségéit a' püspök' asztalánál együtt élő papok el nem láthatták, hanem a' lelki pásztoroknak állandóan hiveik között kellett maradni, természete-

*) „Quoniam christiani non solum ea loca, in quibus convenire solebant, sed etiam alia bona possedisse noscuntur, quae non privatim ad singulos ipsorum, sed ad ius totius corporis pertinebant, haec omnia post legem (restitutionis) a nobis memoratam absque ulla dubitatione eisdem restituantur.“ Apud Bincham. Orig. eccles. II. L. V. p. 266. Et Baronius ad an. 312. et 319.

**) S. Steph. Decr. II. C. II. és Batthyán Leg. Eccles. p. 287.

***) Qui copiosiores sunt, et velut pro arbitrio quisque suo, quod visum est, contribuunt, et quod ita colligitur, apud praepositum deponitur, atque ille inde opitulatur pupillis, et viduis, et his, qui propter morbum, aut aliam aliquam causam egent, quique in vinculis sunt, et peregre advenientibus hospitibus; et ut simpliciter dicam, indigentium omnium is curator est. Apol. II.

tesen ezeknek egyenkénti élelmük' módjáról is szükség volt gondoskodni; ennél fogva az egyházi javak' jövedelmei négy részre osztattak föl: a' püspök' számára egy rész, másik rész az alsóbb rendű papoknak, harmadik a' szentegyházaknak, negyedik a' szegényeknek számára. C. b. C. I. quaest. 2 — Ugy látszik, hogy a' püspökök az ötödik század' vége körül némelly részt fekvő jószágaiból is engedtek itt, ott által a' plebánusoknak, de csupán csak addig, míg nekik tet-szeni fog. Későbbben elidegeníthetlennül 's örökösen a' plebánusok' tulajdonaivá lettek az efféle átengedett jó-szágok. *)

A' mi külön a' magyar honi egyháziakat és azok-nak javait illeti, sz. István' első királynak' ideje óta a' mai napig minden püspökségről, szerzetes monostor-ról, sőt az egyes plébániák közzül is sokról diploma-tice megtudjuk mutatni, mellyik király, mellyik nádor, mellyik herczeg, gróf, nemes 's t. alapította azokat; az az: kétségbehozhatlanul tudjuk, hogy honunkban az egyházi javakat nem a' status adta a' szentegyhá-zaknak, monostoroknak és püspökségeknek**), hanem azokon kívül a' miket mingyárt sz. István, utóbb egyéb királyok ajándékoztak — nálunk is, mint másutt, olyan volt az egyháziak' mind élelmük', mind javaik' kelet-

*) Conc. Aurel. an. 511. con. 23. et an. 533. con. 5. „Initio cum Episcopo communem mensam habebant parochi; dein partem bonorum suorum eis concesserunt, in recognitionem annue ali-quid ab eis exigentes. Haec exactio successive onerosa videbatur parochis, quam Episcopi titulo subsidii cathedralici deposcebant; unde parochi in Synodis nationalibus, imo — apud nos — in comitiis quoque contra hoc subsidium protestabantur, cuius ve-stigium habetur Uladilais Decr. V. art. 12. Péterffy S. Concil. Hung. T. I. p. 212.

***) Unde S. Stephanus Episcopatibus adsignavit bona? Forte eque-
stris Ordinis viros suis bonis spoliavit? Vel forte proceres et
nobiles eo perduxit, ut sponte partem bonorum Clero cederent?
Oleum et operam perdes, si quidquam de his in antiquis monu-
mentis quaesieris. Eusebius Verinus. Comment. Jurid. p. 88.

kezésének módja, t. i. a' híveknek önkénti adakozása; a' minek világos nyomába találunk a' zágrábi egyházi zsinat VII. pontjában a' hol az rendeltetik „hogy a' mik az oltár' ékesítésére ajándékoztatnak a' hívek által, azok egyedül ezen célra fordítassanak. A' többi adományoknak ismét két része a' szentegyháznak, harmad része pedig a' plebánus' szükségeire szolgáljanak. A' szárnyos állatok, sajt, kenyér, juhok, borjúk, bárányok ugy osztassanak föl, hogy azoknak csupán harmad része legyen a' plebánusé s a t. *) A' főlebb (I. R. 9. §.) említett végrendeletek, törvényes birságok 's t. általi keletkezésén és gyarapodásán kívül az egyházi javaknak, számtalan példák és esetek bizonyítják azt is, hogy az egyháziak majd őseikről reájuk maradt örökségüket ajándékozták az ő jegyesüknek, a' szentegyháznak, a' mi nyilván kitetszik egyebek között abból, hogy 1646-ki pozsonyi országgyűlésben az sürgőltetett némellyek által, hogy a' kik a' Jezuiták' szerzetébe állanak, örökségüket a' szerzetbe be ne vihessék 's annak ne sajátíthassák a' tilalmazó törvényalkotásra bizonyosan ellenkező esetek adván okot; — majd pedig mértékletes életmódjuk, takarékosságuk, és iparkodásuk által szerzett jövedelmeikből gyarapitgatták birtokukat, a' mint egyebek közt világos példánk van Bakács Tamás esztergami érsekben, a' ki II. Lajos király által megerősített — 1517 — testamentomában azt erősíti és valja szentül „ut malevolorum, quibus virtus germana plerumque in scopum est, suspicionibus

*) Szvorényi, Synopsis Decr. Synod. p. 271. Illyen formán rendelkezett ezen ajtatos adakozásokról és egyházi jövedelmekről Károlycsászár: „Ut et ipsi Sacerdotes populi suscipiant decimas, et nomine eorum, quinque dederint, scripta habeant, et secundum auctoritatem canonicam coram testibus dividant; et ad ornamentum Ecclesiae primam eligant partem; secundam autem ad usum pauperum, vel peregrinorum, per eorum manus misericorditer cum omni humilitate dispensent; tertiam vero partem sibiinet partem ipsis soli sacerdotis reservent.“ In Capitulari Caroli M. an. 801.

iretur obviam, se opes has, non ex Ecclesiarum aere, ac proventibus, sed industria sua, meritorumque proemiis adeptum fuisse.“ *) — Ki nem tudja, hogy Senyei István Weszprémi püspök 1630. Zichy Páltól kész pénzen váltotta vissza, és ugy szólván ujonan vásárlotta és szerezte a' Weszprémi káptalannak minden javait, a' püspökségéit nagy részről? **) Ezt cselekedte Szécheny György az esztergami érsekség' javainak nagy részével, sőt már sz. László király' diplomájában, mellyet 1082. eszt. adott a' Weszprémi Székes egyháznak, olvashatni, hogy Maté püspök „in praedio Morus terram ad unum aratrum“ ajándékozott ugyanazon szentegyháznak. Kétség kívül ezen ajándékban adott föld örökségi birtoka lehetett az említett püspöknek ***). Prodanus, zágrábi püspök 1175. eszt. két szabad telket — praedium — ajándékozott a' zágrábi káptalanbeliek' élélmére †). János esztergami érsek 1211. Bulsu és Szemere helységeket ajándékozta a' káptalannak ††). Boleslaus, Váczi püspök 1214. eszt. minden ingó és ingatlan javairól végrendelést tévén, a' Leleszi praepostságot gazdagon megajándékozta; mind testamentomát, mind ajándékat II. András királyunk megerősíté, és nyilván megjegyzi diplomájában, hogy „universa praedia cum libertinis, servis et ancillis, ratione haereditariae successionis ad dictum episcopum erant devoluta partim, partim ex munificentia regia, vel principum regni collata, et etiam emtionis titulo comparata.“ †††) Hasonló több száz meg száz példákra találhatni a' régi oklevelekben. 'S azt kérdem, ki választja ma el a' Szentegyház' és Monostorok birtokaitól, mellyeket egyenesen a' királyok-

*) Imago Heroum Pálffy et Erdödi. p. 18.

**) Péterffy Concil. P. II. p. 303.

***) Fejér. Cod. Dipl. T. I. p. 448.

†) Idem. T. II. p. 188.

††) Idem. T. III. vol. I. p. 111.

†††) Idem ibid. p. 153.

tól nyertek, 's a' mellyek státus' javainak lenni állítanak, mondom ezektől ki lehet ma képes elválasztani azon javakat, mellyek a' püspököknek vagy ősi örökségük, vagy készpénzen vásárlott birtokuk, vagy privátusoktól nyertt ajándékok voltak? Vagy az efféléket is státus' javainak nevezed-e?

Már ha az említett, és még más egyéb a' vagyonszerzés' törvényes módjainak akármellyike által javaknak birtokához jutottak az egyháziak: a' szónak teljes értelmében egyszersmind földesuri jogot is nyertek ez által épen egy, mint más akárki p. o. a' patrimoniális örökös — a' melly nevezet alatt csakugyan elő is fordulnak a' régiéknél az egyházi javak *). — Belépvén pedig az egyházi ember a' birtokba, belépett egyszersmind annak előbbi földesura' jogaiba is, mellyeknek legfőbbike a' bátorságos, és háborgathatlan bírás, és elidegeníthetetlen sajátság; Ptis 1-ae tit. 9-o a' mi annál is inkább kétségtelen honunkban, mivel azon egyes személyek, vagy egész testületek, mellyek ilyen adományokat nyertek: a' király' hivei közzé számláltattak, és részt vettek azon tanácskozásokban, mellyeket a' fejedelem meghittjeivel szokott tartani — a' mi csirája a' későbbi országgyűléseknek — az az: tagjaivá tette a' király az egyháziakat a' törvényhozó testnek **); a' mi nálunk kezdetben annál szükségesebb volt, mivel a' hármaskönyv szerint: gens nostra a prima imperii nascentis origine rebus duntaxat bellicis intenta, ceteris disciplinis minus videtur incubuisse.

Sz. Istvánnak adományait, mellyekkel sok szentegyházakat, monostorokat, sőt egyes plebániákat is

*) „So heissen die Besitzungen in Rom das Patrimonium des heiligen Peter, zu Ravenna das Patrimonium des heiligen Apollinars, zu Mailand das Patrimonium des heiligen Ambros u. s. w.“ Jos. Helfert, von Kirchenvermögen. I. Thl. S. 41. — Sz. István az egyházi javakat „possessiones Deo consecratas — nevezi.“ Decret. II. c. 1.

***) Walter's Kirchenrecht. S. 90.

gazdagított, az ó következőji nem csak megerősítették, hanem annak példáját az új meg új ajtatos alapítványokban buzgón követték is. *)

Vagy talán, midőn minden szabad ember korlátlan ura a' maga javainak **), a' fejedelem nem az? Nem

*) Coloman. Decret. I. c. 1.

***) Tripart. P. I. V. és LXVII. — „Multiplici lege lata sancitum est, licere cuique dotare Ecclesias, ac bona sua fortunasque illis largiri, S. Stephani Decr. II. cap. 5. S. Lad. Decr. I. c. 5. et 23. Atque ideo, ut Ferdinandus primus, Decreto A. 1560. Sapienter dixit „non soli Reges Ungariae, sed et alii prii et devoti erga Deum Religionemque christianam, bonis et iuribus possessionariis dotarunt Ecclesias.“ — Haec autem largitas ita facta, ut „Bona Ecclesiis in perpetuas Eleemosynas sint collata.“ Trip. P. I. Tit. 34. — Ideoque velitum „Ne is, qui res suas, aut praedia ecclesiae dedit, ulla interveniente causa, ea subtrahere audeat.“ S. Ladis. Decr. I. c. 23. Trip. P. I. T. 10. — Sed neque Rex noster potest „ab Ecclesia auferre bona, vel sequestrare.“ Colom. Decr. I. c. I. — „Nam dotes cuiuslibet possessionis Ecclesiis dispositae, inconvulsae remanere debent, nec amitti possunt Bona Ecclesiae.“ Uladisl. Decr. VII. art. 27. — Quocirca Ecclesiasticis „in praedictum suorum successorum, nemini quidquam de bonis et iuribus Ecclesiae concedere licet.“ Art. 24. A. 1559. Et si Clericus crimen admisit, ob quod secularia bona, Fisco addici consueverunt, ipse quidem degradatus in persona punitur, bona tamen Ecclesia eius amittere haud potest. Trip. P. II. T. 44. 51. Uladisl. Decr. VII. art. 27. — Haec causa fuit, cur maiores nostri sanciverint „ut regia Majestas Ecclesias, quae in manibus Laicorum habentur, liberet, et ne aliquam earum cuiuspiam in futurum inscribat.“ Art. 19. 1537. ac saepius repetitis Decretis caverint „Ne seculares bona Ecclesiarum ullo pacto pro se usurpent.“ Ulad. Decr. III. art. 55. Maximil. 1567. art. 31. — Deinde Ferdinandus primus, pragmatica sanctione A. 1560. declaravit „Teneri Reges Ungariae, modis omnibus procurare, ne bona ecclesiastica semel Deo, et eius cultui consecrata in usus profanos convertantur.“

gyarapíthatja — 's nem osztogathatja-e ez javait tet-
szése szerint a' mennyire sem alkotmányi egyezések,
sem nemzeti törvények által meg nincs kötve hatalma?
Vagy a' törvényesen egymás után következett magyar
királyok mind csak bitorlóji voltak-e azon javaknak,
mellyekből ajtatos alapítványokat tették? Mellyik ki-
rály, nádor, herczeg, nemes, 's mikor, hogyan tu-
lajdonította el a' status' javait? — Nem azért vannak
javai a' fejedelemnek csupán, mivel fejedelem; hanem
mivel már a' társaságnak, a' státusnak keletkezésében
azért választottak fejedelmekké, mert terjedelmes ja-
vakkal bírtak, mellyeket vagy örökösödés, vagy há-
zasság, és más törvényes szerződések, fegyver által
's t. nyertek; 's az ekképen szerzett, vagy elfoglalt
birtokokból inkább ők ajándékoztak a' status' némelly
magukat megkülömböztető tagjainak bizonyos része-
ket *). 'S a' mit egyszer a' királyok, herczegek, ne-
mesek az egyháziaknak ajándékoztak; a' mit ezek tör-
vényesen elfogadhattak, 's tetteleg el is fogadtak; mi-
ként nevezheted azokat status javainak? Vannak ba-
rátom különféle javak, és ezek széles e' világon azon
birtokosokról neveztetnek el, kiknek sajátjaik. P. o.
vannak a' községeknek javaik, 's község' javainak ne-
veztetnek; vannak czéheknek javai, mellyeknek bir-
toka egyedül a' czéhnek sajátja, és czéh javainak ne-
veztetnek; vannak társaságok', egyesületek' javaji
mellyeknek birtokosai kizárólag a' társaságok és egye-

tur. — Haec — — ut eo sanctius, illibata servarentur, quo
arctius ad eorum custodiam Regia Majestas stringebatur, con-
ceptis verbis, solenni formula, Regia Majestas, dum inaugura-
tur, iurat, „Quod Ecclesias Dei, Dominos Praelatos, in suis
Juribus, Privilegiis, ac antiquis Bonis, et approbatis consue-
tudinibus conservabit.“ Petr. Pázmán. Vindiciae Ecclesiasticae.
c. II. p. 11—12. Vesd össze: art. 31. §. 12. et 13. An. 1567.
Colom. Decr. L. I. c. 19. et 18.

*) „Terras, bello partas, arbitrato suo ipse — Arpad — victo-
ribus addicebat.“ Steph. Katona Epitome Chronolog. P. I. p. 16.
Lásd Trip. P. I. T. 13. 84. P. II. T. I.

sületek: tehát az egyházi javaknak is tulajdonosa az egyház lévén, épen úgy nem neveztethek azok status' javainak, miként soha egy józan gondolkozásu embernek sem jutott eszébe a' 'czéhek', egyesületek' birtokait, status' javainak nevezni. A' statusnak az egyházi javak körül épen azon kötelessége vagy on inkább, mellyel minden egyéb társaságok', egyesületek', személyek birtoka iránt tartozik, t. i. föl vigyázni; hogy azok teljes bátorságban legyenek: hogy el ne tékoztassanak: kivált az országon kívül ne hordassanak: hogy az érdemesek és honfiak részesíttessenek egyedül azokban. „A' természetnek, és minden művelt nemzeteknek törvénye szerint a' javak azoknak sajátjai, a' kiknek ajándékoztatnak azoknak törvényes birtokosai által, vagy azokat a' törvények' rendeletei szerint szerzik maguknak. Soha sem kételkedett senki arról, hogy bizonyos egyesület, vagy erkölcsi testület szintugy képes legyen birtokot szerezni, mint akármely egyes személy, a' mint ezt látjuk a' városoknak, tudományos egyetemeknek és más hasonló intézeteknek példájában. Sőt maga egy egész nemzet is micsoda egyéb, hanem erkölcsi testület? Miképen tulajdoníthatná tehát magának a' nemzet az egyház' javait talán azon oknál fogva is, mivel az egyházi rend erkölcsi testületet teszen? Nem áll-e a' Clerus szintugy egyes személyekből, mint a' városok, tudományos egyetemek 's t. vagy a' nemzet? Tudva van pedig, hogy az egyháziaknak a' törvényes tulajdonosok adták örökös és meg másíthatatlan joggal a' javakat, mellyeknek következképp' törvényes tulajdonosaivá és birtokosaivá lettek. 'S lehetséges-e hogy az én javaimtól megfosszon engem az a' törvényhozó, ki épen a' végre rendeltetett, hogy engem' és az én birtokomat védelmezze? *) — Igaz

*) Szinte a' franciaia — nemzeti Convent' tagjai között is találkoztak, kik az egyházi javak' sérthetlenségét pártfogolták; nevezetesen egy parlamentli ügyvéd D. de Boicervoise így okoskodott egyelek között: Valaki csak a' társaság' kebelébe bevé-

hogy az egyház sem el nem idegenítheti javait, sem azokat határtalanul nem gyarapíthatja. De hiszen egyéb nemeseknek sem szabad eladni az ősi javakat. — Sőt még a' király sem idegenítheti el p. o. az ugy nevezett korona' javait — 's innét következik-e hogy az onokák nem törvényes birtokosai az őseikről maradt javaknak vagy a' király a' koronához tartozó uradalmoknak? Valamint ezt mondani képtelenség; ugy az egyházi birtokokhoz csatolt törvényóvásokból, mellyek szerint azokat elidegeníteni, határtalanul gyorapítani tilalmazzatik, épen azt következtetem, hogy honni törvényeink épen ezen óvások által az egyházi rendnek mind birtokjogát megismerték, mind javait elidegeníthetetleneknek nyilatkoztatták. Vagy mellyik magyar nemes mutathat ősi birtokairól olly régi adományos levelet, mint p. o. a' Pannonhalmi apátság, a' Weszprémi püspökség 's t. ? Vagy na épen az elidegeníthetési jogot sürgeted, nem szálnak-e az egyházi javak mindig idegenekre azok' ideigleni tulajdonosaiknak kihalásuk után? És kik ezen idegenek, kik az egyházi javakban succedálnak? Nemde nem az egyháziaknak gyermekei, vagy rokoni, hanem a' világiaknak gyermekei? Nincs-e a' Fejedelemnek jó alkalma, a' világi nemeseknek, 's egyéb főbb sorsuaknak is gyermekeiket, ha ezek tudományos és erkölcsi műveltségükkel is kűntetik magukat, éppen az egyházi hivatalok, és ezekkel együtt járó jószágok' collatiója által megkülönböztetni?

Külömben is a' religiót illető dolgok; az annak föntartására, gyakorlására, szolgainak szükségeire, az ál-

telik, joga van annak a' nyilvános hatóságtól megkivánni, hogy sem foglalatlóságai, sem birtokaiban ne háborgatlássék senkitől se. Nincs is a' polgári társaságban szentebb törvény annál, melly szerint a' nemzet, és a' tisztviselők lélekismeret szerint kötelesek kinekkinek személyét és javait védelmezni: enyém és tiéd fő törvények a' társas életben, és alapja minden boldogságnak. Lásd ezen czimű nuukában, *Analysis libri ad utranque aurem dicti. P. I. c. IX.*

dozatokra 's t. szántt adományok szentek és sérhetetlenek voltak mindenkor nem csak a' keresztény nemzeteknél, hanem a' pogányoknál is, *) Igen kevés példát mutathatnak a' történetkönyvek arra, hogy a' legvérengzőbb hódítók is meg nem kéméllették volna a' vallásos intézetek', szentegyházak' javait. Nagy Sándor a' helyett hogy a' templomokat kirabolta volna, megajándékozta azokat; Darius visszaadja a' jeruzalemi templomnak azon kincseket, mellyeket Nabukodnozor abból elrablott. Midőn Voltaire II. Fridriknek irtt levelében azon kívánságát jelenté, és nyilatkoztatá ki, miképen óhajtáná ő, hogy a' császár Lőrétomhoz közelebb volna, 's annak kincseit elfoglalhatná; a' császár azt válaszolá neki: „Ha Lőrétom az én szőlőm mellett volna is, még sem nyúlnék hozzá; annak kincsei meg nem kisirtenének engem. **)

Midőn 1524-ben gyűlés tartatott a' Rákos mezőn, 's azt végezték, hogy az egyházi tizedek fordítassanak az ország' határszéleinek megerősítésére, és a' romladozott várak' kiigazítására; követeket küldött azonnal Budára a' gyűlés az ottan lévő apostoli Nunciushoz, 's kérték őt, ne magyarázná ezen cselekedetüket arra, mintha ők rossz keresztények volnának, és az egyház' jogait sérteni akarnák; ők mindenkor engedelmes gyermekei kívánnak az anyaszentegyháznak maradni, 's ezen lépésre egyedül a' szükség kényszeríti őket. A' király azonban meg nem egyezett ezen indítványban. Következő évben átvonult Hatvanba a'

*) „Multi enim Romanorum non solum mediocri censu sed et qui ditissimi sunt habiti, decimas Herculi voverunt, posteaque fortunatiores facti bona sua ad quatuor talentorum millia Herculi sacrarunt. Lucullus ferme ditissimus Romanorum, aestimatis bonis decimam partem Herculi dedit. — Templum insuper ingens iuxta Tiberim condidere Romani, in quo ex decimis sacra deo offerunt. Hinc illud Ciceronis quinta ad Verrenum: „Itaque Herculi quisque decimam vovit.“ Lazi Reip. Rom. L. II. p. 240.

**) Trituoph der Philosophie.

rákosi téren tanácskozóknak egy része. [sürgölték egyebek közt ismét a' tizedeknek az említett czélra fordítását a' királynál; de ez azt felelé, hogy „a' tizedekre nézve nem akar igazságtalanságot tenni a' Praelatusoknak, mivel, úgy mond, megesküdtem hogy az ország' minden lakosinak szabadságait, és kiváltságait épségben fogom tartani.“ *) Ugy tetszik Barátom hogy ezen szokás mainap is főáll, melly szerint a' magyar király addig meg sem koronáztatik, még az említett esküt le nem teszi. — Őrizze, és mentse meg hazánkat minden veszélytől az ég! de korunk' körülményei sokban igen hasonlítanak a' reformatio' keletkezésének időszakához: Nem a' tizedek' megtagadásán kezdette-e mind Erdélyben, mind felső Magyarországon irányzatát kitüntetni az új vallás? — — denique nullas amplius decimas parochis dari, a Marco Pesslingero iudice regio templum quoddam violari, a quaestore regio Nicolao de Gerend, ceterisque rem familiarem Clericorum diripi, tributa imponi etc. **)

Más az, Barátom „ha az egyházi birtokok' jövedelmének üdeigleni föláldozását a' haza' boldogsága' rendkívüli szükségének pótlása, vagy valamelly fenyegető veszélynek eltávoztatása kívánja; mint például 1518-ben a' Bácsi országgyűlésben adta magát elő az eset, a' midőn az elzálogosított korona' javainak visszaváltására, ha ez különben meg nem történhetnék, az egyházi jövedelmekből is bizonyos rész kivántatott; vagy háború idején a' püspökökre, jószág birtokos szerzetesekre 's plebánusokra vagy pénzbeli segédmezés, vagy bizonyos számú katonának saját zászlójuk alatt kiállítását határozatott: és az ilyen áldozatokra nem volt-e mindenkor kész is a' magyar papság? Nem olvassuk-e törvénykönyvünkben is számtalan helyeken ezen készségnek nyomait p. o.

*) Ex Miss. Baronis de Burgio etc. Nemzeti könyvtár.

**) Timon Epitome. p. 108.

1537. art. 15. *) Midőn a' mohácsi veszedelem vég pusztulással fenyegeté hazánkat, nem csak minden egyházi javak megtizedeltettek, **) hanem minden egyházi drágaságoknak, készülteknek, templomi ékes-ségeknak fele nem tététt-e a' haza oltárára? ***) A' hol egyszersmind azt is meg kell jegyezmem, hogy, mivel a' magyar királyok esküvel kötelezik le magukat a' nemzet' jogainak, szabadságinak, és szokásainak épségben tartására, az efféle rendkívüli adókat, mindenkor a' romai pápák' megegyezésével vetették az egyháziakra. †)

'S ha elvetetnének az egyháziaktól mind ezek el-lenére is a' jószágok, hová lesznek azok? Talán te is Barátom egy részt, társod is egyet sb. kaptok azokból? ††) vagy holmi uzsorás, fősvény, avagy pazérló,

*) Wagner *Analecta Scepus. P. II. p. 249. Szvorényi Amoenit. Eccles. Fasc. IV. p. 110.*

**) Kováchich *Vestigia Comit. p. 487.*

***) Szvorényi. I. c. p. 132.

†) Szvorényi. I. c. p. 137. Midőn Robert Károly uralkodása alatt az üresültt egyházi javakkal kéméletlenül hántak volna a' Fiskus' emberei, ez iránt a' magyar püspökök XII. Benedik pápánál panaszt tettek, ez így inté a' királyt „ut a sacris opibus temperaret manus, atque antecessorum polius, qui ecclesias locupletarant, exempla sequeretur.“ Katona *Epitome. P. II. p. 53.* Midőn pedig Zsigmond király a' Zágrábi Egyház tizedeire és egyéb jövedelmeire tette a' kezét: a' Slavoniai nemesség attól tartván, hogy a' sort majd reája keríti a' mindenkor szükölködő király, egyenest közbeveté magát az egyházi tizedek mellett; és a' király megismeré hogy az ország' szabadsága, az Egyház' jogai ellen cselekedett, a' mit többé nem fog tenni. *Pray Annal. P. II. p. 224. — Nézd meg az 1298-ki 20-dik Artic.*

††) A' *Leguleusoknál* úgy látszik; azon közmondás divatoz: *Res-clamat ad dominum, qui fuit ante, suum.* A' király a' maga sajátját engedte át a' szentegyháznak, értvén különösen a' tizedet — tehát öhozzá kerülnének azok ismét vissza, ha eskü-jének ellenére megfosztaná azoktól az egyházat; 's így a' tized' fizetés' terhe fömmaradna, csak a' tulajdonos változnék; és könnyebb lenne-e azt kerdi Bathyáni eml. m. a' tizedet azért

értetlen haszonbérloknak adatnak? 's az emberiség, a' haza, annak sok megnyomorodott polgári, 's a' nemzeti művelődés többet nyerne-e ekkor, 's méltábban lehetne-e azokat status' javainak nevezni? — Az egy-

fizetni, mivel nem egyházi, hanem királyi tizednek nevezetnek? Sőt külön a' tizedekről azt jegyzé meg Batthyán Leg. Eccles. T. I. c. XIX. §. IV. — a' mi a' történetekből, és Diplomákból kétségbehozhatlanul bizonyos is, hogy a' tizedek minden emberi törvények' léte vagy rendelkezése előtt az egyházat illeték, 's a' szorongató körülállások miatt tulajdonították el azoknak huszad részét a' fejedelmek maguknak az egyháztól. Például a' Pannonhalmi apátságnak 1001. esztendőben adta Sz. István a' szabadék-levelet: ekkor a' Weszprémi püspökség még nem állott, 's még is Sz. István az említett ajándék — 's oklevélben óvást tett, miképen ő a' Sz. Mihál — t. i. Weszprémben — Szentegyházát nem akarja megkárosítani az által, hogy a' Somogyi tizedet a' Pannonhegyi apátságnak adja. Tehát nyilván megismerte Sz. István, hogy a' Somogy vármegyei tized a' Weszprémi Szentegyházát illette előbb, hogy sem ő adta volna azt neki. — Többire jegyezd meg, a' mit Q. Aurelius Symmachus mondott in Orat. ad Valent. Imp. — „Absint ab aerarii vestri puritate ista Compendia. Fiscus honorum Principum, non Sacerdotum damnis, sed hostium spoliis augeatur.“ Item Bochmerus in Jure Eccles. Protest. T. 3. l. 3. Tit. 5. §. 31. „Sicuti graviter peccaret in prima jurisprudentiae principia, qui res universalis, vel quae in eius patrimonio esse dicuntur, illis, quae iuris publici sunt, adiungere, vel dominium eorum principi asserere vellet; ita aequè nihil impingere videntur, qui rerum ecclesiasticarum Dominium ad Principem, vel rempublicam delegare volunt. Ex iure circa sacra nulla proprietas rerum ecclesiasticorum fuit. — Si Principi, vel reipublicae tribuis dominium in res ecclesiasticas; eidem quoque omnium ceterorum collegiorum patrimonium assignas, quod sine absurditate fieri nequit etc.“ Cicero in Topicis num. 4. azt tanította „Quod semel testamento alicui datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri non potest.“ Több efféléket olvashatni ezen czímű munkában „Analysis Libri ad utramque aurem dicti.“ Part. I. cap. IX. Lásd Fejér Cod. Dipl. T. IX. p. VII. et XVII. Lásd Decret. S. Steph. L. II. c. 52. Coloman. Decr. L. I. c. 25. Tripart. Prolog. T. 9. §. 1. 's t.

ház mindenkor úgy tekintette a' maga javait, mint a' haza' közboldogságának, kivált a' józan, vallás szerű művelődésnek előmozdítására szolgáló kincstárt; azért szokta azokat „vota fidelium, pretium peccatorum, patrimonium pauperum“-nak nevezni; és általán tekintve nem is mulatott el kezdettől fogva mostanig semmi alkalmat serény és kész szolgálat nélkül, midőn javainak föláldozását ezen közcziel kívánta.

Igaz tehát hogy az egyház kezdetben szegény volt, és szerzőjétől semmi birtokot nem vett, de innét azt következteted-e hogy azt ismét a' régi lábra kell visszaállítani? Hát ha Krisztus kezdetben mingyárt világi javakat is adott volna apostolainak a' lelki hatalom mellett? Vagy ő sem tehette ezt — a' státus' sajátja lévén minden javak? — Nem hasonlította e Krisztus mustármaghoz a' maga anyaszentegyházat mind a' mellett hogy annak világi javakat nem adott? 's nemde ezen mustármagról azt is megjövendelte, hogy az nagy fává növekedik idővel, vagy is, hogy az ő tanítása el fog nagyon — az egész világon terjedni? Valjon az apostolok, de méginkább azok' következői teljesíthették volna-e kötelességüket óhajtott foganattal kivált az utóbbi időkben állandó, bizonyos, és szabad rendelkezésüktől függő jövedelmek nélkül? A' szentegyházak' föntartásáról; a' hozzájuk tartozó szükségeseknek megszerzéséről, az egyházi hivatalra vállalkozóknak czélirányos képzéséről, a' köznépi oskolákról, a' hasznos és szükséges könyvekvek a' tanulók, és éltesek között ingyen osztogatásáról 's b. *) gondoskodhattak volna-e csupán a' csekély és bizonytalan alamisnából? kogy ne említsem azon sok százezereket és milliőket, mellyeket az egyháziak, sok pápák, püspökök szerzetesek a' jószág' birtoka mellett koronként költöttek a' haszonvéhetetlen sivatagoknak népesítésére; posványok' kiszárfására, utak' és várak' építésére, szóval csupán polgári, 's hözhasznú czélokknak

*) S. Steph. Decr. L. II. c. XXXIV.

eszközlésére, — alsóbb's felsőbb tudományos oskoláinkat nem egyháziak alapították-e nagyobb részént honunkban *)? Hány, tönkre jutott nemes család emel-

*) L. Wallaszkinál. I. 115. 's b. Bővebb meggyőződés ekáért ime egy csekély kivonat azon tömérdek sommákból, melyeket az egyháziak csupán a' szellemi művelődés' 's a' jó nevelés' előmozdítására fordítottak. Hogy az igen régieket ne említsem u. m. a' Csanádit, melyet Gellérd, első Csanádi püspök, a' pécsit, melyet Vilmos pécsi püspök, az Istropolitánát, melyet Vitéz János ugyan eszterg. érsek alapított.

Már 1490. eszt. János Nagyváradai Püspök különféle ajtatos és hasznos czélokra hagyott 50,000 ft. aranyat. Majláth. Gesch. der Magyar. III. Th. S. 112.

1624. Pázmán 26 növedékre tett le tőkét, mely esztendőnként 5000 ft. kamatot gyümölcsozött, azaz 100,000 ft.

Ezen mennyiséghez, hét növendék' számára ismét 20,000 „

Ismét a' növendékek' előljárójinak fizetésére, tőkét 24,000 „

1636 eszt. Pázmán Péter a' Jezuiták' számára, Szathmárott több fundusokat vásárolt, hogy monostort és oskolákat építhessen; a' hol különösen még egy kápolnára tőkepenzt tett le, mellynek 2000 ft. esztendel kamatja legyen, azaz 83,320 „

Forgách Ferencz a' Jezuiták' és oskolák' számára Nagyszombathban megnyervén az Apácák' kolostorát, annak helyreállítására adott 2,000 „

Pázmán Péter pedig 100,000 „

Nagyszombathban Amade Ilona állított nevelőintézetet, mellynek, tőkepenzét Pázmán Péter nevelte . 20,000 „

Ugyan Pázmán a' maga nevét malnapig viselő bécsi papnevelő intézetre adott 160,000 „

Draskovich György, Győri püspök 1637. eszt.'s t. több fundusokat vásárolt össze Győrött a' Jezuiták' lakhelyének és oskoláknak számára

1643 eszt. Ugyan a' Jezuiták Sopronyi házának szükségeire átengedte a' Pornói apátság jövedelmeit, és még két falut ajándékozott. Nem különben 1653 eszt. Sopromban 13. növendékre tett alapítványt . 40,000 „

Losy Imre, eszt. Érsek az ugy nevezett Collegium Rubrorum-ra, melyet Pázmán alapított Nagyszombathban, adott 35,000 „

kedett föl és lett virágzóvá ismét egyházi rendbe lépett ivadékának segedelmezése által? Hogy ne említsek, egyebek — nem világosan mondja-e Istváni „Bakacsium —

A' honni törvények' tanítói hivatalának föllállítására ugyan Nagyszombatban 15.000 ft.

Posonyban a' Sz. Iuréről nevezett papnevelő intézetet állította és alapította 21,000 „

1651. Gaborján Tobiás, Győri kanonak, ugyan Győrött a' Jezuita Collegium Számára több fundusokat vásárlott össze

1644. Püsky János, nyitrai püspök Trencsinben alapított Collegiumat a' Jezuitók' számára, és a' Skalkai apátság' jövedelmeit adá neki, melyet még 1220 eszt. Jakab, nyitrai püspök alapított.

Ugyanezen Trencsényi Collegiumnak Lippay György eszt. érsek 1653 több fundusokat ajándékozott, és 1660 eszt. készpénzben 121,000 „

1658 eszt. Posonyban gyógyszertárt vett a' Jezuita — collegium' számára.

Rosnyón ugyan Lippay érsek Gymnasiumot állított, egy házat és kertet vásárolván meg a' szükséges épületekre 6.000 „

A' tanítók' élelmére az álló fundusokon kívül kész pénz tőkét tett le 5,000 „

Szokolczán két Jezuita tanítóra tett alapítványt. Szalkán novitiatust állított a' Jezuiták' növendékei' számára.

Nagyszombatban a' honi törvények' tanítóijnak fizetésére alapítványul 15.000 „

Az ugy nevezett Rubrorum Collegiumban 16 növendékre tett alapítványt.

Kisdý Benedek 1657. a' Kassai Academiaiara tőkepenzül tett le 60,000 „

Jakasich György, szeremi püspök, és pozsonyi prépost Komáromban Gymnasiumot állított, és anuak több falukat ajándékozott, mellyek reá örökségül maradtak.

Szelepcsény György eszt. érsek a' Nagyszombati növendék' képző intézethez adott tőkét 50,000 „

Ugyan Szelepcsényi Zolnán a' Jezuiták számára . 30,000 „

Archiep. strigon. — Propinguis suis — Pálfia et Erdődiis
— complures arces, amplamque Ditionem comparas-
se? — Azt mondja pedig Bakács a' maga végrendeleté-

Sz. Györgyön pedig az ajtatos oskolák' számára monostort, és oskolát állított, szőlőkkel, kertekkel, szántóföldekkel, malmokkal, és egyéb nemes fundusokkal gazdagítván. A' pozsonyi Collegiumnak pedig egy szőlőt ajándékozott még mint nyitrai püspök. Szokolczán és Lőcsén, Gyöngyösön, a' Jezuiták' számára Collegiumot építtetett. A' bécsi Pázmáneum tőkéjéhez	17,000 ft.
Budán papnevelő intézetet állított, és tőkepénzül lelett annak számára	84,000 „
A' Szokolczai Gymnaziumnak tőkéül	95,000 „
Széchenyi György, eszt. érsek a' Budai oskolára	30,000 „
A' melly tőkét Plaschleger Mihál Weszprémi kanonok gyarapított	8,728 „
A' Nagyszombati oskolára ugyan Széchenyi	30,000 „
Nem különben 23 nemes ifju tanítására	48,000 „
A' győri oskolára	50,000 „
Mellynek Gorup Gábor, győri kanonok még 1662 eszt. a' fejedelem engedelmével több falukat ajándékozott	
Ugyan Széchenyi a' kőszeghi oskolákra	60,500 „
Budán a' Jezuitáknak házat vett, és tőkéül adott	10,000 „
Ugyan Budán a' vízi városban a' Jezuiták' számára Residentiát alapított Rosvaffányi Tamás.	
Gr. Kollonics Leopold Cardinal a' Jezuiták Eperjesi Collegiumnak Sáros Vármegyében kebelezett Mochnya nevű falut ajándékozta. Még 1522 eszt. Rozgonyi István az ujonan állított Plehániaért Nyas nevű helységben, Demeter címzetes püspöknek Kajata falut ajándékozta; melly idővel a' Protestánsok kezébe kerülvén, Kollonics visszavállotta, és az Eperjesi Collegiumnak adta. — Váczott az ajtatos oskolák' számára alapítványul adott	20,000 „
Ugyan Váczott Gr. Althán Fridr. Cardinal papi nevelő intézetet állítván, tőkéül adott	2,000 „
Mig élt, esztendőnként	1,050 „
A' tőkét gyarapították Gr. Kollonics Váczi püspök	6,000 „

ben „se has opes non ex Ecclesiarum aere ac proven-
tibus sed industria sua adeptum fuisse,“ Imago He-
roum Pálffi et Erdódi pag. 18—19. 'S a' jelen óráig is

Kalló Ferencz, kanonok	9,000 ft.
Szikszó Miklós, plebánus	4,500 „
Lauchas püspök	10,000 „
Ismét 1768 eszt. a' Váczi püspök	5,000 „
Mátyásovszky László, nyitrai püspök a' Szegény sorsu tanulók' segedelmezésére alapltványul tett aranyat.	6,000
Collegiumot és oskolákat építetett ugyan Nyitrán 'a Piárista szerzetesek' számára. Az Eperjesi Col- legium számára tőkélül adott	20,000 „
A' Nagybányai oskolákra	50,000 „
A' Nyitrai Collegium' számára	24,000 „
A' Rubrorum Seminariumra	4,000 „
Ugyanezen nevelő intézetre adakoztak:	
Nagyfalval György	8,500 „
Telegdy János	12,000 „
Símándy János	5,000 „
Sz. Györgyi Ferencz	4,600 „
Sz. Tomásy Mátyás	11,400 „
Turkovics Elek	2,100 „
Dwornikovich Mihál	6,000 „
Illyés István	5,500 „
Illyés András	4,000 „
Mártonffy György	3,086 „
Gubosoczy János	35,000 „
Péterffy Ferencz	700 „
Acsády Ádám Weszprémi püspök	7,500 „
Püspöky András	4,000 „
Demeter Márton	5,000 „
Kallo Ferencz	8,000 „
Lenthy István	5,000 „
Ladi István János nyitrai kanonok a' nyitrai osko- lákra több álló fundusokon kívül	8,586 „
Galgóczy János, eszt. Prépost a' maga nemzet- ségéből származó egy ifjunak neveltetésére tőkélül .	5,000 „
Ratsay János, nyitrai kanonok hasonló célra .	1,400 „
Baranyai János, Gömör Vármegyében Palonkai Plebanos a' Rozsnyói tanulók segedelmezésére .	6,000 „

hány megszorultt, vagy birtokait gyarapítani kívánó honfi nem folyamodik biztosan pénzszükében az egyházi alapítványokhoz ugymint a' mellyeknek birtokosairól tudják,

A' Szombathelyi oskolák' szükségelre Birbány István, köveszi Plebánus tőkepénzül	3,000 ft.
Gr. Batthyán József Kalocsaí érsek a' kalocsaí ajtatos oskolák' számára	15,000 „
A' hol gyógyszerért és könyvnyomó intézetet is állított a' közjó' számára.	
Ugyanott nevelő intézetet állított 80 nemes és szegény sorsu ifjak' számára, tőkélül	50,310 „
Gr. Volkra, Weszpr. Püspök, ugyan Weszprém-ben az ajtatos oskolák' számára	8,500 „
Melly tőkét Nagy Pál, Weszpr. prépost gyarapított	1,000 „
Foglár György, Egri kanonok ugyan Egerben a' honi törvénytánító' fizetésére tőkét alapított, melly esztendőnként 800 ft. kamatot nevel; ugyanannyit a' Matheis' tanítójának	110,000 „
A' Jezuiták' számára hogyla a' maga házáat kiknek Fenyessy György egri püspök ismét több gazdaságbeli fundusokat adott. Telekessy István pedig	2,000 „
Ugy hogy több kanonok' adományival együtt az egri Jezuiták oskolájának alapítványa reá ment, sőt meghaladta	103,000 „
Hevenyesy Gábor, Gyöngyösön a' szegény sorsú tanulók segedelniére tőkélül	2 000 „
Mellyet Petrik és Wagner egri kanonok gyarapítottak	48,000 „
Szebenben az ajtatos oskolák' számára, Desöffy ezredes állított oskolákat; alapítványát ezen oskoláknak Keczer István, nagyváradi prépost gyarapította	2,500 „
Polentáry Ferencz, nagyváradi kanonok a' grammaticalis oskoláknak fölállítására fundust vett arany.	100
A' Jezuiták' lakhelyének fölépítésére adott	2,000 „
Azoknak tartására tőkélül készpénz	20,000 „
Mellyet egy nevettlen plébanus a' szükölködő tanuló' néml segedelműkre gyarapított	1,000 „

hogy sem haszontalan fényre, sem külső országokban nem fecsérlik el jövedelmeiket? Vagy ha az utóbbi időkben is, 's kivált jelen korunkban egyedül a' hivek' adako-

Okolicsányi János, Nóvi püspök, grammaticalis oskolákat alapított Ns Liptó Vármegyében, mellyek- nek tőkéül	13,500 ft.
Ezt gyarapította Ghilányi György Tinniai püspök	5,500 „
Privigyén a' Szegény sorsu tanulók' segedelme- zésére adakoztak : Turkovics János, prépost	4,000 „
Zsilka Ferencz prépost	500 „
Podolányi János, helybeli plebánus	100 „
Hunyady László, Felfalvi plebánus	400 „
Gosztonyi János, nyitrai püspök, papnevelő házat épitetett, és 12 Philosophus, 20 Theologus növendék' képzésére tőkeül	130,000 „

A' ki bővebben kívánja látni az egyházi rendnek a' haza' javára tett adakozásit, talál eleget a' „Merkur von Ungarn című folyóiratban; a' püspöki megyék' históriájiban, a' Kovachich' Codex - ében 's t. A' jelenleg is életben lévők' bőkezűségéről a' későbbi kor talán háladosabban fog emlékezni: Szepességben, Pécselt, Rosnyón, Egerben, Weszprémben, Kaposvárott, Nyitrán, Solnán 's at.

Az erdélyi püspökök hasonló célra tett adakozásit, a' Magyar Szion több lapjaiban adta e' folyó évbén.

Az előadott kivonatban a' jószágos szerzetesek sincsenek fölvéve; pedig mint Fuxhoffer Monastorologia I. Rész. l. 42. megjegyzé, csak maga Sajgó Benedek, Sz. Mártoni főapát 500,000 forintot osztott ki egyedül a' szükölködőkre. A' Sz. Gotthárdi Apátság czatendónként 2000 for. fizet a' Szombathelyi Lyceum' Professorainak. A' Földvári urodatul kivévén, az egész studiorum fundus, és a' pesti egyetem jövedelme, melly esztendónként 700,000 forintra megy, nem az eltörölt Jezuita szerzet' hagyományiból gyült-e össze? (C. M. Schwartner Statistik. II. Thl. S. 385.) Ezen fölül azon öt püspökségeknek, és káptalanoknak javai, mellyeket Fölséges M. Theresia állított föl, nem a' Jezuiták' birtokaiból kerültek-e ki nagyobb részről? tehát olyan javakból, mellyek nem csak a' status' tulajdonal, de tulajdonképen a' Fejedelméi sem voltak; hanem vagy kész pénzen szerzette magának a' Szerzet, vagy privátusok' bőkezű adakozásiból, mint fölebb látánk, nyerték. Az ugy nevezett

zására kellene az egyháziaknak szorulni, nem lenne-e az ekklezsia valósággal mendicáns? kivált mos', midőn az egyháziaknak nem csak tisztességes, noha egyszerű, öltözetét, házi butorait 'sb. kancsal szemmel nézik sokan, hanem még az oltár előtt is sajnálják rajta a' kissé diszesebb miséző ruhát mondván a' pörsőlhordozó Judással „mirevaló e' vesztegetés!“ — És, ha sajátjokból élven, és másoknak is adakozván az egyháziak, még is sokak előtt elviselhetlen azoknak legüdvösebb oktatása; megbántás vakmerőség legszelidebb intésük: hát az alam:sznából tengődni kelőket minő tekintetre méltatná? Vagy hogyan is függjek én attól, a' kit oktatnom kell, 's néha talán keményebben is dorgálnom: sőt szinte büntetni? Hogyan bátorkodjam azt inteni, feddeni, dorgálni, a' kitől függök; a' kitől mindennapi élelmemet és ruházatomat kell várnom? *) És a' kitől én ennyira függök, miképen fogná az intésemet tűrni? **) Valóban épen nem alaptalan a' gyanú, hogy azok, kik az egyháziakat meg akarják javaiktól fosztani, egyéb nézeteik között oda is czéloznak, hogy birtokuktól megfosztván elnémitsák azokat, és — ne legyen, a' ki a' rozszat rozsznak bátorkodják előttük nevezni; ***) 'S ha

Stipendiumok' fundusa, mely 1791. esztendő számolás szerint 99,084 forintot kamatozott esztendőnként, nem az eltörölt Convictusok' vagyoniából kerekedett-e, 's így ez is olyan vagyomból, mely nagyobb részről magános egyháziak' tulajdona volt? (Schwartner em. m. l. 393.)

*) Olvasd az 1550-ki 16. 17. 18. 19. és 20-dik törv.

**) Talpa caecior sit oportet, qui fluente, inde non animadvertit perniciosas in ipsa munerum ecclesiasticorum administratione sequelas: nempe avaritiam; veritatis, contra vitia eorum, a' quibus aliquid sperat, edicendae metum; adulationem etc. Analysis Libri ad utramque aurem dicti. P. I. p. 455.

***) Donec Sacerdotium in honore est, cultus etiam Dei magis defenditur: abolito Sacerdotis sequitur abnegatio Dei, et scissio in imperio. Alexander Ross de religionibus mundi.

ez megtörténne, nagyobb léptekkel fog-e a' nemzeti szellemi művelődése haladni? a' honnak közjólléte 's boldogsága virágzóbb állapotra jutand-e?

Végtére azt kérdem, hogy, ha csak ugyan szándékosan telljesülne, — mit és honnét rendezed az egyháziaknak élelemre valójukat? Az általod említett fundus erre nem elegendő; a' miről könnyen meggyőződhetsz, ha az ugy nevezett országos-rendszerez munkák között azon részt megtekinted, melly az egyházi és tudományos tárgyakat foglalja magában. A' fejedelmi kincstárt nem terhelheted; — a' köznépet ezen célra új adóval nyomni, igazságtalanság lenne; sőt ezen úton ellátni akarni az egyház' szükségeit, szintolly bizonytalan és gyűlöletes lenne, mint gyakran és sok helyütt a' tetteleg divatban levő királyi adó. — Majd a' képzelt szükség, majd a' valóságos szegénység, majd háború, és az általa okozott inség, 's talán a' tartományok' kevesbedése, majd talán az uralkodónak változékony kedve 's ezerféle más előfordulható okok, hol halasztanak, hol végképen megvonnák a' járandóságot; 's így az ekklezsia és religió vagy végképen pusztulásra jutna honunkban; vagy a' religió' szolgáji, hogy éhel ne haljanak, a' religiót is magukviséletével együtt a' hatalmasok' kényéhez kénytelenítetnének alkalmazni: ma ezt, holnap amazt dicsérni, vagy alázni: a' mi annyi volna, mint a' Krisztus' religióját a' maga eredeti szentségéből kiforgatni, és helyette annyiféle religiót koholni, a' hány jótévőknek tartoznók bókolni; a' mint ezt kétségbehozhatlanul bizonyílják a' még friss emlékezetben tudva lévő példák. Vagy mi szándék is rejtezkedett akár Franczia — akár Németországban az alatt, hogy az egyházi javak világi kezekre jussanak? Az egyház' szükségeire fordított e a' belőlük kerekedett jövedelem? — — Nem; sőt a' jószágokkal együtt maguk az egyházi hivatalok is eltörtöltettek számtalan helyeken! — Talán hát a' fejedelmek' és a' status' kárvallásinak pótlására fordították? O! kevés gondjuk lehetett erre azoknak, kiknek szint-

ugy nem kellett fejedelem, mint pap. — Különb
 ha ez lett volna is a' szándék, — igazságos-e valaki-
 nek baját másoknak megkárosításával orvosolni? Hát
 talán a' közbékességnek helyreállítása emésztette föl?
 kik a' hazának békességét keresve keresett okoknál
 fogva dőlják föl, és a' zavarban kívánnak halászni;
 nem lehetett azoknak czéljuk a' közbékességnek hely-
 reállítására törekedni! Egyetlen egy czél volt t. i. a'
 kath. egyházat, és abban a' religiót megcsökkenteni,
 és ha lehetne, mindeniket végképen kiirtani. 'S tellje-
 sült-e a' rettenetes terv? Sőt barátom, — mint ma-
 gad is tudod — miután sem az egyház' elrablott javai,
 sem a' már félszázadig majd szünet nélkül ömlő rokon
 vér czélhcz nem vezethető a' nemzet' boldogításá-
 nak hőseit; 's az elharácsoltt egyházi javakat már
 visszaadni nem lehetett az illető egyházi tulajdonosok-
 nak, — a' mit szivesen kívántak volna cselekedni, mi-
 vel a' tapasztalás elegendőkép meg mutatá nekik, hogy
 a' religiót végképen elnyomni se nem lehet, se nem
 tanácsos: — a' köz kincstárból rendeltetett az egyhá-
 ziaknak fizetés: *) Azonban Franciaországna^k lelke-
 sebb papjai ismervén mind rendeltetésüknek méltóság-
 gát, mind sérthetlennék lenni kellő jogaikat, mel-
 lyektől megfosztattak, de leginkább attól tartván, ne
 hogy a' közmondás szerint „kinek kenyerét eszem, an-
 nak dalát éneklek“ a' bitang kormányának a' vallás'
 dolgában is rabszolgáji kénytelenflessenek lenni: meg-
 vetették az ajánlott zsoldot megelégedvén csupán az aj-
 tatos hiveknek alamisnájával **) sorsuknak további
 rendes elintézéséig.

*) Igy sürgettetett hazánkban is némelly eltörlött szerzetes Ren-
 deknek jószágaikba visszaállítása, a' mi ha nem történik, vesze-
 delmes példája fog jövődöre főnmaradni a' magános tetszés
 szerint megtértett, 's meg nem orvosolt nemesi szabadságnak.
 1790. 55. ülése.

**) L'Avenir. — „Unterrichtete Leute sagten voraus, dass die so
 heilig versprochenen Pensionen weder pünktlich, noch lange

Az egyházi javaknak visszahuzása tehát honunkban sem fogná maga után vonni szükségképen a' catholicismusnak megszűnését. Hát mit? Azt barátom, hogy hasonló erőszaknak és törvénytelenységnek jogával (?) megfoszthatnak a' többi vallás felekezeteknek különféle nevelő — 's vallásos intézeteik, ekkleziájik sőt minden nemes birtokosok 'sb. saját javaiktól. Vagy a' katolikusok nincsenek-e szintugy a' honi törvények' védelme alatt, mint az evangelikusok, görög szertartásuak és átalán a' nemes rend? „Az egész test érzi azt, ha egy tagját megsértjük. Mi minyáján egy testnek tagjai vagyunk; el nem nyomattathatik tehát senki közülünk a' nélkül, hogy a' másik hasonló veszélytől méltán ne tartson. Ha farkas üt valamelly nyájra, nem falja föl az, egyszerre az egész sereget: hanem egyik juhot a' másik után; mert egy juh le nem csilapítja annak éhségét annyira, hogy többé ne éhezzenek. — Ne legyünk gyávák, mint a' juhok, mellyek megrettennek ugyan midőn egyet közülük elragad a' vad, de rövid idő mulva félelmüket felejtve jó izűn legelnek, azt gondolván hogy már ők bátorságban vannak, 's a' vad által elragadtatottira semmi gondjuk; sőt gondolják, hogy az ő számukra annyival is több fű marad a' legelőn! A' melly juhok így gondolkoznak, azok bizonyos prédájává a' farkasnak mintegy előre kivannak bélyegezve. — Demosthenes kecskéji vígan ugrándoztak az ólban, midőn közülük némelleyek a' vágóhidra vitettek; mivel helyük tágosabb, élelmük bővebb lett; azonban lassanként mindnyájukra rákerült a' sor.“ *) Az erköl-

würden bezahlt werden, und dass man, um von dieser Schuld frei zu werden, sich der Geistlichen und der Religion selbst entledigen werde.“ Triumph der Philosophie. S. 418.

*) Worte des Gläubigers. S. 14. 'st. Épen illyen értelmű nyilatkozást olvashatni az 1790-ki gyűlés 55-dik ülésében is: „mindenkor veszedelmes következtetésű dolog, egy vagy más státusnak gyengítése, mivel egyenlő oltalma alatt lévén a' törvénynek, az egyiken elkövetett sértés a' többiekre is hasonló uton és módon

csi mesében, parabolában rejtett igazságot tettleg itt o't megvalósultnak lenni tanítja a' tapasztalás, bizonyítja és hitelesítik a' történetek' évrázjai. VIII. Henrik, ki Angolország' nagy részét elszakasztá a' kath. hittől, 645 monostort, és 110 kórházat fosztott meg minden ingó és ingatlan javaitól, magát az angol egyház' fejének nyilatkoztatta ki; és minden a' romai udvarhoz tartozó fizetéseket eliltott, és a' részére állott nagyobakkal az egyházi javak' fölosztásában szívesen meg-egyezett: ezen király, mondom, az egyházi javaknak, és egyéb ajtatos alapítványoknak behuzása által boldogabbá tette-e nemzetét? olcsóbban ette-e aztán a' szegény a' maga kenyérét? A' börtönökben nem szüldött-e 50—60000 ember szüntelen, kik gonosz akaratjában meg nem egyeztek, sőt a' kiknek nagyobb része az éhség és szívbéli bánat miatt meghalt a' nélkül hogy meghallgattatott, és tudta volna miért van börtönre kárhóztatva; és pedig, — a' mi különösen a' kérdésbeli tárgyhoz tartozik — egyaránt üldözé mind a' katolikusokat, mind a' protestánsokat. *) Közönséges szokása volt egy katolikusot és egy protestánst összekötöztetni, és megégettetni. Angliának földje fölázott az ártatlan áldozatok' vérétől, és a' levegő eltelve a' megégettettek' gőzével! 'S az egyházi javak' hová lettek? Elajándékozta a' király azon kedvezéseinek, kik elég gyalázatos lelkűek tudtak lenni mindent az ő akaratja és tetszése szerint jóvá hagyni; sok épületeket lóporral vettetett föl maga, és — —

terjedhet.“ Hasonlót olvashatni Maximilián' II. decret. 31. art. a' hol a' KK. és RR. az egyházal javak' védelméért könyörögnek a' fejedelemlnek. Lásd Kollárt is de orig. et usu potest. cap. XII. p. 134.

*) Demosthencs' kecskéjének sorsára jutott hamar az egész nemzet „Eodem anno nondum evoluta, eo egestatis venit aerarium Henrici VIII. ut aestimatis omnium Anglorum bonis, ac fundis, plus quam tertiam proventuum partem regio Fisco pendere debuerint.“ Analysis Libri ad utramque aurem dicti. P. I. p. 428.

megettette a' mainapig divatban lévő azon keserves adózásnak alapját, mellynél fogva a' szegények a' náluknál még szegényebbek élelmére bizonyos mennyiséget tartoznak fizetni; holott az előtt az előregült hazafiak, és egyéb szűkölködők senkinek terhére nem voltak a' szerzetes rendek' kegyességéből elegendő ételmet kapván naponként. De maga a' kormány is megérezte az egyházi javaknak behuzásából következett hiányt; mivel ezek legsúlyosabban meg voltak az adózásra nézve róva; mi okért igen helyesen mondá V. Károly császár, hogy az angolyok megölték a' tyúkot, melly után ők esztendőnként sok arany tojást szedtek. Az egyházi javak behuzása okozta azt is, hogy Anglia állandó katonaságot kénytelenítetett föllállítani, melly a' kormánynak bátorságot szerezzen az igen nagy számu, és minden istáptól megfosztatott szegények lázadására ellen. *) A' most ismét nagy tüzzel vitatott tizedek eltörlesztésére nézve is Angliában azt jegyzék meg némellyek: „hogy az egyházi javakból a' legjobb kezelés' esetében sem fog az ország annyi jövedelmet húzni, mennyit eddig az egyházi adókból vett, 's így a' tizednek eltörlesztéséből hézag fog támadni. **)

Franciaország is el volt kábitva az álfölvilágosodás' apostolai által, hogy az egyházi birtokok a' statusnak tulajdonai, és csak úgy lehet boldog, ha azokat ismét hatalma alá keríti. 'S csak ugyan telljesült-e a' kecsegtető ígélet? A' szegények, kiknek mindenütt legnagyobb a' számuk, kaptak-e valamelly részt az őket illető örökségből — patrimonium pauperum —? Olcsóbban ették-e itt is azután kenyerüket? 'S a' nemzet szellemi művelődése nyert-e legkevesebet a' sok milliókra menő, és sok millióknak lelki és testi szükségein segítő egyházi javaknak elsajátítása által? Világosabban szól ezekről a' tapasztalás, mintsen hogy

*) Weltgeschichte von I. Annegarn. 1832. VI. Bd. S. 241—259.

***) Jelenkor 1837. I. 91. Hasonlókat olvashatni Cobbetnél I. Füz. 149 lap. IV. Füz. 166. I.

sok bizonyítványokat kellene egybehordani. Ha csak azt nem akarjuk az emberesedés' és nemzeti művelődés' jelének ismerni, hogy p. o. Barére, és Vadier legelsők voltak, kik honfiainknak bőréből készítetttek maguknak csizmát; egy orvos pedig nadrágot. *) Egész tartományok találkoztak, mellyeknek lakosi fővel és falevéllal tengődtek, kiknek, ha lehetett volna, még lelküket is áruba bocsátották volna a' haza' boldogítói. **)

*) Triumph der Philosophie. S. 474.

**) Triumph der Philosophie. S. 402. „Gewiss betrachteten rechtliche Könige und Fürsten des mittleren Zeitalters Bischöfe, Priester und Mönche als wahre Staatsbürger, mit den Laien gleich berechtigt zu Besitz und Eigenthum alles dessen, was sie unter dem Schutze der Gesetze durch Kauf, Arbeitsfleiss, Schenkung oder Erbschaft rechtmässig erworben hatten. Daher auch die Überzeugung jener Herrscher, dass sie geistliche Gemeinden, im Ganzen oder im Einzelnen, eben so wenig als weltliche willkürlich plündern dürften, und daher der Glaube der Laien, dass der Fürst nach eben der Maxime, nach welcher er die Clerisey ihrer Besitzungen berauben wollte, sich auch des Eigenthumes einzelner Staatsbürger bemächtigen könnte. Hierüber wird anders gedacht, seitdem die Franzosen die Lehre von *Main morte* — *manus mortuae* — erfunden hatten. Allein die Lehre ist falsch; denn wie lebendig die Hände der Geistlichen im Erwerben und Nehmen sich stets bewiesen, eben so lebendig waren sie jederzeit im Geben zur Unterstützung der Künste, zur Verpflegung der Armen, zur Ausübung der Gastfreundschaft, zur Beförderung der Landwirthschaft etc.“ Fessler. II. Bd. S. 987—988. „*Amortizationis lex nulla exstitit in Hungaria; si impartiali pervolventur oculi tabulae legum nostrarum. Quod enim Vladislao II. regnante in comitiis ann. 1498. art. 55. dicitur*“ *Episcopi, Ecclesiarum Praelati pro persona sua, et Ecclesiae suae possessiones laud emere valeant. — Si lex haec conferatur cum articulo 65. eiusdem anni, apparebit manifeste, de illis bonis agi lege priore, quae absque praecudicio fasci regii emi, aut in pignus accipi non poterant. Dein si historiam illius temporis consideremus, facile conicere licet, dispositionem illam legis solummodo temporaneam fuisse, ut laicis nempe eo facilius, quae ab Ecclesiis abstraxerunt, restituerent*

Korszellemi. A' szellemi művelődést akadályozza a' katolikusoknál a' latán nyelven tartatni szokott isteni tisztelet. Hóni anyanyelven kell tehát azt tartani, hogy a' papnak szavait mindenki megértvén, elméje az isteni igazságoknak ismeretére vezettség, szive pedig a' velük megegyező mennyei érzelmekre gerjedjen; a' mi a' nagyobb rész előtt ismeretlen latán nyelv mellet lehetetlen.

Én. Elsőben is azt kérdem, kik sürgetik az isteni tiszteletnek hóni nyelven tartását; azok-e, kik a' latán nyelvet telljességgel nem értik, vagy kik abban jártosak? Olly keveset tud erről a' latán nyelvet nem értő többség, valamint soha eszébe sem jutott azt kívánni, hogy anyanyelvén hallhassa mondatni a' misét. Másodszor azt kérdezem, az isteni tiszteletnek akárminő ágán vagy részén jelenlévők és abban résztvevők közül kik mutatnak tisztább buzgóságot, forróbb ajtatósságot; azok-e akik értik a' latán nyelvet, vagy a' kik előtt az ismeretlen? Midőn barátom azok, kik a' latán nyelven imádkozó papot tökéletesen értik, olly hideg részvétlenséget, sőt a' hely méltóságához, foglalatosság szent-ségéhez képest olly disztelen viseletet mutatnak sokan

(Ezen állítást magának az első helyen idézett törvénynek utolsó szavai is igazolják: „e converso Domini Barones et seculares, bona Ecclesiarum pro se non usurpent; neque se illis aliquo pacto intromittant.“) Denique nec Vladislaus rex, nec reliqui Augusti Hungariae voluerunt suam munificentiam erga Ecclesias restrictam. Bathián. Leg. Eccles. Hung. T. I. c. XIX. — El nem hallgathatom végre itt azt: ha akár az egyenlő, akár a' különböző vallások' szolgálainak jövedelmeit számilgatjuk, ne te gyünk nevelésegessékké magunkat, mint az, a' ki az esztergami érseket egy falsi predikátorral hasonlított össze. L. Csaplovics Gemälde von Ungarn. I. Thl. S. 300.

a' minőt egy szerény ,s különbben jó nevelésű ember akármelly közhelyen, 's akárki nálánál fölebb való előtt meg nem engedne magának: a' latán nyelvet nem értő tanulatlan sereg a' mit szóval mond „im! arcunkra borulunk — és „a' porig magunkat megalázzuk 'sat.“ tetteg is olly buzgón, olly illedelemmel telljesíti, a' mint csak a' nyomorú teremtménynek a' maga mindenható teremtője előtt cselekedni illik és kell. Azért imádkozzék-e tehát a' katolikus pap anyanyelvén a' népnek, hogy ez értvén a' papnak szavait, maga hasonlókép' ne imádkozzék mint a' többi latán nyelvben jártosak? Hát az oroszok, ráczok görögök értik-e azon nyelvet minyájan, mellyen az isteni tisztelet tartatik náluk? A' tapasztalásból tudni, hogy még a' pápa sem mindenik birja azon nyelvnek telljes ismeretét; 's miért nem kívánod hái ezeket is, és meg a' nem honi nyelven ajtatoskodó evangélikusokat is a' magyar nyelvre szorítani? Azt hiszed-e hogy az említett vallás felekezetek, 's katolikusok között egyedül a' nyelv teszi a' külömbséget, 's ha a' kath. egyház honi nyelven teszi az isteni tiszteletet, a' külön vált pártfelek visszatérendenek annak kebelébe? O! igenis barátom hitesd el magaddal, hogy, ha ezen nyereséghez legkisebb remény mutatkoznék, kívánságodat vonakodás nélkül telljesítené a' katolika egyház, miképen hajdan megendte a' cseheknek hogy Methodius és Cirillus azoknak anyanyelvükön tehessék a' szent szolgálatot: mivel azonban ezen visszatérést legkevesebé sem lehet ez uton reményleni, 's mivel semmi helyes ok nincs a' honi nyelvnek behozatására — nem a' nyelvtanulás lévén az isteni tiszteletnek czélja — tovább is maradjunk e' részben a' latán nyelv mellett. Ám, mint magadnak is tudnod kell, a' katolika egyháznak egyik ismertető bélyege az e g y s é g, 's az egyf o r m a s á g nem csak a' hit' ágazatiban, hanem a' mennyire lehet minden szertartásaiban is; ezen egységet pedig legbizonyosabban tartja fön a' holt latán nyelv, ugymint a' mellyet a' világnak minden részei-

ben tanulnak és értenek némellyek; és holtt lévén nincs ugy az értelemváltozása' veszedelmének kitéve, mint az élő nyelvek; mellyekben az új meg új keletkező ideákkal a' szavak is különféle értelmeket vesznek föl, és a' tájékokhoz képest sokféle szólasmódok divatoznak bennük ugy annyira, hogy egyik vidék a' másikat sokakban megsem érti. Nem veszedelmeztenék-e nyilván a' hitágozatokbani egyetértés is tehát az élő nyelv által?

Igaz, hogy a' latán nyelvet nem érti a' legnagyobb rész; azonban e' hijányt eléggé pótolja azon kötelessége a' lelki pásztoroknak, mellynél fogva honi nyelven is tartoznak mind azt a' nép, és egyéb tanulni akarók előtt megmagyarázni, a' mit ő a' latán nyelv használásával cselekszik, vagy szól a' misében, szentségek' kiszolgáltatásában 's a t. Nagy szolgálatot tehetnek ezen tekintetben a' jó imádságos, és egyéb oktatókönyvek is. Különben barátom az isteni tiszteletnek, 's a' sziv' ajtatosságának nyelve tulajdonképen sem magyar, sem latán, sem görög, sem akármilyen más; hanem a' benső, — subjectiva — religiónak tettekkeli kitüntetés. Igaz, hogy ezen kitüntetés szavak által is történhetik; azonban még is főleg a' szivnek, a' gondolatoknak, érzeményeknek 's egész életünk módjának meg egyezése a' religióval — ez tulajdonképen anyanyelve az isteni tiszteletnek. Azt mondod; éppen ezért szükséges a' honi nyelv, hogy általa fölmelegüljön és gerjedjen a' tanulatlanok értelme és szive? Barátom! van a' természetnek olyan titkos nyelve, mellyet minden szóhang nélkül értünk. Nézd csak az ártatlan csöcsemőt édes anyjának karjain miképen vonulnak szóltan ajaki majd édes mosolygásra, majd keserű sirásra a' mint, édes szülőjének arcán 's szemeiben az örönninek vagy bánatnak jeleit látja. A' természetnek ezen néma szózatja áthatóbb reánk élemedettekre nézve is minden mesterkéltt szónoki ékes beszédnél. Igen sok, sok van pedig Barátom valamint általán a' katholika hitben, ugy az isteni tisztelet' helyén és szertartásiban, a' mi a'

természetnek eme' hangnélküli nyelvén szól a' mi elménkhez és szívünkhöz. Vagy a' keresztben érettünk megholt üdvözítőnek, 's a' kereszt alatt kesergő szűz anyának képe nem ad-e értelmünknek beszéd nélkül is üdvös tanulságot, szívünknek menybe emelő érzelmeket? Maga az egyházi szónok is nem emeli-e kétszeresen szavainak hatóságát és erőjét az által, ha a' religionak ilyenféle szóttan jeleire vezeti hallgatójainak szemeit, vagy képzelő tehetségüket? Vagy a' latán nyelvet nem értők nem látják-e miképen vet a' pap magára keresztet; mellét veri; kezeit, szemeit az égre emelítérdet hajt 's a' t? a' religionak ezen külső jelei, symbolumi más alakot öltnének-e magukra a' honi nyelven tartandó isteni tisztelet' alkalmával? Más forma, és érthetőbb lenne-e az ostyának és kehelnek titka, a' térdhajtásnak keresztvetésnek 's a' t. jelentése, zcélja? *):

Valjuk meg ezek fölött még azt is; hogy a' pap is ember; a' ki ha talán néha nem a' legkellőbb figyelemmel és pontossággal tellyesitené is kötelességét: ama titkos szava a' természetnek még is búzgoságra gerjesztheti az ő szolgatáján jelenlévőket: legalább meg nem botránkoznak annak eldarabolt, helytelenül ejtett szavain; a' mi a' honi nyelv mellett igen könnyen megtörténhetnék.

Végre tudod azt Barátom, hogy a' törvényen csak az tehet változtatást, ki azt hozta. A' latán nyelvet az egyházi hatalom fogadta el, és állapította meg az steni tiszteletiben *) tehát csak ennek is lehet abban

*) „Erst nach Jahrhunderten, wenn der Sectengeist völlig wird erloschen oder in andern Irrthümern befangen seyn, und unsere gerechtern Nachkommen auf das mittlere Zeitalter mit mehr Achtung, als auf das unsrige zurückschauen dürften, wird auch eingesehen und gewürdigt werden, wie wichtig und an guten Folgen reich es war, dass die Römische Kirche im Cultus auf dem Gebrauche der Lateinischen Sprache fest bestand.“ Fessler Geschichte der Ungarn I. B. S. 708.

**) Synodus National. 1114 sub Laurent. Eppo Strig. cap 5. 's t.

változtatást tenni. Midőn 1080. körül Wratisláv, cseh király azt kívánta, hogy némelly szláv ajakú szerzetesek anyanyelvükön tarthassák az isteni tiszteletet, VII. Gergely romai pápához folyamodott engedelemért 's jóváhagyásért, nem pedig országgyűlésen, vagy őnhatalmával vágta keresztül a' dolgot. *) Honunkban is, tudjuk, több helyeken, úgy mint Csanádon, szent Endrén, Vízsegrádon, nem különben a' Veszprém völgyi, tormovai, zádori apácák görög nyelven tartották az isteni tiszteletet; de hogy ezen szertartásukban megmaradhassanak, e' végett sem az említett apácák nem az országgyűléstől, hanem a' romai pápától nyertek engedelmet, sem annak semmi nyomdoka nincs törvénykönyvünkben, hogy e' részben legkevesebbet is aggódott, vagy tulajdonított volna magának a' nemzeti gyűlés. **) Legfőlebb a' mit e' részben Kálmán király őnhatalmával, nevezetesen a' veszprémvölgyi apácákra nézve, tehetni gondolt, az volt, hogy azoknak eredetileg görög nyelven adott oklevelüket latán nyelven adatta ki a' végett, mint Szegedi megjegyzi:) ut *fundationalium litterarum contenta absque interepr ete intelligerent.* — Ha még mindezek semmit sem nyomnának előtted, végre arra emlékeztetlek, hogy még Ormuzd és Arimán' tiszteletére vitt áldozatok szertartásába sem volt senkinek szabad avatni magát mint a' mágusoknak egyedül. ***) De az Evangelikusok is ezen törvényt hozták saját eklesiájukra nézve „*nemo in articulis fidei, sed nec in ritibus mutationem facere praesumat;*

*) *Ritum Slavonicum a Cyrillo et Methodio in Moraviam inductum in Dalmatiam quoque irrepsisse; eum tamen non multo post in synodo apalatensi proscriptum.* Salagi Eccles. Panon stat. Libr. II. §. 15. — Ezen tilalomnak okát adja Inchoffer *Annal. Eccles.* fol. 101 „*Quia indulgentia Pontificis non pauci abusi, sacrorum venerationi plurimum obsuerunt, et s. scripturam licentius interpretati, religionem funestarunt.*

**) *Katona Hist. Crit. T. I. p. 170. et. Kollár. Hist. Diplomat. p. 37.*

***) *Annegarn Weltgesch. II. T. S. 21 — 25.*

sed si quid innovandum fuerit, legitime ex consensu totius Ecclesiae in Synodo fiat. *)

24. §.

Ü n n e p e k.

Korsz. A' katolikusoknál olly nagy Számmal vannak az ünnepek, hogy azokból nyilván kártékony következés származik a' nemzet' kézi munkával foglalatokodó részére; de alkalmat is veszen ez nem csak a' vétkes hívalkodásra, hanem egyéb vétkes kicsapongásokra is.

Én. Azt kérdem elsőben itt is, kik panaszkodnak az ünnepek' fölösleges száma ellen; azok-e kik tetteleg kézi munkákkal foglalatokodnak, vagy azok, kiknek valamint esztendőt által egy nap sem ünnep az Isten' imádására, úgy mindegyik sz ü n n a p a' vétkes hívalkodásra, és egyéb tilos kicsapongásokra? O! ne sajnáld kérlek Barátom, sem elveszettnek ne tartsd azon időt mellyet a' katolika egyház részint a' testnek olly igen szükséges nyugosztalására, részint a' szellemi és erkölcsi művelődésre és Isten' imádására olly igen méltán rendelt. — Hívalkodik, vétkes kicsapongásokat üz a' dolgozó néposztály ünnepeken azt mondod; de van-e olly szent, olly szükséges dolog, mellyel vissza nem lehet élni? azért még is nem a' szent, nema' magában hasznos dolgot kárhoztatjuk és nevezzük kártékornynak, hanem ha helyesen tudunk és akarunk gondolkodni, a' visszaéléseket célirányos módon orvosolni és gátolni ügyekszünk. Ha tehát az ünnepek nem elég tisztelettel szenteltetnek meg; álljon a' palgári hatóság az egyházi mellé, 's a' mit ez tanításának, és kérésének erőjével meg nem tehet, amaz pálczájának hatalmával hajtsa végre.

*) Lampe c. I. p. 365.

Francia-ország is megtette e' lépést: 's boldogabb, gazdagabb, műveltebb lett e' utána? Nem szólhatnak-e intőpéldául nekünk is inkább azon szomorú jelenetek, mellyek az ünnepek' eltörlesztését megelőzték és követték? Akkor történt ez t. i., midőn a' királyi trón fölforgattatott, és helyére a' nemzeti convent telepítette magát; melly mingyárt első napi ülésében — 21-dik sep. 1792 — Francia országot republikának kiáltotta ki, 's a' keresztény religiót és annak gyakorlását eltiltotta, és új évszámolást kezdett. Az első év kezdődött sep. 22-dik, és Szabadság' esztendőjének neveztetett. A' kalendárban sem vasárnap, sem más ünnep, sem valamely szentnek neve nem volt iktatva. Minden hónap 30 naphól állott, és a' tizedik mindenikben nyugalom' idejének neveztetett. A' szentek' neve' helyén állatok', növények' és ásványok' nevei állottak. Karácson' régi ünnepek' helyét dísznő foglalta el. A' szabadság' esztendőjén készült új kalendár szerkesztését, és az ünnepek' eltörlesztését végre követte a' királynak lenyakasztatása! *) Csudálni azonban nem lehet ezen emberi méltóságot gyalázó Kalendár rendezését, mivel annak szerkesztése egy kicsapongó látorságiról ismeretes színészre — Fabere d' Eglantine-re — bízott **), Nem kell azt tiszteletlenül felejtenu'nk, úgy mond egy tudós protestáns, hogy semmiben sem veszedelmesebbek az újítások és reformok, mint az egyházi dolgokban; mert ezek mély és szoros kapcsolatban vannak a' népnek meggyőkeresült nézetivel és vélekedésivel, és kinek-kinek személyes vallásbeli érzeménnyel; Ugy hogy az efféle dolgokban a' leggyöngédebb kémélettel és gondos előrelátással szükséges a' nagy népszámmal bánni. Az pedig magában is értetődik, hogy a' világi hatalom nem csak önkényűleg, de közvetlenül

*) Annegarn. Allgem. Geschichte. VII. B. S. 320.

***) Triumph der Philosophie. S. 467.

nül sem avatkozhatik az egyház' dolgaiba ha az egyház' Önállóságának, és s' lélekismeret' szabadságának fön kell maradni. — És így igen igazságos, és a' józan okossággal megyegyező, sőt elidegeníthet len joga az egyháznak az, hogy mind az olyan rendeleteknek, mellyeket szabadságának csorbitásával akar tenni a' polgári hatalom, ellene szegezze magát *). Legalább ilyen sérthetlenséget adnak honi törvényeink az evangelika eklesia' végzéseinek. Ugyan is az 1790. nov. 7-dik költt királyi resolutioban világosan az mondatik: „*Ut Canones ecclesiastici circa religionem per synodos suarum Confessionum suo modo conditi et condendi; neque per dicasterialia mandata, neque per regias resolutiones possint alterari*“ Valjon a' katholika egyház canonjainak kell-e tehát egyedül illy bitangoknak lenni? Egyedül ezek nem méltók-e a' törvény' oltalmára? Sőt inkább nem világos-e a' törvény, melly még az evangelikusokat is kötelezi a' katholikusok' ünnepeinek megtartására legalább pro foro externo a' botránkoztatásoknak eltávolztatására? Igenis mind a' régi mind az utóbbi időben búzgózkodtak Őseink az ünnepek' megszenteltetése mellett, és az egyházi törvényeket polgári rendelkezésekkel is ügykeztek támogatni, p. o. sz. Lász. decr. L. I. c. 11. 12. 15. 's. t. de hogy országgyűlése önhatólag ünnepeket rendelt, vagy eltöröltt volna, csak ugyan nyomát nem találni az évkönyvekben.

Többire ha csak ugyan szükséges volna az ünnepek' számát kevesbiteni, vagy talán a' hétköznapra esőket vasárnapokra áttenni; legyen a' polgári hatóság annyi bizodalommal, és szerénységgel az egyházi iránt, hogy ez a' mit szükségesnek és lehetségesnek látand, bizonyosan meg fogja tenni, miként Maria Therezia

*) Superintend. Koethe em. h. l. 770. 787. 789. Recensitis decreto S. Ladislai festis, quum alia rursus accessissent, eorumque numerus nimium accrevisset, consentiente romano pontifice quaedam nostra aetate sublata sunt. Katona Hist. Crit. T. II. p. 507,

XIV. Benedek, és XIV. kelemen pápákkal végzett az ünnepek' számának kevesbítése felől *). Midőn 1646ben Tholnai János tokai senior azon ünnepeket is el kívánta törleszteni, mellyek az egész keresztény világban megtartatnak a' Krisztus iránt tartozó liszteletből, ugyanazon esztendőben a' szatmárnémetli Synodus azt végezte: „hogy, mivel az esféle csupa szertartásbeli dolgok' változtatása által is a' tudatlanok megbotránkoznak, senki az ilyenekbe se avassa magát, sem változtatást tenni ne merészeljen az egész ekklezsia tudta és jóvá hagyása nélkül **).

25. §.

DE BALLAGI GEZA.

Korszellemi. Ha van valami honunkban, a' mi a' nemzeti művelődést akadályozza, ezt legnagyobb igazsággal lehet mondani a' sajtó' korlátolásáról, a' Censuráról: mert ez szárnyát szegi a' fejledező elmék' röptének, és a' nemzetre jótékony fényt derítő munkálatinak.

En. Kétségen kívül minden polgári társaságnak és alkotmányának czélja a' szabadság. Ennek kívánása és reménye gyűjtötte össze az egyenként kóborló és maguknak bátorságot, 's szabadságot szerezni nem bíró embereket társaságba; az az: éppen ezen óhajlott szabadságnak megcsökkentése tette szükségessé, hogy a' szabadság, melly természetileg semmi határt nem ismer, bizonyos korlátok közé szoríttassék. ***) Vagy nem azért nem akartak-e az emberek az ó korlátlan szabadságuk' állapotjában megmaradni, mivel maguk között függést nem ismervén, 's kiki korlátlanul élvén

*) Katona Epitome P. III. p. 521.

**) Lampe em. h. I. 396. és 414.

***) Sophismával játszanak azok, kik azt állítják, hogy az embert megfosztotta szabadságától a' társas élet.

saját szabadságával senki sem lehetett igazán sem bátor sem szabad? következésképp' az emberi nem mingyárt' társas életbe lőtt belépésekor megismerte azt, hogy az egyes tagok' szabadságának korlátozását szükségessé teszi maga a' társas élet' célja minden közbejövő fölsőbb parancsolat vagy törvény nélkül is.

Tovább, a' polgári társaságban akarmi neméről legyen szó a' morális szabadságnak, az soha sem terjedhet meszebbre, mint míg másik polgártársunk' szabadságának jogai' körébe nem vág: ezt cselekedné pedig ellenmondhatlanul a' korlátlan sajtószabadság. Vagy nem szinte úgy 's még inkább féltésre méltó kincsé és vagyona-e minden polgárnak az erény, a' religió, a' polgári törvények és alkotmány, mint más egyéb birtoka? — Azt mondani, hogy a' rossz könyvek megczáfoltathatnak jobbaknak közrebocsájtása által; és a' ki megsértetettnek érzi magát valamely irás által, a' maga hasonló szabadságával élhetésben elegendő ellenfegyvert talál; ezt állítani mondám, semmit se nyom; sőt tulajdonképen nem jelent egyebet, mint azt, hogy az emberek bontakozzanak ki a' társas élet' viszonyai-ból, és lépjenek vissza az ugy nevezetni szokott természeteti állapotba, és védelmezze kiki magát, a' hogy tudja — *singulus contra singulum* —. 'S ezen elv-nél fogva miért nem mérközhetnének meg az emberek physikai erőjükkal is szint ugy, mint az értelem-beliekkal? — *Omnes contra omnes**). A' mi a' jó könyveket illeti, mellyeknek mondásod szerint a' rosszakat meg kellene czáfolni; elsóben is azt kérdem: mi célból kell megengedni olyan munkák' nyomtatását, mellyeket utóbb — megjelenésük után; megczáfolni szükséges?

*) Helyesen ha bár talán akarátja ellen is, mondá Ballanovilleri Sofista: „Mi polgári életünket barlangokban, gunyhókban, vadak' bürében, és makkon kezdtük; ennek utána kenyérre kapánk, gyapju és selyem öltözetekhez, 's nyugalmas hajlékokhoz jutánk, üdves, bölcs törvényeket kapánk, 's most — a' religióra nézve ismét a' barlangokra, vadok' bürére, és a' makkra térünk vissza.“ Európának megrendült állapotja l. 87.

és — ha csak ugyan szükséges megcáfolni, olyan-e annak tartalma, melly a' nemzetre jótékony fényt derít? Aztán bizonyos-e hogy a' jó könyvek szinte azon kezekbe fognak jutni, mellyek között a' roszak megfordultak? 's ezen utóbbiakból beszivott mérget meggyógyítják-e az előbbieket? és ha ugy történnék is, okosság-e magunkon, vagy másokon csak azért ejteni sebet, hogy a' gyógyszerert szükségessé tegyük? Nem a' józan okosság javalja-e, hogy az útfélen lévő árkat, ha bár tuskével is elkerítsük inkább, mint sem korlát nélkül hagyván, a' belezuhant 's nyaka, lába, kezeltörött utasnak gyógyítása módjáról kénytelenítésünk gondoskodni?

• Legyen szabad igenis a' polgárnak szólni, én is azt kívánom; mondja ki gondolatit, nézeteit, 's belső meggyőződését bátran; de mondja ki annak üdejében, helyén és módjával; a' mi ha történik, a' panasza nem lesz senkinek oka, hogy szabadságával józanon nem élhet; sem a' kormánynak nem kell attól tartani, hogy az erőszakosan elfojtott gondolatok, és titkolt vélemények veszedelmesen ki fognak ottan ottan törni, mihelyt kedvező alkalom ajánlkozik. 'S nincs-e honunkban ilyen szabadság? Volt-e valaha akár más nemzetnél, akár nálunk szabadabb nyilatkozásokat hallani mind a' megyebeli mind az országos gyűléseken, mint most? 'S ha a' kormány' dolgában valami, az ősi törvényekkel talán meg nem egyező tapasztaltatik, nem áll-e nyitva a' fejedelemhez a' fölírásnak utja? És ha ezen ut célhoz nem vezetne, 's talán a' csupa képzelt bajon nem segítene, föl kell-e az egész csöndes nemzetet riasztani?

Legfőlebb tehát a' tisztán tudományos munkákra nézve, a' minők például a' matematikai, astronomiai, földmérési't. tárgyak, állhat meg a' korlátlan sajtószabadság; mivel az effélékre nézve—azon kívül hogy a' féltő tárgyakkal nem foglalatostkodnak, elegendő ellenőrségül szolgál a' kritikusok' ostorától való félelem. Többire hogy kiki birájává tegye magát a' religiónak,

egyháznak, kormánynak; hogy saját politikai álmait; személyes elégtelenségből fakadó boszús ötleteit 's a' t. szabadon kiöntse, mondhatni-e hogy ezt az okos szabadság kívánja? Elszenvedné e a' tüzes vérű magyar olly hidegen, mint például az Angoly, ha vele a' megyebeli; vagy országos gyűlésen nem csak élő szóval bána valaki olly kéméleltenül mint az Angoly követek szoktak egymással, hanem szinte nyomtatott munkában is megtámadná, 's erkölcsi vagy egyéb tulajdonságai ellen holmi szigorú bírálatot terjesztene a' közönség elébe? Nem tudunk-e eseteket, mellyek azt bizonyítják, hogy egyszer 's máskor több nemes Megyék gyűlései a' közönséges hírlapoknak tartalmái ellen tüzesen kikeltek — a' mit az Angoly nem cselekszik — és majd visszavonást, majd a' kormánytól az illető hírlapírójának az írásról leiltatás' kérését sürgették, midőn az egy két csöndesebb vérű komolyan emlékezteté a' heveskedőket a' kérdésben lévő, és óhajtott sajtószabadságra, 's — megszegyenülve hallgatának el az őn elvük ellen zajongószónokok.

Igaz ugyan, hogy a' bebizonyítható törvénytelen tettek minden rendes alkotmányú társaságban jogot adnak kinekkinek az illető helyen azokat fölfüdüzni; azonban megengedhető-e egyszersmind, hogy a' kormánynak, az ő tisztviselőjinek és egyéb hatóságoknak egyedül előttük tudva lehető intézeteiket, czélzásait, holmi titkos, de a' közjóra vezető okokból tett lépéseiket kiki írásban is féketlenül megtámadja? Okos szabadság-e az, ha a' becsületes, békességszerető, hivatalában pontosan eljáró ember soha sem lehet bátorságban az iránt, ne hogy valamelly epés, vagy bérbe fogadott firkálo által gyanússá, nevetlegessé, csuffá tételessék, vagy hazaárulónak 's t. kiáltassék ki. Az önvédelmezés, a' rágalmi pörbeidézés mindenkitől nem telik ki, de ha kitelik sem vezet czélhoz: korról korra, ivadékról ivadékra átszáll az írásba foglalit becstelenség, és a' késő onokák is hordozzák annak nem csak bélyegét, hanem kárát is. Vagy ama' sokféle za-

boláttan, vallásgúnyoló, erkölcsrongáló, közbékezavaró, kormányt és sok becsületes férfiakat gyalázó írásait Rousseau-nak, Voltairnek, Diderotnak 's t. képesek voltak-e Fenelonnak, Bossuetnak mély bölcseséggel, tiszta erényességgel, 's mennyei kenettel írni munkáji megczáfolni, a' nemzettel megútáltatni, 's az ellenkezőt elhíttetni?

Leginkább sérthetlennel kell pedig maradni az erénynek és religiónak. De nem éppen ezek-e azon tárgyak, mellyekben a' féketlen sajtó szabadság után ádázók éretlen elménczségüket legfőképen szeretik fitogtatni? 'S nem éppen ezen sérthetlennel lenni kellő tárgyak' becsmérélsére, gúnyolására készült munkák-e azok, mellyek külföldről hozzánk belopódzva legnagyobb mohósággal szoktak a' rosra indultt szívek által olvastatni, hogy bennük vagy táplálékot leljenek rendetlen vágyaiknak, vagy az egykori nevelésből talán még fönmaradott, 's a' gonoszságban szunýadót néha fölriasztó szent ihlések végképen' megfojtassanak? és a' haldokló lélekismeret' szava egészen elnémíttassék, Megengedetett az ugy nevezett protestans országokban, igaz, akármit írni az egyházi és vallásbeli dolgokról, de miért? „Mivel azon országokban a' religió iránti indifferentismus annyira ment már, hogy az Ecclesia nem egyéb, mint egy rakás kő, 's olyan épületrom, mellyben valami jeles, ugy nevezett kiművelt társaságot nem lehet többé látni.“ *) Illyen rommá kívánják-e honunkban is tenni az ekklesiát, 's a' társaságot minden jeles és művelt emberektől megfosztani a' sajtó szabadságra törekvők? 's ha nem erre törekeshetnek, panaszkodhatnak-e igazsággal a' sajtó korlátozása ellen? Nem enged-e szabadon közre bocsátani a' censura mindent, a' mi nem ellenkezik a' jó erkölcsökkel, a' religióval, a' közboldogsággal, csöndességgel, nemzeti alkotmányal?

Azt mondod: nincs törvényünk, mellyben a' sajtószabadság' korlátozása alapúlna: hogy a' Censura csak

*) Kis Pál, a' Sajtó szabadsága 1. 16.

királyi intimatum által hozatott divatba. Legyen ugy addig is, mint állitod; de azt felelem elsöben, hogy arra sincs törvény nemzeti alkotmányunkban, hogy a' királynak nem volna hatalma a' Sajtónak korlátokat szabni. A' magyar királynak csak azokban vagyon hatalma megkötvö, a' miket a' nemzet egyenesen magának föntartott. Van-e törvényeinkben pedig legkisebb nyoma is annak, hogy a' nemzet föntartotta volna magának a' sajtószabadságát; vagy a' királyi Censura ellen kivételt tett volna? Igaz hogy 1791-dik országgyűlés beleereszkedett a' könyvnyomatást érdeklő tanácskozásba, mint a' 15-dik törvényből kitetszik; de, mit végzett? Nem mondja-e világosan ugyanazon törvény, valamint a' 3-dik és 27-dik is „Juribus caeteroquin regiae Maiestatis circa negotia Cleri, Ecclesiae Religionis, Foundationum, Studiorum, ac Juventutis educationis, non minus Privilegiorum ipsorum, quae fundamentali Regni constitutioni non adversantur, prout Maiestas Sacratissima a' Gloriosae memoriae Majoribus accepit, ita eidem Altesatae Maiestati regiae porro quoque in salvo relictis.“ — Az 1599-diki országgyűlés nem a' fejedelem előtt tett-e panaszt azok ellen, kik az ó kalendáriomot ujra merészlették nyomtatni, 's nem kérte-e a' 45-dik törvényben a' királyt hogy azon várasokat és földes urakat, kik ezt cselekszik ezer forintra büntesse annyiszor, a' hányszor ezen királyi tilalom ellen vétének? Aztán ha a' királynak nem csak joga, de kötelessége is az országot és nemzetet a' pusztító nyavalyák ellen hathatós rendelkezéseket tenni, a' tolvajlást, gyilkosságot 's egyéb kocsosságokat, mennyire lehet, gátolni; az országot a' külső ellenség ellen oltalmazni: valjon a' becsületet, erényt, religiót veszélyeztető elleneségek kevesebbé érdemlik-e annak figyelmét; vagy ezek ellen védelmezni a' nemzetet kevesebb joga van-e? *)

*) So wenig ein vernünftiger Mann wünschen kann, dass Diebe Erlaubniss erhalten, Nachts in sein Haus einzubrechen, oder Mörder und Strassenräuber ihn auf der Strasse zu plündern,

A' katholika egyháznak, 's romai pápáknak e' kérdésheli tárgyat illető végzéseivel nem akarván barátságodat háborítani, a' szatmári synodust említem, melly a' XXV-dik törvényben ezt végezte: „Ne quis ullum opus, sive parvum, sive magnum, quacunq̄ue lingua sine Censura et approbatione Ecclesiae praelo committere, vel ipse Typographus excudere praesumat sub paena confiscationis librorum, vel graviori aliqua, pro qualitate facti irroganda, serio inhibetur“ **).

Külső országokra hivatkozol. Már főlebb éréntettem, miért engedtetett meg nehutt a' sajtószabadság korlátlanul: mivel t. i. alig volt már valami, a' mit rosszabbá tehetett volna. Mi vitte első Károlyt a' vesztőhelyre? Nemde elsőben is a' sajtónak engedtek korlátlan szabadságot az uralkodóház' ellenségei, és mindent szabad volt nyomtatni, a' mi azt gyűlöletessé tehetett; mindent írni, a' mi a' zavarban halászni kívánók' terveit az elcsábított néptömeg előtt szép színre főtölte, szóval mindent közrebocsáthatott kiki, a' mi a' religiónak és kormányának függést parancsoló korlátai alól felszabadítani látszatott az azokat türni nem akarókat. Mi vitte Lajost a' vérpadra; 's mi által jutott franczia ország azon kinos állapotra, melly azt félszázad óta szakadallanul tulajdon gyermekeinek vérében úsztatja? Nem-e az Encyclopedistáknak olcsón, vagy szinte ingyen osztogatott mirígy teljes munkájik? *) Külön-

und umzubringen: so wenig kann ein vernünftiger Mann den Wunsch hegen, dass Ehrenschänderische, und aufrührerische Schriftsteller das Recht erhalten, den guten Namieneines jeden ehrlichen Mannes zu morden, und durch Pöbelrotten das Leben und Eigenthum eines jeden ehrlichen Mannes nach Belieben wegzunehmen, oder in Gefahr zu setzen. Eine solche Zügellosigkeit der Presse kann in einem wohlgeordneten Staate eben so wenig geduldet werden, als die ungestrafte Ausgelassenheit von Mördern, Strassenräubern und Dieben. Meiner's, historische Vergleichen. III. S. 564.

*) Lampe eml. m. l. 417.

**) Triumph. der Philosophie.

ben azon országokban is volt-e, 's jelenleg van-e csak ugyan korlátlan szabadsága a' sajtónak? Csalatkozol ha ezt hiszed; csálni kívánsz, ha ezt másokkal el akarod hitetni. A' polgári vérengzés' idejében is csak a' religio és kormány ellen volt szabad mindent mondani, írni, 's nyomtatni; de ezek mellett, vagy a' hatalomra kapott Demagógok ellen élet' vesztés' nélkül senki nem irhatott **). De jelenleg sem korlátlan a' sajtó magában a' szabadelmű Angolországban se: sérthetetlen ott is a' fejedelem személye, a' vallás, az egyház, az erény. A' melly munka ezeket, vagy akármellyiket sérti közülük, feleletre vonatik annak szerzője, és érdemlett büntetését bizonyosan elveszi. Többire köztünk és az Angyalok közt csak az a' különbség van a' sajtóra nézve, hogy a' veszedelmes tartalmu könyveket, 's azoknak közrebocsájtását honunkban a' censura előre megakasztja; 's ezen mód nem sokkal célirányosabb-e az Angolyok' bürtöninél, vagy pénzbeli büntetésöknél? Ugyan is azon kívül hogy a' munkának közrebocsájtása után jóvá nem teheti az abból eredett rosztat a' szerzőnek akárminémű büntetése, hány száz féle utat nem kereshet és találhat az ügyészi mesterség, mellyeken az érdemlett büntetés alól kibujhat a' szerző?

Végre csak ugyan „ihetetlen nálunk a' léleknek kimivelése azért mivel kifejtődésében polgárikorlátokat ismer, és szabad repkedésében nem mulathat a' kedvencz eszmék' meggyéjében?“ Ezen mérsékelt korlát „elnyomja-e a' lelki miveltséget és nemzeti érzést?“ A' szabad

**) Selbst das anarchische Frankreich wollte oder konnte die Zügellosigkeit der Presse nicht ertragen. Während dass die Girondinen den verrückten Marat als einen offenbaren Anführer und Lobredner von Mord und Aufruhr anklagten, liessen die Jacobiner die Druckereyen zerstören, in welchen antijacobinische Schriften gedruckt wurden, und jacobinische Commissarien untersagten in mehreren Städten das Einführen und Lesen von antijacobinischen Zeitungen und Journalen. — In einem wohlgeordneten Staat kann ein freier Mann nicht alles thun, was er will; und eben so wenig darf ein freier Schriftsteller alles drucken lassen, was ihm beliebt. Meiners em. h. 1. 564 — 5.

nemzet „despotikus fejedelemnek martaléka-e azért? „
 Az egyházi és statuskormány biztosítása „tilosság
 teszi-e a' lelki szabadságot?“ *) Avagy polgári állásunk,
 bizonyos veszedelmeztetésével is határtalan szabadsá-
 got adjunk-e a' sajtónak, miként éppen e' folyó év
 sep. 23-dik Cortes ülésben Alcoriza ur pörbe kívánta
 idéztetni Quiroga ezredest azért, mivel ez Madritnak
 ostromállapotba tételésekor kiadott parancsa által, melly-
 ben a' hadi seregnek mozgásairól szólni, irni meg-
 tiltá a' hírlapíróknak, megsértette a' sajtószabadság' tör-
 vényét? **) Igen is, ha minden ember csak azt gon-
 dolná, keresné 's kívánná, a' mi igaz, jó, szent, az
 isteni és polgári törvényekkel megegyező, kétségki-
 vül semmi ok sem volna a' sajtónak korlátlan szabad-
 ságától tartani; de mellyik nemzet dicsekedhetik a'
 műveltségnek illy magos fokára emelkedett polgáro-
 kal? Valamig tehát a' természeti szabadsággal vissza
 élhetés lehetséges; mig a' véleményeket ide 's tova ragad-
 ják az emberi szenvedelmek; mig a' társaság' tagjai ol-
 lyat cselekedhetnek, a' mi büntetést érdemel, nem csak
 úgy nem tekinthetni a' sajtószabadságát, mint a' szel-
 lemi művelődés jótékony eszközét, hanem inkább mint
 annak legnagyobb akadályát, és legbizonyosabb vesze-
 delmét, mellyet következképp korlátozni szükség. ***) †)

*) B. P. Philosophia Pályamunka. I. 152. 155. 157.

**) Hazai, 's külföldi Tudósítások 1837. 32. sz. 255. l.

**) Kis, Pál. eml. m.

†) „So lange wir überzeugt sind, dass es nicht gut sey, auch grosse
 Missbräuche plötzlich, und durch gewaltsame Revolutionen zu he-
 ben; so lange können wir nicht eine solche Pressfreyheit er-
 warten, als die Britten besitzen: so lange ist es Pflicht aller
 gutgesinnten Schriftsteller, einen Theil ihrer natürlichen Rechte
 aufzuopfern: nicht alles zu sagen, was sie über die Mängel der
 Verfassungen, oder Verwaltungen, sagen könnten: und das was
 sie bekannt machen, mit der äussersten Behuthsamkeit,
 oder auf eine solche Art vorzutragen, dass Diejenigen, welche
 es sollen, dadurch erweckt, nicht aber der grosse Haufe da-
 durch empört werde.“ Meiners eml. h. I. 577. —

HARMADIK RÉSZ.

1. §.

Előjegyzet.

Első gondolatom szerint ezen harmadik részt külön értekezésben vala szándékom közrebocsájtani minden házasság körüli kérdésekre kiterjeszkedve. Mivel azonban a két első rész több helyütt teszen arról említést, miképen a kor' szelleme saját határin áttörve a legszentebb religióbeli dolgokba is beavatja magát, és bitorló hatalmat ügyekszik gyakorolni azokban: hogy tehát az olvasónak tüstént kezénél legyenek az adatok állításomnak bebizonyítására; jónak találtam azokat a két első részhez ide kapcsolni röviden ezen harmadikban.

Nem csak nem tagadom, de sőt hitten hiszem, és meggyőződve állítom, hogy földi rendeltetésünk az előrehaladás és tökéletesbülés legyen, 's ennél fogva a művelődés mindenkinek múlhatlan kötelessége *);

*) Épen nem vagyok azon vélekedésben, mint Rousseau, a ki azt állítja: „hogy a tudatlanság legyen az embernek természetes állapotja: hogy a tenger áradása és apadása nem követi rendesebben a hold' állását, mint az erkölcsök' romlása a tudományok' éledését és virágzását: hogy minden tudományokat az emberek' gonoszsága szült; — a csllagász tudományt szülte a habona; a szónoki mesterséget a dücsvágy, gyűlölség, hízkelkedés, irigység, 's maga az erkölcsi tudomány is a büszke-

mivel ez fejtiki az emberben azon nemes tehetségeket és erőket, mellyek által ő mind inkább és inkább közeledhet Teremtőjének hasonlatosságához; ez ismereti meg vele a' természetet, és annak mindenható urát szintugy mint őnmagát és minden viszonyait helyesen: ez vezeti őtet és ösztönözi hasonlókép viszonyaiból származó kötelességeinek serény hűséges és pontos teljesítésére. Mert minél inkább kezdi az ember őnmagát, és az őtet környező természetet ismerni, annál inkább ismerni és bámulni fogja annak szépségét, nagyságát, csudáit 's hatalmát a' ki azt alkotta, igazgatja 's föntartja; ismeretivel pedig egyenlő mértékben növekszik tisztelete, háladatos-sága, 's szeretete az Isten iránt; midőn tovább az önismeret magára nézve ovakodóbbá, szerényebbé, alázatosabbá teszi az embert, egyszersmind engedelmesebb tud ő lenni előljárói iránt; embertársának sorsában a' részvételre hajlandóbb készebb segédkezet nyújtani a' szenvedőnek *). — Csak azt nem kellene felej-

ség' szülöttje lévén. Nincs semmi veszedelmesebb annál, mint ha a' nép fölvilágosítatik." Meiners historische Vergleichungen. I. Bd. S. 6—13. A' mire csak azt jegyzem meg, hogy a' gyáva philosophus nem vette észre, hogy ha az emberek gonosz-sága szülte a' tudományokat, telhat a' tudományok nem lehettek szülőji az elkorcsosodásnak!

*) „Wahre Aufklärung besteht in einer solchen Kenntniss der Natur und ihres Urhebers, in einer solchen Kenntniss des Menschen und seiner Verhältnisse, wodurch Diejenigen, welche sie besitzen, gegen Aberglauben und Schwärmerei eben so wohl, als gegen Unglauben, gegen Despotismus, wie gegen Anarchie und Zügellosigkeit bewahrt oder davon befreit, und über ihre wahre Bestimmung und Glückseligkeit, über ihre Pflichten und Rechte unterrichtet werden. — Man vergleiche die Völker des Mittelalters mit den Völkern der Letzteren, und man wird finden, dass der Mangel einer richtigen Kenntniss Gottes, der Natur und des Menschen zuerst die Feste der Religion, und durch diese die Sitten der europäischen Völker verdarb; dass die Verderbniss der Religion und Sitten alle Reiche unsers Erdtheiles aus dem schrecklichsten Despotismus in eine eben

tenünk, hogy az előbbre-haladásnak, tökéletesbülésnek reánk nézve — subjective — lehet és kell történni, nem pedig objective; mint magunkat kellene ügyekez-nünk tökéletesbíteni a' hasznos és szükséges ismeretek' megszerzésében, nem pedig megfordítva a' magukban megálló, változhatatlan örök igazságokat saját nézeteink, 's vágyaink szerint idomítgatnunk. De éppen itt feneklik századunknak szerencsétlensége. Ő tudni-illik nyavalyákat ugyan földözött föl, de a' mellyek vagy nem fájtak az azokban sinlődőknek, vagy az alkalmazott gyógyszer a' nyavalyánál is kínosabb állapotot vonson maga után: hiányokat keres az emberen kívül ott a' hol nincsenek, és a' valóságosokat elvonva az illető orvoslók' hatásának köréből a' magában csekély és egyszerű nyavalyát ragályossá, és öldöklővé teszi: az óskornak hibájit; a' vakhiinek; a' lelketlen és elmegyilkoló mechanismusnak siralmas következéseit akarja állítólag gátolni „vagy orvosolni, és — az isteni religiónak mozdíthatatlan alapjait támadá meg feszegetéseivel: az emberi észnek, mint kürtöli, elrabblott jogait kívánja visszatéríteni, és a' gyarló emberi elmé határit fölmutató kinyilatkoztatás' körét mérészkedik szabályozni; minek természetesen mi lehet egyéb következése, mint az, hogy az ember lelki tehetségeinek köréből kiemeltetve, nem csak a' léteges világtól és annak viszonyaitól vonja el magát egy csupa képzelt föstvényes tartományba sohajtván fölingerlett vágyai; hanem szinte magától az ő teremőjétől, és az avval összekötő kapcsolatoktól is elszakassza magát, 's a' hitnek hálójából kibukott mindent tudni vágyó végre elnyelettessék a' hitlenség' örvényétől. Meg felejtkezék századunknak reformáló szelleme ar-

so schreckliche Anarchie, oder umgekehrt, stürzte, und sie unaufhörlich durch Erpressungen, Aufrühre und Revolutionen zerrütte; dass die verdorbenen Sitten, Religion und Verfassung auch die Gesetze und Gerichte verunstalteten.“ Meiners eml. h. l. 466—479.

ról, hogy a' réginek, mennyire az jó helyes, igaz és Istentől származott, meg kell, mint gyökérnek maradni, és a' változást csak abban tenni, hogy az emberi ész szakadatlanul törekedjék ezen gyökérnek igazságait minél helyesebben kifejteni, annak ágait minél tágasabban maga előtt kiterjeszteni, és azoknak valóságáról többről több okokat gyűjtván a' meggyőződésre, az erénynek és jóságos cselekedeteknek gyakorlása által minél szebb és bővebb gyümölcsöket teremteni. Megfelejtkezett arról századunk, vagy inkább készakartva nem akarja tudni, hogy Jezus Péternek adván a' mennyeknek országa' kulcsait, ezen jelkép — symbolum — alatt olyan hatalommal ruházta föl a' maga anyaszentegyházát, melly mind azon jogokkal bir, mellyek a' kormányzásnak, 's törvényhatóságnak ágait magokban foglalják, 's a' melly hatalomnak a' világ végezetéig fön kell maradni, valamint az anyaszentegyháznak *).

Sőt az egyház' hatalma, 's jogai ellen berzenkedni, törvényeit, 's intézkedéseit becsmérteni, azokat mint elviselhetlen jármat lerázni, vagy legalább a' korszellem' izletéhez idomítani, mindennapi, 's nagy műveltséget és fölvilágosodást jelentő dolog századunk' embereinek nagy része előtt; — nem gondolván meg, hogy a' mennyire az anyaszentegyház nyomattatik, annyira erőtlennülnek annak tagjai, és hátra nyomattatnak polgári viszonyaikban is. Helyesen teszi tehát egy jeles író ezen egybe hasonlító kérdést. „Ha az Indusok, Khinaiak, Perzsák Menu', Kontuc', Zoroaster vallásos törvényeit; a' Görögök az oraculumokat; a' Romaiak a' Sybillák' könyveit olly nagy tiszteletben tartották, hogy a' polgári ügyek' elintézésében is si-

*) *Censuram Ecclesiasticam, quam alias Iurisdictionem spiritualem, ac excommunicationem vocare solemus, in ecclesias nostras revocamus. Perpetuo enim habuit Ecclesia claves solvendi et ligandi, habebitque tum mundus iste stabit. Synodus Herczeg — Sülönsensis Anno 1576. art. XXIX. apud Lampe. p. 232. Seq.*

nórmértékül szolgálának nekik, — sőt ha még a' Török is minden fontosabb országos rendeleteit a' Korán' értelme szerint intézi: mi keresztények abban fogjuk-e kitűnő bölcseségünket, és magosabb fokra lépett műveltségünket helyezni, hogy még egyenesen a' religiót érdeklő intézkedéseinkben is az isteni kijelentésnek könyvét nem csak tekintetbe nem vesszük, hanem annak értelmével és céljaival szemközt ellenkezőleg cselekedjünk? Távól legyen! Az isteni religio egyaránt pártfogolja az emberiségnek lelki és testi ügyét, 's boldogságát; sőt csak azon alapúlhat mind egyik, mind másik úgy, hogy állandó lehessen. Valamint tehát az egyház nem képezhet a' statusban külső statust; ugy a' statusnak sem kell egyházat képezni; az az soha se legyenek a' status' törvényei és rendeletei olyanok, mellyek a' nemzetnek vallásos helyes elveivel, és meggyőződésével ellenkeznének; hanem miként az egyház minden intézkedéseivel oda céloz, hogy a' statusnak törvényeit megszentelje, céljait elősegítse; ugy viszont a' status' rendeleteinek az isteni religió' elveivel, az anyaszentegyház' céljaival tökéletesen megegyezőknék kell lenni. Vagy nem ugyanazon egy népet kormányoz-e az egyházi hatalom, mellynek a' polgári hatóság parancsol? 'S ha e' két rendbeli hatóság nem csak egyet nem ért, de egymásnak ellene is szegül rendeleteivel, nem hozódik-e a' nép szükségképen zavarba, nem tudván kinek engedelmeskedjék? 'S ennél fogva egyik vagy másik hatóságnak a' kettő közül nem hanyatlík-e tekintete, 's céljai nem gátoltatnak-e szükségképen? Ha tehát szokássá, sőt törvényé vált az, hogy az egyház mielőtt rendeleteit kihirdesse, királyi helybehagyást — placitum regium — nyerjen: viszont a' mondottak szerint szükséges volna, hogy a' polgári hatóság is mindenkor egyházi jóváhagyás — placitum ecclesiasticum — mellett adná törvényeit.“ *)

*) I. B. Schreiner, Weltreligion, S. 257.

Ezeket mintegy melékesleg előrehocsájtván, a' kitűzött czél felé fordulok. Csak azt jegyzem még meg, hogy némelly olvasó talán egészen más rendet kívánt volna, mint sem a' minővel a' fölvelt tárgyak itten előadatnak; de azt felelem erre előszer: hogy az itten előforduló tárgyokról nem volt czéлом szoros értelembeni rendszeres munkát írni, hanem csak megfelelni az ellenkezőkép okoskodóknak; 's innét: másodsor szükséges volt a' tárgyakat nagyobb részről azon renddel fölhoznom, a' mint azokat Korszellemi hánytorgatá, ki a' második rész' 10-dik §-ban a' királyi Intimatumokra nézve folytatólag azt a' kifogást teszi az említett helyen adott válaszomra elsőben is.

2. §.

Korszellemi. „Az Intimatumok épen nem olly ártatlan portéka, mint Barátságod állítja; sőt igen is veszedelmesek: mert ezek által hozattak divatba a' Reversalisok, mellyek egyenesen ellenkeznek a' bécsi és linczi békekötéssel, és több későbbi törvényekkel.

Én. Kifogástok a' Reversalisok ellen, habár ezeknek behozatása egyedül Intimatumokon alapúlna is, helytelen, és következetlen. Am elsőben is arra emlékeztetlek, a' mit a' Hármas könyv (Prolog. Tit. X) mond: „Lex erit omne, quod religioni convenit.“ Ezen jogát a' koronás magyar királynak több kor' és rendbeli törvényeink megerősítik, nevezetesen — hogy a' régiebbeket ne említsem — 1791-ki 3-dik és 27-dik világosan mondja: „Juribus regiae Maiestatis circa negotia Religionis eidem altefatae Maiestati regiae porro quoque in salvo relictis.“ Annál inkább rendithetlen a' királynak ezen joga külön az evangélikusokra nézve, mivel az nem csak védlője az evangélikus ekleziának, hanem Feje is: „Salvis reliquis iuribus Nobis ut supre-

mo Capiti Ecclesiae Ev. utriusque Confessionis circa sacra competentibus, quibus praeiudicium aliquod inferri nullo unquam tempore patiemur.“ *) Nem kártekönyabb-e a' kérdésbeli királyi jognál a' rákosi országgyűlés' — 1298 eszt. — végzése, melly hatalmat ad a' királynak fegyverrel, sőt idegen erőnek segítségül hívásával is az engedetleneket megzabolázní? „Denique, si qui ea temeritate essent, ut conventus statutis nollent obtemperare, hos rex armis ad ordinem redigat, si neque haec sufficerent, auxilia ab exteris in regnum accersat, quibus refractarii castigentur.“ **) Ne is mond, hogy itten az országgyűlési végzésekről legyen szó; mert az Evangelikusok az országgyűlésen kívül is teljes hatalmat engedtek, és ismerték meg a' királynak vallásos dolgaikról rendelkezni, a' minek kétségbehozhatlan tanúja egyebek közt December 29-kén 1681. estéli hat óraker a' király elébe nyújtott folyamodásuk, mellyben világosan azt vallják, hogy ő Főlsége az országgyűlésen kívül is tehet rendelést az ő vallásos ügyökre nézve ***).

*) Rescript. de 7. Nov. 1790.

**) Pray, Hist. Reg. H. P. I. p. 328.

***) Sacratissima etc. Supplices lacrymabundi insimul ad Augustissimos Vrae Mttis ssmac pedes provolvimur, et in singula fere momenta recrudescencia nostra vulnera, in paternum Vrae M.ssmac omnibus afflictis extensum benignum sinum effundimus. Nondum sat erat malorum, quibus a statu cathol. sub decursu praesentis Diaetae pressi ingemiscere debuimus, quin etiam novum accessisset: Dum enim nos patientissimo et acquissimo, uti fideles subditos decuit, animo ferremus, quod diplomaticam gravaminum nostrorum complanationem non simus consecuti, eoque in passu totam nostram spem in Benignitatem Vrae ssmac Mttis, quae etiam extra, terminos Diaetae potis est nostris miseriis opitulari, conjiciendo, in reliquis tractantibus diaetalibus procederemus, nihilque aliud efflagitarem etc. Historia Diplomatica de Statu Evang. Relig. in Hungaria. 1710. Aulhore Anonymo (qui Okolicsányi est). l. 221—222.

Hogy a' Reversalisok tovább az 1790-ki vallást érdeklő törvény' 13 dik §-nak a' kormány' önkényes magyarázásából hozattak divatba, ez teljességgel nem áll. Ugyan is 1687-ben egy emlékeztető iratott nyujtván a' Fejedelem elibe, mellyben lekötelezik ugyan magukat az Evangelikusok, hogy a' kiadott királyi resolution megnyugosznak, de bizonyos nyolcz föltételt kívántak a'hoz adni, és a' király által jóváhagyatni; ezen föltételek között a' hatodik nyilván azt mutatja, hogy a' Reversalisok már régen divatoztak az előbbi időkben is: „6 Siquidem iterum iisdem articulis soproniensibus sublatus Reversalium mos et consuetudo invalescere coepit — — quod cassari tanquam abusum, humillime supplicamus.“ *) Hogy sikere lett volna ezen kérelemnek, nem említi a' diplomaticus író; az tehát, a' mit ő már az említett esztendőben mint újra ismét föléledő szokásnak nevez, sem törvény által soha még nem szüntettetett, semmiképen sem lehet az 1791-ki vallásos törvénynek a' kormány által gyakorlott önkényes magyarázásának szüleménye. De nem is láthatja azt által a' tisztán néző szem, miképen ellenkezhetnének a' bécsi és linzi békekötésekkel a' kérdésbeli Reversalisok, ugy mint a' mellyekben szó sincs azokról, noha már az említett emlékeztető irat szerint szokásban kellett azoknak akkor lenni, sem senkit a' maga vallásának gyakorlásában nem akadályoznak. Ugyanis csak akkor lehetne panasza a' vallás' szabadságának korlátolása ellen a' Reversalisok miatt, ha az Evangelikusok arra kényszeritetnének, hogy ők egyedül katholikussal, a' katolikus csupán evangelikussal léphessen házasságra, és mind a' két esetben Reversalis csikartassék ki a' magzatoknak nem máskép, mint kizárólag a' katolika hitbeni neveltetésükre nézve. Ez pedig nem történik. Az Evangelikus szabad akaratja szerint lép kátholikussal házasságra tudván a' Reversalisokat kívánó rendelést; következés-

*) Hist. Dipl. de Statu Evang. Relig. fol. 248—249.

kép szabad akaratból 's önként alája is veti magát a' Reversalis' adósnak szintugy, valamint szabad tetszése és választása szerint lépett ilyen terhvel egybekötött házasságra. A' mit az Evangelikus annál könnyebben megtehet, mivel ő nem veszedelmezteti gyermekeinek üdvösségét a' Reversalisok által, azt tartván az ő vallása „hogy a' katholika hitben is üdvözülhet az ember;“ holott a' katolikus el nem állhat jó lélekkel a' Reversalisoktól, mivel ő azt hiszi hogy valamint egy az Isten, ugy csak egyetlenegy lehet a' Hit is, mellyben üdvözséget remélhetni *).

Aztán, ha az evangelikus igaz szeretetből, vagy ha ámbár mellékes nézetekből is házasságra lépván katolikkussal, 's ennek kívánságaira reá áll önként arra, a' miben valláselvei által nem gátoltatik, és a' törvény ezen szabad egyezést helybe hagyja, és annak kötelező erőjét föntartja; valjon mi sérelem lehet ebben? Tanácsosabb volna-e megengedni az egyeszkedést, házasságot, de annak kötelező erőt nem adni? Az-e a' sérelem, hogy nincs reciprocitas? Már mondtam, hogy a' katolikus Hitének elveinél fogva nem teheti azt, a' mit az evangelikusnak cselekedni szabad a' nélkül hogy vallása egy hajszálnyit is terhelné lelkeismeretét.

Sokat, igen sokat nyom Barátom az Evangelikusok ellen, e' részben az, hogy ők 1790-ben Julius hónapi nyilatkozásukban egyenesen és tetteleg jóváhagyták és elfogadták a' Reversalisokat illy módon fejez-

*) „Eine Kirche, die sich mit dem lebendigsten Glauben eine Offenbarung zu Grunde legt, muss jede andere Kirche neben ihr, welche mehr oder weniger enthält, für unvollkommen erklären; es steht selbst nicht in ihrer Gewalt, dieser zweiten eine gültige Existenz zuzugestehen, weil sie sonst auch eine minder vollständige oder eine verunstaltete Offenbarung für eben so sicher zum Zwecke führend erklärte, dadurch aber ihre eigene Grundlage zernichtete, und dem Indifferentissimus frei gäbe.“
Vergleichung des gem. Kirchenrechts. Berlin 1823. S. 16.

vén ki kérelmüket: „ut proles ex disparis religionis matrimoniis procreatae, ni secus conventum fuerit, in religione sexus educari possint.“ Ezen záradék „ni secus conventum fuerit“ nem jelenthet egyebet, mint a' vegyes házasságból származó magzatoknak a' kath. hitben leendő és lenni kellő neveléséről kötelező Reversalisok' megkívánhatásának általuk megismérett jogát. Nem különben ugyan az említett eszt. országgyűlés 23 dik ülésében Nro XX. ez volt az egyezés: „Proles utriusque sexus ex mixtis matrimoniis susceptae vel suscipiendae sexum Parentum, i. e. filii Patris, filiae vero Matris religionem sequantur salvo contractu inter coniuges disparis religionis libere ineundo“ kívánhatni-e ennél világosabb nyomát annak, miképen a' külön vallásu házosok' szabad egyezkedésének törvényes erőt kívánt a' nemzet adni a' Reversalisok által.

Hogy a' Reversalisokra maguk az Evangelikusok adtak okot, az magában is értetődik, mint alább be fogom bizonyítani; például az 1793 eszt. 3045 szám alatt költt Intimatumban ezeket olvoshatni: „Postquam Repraesentationes nonnullorum comitatum circa intimum eiusdem Consilii huius Regii Locumtenentialis expeditum submissae, benigno obtutui Regio substratae fuissent, dignata est sua Maiestas Sacratissima mentem aperire. — — — Quod autem quaestionem de vigore Reversalium de Prolibus in religione cath. educandis datarum attinet: antequam circa certam generalem normam, de his, si necessarium videbitur, praescribendam, altefata sua Maiestas Sacratissima positivam resolutionem elargiatur, eas de casu in casum, una cum Reflexionibus reliquorum etiam Comitatum, ac tam Catholicorum, quam et Evangelicorum Confessioni addictorum, via Consilii huius Locumtenentialis pro altissima decisione singillatim sibi demisse exhiberi.“ De példát is ók mutattak. Vagy mit is jelent az egyebet, midőn a' körül belől nyolcz esztendő's Rákóczy Ferenczet csak azon kikötött föltétel alatt válasz-

tolták erdélyi fejedelemmek, ha az, az atya' vallásában neveltetik? *)

Külső országokra hivatkozol? Haszontalanúl! Hogy messzi ne menjünk, Bajorországban az a' rendelés állapítatott meg a' sokféle liberalis törvény javalatok meghányása után is, hogy „ha a' különböző vallásu házasok maguk között egyességre léptek a' magzatok' vallásos nevelése iránt, az egyezés maradjon tovább is. — A' szülőknek halála után azon vallásban folytattassék a' nevelés, mellyben elkezdődött **). Würtembergában hasonlókép a' vallási rendelkezések VI. §-ban az határozatott, hogy azon esetben, ha az atya protestans, csak a' fiu gyermekek tartoznak annak vallását követni, ha csak más egyezést nem tettek az iránt a' házasiandók ***). A' Szász udvar és kormány hasonló megkémeléssel nyilatkozott †).

A' mi végre azon aggodásunkat illeti az Evangelikusoknak mintha a' Reversalisok által „Mathematice ki volna calculálva azon idő, mellyben a' protestantismusnak Magyarorszában meg kell szünni“ azt felelem a' magában is képtelen állításra, hogy ebben is igen következetlenek az evangelikusok; ugymint a' kik Tót, Dalmát és Horvát országba egyebek között éppen ezen oknál fogva sürgölték befogadtatásukat, mivel ők igen igen képesek a' népesedésnek előmozdítására. Allításukat Bács Vármegye' példájával támogatják, a' hol is a' lakosok' száma ötven esztendő alatt szinte ötven ezerrel szaporítatott a' protestánsok által. A' mint erről bővebben olvashatni Ns. Verócze Vármegyének azon

*) Katona. Epitome. P. III. p. 314.

***) Auszug aus den organischen Gesetzen des Königreiches Baiern 14. 17. 18. pont.

****) Wenn nicht durch vor der Obrigkeit abgeschlossene Ehe-Verträge nähere Bestimmungen hierüber gemacht worden sind. A. Müller, Lexicon des Kirchenrechts. S. 224.

†) Königl. Mandat, V. 19. Febr. 1827. §. 52.

előadásából, melyet a' kereskedést tárgyazó rendszer munkákhoz csatolt a' IV-dik szám alatt. Többire ha kevesednék is a' Reversalisok által az Evangelikusok száma, így ítél erről egy nem gyanus tanu: „A' mi eklesiánk — evangelika — számolhat bizvást arra, hogy tagjai között sokakat el fog veszteni; 's mi kénytelenek vagyunk a' katolikusoknak azon fő jogot megengedni, mellynél fogva másokat az ő hitük' igazsága felől meggyőzzenek; ha szerencsénk lenne is bár milly sokakkal ezt teni a' mieink között; 's e' miatt olly kevéssé lenne szabad nekünk őket barátságatalanul háborgatni, a' mint azokat nem zaklathatjuk, kik általuk meg engedik magukat győztetni.“ *)

3. §.

Korszellemi. „A' Reversalisok szükségtelemek; mert ha a' szüle önként katholizál, nincs szükség a' Reversalisra; mivel gyermeke a' nélkül is kath. hitben neveltetik; ha pedig a' szüle nem akarja hitét változtatni, miért taszítja gyermekét oda, a' hova maga nem akar menni; hol veszi a' szüle azon just, hogy születendő gyermekét sé annak lelkét előre lekösse oda, a' hova az utóbb is általmenni nem akar? Tehát a' Reversalisok nem csak törvénytelenek, hanem valóságos lelki rabság, és immoralitást foglalnak magukban, és a' tyrannismusnak legkeserevesebb neme az, hogy az atya, ki gyermekének boldogságát munkálni köteles, annak a' gyermeknek, a' ki még nem is született, kötelességeket hárítson nyakára.

E n. Elsőben is Barátságodat Logikájának helytelenségére kell figyelmetessé tennem. A' főállítás az,

*) Plank. über die Lage der kath. und protest. Partei.

hogy a Reversalisok szükségtelenek; ezt a második állításban azzal erősíti Barátságod, hogy ha a' szüle katholizál, Reversalis nélkül is a' kath. hitben neveltetnek gyermekei, tehát a' behozásnak nem annak kellett volna lenni, hogy Reversalisok törvénytelenek, lelki rabság, tyrannismus; hanem hogy azok szükségtelenek. Tovább: kettőt tesz föl Barátságod, mint bizonyost; hogy t. i. a' szüle önként is katholizál, és hogy a' gyermek utóbb sem akar oda menni, a' hova szü-
léje taszította — a' katholika hitre — a' Reversalisok által. Ezt mint bizonyost föltenni előre nem lehet. De ezeket csak melékesleg. Most a' dolog' mivoltához. Azt kérdeni, Barátságod megkeresztelteti-e gyermekeit? Ezt nem teheti egyáltalán Barátságod; mert a' keresztiség által már leköteleztetnek olyan vallásra, mellyet talán utóbb sem akarnak követni, hanem inkább kívántak volna példának okáért a' környülméletés' vallásában neveltetni; ne is mond, hogy az pogány vallás; mert ha csak ezt is nem szabad követni, sőt még a' theusnak is lenni, úgy a' vallás szabadság mindég korlátolva van *). Azt kérded, hol vette a' szüle az a' just, hogy gyermekét oda taszítsa, a' hova maga nem akar menni, sem a' gyermek utóbb? Minden kötelességnek Barátom megfelel a' jus azon eszközökkel élni, mellyek nélkül a' kötelesség nem teljesíthetik **). A' szülő köteles szülőinek testi és lelki szükségéről gondoskodni: tehát jusának is kell lenni, mellynél fogva ilyen módon gondoskodhassék gyermeke felől: tehát kathol. szülő lelkiesmerete ál-

*) „Wir sind beschnitten, getauft, Juden, Mahomedaner, Christen, ehe wir wissen, dass wir Menschen sind. Die Religion ist nicht von unserer Wahl.“ Charron, von der Wahrheit. II. B. V. Hpst.

**) „Rechte und Pflichten sind allemal gegenseitig. Wo ein Recht ist, da haben Andere die diesem Rechte entsprechenden Pflichten; und wo eine Pflicht ist, da bestehen auch Rechte.“ Grävel, der Bürger. S. 21.

tal köteleztetik arra is hogy gyermekének a' katholika hitben leendő neveltetését kikösse olyan esetben, a' hol az veszedelmeztetnék. Vagy, azt kérdem én is, hát az országgyűlésének szabad oda taszítani valakit, a' hol az holtig gyötrődik lelkében, és szivesen követné a' kath. hitet, ha állván a' Reversalisok, ezek erejénél fogva katolikus módon neveltetett volna, de a' melly hitet most holmi külső tekintetek miatt nem mert követni? A' keserves tyrannismusra nézve tehát csak az a' különbség lenne, hogy eddig a' végrehajtó hatalom vádoltatott róla, ezután pedig az egész törvényhozó test lenne vétkes: hogy eddig az evangélikusok vádolták arról a' katolikusokat, de minden bebizonyítható lelki vagy világi kár nélkül, ezután pedig a' vegyes házasságból származandó, 's katolikusoknak lenni tartozók, fogják az új tyrannismust, mint lelkük üdvöztségét veszélyeztetőt kárhozzatni. Tovább a' mi azon mondást illeti „miért taszítja a' szüle gyermekét oda, hova maga nem akar menni“ sok egyes esetekben sokféle oka van annak a' nem akar menni-nek. Elsőben sokaknak szemei köttetnek be, hogy ne lássák a' látni kellőket; másoknak akarátja és létük' helyezete annyira függ másoktól, hogy nem is bátorodnak menni. „Gyermekségünktől fogva — így felel egy tudós — már anyánk térdein arra tanítatunk, hogy katolikusnak lenni nem egyéb' mint hitetlen, ember-telen, 's vérengző gonosztévőknek lenni, 's ezen szavak: Pápistaság és rabszolgaság olly sokat hangzottak füleinkbe, — 's hogy az ő isteni tisztelete hálványozó, tanításai kárhozzatosak. 'st. *)

Azt mondja Barátságod: a' Reversalisok által olyan gyermekekről tétetik kötelezés, a' kik még meg sem születtek. Hát azok megszülettek-e már mind, kiket a' Reversalis adástól föl akar menteni Barátságod és társai? — Reversalis nélkül is lehet valaki katolikus? Igaz; de Reversalis mellett meg deficiálhat is a'

*) Cobbet. I. Füzet. 7—9 l.

hittől: mit árt tehát kívánni és adni? Lelki rabság a' Reversalis? Igaz a' ki katolikus keresztényé lesz, az lelkiképen rabbá teszi magát. Jezus maga is igának nevezi evangéliomát; de olyan igának, mellynek terhe könnyű: olyan igának, mellyet a' kik hordoznak, csak egyedül azok dicsekedhetnek igazi lelki szabadsággal, olyan igának, mellyet viselni nagyobb dücsőség, mint királyi koronával ékeskedni: csak az a' kérdés, miután azt mondja Barátságod, hogy mahomedánussá, a' heussá s. t. nem nevelhetem gyermekemet szinte olly vallásszabadsággal mint evangelikussá, az a' kérdés, mondám, miután a' gyermeknek vallás' rabjává kell lenni: a' két Vallás, és egy Hit közzül mellyiknek rabságát választhatja okosabban és üdvözségesebben? — Hogy a' Reversalisok immoralitást foglalnak magukban természetüknél fogva, ezt állítani éppen annyi, mind azt mondani, hogy a' Krisztus' religiója természeténél fogva immoralitásra vezet az embert. — Ha Barátságod azt kérdi: hol vette az evangelikus szüle azt a' just, hogy gyermekét oda taszítsa, hova maga nem akar menni; szabad legyen nekem viszont azt kérdeni: hát a' katolikus szüle honnand vette azt a' just, hogy ő megegyezhessen gyermekeinek ollyan vallásbani nevelésében, mellyet ő nem hiszen ollyannak lenni, mellyben üdvezülhet az ember? *) A' magzatoknak jusuk van ahoz, hogy öntökéletesítésük' 's boldogságuk' eszközeitül ne csak meg ne fosztassanak, de az azokkal élésben ne is gátoltassanak; nincs hatalom, melly ezen jusnak ellenére adhasson törvényt. Már pedig a' katolikus fél egyenesen veszedelmeszitetné gyermekének ezen jogát, melly legfőbb, és soha semmiféle körülállásokban nem elidegeníthető, ha annak

*) „Niemand kann eine Verpflichtung auf sich nehmen, wodurch er die Würde verletzte, die er als Mensch zu behaupten unter allen Verhältnissen gehalten ist, und Niemand kann Rechte erwerben, welche schon eben darum unrecht sind, weil sie sich nicht mit dem Sittengesetze vertragen.“ Grävel em h. l. 96.

olyan vallásbani nevelésében megegyezne, mellyről azt hiszi, hogy születtje abban nem üdvözülhet.

Végre a' házasságokat úgy tekinti a' kath. egyház, mint a' maga saját kebelében, és úgy szólván kertjében növekedő fákat, kikre maga az ur Isten mondta az áldást: „növekedjete, és szaporodjatok“ tehát neki teljes joga van a' házasság' gyümölcseire is számot tartani, és minden nembeli különböztetés, vagy előre teendő egyezés nélkül is a' házasulandók közt joga van megkivánni, hogy azoknak születendő gyermekeik az ő hitében neveltessenek. Külömben is a' kath. egyház nem maga készített magának constitutiót, 's törvénykönyvet, mint a' polgári társaság, hanem az ő szerzője, Krisztus adta azt neki: következképpen sem ő meg nem egyezhet abban, sem annál kevesebbé a' a' polgári hatalom senkinek utat nem nyíthat arra, hogy az igaz hittől elszakaszkodjék.

4. §.

Korszellemi. „Ha az Evangelikus atyától született fiu gyermekeknek az attyuk' vallásában neveltetése nem ütközik a' kath. vallás' szabásaiba: képzelní se lehet, hogy a' leány gyermekeknek is ugyanazon atya vallásában neveltetése hogyan ütközne a' katholika hitbe.“

Én. Ismét bizonyosnak tesz föl valamit Barátságod a' józan Logikának ellenére, a' mit még be kellene bizonyítani. Petitio principii, Nyomna tehát valamit ezen okoskodás akkor, ha az állana, hogy a' kath. anyától született fiuknak az evangelika vallásbani neveltetése nem ütközik a' kath. hit' szabásaiba; de ez nem állván az előbbi §. mondottak szerint, megfordítom okoskodását Barátságodnak, 's azt mondom: ha a' leány gyermekeknek a' kath. hitbeni neveltetésük által nem sértetnek meg az atyai jogok, nem látni, miké-

pen sérletnének meg azok, ha a' fiuk is ugyanazon hitben neveltetnek. Ugyan is valamint a' szülői hatalom természetes következése a' házasságnak: ugy a' gyermekeknek erkölcsi és vallásos nevelése közös kötelességük a' szülőknek, mellyet nem lehet nem szerint sem a' magzatok, sem a' szülők közt fölosztani; nem lehet a' fiuknak ilyen, a' leányoknak olyan vallásos elveket szívükbe oltani: mert miként az igazság és erény maga megoszthatlan egy, ugy elveik is egyek; és az egymással ellenkezők meg nem állhatnak, igazságra, erényre, boldogságra nem vezethetnek. Ha tehát az evangélikus atya megegyezhet abban, hogy leányai kath. vallásban neveltessenek, miért kellene ellenezni fiainak is a' hasonló nevelést, azt tartván az ő vallása, hogy a' kath. hitben is lehet üdvözülni; *) holott a' katholika rész azt hívén, hogy csak az ő vallásában lehet üdvözülni, a' legútálatosabb, és vétkesebb teremtés, szörnyeteg, lenne, ha még is szülőltjeit attól el engedné szakaszkodni; belső szorongás, félelem, 's lélekismeret' mardosás nélkül és saját vétkes tettét nem átkozva vethetne-e csak egy pilanatot gyermekére, a' kit olyan vallásban lát neveltetni, mellyet hite, meggyőződése, lelkeismerete kárhoztat? — Azt feleled: hát miért engedtelet meg a' vegyes házasság? Éppen azon okból, a' mellynél fogva kezdetben az igaz hitre térőknek pogány házas-társukkal el nézte az együtmaradást, t. i. azon reménység' fejében, hogy a' pogány a' hívő által megszentel-tessék, az igaz hitre vezetessék; az eltévedteket a' házasság által is, mint önként ajánkozó alkalom által az igaz utra terítse. Mivel azomban ezen igazságos

*) „Geist und Leben der evangelischen Kirche widerstreben dem Wahne, dass sie selbst die einzige und ausschliessliche Anstalt zum Bau des Reiches Gottes, oder dieses Reich selbst in seiner sichtbaren Gestalt, die alleinseligmachende Kirche sei; sie ehrt vielmehr jede der neben ihr bestehenden Kirchen als eine auf die Herstellung desselben Gottesreiches hinreichende Gemeinschaft.“ Superintendent. Koethe. eml. m. l. 211.

várakozása sikertelen maradt a' gondos anyának: kötelességében áll arra ügyelni, hogy senkit kebeléből ki ne engedjen szakaszkodni.

5. §.

Korszellemi. „Nem csak jövődében nem kivántathatnak Reversalisok, hanem az eddig adattakat is meg kell semmisíteni; mert lehet a' törvénynek visszaható erőt adni, mint. p. o. az 1681. 28. törvényben.

Én. Elsőben is arra teszem figyelmetessé Barátodat, hogy más dologban igen félelmesnek és veszedelmesnek ismeri visszaható erőt adni a' törvénynek. p. o. az országgyűlési követek' diurnumát szabad akarat szerinti ajánlatok által csak azért nem kívánta meghatározatni, mivel így a' törvénynek visszaható ereje lenne. Legyünk Barátom őszinték, és gondolkozásunkban következesek, mint olyan emberek, kik egyenes úton járnak! Úgyünknek alaptalanságát áruljuk el, ha erősségül fölfordott okaink egymásba ütköznek. És ha maga a' törvényhozó test ilyen sebet ejt constitutióján — visszaható erőt adván a' törvénynek — ássuk meg akkor Barátom a' sirt bizvást nemzeti alkotmányunknak előre! Mert ha egy tárgyban lehet ilyen erőt adni a' törvénynek, miért a' másodikban, harmadikban 's valsmennyiben *). Különben az idézett törvény' esete, és a' vegyes házasságból származott gyermekeknek a' kath. hitbeni neveltetéséről adatni szokott Reversalisok között igen nagy a' kü-

*) „Bricht die Ständeversammlung den Stab über sich, dann werden die heiligsten Rechte der Staatsbürger nicht mehr gesichert bleiben, und es wäre besser, es begäbe sich Jeder in eine Einsiedel, als dass er sich in die Arme eines Staates wirft, wo kein Vertrauen mehr gilt.“ Mauermann. Aus den sächsischen Kammern.

lönbség. Amott nem vallás' cserélésről és választásról van szó, hanem az evangélikus predikátorokra hozott csupán polgári büntetések' elengedéséről; a' mi esetünkben pedig a' lélek' üdvözsége forog kérdésben, 's abból hogy a' polgári törvényhatóság föloldozhat valakit a' polgári büntetéstől, igen helytelenül következtetik, hogy az egyház' alattvalójit is fölmentheti a' religiónak kötelekei alól. 'S hát végre a' Reversalisok szerint neveltetni kellő gyermekek, 's éltesek fölmentetvén a' Reversalisok alól, minő vallást fognak követni? 's ki lehet képes a' sokféle zavarokat, egyenletlenségeket, házassági békességet rontó viselkedásokat számba venni, mellyek a' Reversalisok' megsemmisítéséből szükségképen származnának?

6. §.

Korszemle. „Itten semmi fölakadás. Mind a' kik Reversalist adtak már, mind a' kik az eddigi szokás szerint adni tartoznának, tizenolcz esztendőskorukig az attyuk' vallását kövessék, ekkor pedig szabadon válasszák azt a' vallást, melly lelkük nyugalmát megszerzi.“

Én. Már ez igazi vallás szabadság, olyan a' minőt a' 3-dik §-ban Barátságod maga sem engedett meg, és nem hagyott jóvá! — Hát ha a' 18. esztendőskor egyik vallásban sem fogja nyugalmát találni, minden vallás nélkül engedjük-e őt fölnevekedni? Vagy minő törvény fogja őt szoríthatni egyik vagy másik vallásra, ha az ifju makacsul a' mellett maradna, hogy ő egy valláshoz sem köti magát, mert abban találja föl egyedül lelke nyugalmát, ha minden vallás nélkül élhet? Hajh! Barátom majd az ilyen nevelésű unokák fognak ám országgyűlést, vagy is már nehezen országgyűlést hanem nemzeti conventet tartani

a' párizsiak' módjára, a' mellyben merő philosophusból, a' szabadságnak és egyenlőségnek hőseiből állnak a' haza' boldogságáról, virágzásáról 's minden oldalú jóllétéről tanácskozó tagok! *) Vagy a' ki 18. esztendőskorra jutott, olyan érett eszűnek gondolja-e Barátságod, hogy az a' maga belátása szerint képes választást tenni a' vallások között? Cicero azt vallá, hogy „de divinitate tam variae sunt doctissimorum etiam hominum, tamque discrepantes sententiae, ut magno argumento esse debeat principium philosophiae esse inscientiam.“ **) Egyedül maga az authoritas az Barátom, melly az emberi nem legnagyobb részét a' religiohoz köti, nem pedig a' saját nyomozás által szerzett belátás; különben is a' 18. esztendőskor az éppen, mellyben az érzékek, és indulatok zudúlva gerjedezni, és a' szorosabb nevelési fenyíték alól valamennyire kiszabadulva, minden zabolát tűrhetlennek kezd szemlélni: 's valjon ezen magával nem bíró állapotjukban hagyjuk-e növedékeinket szabad kényűkre? Vagy ekkor támassza-e a' szülő saját szülöttjének lelkében ezen kétkedést: gyermekem! ezen vallás, mellyben téged tizenhét évig neveltelek, talán nem olyan, mellyben te magadnak lelki nyugalmat és boldogságot remélhetsz; azért szabadságodban áll most lemondani arról, és magadnak az előtted egészen ismeretlen vallások közzül egyet választani! Oh Barátom nem kellene-e az ilyen nyilatkozásra megrepedni a' jó anyai szívnek, és önmagát kárhóztatni azért, hogy 18 esztendeig olyan vallásban neveltettek gyermekei mellyben azok nyugalmat és boldogságot nem találhatnak, 's még a' 18 esztendei

*) „Oder hält der Liberalismus unserer Zeit auch das für ein nothwendiges Recht der persönlichen Freiheit, dass die unberatene, leicht verführbare Jugend ihrem eigenen Gelüste, der Willkür und Zuchtlosigkeit preis gegeben etc.“ Superintendent Koethe. em. h.

**) De natura Decr. l. l.

fáradzás után is ki tudja nem fognak-e magukról végképen minden vallási köteléket lerázni!

7. §.

Korszellemi. „A' ki 18 esztendős koráig meg nem tanulta a' vallás' szabályait, az hat hét alatt sem fogja azokat magájévé tenni; azért a' hat héti censurát is el kell törülni, ugy mint a' mellyre az 1790, 26. törvényben a' 13. §-nak a' végrehajtó hatalom által történt, 's így egy oldalú törvénytelen magyarázatja szolgál-tatott alkalmatosságot. De ellenkezik az a' bécsi és linczi békekötésekkel is.“

En. Ha 18 esztendős koráig valaki meg nem tanulja a' vallás szabályait, ebből nem az következik: tehát törüljük el a' hat héti censurát; hanem, ha Logikánk jó renden áll, az: tehát rendeljünk 12 hetet, és ha ez sem elegendő, annyi üdőt, melly alatt meg tanulhassa a' vallás' igazságit. *) De ez sem áll, hogy,

*) Ezt rendeli szinte a' Ns Vármegyékhez felsőbb helyről Junius 23-kán 1801 eszt. bocsájtott patanca, melly eképen szól:

Illustrissimi etc. Complures profugarum a cath. institutione prolium casus, Magistratuales personas continuis perquisitionibus et resignationibus occupantes, ac perpetuis remonstracionibus ansam praehentes, aperte evincunt, eam institutionem in principiis fidei cath., ad quam proles minores, quacunq; de causa in Cath. Relig. quam de lege sequi deberent, haud educatae relegantur, passim cum ea, quae Personis, discretionis annos ingressis, et transitum e Cath. Religione ad evangelicas Confessiones petentibus praescribitur, confundi, hincque evenire, quod prioris cathogoriae proles a parentibus avulsae, et Parochis sine institutionis resignatae, post expletas in catechisatione sex hebdomadas, ad patrios lares redeant, aut aliorum profugiant, operose perquirendae, ea falsa opinione imbuetae, sibi exercitium alterius Religionis iam liberum esse. Hinc

ha ki 18 esztendőös koráig meg nem tanulta a' vallást az hat hét alatt sem fogja meg tanulni: mert nagy különbség lehet a' 18 esztendeigi tanítás 's tanulás, és a' hat héti censura között. Ugyan is hát ha a' 18 esztendő alatt nem volt alkalmatosság a' tanulhatásra, vagy a' tanító nem eléggé ügyességű volt: a' gyermek korán árvaságra jutott, vagy szülőji tudatlanok voltak sat.? *) 'S az illy oktatás nélkül 18 esztendőös korra jutott, képes-e magának magára hagyatva vallást választani? Am a' lélekismeret' szabadságát én abban helyezem, mellynél fogva az ember az oktatás és önelmélkedés által szerzett belátását és meggyőződését követheti. De a' tudatlan, ki sem oktatás, sem önelmélkedés által belátást nem szerzett magának sem meggyőződést, élhet-e az ilyen okosan a' lélekismeret szabadságával? **)

praetit. DD. VV. hisce committitur, ut occasione translationis similibus prolium, concernentes partes diserte edoceant, institutionem istiusmodi sex hebdomadis haud circumscribi sed eousque protrahi debere, donec tales cath. Religionem professae fuerint. Parentes demum, aut quoscunque pro abducendis a simili institutione prohibis parentes, aut easdem, omni Parochorum cura elusa, ad fugam disponentes severae animadversioni subiectum iri.

*) „In dieser wichtigen Angelegenheit, wobei so viel, und beinahe alles von der moralisch-religiösen Bildung und Fähigkeit des Individuums abhängt, wird es höchst bedenklich bleiben, die annos discretionis gesetzgeberisch im Voraus festzusetzen. Immer wird eine sorgfältige Prüfung derjenigen, die übertreten wollen, das beste Auskunftsmittel gegen Uibereilung bei diesem Schritte der freien Uiberlegung und Willensbestimmung seyn.“ Encyclop. Kirch. S. 254.

**) „Ist schon für jeden einzelnen Menschen es unerlaubt, sogar albern, irgend eine Uiberzeugung auf anderem Wege bei seinen Mitmenschen hervorbringen zu wollen, als auf dem des Unterrichts und der Belehrung; wie viel unverantwortlicher und gewissenloser wäre solches bei einem Herrscher.“ Grävel, der Bürger. S. 316. — Itt, és sok helyeken megjegyzésre méltó Senecának mondása: „Non est dubium, quin beneficium

A' mi az idézett törvényt, és békekötéseket illeti, azt mondom, hogy igazságtalan az evangélikusok' panasza a' hat héti oktatás ellen. Ám az 1790-ki országgyűlésen több ülésekben csak az kívántatott, és semmi több az Evangélikusok által: ut *negotium religionis ad statum legum annorum 1606 et 1747 reponatur*. Sess. 23. nro. XX. Sess. 24 §. 4. Ezt kérte a' Tisza melléki kerület ugyanazon ülésben. A' mixta deputationak és kerületeknek a' Fölség elibe nyújtott kérelemi következésében is azon *resolutio* adatott „ut *negotium religionis solum ad statum legum anno 1608 et 1647. reponatur*. Puncto I. Van-e pedig akár a' bécsi akár a' linczi békekötésben legkisebb nyoma a' censura elleni kifogásnak? Már pedig „Ungari, tam qui infide Imp. Rudolphi perstiterunt, quam qui Bochaio adhaeserunt, totius Ungaricae gentis nomine 23. sept. strictissimis reversalibus se se obstrinxerunt, quod Capitulationes viennenses tam ipsi, quam successores ipsorum inviolabiliter observabunt.“ *) Különben ha szorítatik is a' lélekismeret, nem az evangélikusoké, hanem a' katolikusoké szorítatik a' hat héti oktatás által. Vagy ezek is panaszkodnak a' korlát ellen? Jól van, a' kik panaszkodnak, menjenek bizvást által censura nélkül, 's mivel Barátságod' mondásaként becsületes ember ritkán változtatja vallását „*Avolent, quantum volent paleae levis fidei, quocumque afflatu tentationum, eo purior massa frumenti in horrea domini reponetur.* **) Az ilyenekkel, mint *superintend.* Feszler megjegyzé, a' kath. egyház semmit sem vesz, a' protestansok pedig keveset nyernek, mert a' roszat, a' mi hennük volt, átviszik magukkal. A' bécsi és linczi békekötés se többet se kevesebbet nem tart, mint

sit etiam invitis prodesse.“ Lib. V. et Lib. VII. c. 31. *Dii omnium rerum auctores beneficia Ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant.*

*) Petrus Pázman. *Vindiciae Ecclesiae*. pag. 10.

**) Tertullian. *de Praescript. Haeret.* p. 231. edit. Rig.

hogy senki ne gátoltassék a' maga vallásának gyakorlásában. Már a' hat héti censura nem szolgál-e éppen arra, hogy a' ki talán mint lelkében, mint élete módjában már protestans, de holmi külső nézetek miatt katolikusnak kíván tartatni, 's fél, szégyenl protestansnak láttatni, hogy mondám az ilyen kiállván a' censurát, ne hordozzon magán álarczát, hanem a' melly vallás szerint tetteleg alattomban él, azt nyilván és tartózkodás nélkül követhesse.

8. §.

Korszellemi. „Nem csak a' vegyes házasságból származott 18 esztendősek választhassanak maguknak vallást, hanem akármelly katolikus is; mert a' bécsi és linczi békekötés egész helységek' lakosinak szabad átmenetelt engedett.“

Én. Nemde Barátságodnak nem fér az fejébe, miként lehetne egész faluk' és városok' lakosit hat héti oktatás alá vetni. Ha ez lehetlennék látszik Barátságod előtt, gondolja meg, mikép téríthette a' Krisztus' evangeliomára tizenkét nyomorú halász az egész világot. Többire egyebet itt elmelőzvé, a' katolikus szülőket, kik ilyen szabadsággal akarnának élni, arra emlékeztetem, a' mi egykor az Irlandusokkal történt. Anna királyné' üdejében t. i. az a' törvény állapítatott meg „hogy a' melly fiu protestáns vallásra lép, az ipso facto hatalmat nyer attyát a' házból és minden birtokából kivetni.“ *) És mi lett következése a' katholicismust nyommasztó törvénynek? Az hogy megmutatta az isteni gondviselés, miképen tehetetlen ellene az emberek' törekvése! ugyan is a' katolikusok annál inkább szaporodtak, minél kéméletlenebbül nyomat-

*) I. A. Diez. Das Walten der göttlichen Vorsehung.

tak a' szinte 1778-ig fönálló említett törvény által, úgy hogy jelenleg a' protestánsok úgy állanak számukra nézve a' katolikusokhoz, mint 1: 3. *)

9. §.

Korszellemi. „Nincs egy szó is akár a' békekötésekben, akár a' 26 dik törvényben a' tanításról; hanem csak az mondatik a' 13 dik § ban hogy az ilyen átmenetek vakmerón ne történjenek, és ez átmenetel' esetéről ő fölsége tudósítassék.“

E n. Igaz hogy az említett törvényben nincs szó a' hat héti tanításról; de van arról, hogy az átmenetel vakmerón ne történjék, 's hogy az egyes átmenetel' eseteiről ő Fölség tudósítassék: de ha a' törvénynek ezen rendelete elszakasztatik a' szokásban lévő censurától lesz-e sikere, fogantja legkisebb is a' törvénynek? Ám hogy ő Fölségét az átmenetekel' esetiről tudósítani parancsolja a' törvény, ennek az a' célja, hogy az láthassa az átmenni akarókról adatni szokott információból, ha valjon a' vallását változtatni akaró tudja-e mit cselekszik? képes-e különbséget tenni a' vallások között? Nem mellékes okok vezetik-e őtet e' lépésre st.? Már pedig ezen célznak elérésére csakugyan legszelidebb, 's legczélszerűbb mód a' tanítás. — Azt csak nem kívánja pedig talán Barátságod és társai, hogy a' Király személyesen maga tanítsa és katekizálja az átmenni kívánókat! Hogy pedig az ilyen egyházi censura után is állhatatosan megmaradván szándékában az általmenni kívánó, meg nem engedtetett volna neki az átmenetel, nem hiszem hogy esetet tudjon fölhozni Barátságod. Azonban ha csak ugyan ellenk-zó esetekre akar Barátságod hivatkozni, a' minöket már Ber-

*) I. Annegarn, Weltgeschichte.

zeviczy is keresett, bizonyossá teszem arról Barátságodat, hogy az akadály nem a' censurának tulajdonítható, hanem p. o. hogy a' censurának rendes folyamata akadályoztatott, többszer félbeszakasztatott, a' censurálandó elszöktelett s tb.; vagy ha minden illyes ok' közbejövetele nélkül hosszabb ideig huzódott az átmeneteli engedelem, a' folyamodás' ulján szabadon sürgetheti azt annak illető helyén az átmenni kívánó *).

10. §.

Korszemle mi. „A' ki vallását akarja változtatni, az meg győződésből teszi azt; tehát neki nincs szüksége a' tanításra, mert csak az elfogadandó, vallásnak tökéletes tudta győzhette meg annak jobb létéről.“

Én. Ne teremtsünk Barátom föltűzelt képzelődésünkkel új embereket, hanem nézzük azokat olyanoknak, a' millyeneknek tetteleg mutatják azok magukat. Im! az első reformator maga is mi nagyon szorongva gondolkodott a' vallás' változtatása körül, hallja csak

*) Ezen 26-dik törv. 13-dik §-nak alapja az 1721. és köv. esztendőben főnálló, és a' vallásos kérdések' elintézésével foglalkozott Biztosság' munkálatinak VI-dik pontján épült, úgy látszik, és ebből kell nagy részént annak értelmét kivenni. Ezen Biztosságnak munkálatit, és intézkedéseit királyi helybepoena mellett a' N. M. Helytartótanács 1731. eszt. kihirdetvén, és közzé tévén, a' VI-dik pont alatt azt mondja: „Apostatae — — gravi arbitraria poena, per iurisdictionatum secularum magistratum sunt puniendi. Antequam autem eiusmodi arbitrariae poenae effective infligantur, de casu in casum desuper praevia ad Augustam Aulam mittenda erit relatio.“ Ribini Memorabilia August. Confess. in Hung. T. II. §. XXXIV. — Midőn a' kath. egyház a' poena arbitraria helyett a' tanítást választja a' hittől elpártolások' akadályoztatására, lehet-e azt igazsággal vádolni tyrannismusról?

Barátságod: „Hányszor — így szól Luther — hány-szor, 's mi kinosan dobogott reszkető szívem, és milly sokszor vádolt e' képen: te vagy-e csak egyedül bölcs? illy tömény sokaság — a' katolikusok — hibázna, tévelygne! 's csak te vagy egyedül ment a' hibázhatástól? Ó! hát ha még is te hibáztál, és olly sok ezernyi ezer embereket vonsz magad után sz örök — kárhozatra? *) Igenis Barátom a' vallás' elfogadá-sához meggyőződés szükséges, és pedig bizonyos, szilárd, rendithetlen; de honnét szerzi ezt meg tanítás nélkül az embernem' legnagyobb része? Vagy a' mahomedán, a' fetisimádó, az új szimonisták nem kö-velik-e meggyőződésüket? de azért megfelel-e obje-ctive is igaz és helyes religio az ő meggyőződésüknek? Tudni illik Barátom a' meggyőződés hamis, hibás és fogyatkozott is lehet, főképen a' religio' dolgában, ha kivált az ember elmelőzvéen a' Krisztus által rendelt tanítói hivatalra figyelést csupán saját értelme után in-dul **). Vagy mit felel Barátságod ezen valóságos tör-ténetre: N. Vármegyében kebelezett N. helységben két férfi testvér, kik katolikus atyától születtek, de árvaságra jutván kicsinységükben a' kath. hittől elsza-kadtak, és a' reformata vallásban neveltettek föl. Kitu-dódván későbben a' dolog, az illető egyházi hatóság hat héti oktatás alá rendelte őket, 's a' tanítás' alkal-mával azt felelték a' tanítónak más két tanú' jelenlé-tében „ha az Isten angyala maga szállana ide minket tanítani, még annak sem adnánk hitelt, — és ha a' pokol tüstént megnyilna is itt lábunk alatt, még sem

*) De abrog. Miss. p. 466.

**) „Was man Ueberzeugung des Verstandes nennt, das ist einsei-tig, unsicher, und weil der Verstand, wie alles Einscitige und Beschränkte, leicht hartnäckig, verstockt wird, sogar gefähr-lich, oder es kann sich doch nur auf das Begreifliche beschrän-ken; von allem, was das Mass des Verstandes übersteigt, was über der Begreiflichkeit steht, gerade von göttlichen Dingen vermag er nie aus sich selbst eine Ueberzeugung zu gewinnen.“
Superintend. Koethe em. m. l. 187.

változtatnánk meg vallásunkat, mellyben eddig neveltünk: — inkább kívánunk örökre elkárhozni mint reformatusok, hogy sem úgy üdvözülni, mint katolikuskok“ Barátom olyan meggyőződés-e ez mellyet a' józan ész helyben hagyhat? Nem kívánja, nem parancsolja-e, nem mondom az evangéliom, és felebaráti szeretet, hanem maga a' természet' törvénye az illy boldogtalansokat könyörületesen az igaz ultra téríteni? *)

11. §.

Korszellemi. „A' vallásos törvény 26. 1790. 13 dik §-sa csak azt kívánja, hogy az átmenetel vakmerőn ne történjen; az egyik jó vallásból pedig a' másikba nem történhetik vakmerőn az átmenetel. Azon vallások, mellyekről szó van, mind jók, mind a' moralitáson épülnek.

Én. A' katholika Hit' jóságáról kérdés nem lehet. Mire építette az első Reformator a' maga Vallását? megengedi Barátságod, ó tudhatta azt legjobban; ez pedig éképen fejezé ki véleményét: „Nem az az igaz ember, ki sok jót cselekszik, hanem a' ki cselekedet nélkül sokat hisz. — Atkozott legyen mind az a' tani-

*) „Wie kommt man zur Überzeugung? Durch Aufrichtigkeit und Gottes Gnade. Man muss vor Allem redlich, leidenschaftlos, unbefangen vom Dünkel der Meinung der Wahrheit wollen und suchen. In unserem Innern ist der Schalk, welcher das Licht der Wahrheit scheut. Mancher spricht: Ich suche Wahrheit. Er täuscht sich. Er sucht das, was seinem Selbst zusagt. Subjective Gründe, objective Ansichten, Vernunftgründe geben keine evidente Gewissheit, geben Überredung, keine Überzeugung, die bleibend und durchgreifend ist. Wahre bleibende Gewissheit und Überzeugung kommt vom absoluten Grunde alles Seyns und Wissens von Gott. Fritz. Christl. Erziehung. I. 39.

tás, religio, életmód, melly azt tanítja, hogy az igazságot cselekedetek szerzik meg*). Látod milly gazdag a' keresztény ember, a' ki ha akarja, sem vesztheti el az üdvözséget, bár akár mi sokat vétkezzék is **). Légy bűnös! vétkezz erősen: de erősebben higgy és örvendezz Krisztusban, ki legyőzője a' bűnnek: vétkeznünk kell, mig itt vagyunk — elég hogy az Isten' dűcsőségének gazdagsága által meg ismertük a' bányát, ki elveszi a' világ' bűneit: ettől el nem szakaszthat minket a' bűn, ha bár napjában ezernyi ezerszer paráználkodunk, vagy gyilkolunk is ***). A' mint már ezekből is látja Borászágod, épen nem az volt az első reformátor szándéka, hogy a' jóságos cselekedetekkel magát kitüntető moralításra építse vallását; a' mit még hihetőbbé teszen az által, mivel saját vellemlása szerint az ördögtől tanulta azt, a' mit ujat tanított †). Illy mestertől tanítván, nem csuda, ha aztán ő is így tanított: „Az Evangelium nem örökké tartó tanítás, hanem hasonló a' záporessőhez, melly lerohan, és elfut, 's többé nem tér azon helyre vissza ††). Az erényes cselekedetek, a' minők az igazság, lelki erősség, mértékletesség, tisztaság, szelídség 's ezekhez hasonlók, lerontják a' hitet †††). A' honnét a' moralításra nézve Krisztusnak előbb adott karakteréhez képest ezen következtést teszi. „Ha halljuk, hogy Krisztus minket a' maga vérével váltott meg, ez épen annyi benyomást tesz reánk nézve, mint mikor Bolond

*) Tom. I. p. 37. Tom. IV. p. 144.

***) De Capt. Babil. p. 285.

***) Epist. Doct. Mart. Luth. a Jo. Aurifabro coll. Tom. I. p. 345. Edit. Jen.

†) T. VI. fol. 87. Edit. Jen. T. VII. Witt. Germ. 429. f. Multas noctes mihi satis amarulentas et acerbas reddere satanas novit. De Abrg. Miss. Priv.

††) Epist. I. Dom. Quadrag. II. Cor. VI.

†††) In Resp. ad Libr. Ambr. cath. p. 393.

Istók — Hans Tölpel — hallja, hogy a' tyuk tojott.“*) Mintha ezeket maga is sokalta volna a' Reformátor, meg valja: „hogy az ő tanítása új, és botránkozlató**); azért ha az utolsó ítélet napja hamar el nem jő és véget nem vet azon sok rosznak, melly a' reformatióból következett, roszabbul lesz a' dolgok' állapotja, mint a' Pápaság alatt volt.“ Mintha azonban megbánta volna ezen nyilatkozását a' jó Reformátor, neki boszongkódva ismét azt mondja „hogy ő tovább is ügyeszik az isteni félelmet, az engedelmességet, és minden kormányzó i hivatalt eltörteni; hogy ő a' sz. atyák' rendelkezéseit és az egyházi törvénykönyvet megégette ugyan mindenek láttára, de még gonoszabbul fogott volna bánni a' világi törvények' könyvével, ha nagyobb félelmet nem okoz vala neki a' császárok' pallosa, mint a' romai átok.“***) Mellyekhez képest Vilmos Kerestely Brandenburgi herczeg azt mondá: „Mi kénytelenek vagyunk megvallani, hogy képzelni is alig lehet olly szemtelen gonoszt, ki annyi mosdatlan, gyalázatos, botránkozató beszedekeket eresztett volna ki szóján, mint a' minöket ezen ötödik evangelistánál találunk.“ †)

Illyen lévén az első Reformátor' tanítása, halljuk tőle millyen volt követőjinek moralitása. Így panaszkodik ő: „A' nép semmit sem tud, mint pénteken, szombaton hust enni, nem gyónni, és a' jóságos cselekedeteket megvetve egyedül a' hitre támaszkodni: hogy az emberek roszabbakká lettek, mint a' pápaság alatt voltak. nagyobb bennük a' pénz, gazdagság, hatalom, 's gyönyörűség utáni vágy, mint az evangeliom' szeretete; szóval: semmi jó sem szármozott a' mi tanításunkból; mert mihelytt ez terjedni kezdett, azonnal az irtóztatós paraszt zendülés és háború következett;

*) Tom. V. fol. 210.

***) Tom. IV. p. 480. Hauspostil. p. 373.

***) Európának megrendült állapotja. I. 489.

†) Ott. I. 464.

minden fenyték megszűnt, és mint a' zabolátlan barom, kiki a' maga kívánságát követi *). A' fejedelmek alattvalóiknak véresverotékből építik és ékesítik udvaraikat, a' hol szüntelen a' legkicsapongóbb tobzódás, mértékletlenség uralkodik mind azon gonaszágokkal egyetemben, mellyek az ilyen életmódból szoktak következni. A' városokban mindenütt divatosnak a' bordélyházak: vérengző verekedések, gyilkolások, részegeskedés a' protestáns helyeken inkább uralkodott, mint a' katolikusok között. Még kevéssé Luther' halála előtt olly szemtelen volt Wittembergában a' leányok' erőszakos maguk tolása a' férfiakra, hogy azt tüstént elhagyá megparancsolván nőjének is, hogy az uj sodomából eltávozzék **).

Kálvin, a' kiról Breznay azt jegyzé meg „hogy az üldözés' lelkét ki nem tudta magából irtani ***) így panaszkodik. „Nagyobb részét azoknak, kik a' pápaság' bálványimádásától elszakaszkodva hozzánk állottak, az álnokság' lelke szállotta meg, és teli vannak csalfasággal, 's hűségtelenséggel †).

A' mit az első Reformator tanított, kétség kívül az ő nevében fölavatott tanítóknak is szabad volt azon nyomon folytatni a' tanítást. Hallja Barátságod azonban mikép panaszkodik ezek ellen Luther: „Oh minő gyalázatos zabálók ezek, és csak a' hasznak szolgálji; kiknek inkább disznópásztoroknak és kutyapeszéreknek kellene lenni; kik, mint a' disznók és ebek semmit sem adnak, 's hajtanak már az evangéliomra ††). A' régi és utóbbi tanítók között egy tudós protestáns csak

*) Tom. II. Opp. p. 37. Visit. Saxon. Cap. de Doctr. et Libert.

***) Meiner's historische Vergleich. III. Bd. S. 324. „Die protestantischen Lehrbücher der christlichen Sittenlehre haben ausser dem Titel wenig christliches mehr an sich.“ De Wette, Reformatiions-Almanach. 1819.

***) Az evang. Ekklesia Történet. I. 238.

†) In Daniel. Cap. IX.

††) Praefat. ad Cathecism. Mai.

azt a' külömbséget teszi „hogy ezek fortélyosabbak amazoknál, mert ha hibás tanításukat nyilván elő nem merik adni ne hogy megfosztassanak azon ekkleziának szolgálajától, mellytől élelmüket veszik, szent szavakban burkolják hamis véleményeiket, és így eltitkolva terjesztik azokat *). Azomban az újabb tanítók ezen említett, és ugy látszik a' tanulatlanokat kéméleni akaró tanításmódtól is eltávoztak. Superintendens Canabich már világosan kimondotta, hogy: a' Sz. Háromság' titka uj, alaptalan és a' józan ésszel ellenkező tanítás, mellyet azért a' vallási tanításokból ki kell hagyni.“ **) A' Genevei Synodus maga is ezt végezte 1820. „hogy a' predikátorok arra köteleztessenek, hogy a' nép előtt minden positiva religioról és igazságokról véggképen elhallgassanak ***).

Hol van Barátom a' tiszta moralitásnak alapja, ha minden positiva religiót ki akar a' protestantismus küszöbölni? Vagy mire czéloz ezen törekvésével? hol van a' Symbolikus könyvekhez kötelező eskünek szentsége? Igaz-e csak ugyan, a' mit egy tudós mond „hogy a' protestánsok nem is akarnak a' religio' dolgában egy bizonyos és állandó rendszert tartani? †) hogy egy mahomedánus, ki Krisztus' csudáit hiszi, közelebb áll a' keresztényekhez, mint a' protestánsok, és azok' tanítóji? ††)

*) David Michaëlis Praefat. ad Dogmat. p. 30.

**) Kritik aller und neuer Lehr.

***) Schükedenz. Die Kirche von Genf. „Wahrlich drollige Leute sind eure Pastoren! Man weiss weder was sie glauben, noch was sie nicht glauben; nicht einmal weiss man, was sie zu glauben vorgehen. Das ganze Wesen ihren Glauben festzusetzen, besteht darin, dass sie den Glauben Anderer angreifen. Rousseau Levele.

†) „Wir Protestanten können und wollen nicht behaupten, dass wir ein für alle Zeit giltiges Kirchensystem haben.“ I. F. Jakobl, über Bildung, Lehre und Wandel protest. Lehrer. S. 133.

††) Tremley sur l'Etat present du Christianisme. l. 13. Vesd ösze Cohet munk. és Möre Vándorlását.

Azt feleli Barátságod: nálunk magyarországban még nem áll a' protestantismus illy rosztában. Hallja Barátságod egy nem gyanus honfi tanúnak véleményét, és választ „Vielleicht ist's nur natürliche Bedächtlichkeit, Liebe für das Herkommen überhaupt, und weniger Verkehr mit dem Auslande, wenn der grössere Theil derselben, alten Sitten getreu, das Positive in der christlichen Religion nicht ganz aufgibt.“ *) Egy másik, hasonlóképen nem gyanus tanu azt mondja „hogy magyarországban elpártolvan a' protestánsok a' Bibliától és Symbolikus könyvektől, rationalismusra vetemültek, és ez által elvesztette azon jogait, melyeket a' bécsi és linczi békekötések által nyert.“ **)

Csak ugyan tekintsük meg, minő becsben vannak honunkban a' Sz. Irás, és Symbolikus könyvek. A' Helvet. Confessio art. 11. ezt tartja: „Comprehensa Symbolis ac Sententiis quatuor primorum praestantissimarum Synodorum celebratarum Nicaeae, Constantinopoli, Ephesi, et Chalcedone credimus sincero corde.“ ***) És valóban Pálffy János 1635. eszt. a' mezölaki Synodusban Soos Istvánt kiskomáromi predikátornak rendelvén eképen irta meg fölhatalmazó levelét „Nos — Virum Stephanum Sós — in legitimum verbi ministrorum Catalogum admisisse, ordinasse, verbum Dei in V. et N. testamento comprehensum

*) Statistik. II. Thl. S. 476. Schwartner.

**) „Gefährlich rütteln an dem vierten Grundpfeiler der ungarischen Staatsverfassung der kirchlichen Freiheit der evangelischen beider Confessionen, gegründet auf die Friedenschlüsse zu Wien und Linz — die evangelischen Confessionsgenossen durch ihren Abfall von Bibel und symbolischen Büchern, und durch ihre Neigung, an die Stelle ihres kirchlichen Lehrbegriffes einen protestantischen Rationalismus aufzustellen, wodurch sie selbst das Wesen jener Friedenschlüsse aufheben. Und wie könnte diess Reichsgrundgesetz bestehen, wenn an seiner Aufhebung ungläubiger Rationalismus arbeitet? etc.“ Fessler. em. m. 10. R. 22. lap.

**) Veritas toti mundo declarata. Argum I

iuxta postapostolicum, athenasianum, nicaenum, caeteraque sobriorum veteris ecclesiae Conciliorum Symbola helveticae nostrae Confessionis sensum publicae praedicandi auctoritatem contulisse testamur.“ *) Ezen mód szerint adatnak-e most is az új predikátoroknak a' meghatalmazó levelek? Az apostolicum, athanasianum, nicaenumi symbolum a' maga egész kiterjedésében szolgál-e a' tanításban sinórmértékül? Hogyan legyen in praxi, nem tudom; azt tudom, hogy Márton István azt mondja „a' Confessió csak ekklesiái statutaria rendelkezések egyenlősége **). Berzeviczy hasonlót mond: „Die Evangelischen gestehen den symbolischen Büchern nicht gleiche Auctorität mit der Schrift zu, weil diese Gottes Wort ist, jene Menschensatzungen.“ ***). A' vallási egyesülés' ideájának írója pedig azt „hogy a' Confessiok által a' tanítók privilegiált korhelyekké tétetnek.“ †) Ennyi becsük lévén a' Confessionak és Symbolikus könyveknek, lehet-e csudálni hogy a' rationalismus lépett nálunk is a' protestantismus helyébe, mint Fesslertól hallánk fölebb, sőt a' mint egy épen nem régen Kassán megjelent munkácskában láthatjuk; a' mellyben az tanítók „hogy Krisztus' eljövetele előtt az Isten Konfucziust, Zoroastert, Mózeset, Socratest, Platót, Aristotelest rendelte arra, hogy őt — az Istent — megösmertessék a' népekkel —; hogy a' sz. háronságban a' személyek' többségét lelkiképen kell venni, 's azért ezen titkot a' mély tudományú ember könnyen megfoghatja: hogy a' sz. irás Jezust csak olyan értelemben nevezi Isten' fiának, miként az erkölcsös, jámbor embereket szokta Isten' fiának nevezni; vagy ha fönségesebb értelemben nevezi is Isten' fiának, ez a' fönségesebb értelem is csak abban áll, hogy Jezus'

*) Tót Fer. reform. püspökök élete lap. 90.

***) Keresztl. Theol. Moral. I. 687.

***) Nachrichten über den jetzigen Zustand. S. 185.

†) Vallási egyesület ideája. I. 47.

akarolja mindenkor megegyezett az atyáéval, más emberek pedig ellenkeznek azzal.“ *) Megegyez-e az ilyen tanítás a' sz. Irással, és Pálfi által említett Symbolumokkal? Nem helyesen mondja-e egy kesergő protestáns „hogy, ha a' fölvilágosodás tovább is úgy halad, mint már 20 esztendő óta: száz esztendő — talán ennyi sem kell — a' protestáns templomokban kiki kedve szerint pipára gyujthat, és az asszonyok fonó — kötő — 's varró eszközeikkel jelenhetnek meg, 's nekik a' tanító majd újságleveleket majd gazdálkodási könyveket 's t. olvashat a' szónokszeokról.“ **) Egy más forrásban ezen esetet olvasom. A' predikátor L. D. Városban, látván hogy csak egyetlenegy öregecske asszonyból áll az egész auditorium, nem ment föl a' szónokszékre, hanem megszóllítja az öreget: Nénike úgy is hideg van nagyon, jöjjön a' szobámba, majd ott egy csészekává mellett is tarthatunk holmi épületes beszélgetést ***).

Már ha mind ezeket megfontalja Barátságod elfogúlltan elmével, mondja meg nem vakmerő-e a' catholicismusból a' protestantismusra való átmenetel, 's ennél fogva nem szükséges-e mulhatlanul a' tudatlanságot, a' vallások közt helyes különbséget tenni nem tudókat oktatni? Nem félő-e hogy a' rationalismusra fajultt protestantismus honunkban is olyanokká bűvölje az embereket, mint Jenisch említi egy párizsi szappanfőzőről, kitől midőn egy valaki kérdené: nemde ön is Deista? azt felelé: „távól legyen! én Ellenisten — un Anti-Dieu — vagyok.“ †)

*) Tuppi József. Keresztyén Hittudomány. Kassán 1833.

**) Reisen aus der Fremde. I. Thl. S. 318.

***) Allgemeiner Religionsfreund. 1835. Nro 12. lit Speyern.

†) Universalhistorischer Überblick der Entwicklung des menschlichen Geschlechtes. II. Bd. S. 396.

12. §.

Korszellemi. „Mind a' Reversalisok, mind a' hat héti censura nem más, mint proselytismus, a' vagy csábítás; ez illetlen és vétkes, mely csak a' hypokritákat szaporítja.“

Én. Igen szívesen megegyezek abban, hogy a' csábítás illetlen, és vétkes is lehet; ha csak ugyan a' térítés a' szónak szoros értelmében csábításképen történik. Azonban ha valakinek módot és alkalmatosságot nyújtunk a' hitbéli igazságoknak, és saját vallásos véleményei' hijánosságának megismerésére 's t. ezt csábításnak nem nevezhetni; sőt ez kötelessége a' katolikus kereszténynek *). Midőn tehát például a' egyes házasságra lépni akarókat arra emlékeztetjük, a' mit a' fölsőbb rendelések parancsolnak az ilyen házasságból származó gyermekek' nevelésére nézve: sőt midőn értésükre adjuk, hogy az evangélikus mind a' két nembeli gyermekeknek kath hitbeni neveltetésében megegyezhet a' nélkül hogy azoknak üdvöztségét veszedelmeztetné, a' katolikus pedig jó lélekkel egyik nembeli gyermekét sem bocsáthatja az evangélikus vallásra —: lehet-e ezen bánásmódot csábításnak nevezni? A' csábítás természeténél fogva alattomos, nem való okok általi reábeszélést, vakítást, hitegetést 's t. tesz föl; de a' egyes házassággal említett bánásmód nem tilkon, hanem nyilván, sőt tanúk előtt

*) „Wer im Besitze hoher Wahrheiten sich glücklich fühlt, und um auch seinen Brüdern dieses Glücks theilhaftig machen will, der folgt dem Zuge eines schönen liberalen Herrn. In diesem Betracht liegt Proselitenmacherei, wenn man es doch so nennen will, tief in der Natur des Catholicismus; ja sie ist für jeden Katholiken eine heilige Pflicht, gegen welche er nicht handeln kann, ohne sich an der Wahrheit und Nächstenliebe zum gewissenlosen Verbrecher zu machen etc.“ Katholik. Jahrg. 1822. Märzheft.

történik; nem vakító, hanem a' protestáns vallás, és kath. Hit' elveiben gyökerezett okokból merítetik. Többire Barátom a' magyarországi katolikus papokat úgy annyira nem vádolhatni a' proselytismusról, hogy szinte külföldön is azt vetik szemükre, hogy nem elégé buzgók a' tanításban: hogy az ő gondatlanságuk miatt pártolnak el esztendőnként olly, sokan a' kath. hittől, az evang. vallásra *). 'S ha nem így volna is, azt kérdem: hát az első Reformátorok új embereket teremtetek-e maguk, kik az ő tanításukat kövessék? Nem voltak-e azok proselitacsinálók olyan értelmében a' szónak, mint azt Barátságod veszi? Mirevalók az úgy nevezett bibliatársaságok? Mi végre küldetnek a' világnak legtávolabbi részeire a' protestáns térítők? Miért nem engedik az európai protestánsok a' szegény vad népeket azon vallásban boldogulni, mellyben azok lelküknek nyugalalmát föltalálják? **) Minő sikerrel haladnak az evangélikus missionáriusok, 's minő módon bannak a' megtérítendőekkel, nem akarom említeni, olvashatni eleget Moore Tamás' vándorlásiban, Koczebue 1823—26. utazásában, Annegárn' többszer eml. munkája' VII. Rész. 's t. — Csak azt kérdem: midőn Barátságod és társai sem Reversalist, sem Censurát nem akarnak elfogadni: midőn korlátlan szabadságot akarnak eszközölni a' kath. hitről az evangélikus vallásra, lehet e a' világon ennél szemebetünőbb proselytismus? 'S nem az evangélikusoknál divatozó, és szinte csábításra fajult proselytismus adott-e az 1790-ki 26. törv. 13. §-ra okot, elégé kitetszik magának a' törvények tartalmából: „iniungatur praeterea sub severa poena, ne quisquam demum ullum Catholicum ad

*) Allgem. Religionsfreund. 1834. Januarheft. S. 338.

**) 1834. eszt. Majus 8-kán tartotta Londonban a' bibliatársaság a' maga szokott ülését, mellynek előadásából kitűnik, hogy a' társaságnak 5000 fiók társasága van: hogy 121. különféle (?) nyelven nyomatja a' bibliát; 's hogy főállása óta 13,000,000 példányt osztott ki. Jelenkor 1834. Jun. 14-kén.

amplectendam Religionis evangelicae professionem quocunque praesumat allidere medio. Hogy a' proselytismust azonban az említett törvénynek ellenére is folytatták az evangélikusok, kétségtelenné teszük ezt a' kérdéses érdemben tett több nemes megyéknek a' fejedelem elibe terjesztett folyamodásaik, és az ezekre adott leírások. Többek közt Nemes Trencsén Vármegye 1793-dik eszt. Apr. 15-tett folyamodást, mellynek tartalmát a' királyi leírásból egyszermind érthetni: „Erga humillimiam Repraesentationem vestram, ex generali congregatione vestra die 15. Apr. anni currentis celebrata, circa Complures in locis Vallis Puchóviensis existentes proles, quae catholice educari debuissent, partim in evangelica confessione, partim etiam in indifferentismo educatas, ac adultiores etiam partium incolae absque praescripta sex hebdomadarum Instructione a fide cath. deficientes, Oratorium August. Confessionis frequentantes, et respective in indifferentismo viventes, Maiestati nostrae submissam, vobis clementer rescribendum, committendumque duximus: — eam esse positivam voluntatem et mandatum nostrum ad effectum legum directum, ut universae proles juxta art. 26. 1791. catholice educandae, hucdum tamen seu in evang. confessione, seu studiose in indifferentismo educatae, mox in fide cath. educentur etc.“ *)

A' proselitismusnak igen nemtelen módját olvasom ajánlatni „Európának megrendült állapotját előterjesztő munkában, a' hol egyebek közt a' 446 l. az mondatik „Végre azon mesterkedik az ember, hogy a' Fejedelmeknek és Monárkáknak lelkeismereténél maga iránt bizadalmat nyerjen a' végre, hogy azoknak minden hajlandóságot a' kath. hitre leendő megtérésre elvágjon; fenyegettük őket éjjel és nappal azon fekete emberrel, a' ki Hildebrandnak neveztetik, és ösztönözzük őket, hogy a' romai missionáriusok' munkálatit a' szükségnek esetében szinte a' fegyver' ha-

*) Fock. Alt. Curs. T. I. p. 15—18.

talmával is gátolják.“ A' proselitismusnak borzasztó példáját látta honunk nem régiben Cs. Kir. Kamarás' Mocsáry' esetében, mellyet századunknak és nemzetünknek megszégyenítésére külföldi lapok e' képen adnak elő „Mocsáry Kamarás, ki előbb gróf Buttlert reábirta, hogy a' kath. hitet megtagadván evangelika vallásra lépett, ezen csábító, mondám, az Istennek csudálatosan munkálkodó kegyelme által ihleltetve, éppen ellenkező uton, mint a' minót barátjának ajánlott, kívánt az örökkévalóságba átköltözni, világosan kijelentvén betegágyában, hogy ó a' kath. anyaszentegyház keblébe kíván fölvetetni, és mint katolikus keresztény meghalni. Minél inkább súlyosodott a' nyavalya testében, annál égetőbben érezte mi hiánya van lelkének állapotjára nézve: szorgalta, hogy Egerből az általa megnevezett kanonok hivattassék meg, kinek kezébe letehesse hitvallását; a' körülállók előbb álmélkodva, utóbb boszongodva hallják a' betegnek elszántt akaratját, kit azonban szóval tartottak, 's a' nélkül hogy Egerbe követ küldetett volna, bizonyos idő mulva azt állíták, hogy a' kívántt kanonok nem volna hon. A' beteg erre parancsolá, hogy akármelyik kanonokat, vagy közellévő kath. papot szólítsák meg; de nem találkozott senki, ki a' parancsolatot telljesíteni merte, vagy akarta volna. Elhunyt ó tehát a' nélkül hogy kívánságát külsőképen is telljesíthette, 's a' holdoklók' szentségében katolikus módon részesülhetett volna. Az eképen történtt dolgok nem maradhattak titokban. Kevés órák mulva teli volt a' környék annak hírével, miképen Mocsáry Kamarás a' kath. hitben kívánt meghalni 's t. Ez olly nagy botránkozás köve lett az evangelikusok között, hogy az illetők azt végeznék „Mocsáry Kamarásnak tetemei ne takarítassanak az eklesia' temetőjébe. Minek következtében a' holtat minden egyházi szertartás és késéret nélkül cselédjei vitték ki egy a' mezőn ásott gödörbe.“

Das ist Toleranz und gewissensfreiheit nach dem praktischen Sinne des Worts unter den Reformirten in

Ungarn! *) Ezen példa nyilván mutatja egyszersmind azt is, hogy bár mily tágos út nyitnék is a' korlátlan valláscserélésre, indifferentismusra, 's t., mindig többen jönének a' protestantismusnak lerontott aklából hozzánk, mintsem abba a' szoros fenyttékü, és rendíthetetlen alapu kath. egyházból átkiváncsoznának: legalább Feszler mondásaként a' moralis majoritas minden bizonytal nálunk lenné: „mert az evang. vallásra csak azok kíváncsoznának átmenni, kiknek semmi vallás sem kell; ellenben hozzánk azok jónak, kiknek igazán szivükön fekszik a' religio úgy, mint lelkük üdvözsége.“

13. §.

Korszellemi. Nem szükséges ide semmi mód vagy alkalomnyújtás: oktatás, meggyőzés; hanem kövesse kiki szabadon azt a' vallást, mellyet saját belső meggyőződése után legjobbnak talál, 's ha utóbbi megfontolás' után rosznak találja a' választott vallást, cserélje azt föl azzal, a' mellyet belátása szerint ismét jobbnak tart, és ezt a' cserét annyiszor tehesse, a' hányszor akarja. Mert olyan törvényt hozni, melly által az határozatna meg, hogy a' valláscsere csak egyszer történhessen, tökéletesen egy lenne ama' törvényel, melly azt állapítaná meg, hogy hazánkban mindenkinek csak egyszer szabad életében szabadon gondolkodni, érezni.

Én. Nemde mondtam, és igazán, hogy a' rationalismus honunkban is lábra kap, a' fölvilágosodás' örve alatt külföldről belopódzva. Az első Reformátor

*) Allgem. Religionsfreund. 1835. Decemberheft. S. 630—33.

nem így gondolkodott, mint Barátságod. Ő azt mondá egyenesen „a' ki az én tanításomat el nem fogadja, az nem üdvözülhet.“ *) A' helvetica confessio is azt parancsolja art. 14. 18 „hogy a' pásztorok elűzzék az ur nyájától a' farkasokat.“ Azonban csak ugyan ugy történt az evang. vallással, mint Barátságod kívánja: „die Reformation reformirt Sich, das Reformirte reformirt sich abermah! u. s. w. Mit der Idee einer fortschreitenden Reformation reformirt man das Lutherthum in das Heidenthum hinüber, und das Christenthum aus der Welt hinaus.“ **)

Azt mondja Barátságod, kiki a' maga meggyőződése szerint válasszon magának vallást. Már megmutattam, hogy a' meggyőződés hibás is lehet; azért Bail prot estáns tudós megjegyzé „maga a' status is fenyítő házakat rendel nyilvánvaló bizonyosságaul annak, miképen kényszerítő szerekhez is szükséges nyulni, addig mig a' lélekismeret annyira kifejlődik, hogy bírói hivatalát helyesen folytatni, 's a' rosza hajló vágyat ellensullyal legyőzni képessé legyen“ ***); 's mivel Barátságod maga is azt mondá, hogy a' vallásnak moralitáson kell épülni: millyen vallás épülhet a' rossz moralitáson, vagy megfordítva, mivel Barátságod saját szavai szerint rossz vallás is van, a' rossz valláson minő moralitás alapulhat? ha a' subjectiva meggyőződésnek objectiva igazság, vagy az objectiva valóság-nak subjectiva moralitas meg nem felel, lehet-e csak szó is a' belső léleknyugodalomról, és boldogságról? Vagy hasonló-e a' religio az öltözethez, mellyet a' szerint, a' hogy kinek módja van, hetenként, vagy minden nap változtathat? Ez-e Barátom a' bécsi és linczi békekötésekhez hasonló hűséges ragaszkodás? Nem kétségbehozhatlan jele-e ezen kívánat annak, hogy az evangélikusok soha sem tudnak a' nyert engedélyek-

*) Lib. Cont. Stat. Eccles.

**) Literaturzeitung. 1822. H. 9.

***) Archiv für die Pastoral-Wissenschaft. II. T. S. 30. 31.

kel megelégedni, sem megelégedést maguknak szerezni a' kath. hit' sértése, sőt tulajdon vallásuk' rendszerének rongálása nélkül? Ugyan is 1616. Eszt Thurzó György nádor által hirdettetett Zolnai Synodus ugy látszik organikus volt az evangélika eklesiára nézve, ugymint a' mellyen 19 magnás; 21 predikátor' és egyéb követeknek jelenlétében superintendentiákra, seniorátusokra és plebániákra osztatott az föl, 's miután a' vallás' szolgálójának kötelessége, hatalma, 's ennek kiterjedésköre megállapítatott, abban egyeztek meg mindnyájan „hogy ennekutána a' superintendensek, és minden vallásszolgák midőn hivatalukba avattatnak, megesküdjenek arra, hogy egész életükben se nyilván, se titkon nem fognak egyebet tanítani, mint a' mi az ágostai confessioban és concordia' formulájában foglaltatik.“ *) Sőt már 1582. Esz. Beite István, gróf. Batyányinak udvari predikátora oktatást ad egy munkácskájában arról „miképen szolgáltassák ki a' keresztény gyülekezetekben a' keresztség szentségét, Úr- vacsoráját, Házások esketését, áldozatot, gyónást az egyházi szolgák.“ **) Láttuk fölebb mire kötelezte Pálfi János, Soos Istvánt: sőt még fölséges Mária Theresia údejében is másképen gondolkodtak az evangélikusoknak szerény atyai, így nyilatkozván a' Fölség elibe nyujtott kérelmükben: „Fides est donum Dei, et talis agnitio, ut ex intrinseco animi sensu in unam doctrinam coalescentia sequatur, — revelationem in praedicationem verbi et evangélii requiri — non alia dogmata sequamur, verum quae in christianitate alibi etiam accepta sint; — nam qui mox una, mox alia sacra sequuntur, et cum offendiculo religionem pluries et leviter mutant, in tales animadversionem magistratuum non deprecamur. — Hogy tetszik a' hat héti censura' surrogatuma, vagy analoguma? In qua —

*) Hist. Dipl. de Statut Eccl. Ev. p. 24.

***) Bod Péter. Magyar Athenas. I. 33.

religione permansionem omnibus rebus ac toti mundo antepoñimus.“ *) A' többszer említett dipl. Historia' írója hasonlókép büntetéssel kívánja a' vallás' cserélést gátoltatni, és pedig kemény büntetéssel; mert így panaszkodik: „Malefici evangelici, si evangelica sacra deserunt: vel inulti dimittuntur, vel leviuscule puniuntur: **) Miképen fogja ezeket Barátságod össze egyeztetni azon kívánatával, hogy kiki annyiszor változtathassa vallását, hányszor neki tetszik? szinte maguk a' külső és polgári rend' viszonyai nem kívánják-e meg szükségképen, hogy annak minden tagjai bizonyos vallásfelekezethez tartozzanak? Hány száz meg százféle zavarok keletkeznének onnand, ha valaki ma ehhez, holnap amához, harmadnap mulva egyik valláshoz se tartoznék.

14. §.

Korszellemi. „Ha a' transitus, annyiszor mennyiszor meg nem engedtetnék, elfojtatna a' lélekismeret' szabadsága és a' convictio.

En. Religióról és léleküdvözsegről lévén szó, megenged Barátságod, hogy ez egyszer a' sz. íráshoz folyamodjam, és ebből fejtsem ki, miben áll a' lélekismeret' szabadsága fölvelt tárgyunkra nézve. Azt mondja tehát a' sz. írás hogy a' lélek' szabadsága „Az Isten' törvénye iránti engedelmisségben, annak hűséges telljesítésében, a' büntöli tisztaságban, és az Isten' kegyelmének birásában áll. A' hol az Ur' lelke, ott a' szabadság. II. Kor. 3, 17. Ez lévén a' lélekismeret' szabadságának mivolta, vallja meg Barátságod egyenes lélekkel, megállhat-e az, a' vallásnak kívánt cserélgetése' módjával? A' vagy a' teremtető, ki szabadakarattal ajándékozta meg az embert,

*) Enchiridion — Biró Márt. — I. 60—63.

**) Hist. Dipl. I. 97.

nem adhat-e egyszersmind neki olyan törvényeket, mellyek által annak szabadakarátja bizonyos korlátok közzé szoritassék? Nem korlátolja-e szabadakarátunkat a' polgári hatalom törvényei által? 's panaszkodhatunk-e azért okosan, hogy megfosztattunk szabadakarátunktól? A' mivé a' polgári társaság lenne törvények nélkül, hasonló sorsra jutna a' vallásos egyesület, ha törvények által nem igazgattatnának annak tagjai. *) Különben is, mint bölcstertullianus mondja: „aliud est cogere aliquem ad formam debitam conscientiam, aliud ad debitam implendam conscientiam, et aliud cogere aliquem, ut actum ponat contra actualem conscientiam debitam informatam. Istud posterius adversatur libertati conscientiarum, iustitiae, humanitati, et religioni; sed duo priora postulat charitas, iustitia, revelatio.“ **) A' szabadakarátnak korlátolását szükségesé teszi a' vele való visszaélhetés, és magában foglalja a' kinyilatkoztatott religiónak ideája, mint az első részben bővebben meg vagyunk fejtvén; nem is veszedelmeztetik ezen szabadság sehol is inkább, mint a'hol az ember fölmenti magát azon autoritás alól, mellynek ellene mondani nem szabad, okosan nem lehet; mert ott igazán a' lélekismereten való önkényes uralkodásnak se vége, se orvoslása nincs egyéb, mint az erő és fegyver. Ne zavarjuk csak tehát össze a' physikai szabadságot, a' morális szabadsággal, a' libertas-t licentiával, és azonnal megszűnik előttünk az ellenvetett nehézség. Eppen az teszi egyik, neme-

*) Indignum est, in civitate, quae legibus continetur, discedi a legibus; hoc enim vinculum huius dignitatis, hoc vinculum libertatis positum est in legibus. Ut corpora nostra sine mente, sic civitas sine legibus non potest suis membris uti. Legum servi ideo sumus, ut liberi esse possimus, quoniam omnia commoda, iura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus
Cic. pro Cluentio. C. 146.

**) Advers. Marcion.

sebbé természetünket, hogy testi ösztöneinknek ellenére is azt választhatjuk, a' mit a' religio által megvilágosított okosság javal *).

Ezen korlátlan valláscsere' elvéből úgy látszik egyéb képtelenségeken kívül, még az is következik „hogy minél kevesebbé szorítja meg valamely vallás a' lélekismeret szabadságát annál boldogítóbb az; és így sokkal kívánatosabb a' rationalismus, sőt az atheismus is, mint a' kinyilatkoztatott isteni religio, mivel ez minden bizonytal szorosabb határok közzé szorítja a' szabadságot, mint amazok. Nem borzasztó-e a' nemzet' közboldogságára czélozni 's vezetni kellő törvények' alkotásának szent helyén illy elveknek fölállítását hallani!

Ha talán Barátságod a' lélekismeret szabadságát egyházi — politikai tekintetben vette is; ekkor sem jelent az egyebet se nem kíván, mint hogy a' hazába törvényesen bevett, és tetteleg fönlévő vallásfelekezettek az ő vallás gyakorlásukban ne gátoltassanak, annál inkább ne üldözlessenek, hanem mindegyik teljes bátorságban követhesse a' mit tőle vallása kíván. Ugyde az illy értelemben vett szabadságból is lehet-e kinekinek azt a' jogot helyesen sajátítani, mellynél fogva korlátlanul szabad legyen neki mindenféle véleményeket, állításokat és tanításokat vitatni, elfogadni, 's követni? Megengedheti-e ezt akármeddig ekklesia, ha nevének meg akar felelni? Az legalább, melly magát Krisztus' egyházának tartja, valamint soha meg nem szűnhet az lenni a' mivé őt Krisztus rendelte: úgy a' hánytorgatott értelembeli lélekismeret' szabadságát sem engedheti meg soha: vagy az nem tartozik az ő kebeléhez, a' ki a' religio' igazságairóli vélekedésben korlátlan szabadsággal akar élni.

*) „Frei ist nur der, welcher wollen kann, was Gott will; diese herrliche Freiheit der Kinder Gottes ist erreichbar nur dem, welcher mit Glauben seinen Heiland gefunden hat etc.“ Superintendent. Koelhe. em. m. l. 449.

A' mi utólján a' convictiót illeti, ezt többszer említvén Barátságod, többszer meg is mutattam, miképen az híjános és hibás lehet; 's azért a' felebaráti szeretet, a' religió és igazság iránt tartozó tisztelet kötelez mindenkit arra, hogy hibázó embertársát az igazságnak ösvényére vezesse. Többire a' convictioról, szót sem tehet a' protestáns vallása' Reformatorának elveinél fogva, Ugyan is midőn Luther azt vitatta volna „hogy maga egyedül a' hit igazítja meg az embert, és üdvözíti minden jóságos cselekedetek nélkül, 's ezt tulajdon követőji közzül többen helytelennek találják, a' Reformator azt felelé: „Wenn ein Papist sich viel unnütze machen will mit dem Wort Sola, so sagt ihm flugs also: doctor Martinus Luther will also haben, und spricht, Papist und Esel, sey ein Ding, sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas *)

23. §.

Korszellemi. „Ugy látszik Barátságod attól tart, hogy a' korlátlan transitus, indifferentismust fog szülni. Én ellenkezőt gondolok: mivel az indifferentista minden vallást jónak tart, nincs oka, miért változtatná vallását, hanem megmarad abban állandóan. Többnyire az indifferentismusnak nincs is olly nagy tekintete, hogy már a' bölcsőtől kelljen arról gondoskodni, hogy valakinek religiója legyen. Tehát se reversalis se hat héti censura nem szükséges.

Én. Az indifferentismus' értelmét alig ha helyesen fogta föl Barátságod, mivel azt pártolni tudja, a' mitsoha még nem tett ollyan ember, a' kinek vallása

*) Schütz. Sammlung. II. B. S. 391.

volt. Indifferentismus a' theologusoknál — nincs is itt dolgunk Grammatikusokkal — azt jelenti: hogy az Isten által kijelentett religiót, és annak hit, 's erkölcstárgyazó igazságait hinni, vagy nem hinni, annak törvényeit teljesíteni vagy nem teljesíteni, azoknak ellenére, vagy szerintek cselekedni mindegy. Ezen értelemben veszi nyilván Barátságod is a' szót azt állítván, hogy szükségtelen már a' bölcsőtől arról gondoskodni, hogy valakinek religiója legyen. Ellenkezik ezen állítás Barátságod által is főlebb megismert azon igazsággal, hogy a' religio nem egyéb, mint az Isten és emberek közötti relatio. Lehetséges e hogy ezen relatio köztünk és teremtőnk közt megszűnjék? A' relatióból, ha helyén áll Logikánk, nem folynak e kötelességek szükségképen? Azt állítani tehát, hogy az indifferentismus nem érdemel ollynagy tekintetet, miszerint már a' bölcsőtől szükséges volna arról gondoskodni, hogy valakinek religiója legyen, éppen annyit jelent, mint állítani, hogy éppen nem szükség arra ügyelni, ismeri-e valaki önmaga, embertársa, 's Isten iránt tartozó kötelességeit, vagy nem, teljesíti-e azokat vagy nem. A' ki így kíván szabad lenni, azt mondom egy hazánkfíával én is „menj kérlek menj a' tigrisek, és vad oroszlánok' barlangjába, ezen fenevadak között szelidebb szabadságot fogsz találni, mintsem a' millyenre te ásítazol; megtanulod: hogy a' tigris a' tigrissel, oroszlán az oroszlánnal békeségben él, a' mit a' te képzelit szabadsággal az emberi társaságban föl nem lehet találni.“ *) A' vad nemzetek Barátoni, kikhez az isteni kinyilatkoztatás' világa nem hatott, maguk csináltak, költöttek istent maguknak, és olyan religiót, melly köztük, és a' véltt istenség közötti viszonyokkal megegyező irányban tartsa a' nemzet' erkölcsösségét.

Megismerem én azt, és őszinte megvallom, hogy minden időben találkoztak olyan szerencsés elmék,

*) Ponorí Tewrewk. A' Sajtó szabadság. I. 19.

kik positiva religio nélkül is sok szépet, jót, igazat mondtak; de nem arról van itt a' kérdés, ha lehetnek-e ilyen szerencsés elméjük, egyes személyek, kik egyik vagy másik vallásos kötelességüket képesek meg ismerni a' kinyilatkoztatás' utmutatása nélkül, hanem az van kérdés alatt, ha valjon egy egész nemzet, sőt általán az emberi nem képes lehet-e nem egy, két, hanem minden kötelességeit föltalálni, 's teljesíteni religio nélkül, mellyekkel Isten, önmaga és ember-társai iránt tartozik? képes-e olyan indító okokat önmagától kigondolni, mellyekben elegendő erőt, nyomosságot találjon kötelességeinek teljesítésére akkor is, midőn azok önföläldozást, megtagadást kívánnak: képes-e földi rendeltetésének megfelelni? Ha mind ezekre az emberi nem' történeteinek ellenére igenel nem akar Barátságod felelni: meg kell ismerni azt is, hogy igen is fontos, igen is érdekes dolog azokra nézve, kiktől akár az egyes személyek' boldogsága, akár az egész nemzet' kormánya függ, arról gondoskodni, hogy a' religiónak lelke, szent igazságui és elvei egyenként minden polgárnak szívébe és elméjébe minél korábban beoltassanak. És csak ugyan nem azt mondá-e fölebb Barátságod is „hogy a' religio az emberiség' legszentebb érdeke, a' törvényhozó testnek legszentebb kötelessége, a' polgári társaság' alapja az országok' boldogságának legtisztább malasztos forrása.“ §. 11. 17. 18. Mit jelent ezen kézzel tapintható ellenmondás? Megfelejtkezett-e a' mondatokról? de hiszen religióról, a' nemzetnek boldogsága' forrásáról van szó, ennek szentségéről, elveiről illy könyelműleg nem szabad megfejtkezni! vagy a' kimondott véleménynek szántsandékkali visszavonást? ugy de religióról, az embernek boldogságáról, üdvözéséről van szó, a' mi egyszer erről helyesen van mondva, azt visszavonni minő karakterre mutat?

16. §.

Korszellemi. „Az Evangelikusok között a legkorlátlanabb átmenetel akár mellyik vallásra szabad és még sem szül ezen vallási szabadság vallási langyosságot. Éppen a' szabad átmenetel' gátlása szüli az indifferentismust, a' szabad átmenetel pedig gátolja; mert kiki azt választja, mellyhez forrón ragaszkodik szive és meggyőződése.“

E n. Hogy az evangelikusoknál korlátlan volna az átmenetelre kinekinek a' szabadság akár mellyik vallásra, ezzel a' tapasztalás ellenkezőt bizonyít. Egyéb gyűlöletes példákat, minőt főlebb Mocsáry kamarás' esetében láttunk, elhallgátván, csak azt emlitem, hogy egy bizonyos reformatus predikátor, ez előtt néhány esztendővel egy munkácskat bocsájtott közre ezen czim alatt „a' vallási egyesülés' ideája.“ Noha ő szerrinte csupán csak a' Rituálékben lehetne és kellene az egyesülésnek történni, még is olly nagy megelégtlenséget okozott munkája vallássorsosi között, hogy annak megbirálása superintendentiális fölszólítás' és rendelet' által tud. Márton Ist. és Sebestyén Ist. urakra bízott, és Márton István ur csupán csak a' szerzőnek ifjuságát tekintvén, tudta a' dolgot a' superintendientiale consistorium előtt Pápán 1827- Martz. 23kán oda vezetni, hogy az fölmentetnék az érdemlett büntetés alól; többire tanácslá Márton Ur „hogy a' munka ujra recenseáltassék, és a' publicum nevében declaráltassék hogy a' reformata ekklesia ezen projectáltt egyesülést semmiképen, nem acceptálhatja.“ Hallottuk főlebb az Ecclesia' evangelica Historiájának szerzőjétől is, miképen panaszkodik az ellen, hogy az általmenők igen gyöngén büntetődnek. Korlátlan-e ott az általmenetel szabadsága, a' hol megbüntetődik az általmenő? Nem ar-

ra kötelezték-e magukat az evangélikusok Föls. Maria Therezia elibe nyújtott folyamodásukban, hogy azokra nézve, kik *mox una, mox alia sacra sequuntur*, *magistratualem actionem non deprecamur?*

Hogy az evang. vallásból, mint Barátságod állítja, ritka az átmenetel *) ez a' protestantismusnak lelkéből eredhet; mivel az csak ugyan sokkal kedvezőbb az állati embernek, mint a' catholicismus; Vegyük csak a' házassági kötésnek fölbonthatását; nem kedvezőbb-e az magában, mint a' catholicismusban annak föloldhatlansága? nem kedvezőbb-e nem gyónni, mint néha olyan tetteinket is fölfödözni, mellyek miatt önmagunk előtt rettegünk, irtózunk, elpirulunk? Oka tovább a' ritka átmenetelnek az elfogúltság, idegenség és gyűlölség a' catholicismus iránt, mellyet, mint fölebb hallánk, már az anyuk térdén belé öntenek a' kisedekbe. Honi példák helyett, mellyek gyűlölséget okoznának talán, egy külföldit említek. Egy munkában ezen czím alatt „Kathekisation über das Reformationsfest 1817. a' 10dik kérdés ez: Kannst du mir von diesen — Katholikusokról t. i. — und von den Päpsten ersonnenen ceremonien nennen? és a' felelő gyermek' szájába ezen szavakat adja a' tanító“ Ja, die Anbetung der Maria, und der Heiligen, dass wunderbare Salben bei der Taufe, das Läuten der Glocken bei einem Donnerwetter, Verzeihung der Sünden auf wenigere oder längere Zeit, und das wird alles mit Mess und Beichte, und Fasten und Beten in einem wunderbaren Gemengsel zusammengeworfen etc.

*) „Seit vielen Jahren bemerkt man in Ungarn in Hinsicht der Übertritte von einer Religion zur andern folgendes Verhältniss: jährlich gehen 30—40 laue Katholiken zur protestantischen Religion über; dagegen 500—600 Protestanten zur katholischen Kirche.“ Allgem. Religionsfreund. 1834. Nro 8. S. 99.

17. §.

Korszellemi. „Nem kell az indifferentismus-tól félni, csak az Isten' szava' szolgálai tegyenek kötelességüknek eleget. Különbén pedig ha valakinek lelkében a' minden hit iránti elhidegülés születik, azt semmi törvény sem hátrálhatja.“

Én. Ismét logikai tévedések. Ha a' szabad átmenetel' korlátozása, a' tanítás, 's censura indifferentismust szül, ellenben a' korlátlan átmeneteli szabadság az indifferentismust akadályozza: mi végre, 's minő kötelességüknek tegyenek eleget az Isten' szava' szolgálai? Sőt minek ekkor az Isten' szava szolgálai? Ki fogja őket hallgatni? Igaz, hogy a' katolikus papnak olly szent kötelessége a' hittől elszakadást gátolni, valamint azt hirdetni, hogy egy az Isten, egy a' hit; 's azért valamint sem a' bécsi békekötésben, sem egyéb utóbbi törvényekben, mellyek a' szabad átmenetelt tárgyazzák, meg nem egyezett a' kath. papság, úgy se most, se soha abban meg nem egyezhet a' nélkül, hogy hitüket meg ne tagadják, lelkiismeretük ellen ne cselekedjenek; de minő foganatot ígérhetnek tanításuknak, minő sikert legszívesebb 's büzgőbb ügyekezettüknek, ha a' törvényhozó test nem csak pártjukat nem fogja, mint azt alkotmányos törvényeink rendelik; hanem a' személyes sérthetlenségnek szent helyén is gúnynévvel szentes atyáknak csúfoltatnak? Vagy, ha Barátságod és társai előtt olly szent, olly sérthetlen a' lélekismeret; azt véli-e hogy a' katolikus papoknak nincs lelkiismeretük? Vagy azt nem csak korlátozni lehet, hanem erőszakosan is szabad meggyőződése elleni tettekre kényszeríteni?

A' mi Barátságodnak okoskodása' második részét illeti, hogy t. i. ha valakinek lelkében a' vallás iránti hidegülés születik, azt semmi törvénnyel sem lehet

akadályozni, — csak azt felelem, hogy: semmiféle törvény által nem lehet akadályozni a' lopást, gyilkosságot, hazaárulást 's t. ha valakinek lelkében ezen és hasonló vétkek iránti hajlandóság támod: tehát szükségtelen olyan törvényeket hozni, mellyek az e'féle kártékony és vétkes gondolatoknak kitörését gátolni akarnák. Valamint ezt senki józanul gondolkodó meg nem engedheti; ugy helytelenül állítatik az is, hogy, ha valakinek lelkében elhidegülés támod a' hit iránt, azt csak hagyjuk a' maga elhidegülésében veszni.

18. §.

Korszellemi. „A' vallás egyesülésről tett Barátságod említést; ez kívánatos volna; de a' katolikusok vetnek az elibe új meg új akadályokat; ilyen a' fölsőbb rendelkezések által behozatott Recopulatio, melly semmi törvényen sem alapúl, és ellenkezik az evangelika vallás' alapjaival; de a' Recopulatio előtt született magzatok' törvényessége is, 's polgári jogaik és örökösödésük veszedelmeztetik általa.“

En. Nem helyesen veszi föl Barátságod a' dolgot, vagy tudva egyoldalú akar lenni. Ugyan is sem a' fölsőbb rendelet, sem a' Catholicum principium nem akkor parancsolja a' Recopulatiot, midőn egyik házastárs, vagy mind a' kettő az evangelika vallásról a' kath. hitre tér — mert ilyen házasságot törvényesnek ismer, — és soha sem recopuláltat ilyen házasságokat: hanem csak olyan esetben parancsoltatik a' Recopulatio p. o. die 23. Junii 1801. ha „personae per ministros evangelicos incompetenter copulatae sunt,“ a' millyen incompetens copulatio történik akkor, ha p. o. az egyik, vagy mind a' kettő a' házasságra lépni kívánó személyek közül köteles lévén a' kath. hitet követni, előbb, hogy sem a' transitust illető kérdés eldöntetett volna, vagy talán épen a' hat héti oktatás'

ideje alatt evangélikus egyházi szolga által vitetnék véghez az esküdtetés. Már hogy az ilyen és hasonló esetekben szükséges legyen a' Recopulatio, az világosabb, mintsem kétségbe lehetne hozni. Tudni illik nem azért kívántatik a' Recopulatio, mintha az evangélikus pap által végrehajtott esküdtetés egyáltalán 's mindenkor értéktelen volna; hanem azért, mivel az említett esetben nem tulajdon lelki pásztora ó azoknak, kiket megesküdtetett. Már pedig azt az evangélikusok is velünk együtt tartják és hiszik a' Tridenti Egyházi Gyülekezeti' végzéséhez képest, hogy „ad validitatem matrimonii requiritur praesentia proprii parochi.“ Az enyedi Synodus is azt végzé 1564. art. XI. „Caveat quilibet Pastor, ne in alienam messem falcem immittat. Nec sine scitu Pastoris legitime conducti in aliquo loco doceat, aut copulet.“ *) Mivel tehát a' Tridenti egyházi gyülekezete Sess. XXIV. de reform. „Eos, qui aliter, quam praesente Parocho, vel alio Sacerdote, de ipsius Parochi, aut ordinarii licentia — Matrimonium contrahere audent, S. Synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et huiusmodi contractus irritos et nullos decernit“ tulajdonképen nem is történik Recopulatio, ha nem csak Copulatio, mivel az első esküdtetést úgy kell tekinteni, mint törvénytelen, és értéktelen az evangélikus ekkleziának említett törvénye szerint is.

19. §.

Korszellemi. „Kiki tartozik másnak vallását is annak szolgálát tiszteletben tartani; már pedig a' Recopulatio mind egyiket, mind másikat lealacsonítja. Én ilyen esetben inkább kívánnék új házasságra lépni házaspáromtól elválva, mint magamat recopuláltatni.

Én. Igen jól tudom, hogy akármilyen legyen is a' vallás magában, az szent, és szentnek is kell lenni

*) Lampe. eni. m. l. 284.

az előtt, ki azt követi, valamint tiszteletben van előtte vallásának szolgája is; azonban Barátságod épen ezen ön principiuma ellen vét a 'Recopulatio elleni kifogásában. Ugyan is ha a 'kérdésbeli recopulatio' esetében a' protest. vallás és annak szolgája lealacsonnítatik; nem alacsonnított és vettegett-e meg már előbb a' kath. hit, és annak szolgája az ő körétől incompetenter elvonott copulatio által? Ugy kívánjuk tehát saját vallásunk iránt a' tiszteletet föntartatni a' más valláskövetők által, hogy a' mivel ezek saját vallásuk iránt tartoznak, annak fölládozására ne kényszerítsük őket.

A' mi az új házasságra lépést illeti a' kérdéses esetben, ha különben senmi akadály nem tiltja azt; ha a' házassági hűség, a' házas társ iránt tartozó szeretet, és talán a' már megszületett gyermekek állapotjáról gondoskodni trrtozó kötelesség' szentsége illy lelketlen alapon áll Barátságodnál: ha házastársát ágyosnak, önmagát ágyostartónak, gyermekeit törvényteleneknek kívánja inkább tartatni, mint ezeket mind eltávoztatni, és a' törvényes hatalomnak engedelmeskedni, — ám lássa! az új házasságra megteheti bátran a' lépést; mert a' recopulatio alá esendő házassági kötés értéktelen volt.

20. §.

K o r s z e l l e m i. „Én az új házasságra való lépést nem csak a' Recopulatio esetében kívánom, hanem akkor is, midőn a' vegyes házások az illető bíróság által az asztaltól és ágytól örökre elválasztatnak, 's hogy a' házasság' kötele, melly nálunk merő polgári szövetség, végképen fölbontassék, és a' protestáns félnek szabad legyen új házasságra lépni.“

Én. Ha bizonyos volna, hogy mindenkor a' katholicus rész keresi az elválást, vagy mindig ez ad olyan

okot, — melly miatt az ágytól és asztaltóli elválás-
hoz kell a' bíróságnak nyulni: majdnem azt mondanám
magam is, jól esik az ilyen büntetés a' katolikusnak!
De hát ha ez ártatlan? hát ha nem keresi az elvász-
tást sem erre okot nem adott, még is ő büntetődjék-e, a'
vétkes protestáns pedig még megjutalmaztassék azért,
mivel okot adott az elválasztásra, 's ezt talán holmi
görbe utakon nyerte ki a' maga házastársát megúnta, és
másra, fiatalabbra, gazdagabbra vágyó? Hát a' neve-
lés' terhét ki fogja viselni, ha magzatok vannak? Ha
az atya volna katolikus, 's a' főnálló törvények sze-
rint mind a' két nembeli gyermekek az ő religióját tar-
tozván követni, a' nő kívánná pedig az elválasztatást:
nem igazságtalanul terhelhetnék-e amaz ollyan hüntetés-
sel, mellyet nem érdemelt? Nem teszi-e ezen indít-
vány az egész házassági kötést ingadozóvá, bizonyta-
lanná? Ha az egyik fél a' másikra reáunt — pedig mi
könnyen megtörténhetik ez az új házasságra léphetés-
nek reménye alatt — minő tettekre, millyen életmódra
nem vehet magának alkalmat! Azt kérdem tovább; ki
ítéli meg, van-e helye az elválasztásnak, vagy nincs?
Nemde főnálló törvényeink szerint a' Catholicum Con-
sistorium elibe tartoznak a' vegyes házassági pörök?
Már pedig ez olly formán, mint Barátságod kívánja,
sem a' *malitiosa desertio*-ért sem az *in placabile odium*-ért még az ágytól és asztaltól sem en-
gedi meg az elválást; sem a' törvény' rendeletének el-
lenére ezen egyházi bíróságot senki nem kényeztetheti,
ad *agnoscendam talismodi vinculi nullitatem*"
1790. art. 26. §. 11. sőt ha tiszteletben akarják az
Evangelikusok saját egyházi törvényeiket tartani, mel-
lyeket a' régibb Synodusok hoztak; éppen nem
fogják azokkal megegyezőnek találni a' házassági
kötésnek fölbontását, és az új házasságra való lé-
pést. Ugyan is a' Herczeg — Szőlősi synodus 1576
art. XXXVII. azt végezte „*si iniusta et affec. uosa fue-
rit separationis causa, nisi rea persona concordiae stu-*

deat, Spe futuri coniugii privanda est. *) A' szathmári synodus 1606. eszt. Ne statim de divortio pronuncietur, verum per biennium aut triennium protrahatur negotium **) A' Dipl. Historia írója a' régibb — ezt mondja „Nos ex Evangelii doctrina, extra fornicationis crimen difficillime, imo vix divortia admittenda esse tenemus. ***) Kétség kívül nem csekély baj és szerencsétlenség ha egy tisztés, jámbor, csöndesség szerető személynek valamely kaczérral, szüntelen zsörtölődővel; a' takarékosnak pazérlóval; a' rendes tisztaság kedvelőnek gondatlannal, rusnyával 's t. holtig együtt kell lakni: Azonban az ilyen egyes esetek közös jogot nem formálhatnak egy olyan kötésnek fölbontására, melly természeténél fogva oldhatlan, 's a' mellyről Krisztus azt mondotta „A' mit az Isten összekötött, azt az ember elne válassa. Mát 19. mert általános elv az mind az isteni, mind a' polgári, törvényekben, hogy mindenkor a' nagyobb és közzö vetessék tekintelbe nem pedig a' mi csak történetből 's némelly egyes esetekben látszik azok' czéljával ellenkezni †). „A' fölbontható házasság nem egyéb, mint valóságos paráználkodás, ágyasság ††).“ Aztán ha az evangélikusoknál törvényeseknek vélt okoknál fogva elválasztatott protestánsnak szabad e g y s z e r u j házasságra lépni, mért ne tehetné ezt másodszer, harmadszer és akárhányszor ugyanazon okoknál fogva? Már ha mindenik házasságból gyermekek származnak és ta-

*) Lampenál em. m. l. 282.

**) Art. XXXVI. Ugyan Lámpénál. l. 290.

***) In Appendice fol. 243.

†) Georg. Fejér. Matrimonium ex Instit. Christi. §. 15.

††) Bei Trennung gemischter Ehen ist für Katholiken nichts anders, als eine Trennung von Tisch und Bette vorhanden, und würde daher der aus einer gemischten Ehe geschiedene Protestant, wenn er sich mit einem Katholiken verbünde, mit zwei Katholiken zugleich in der Ehe leben, folglich das Verbrechen der Bigamie begehen. Kounericz, Justitzminister. Aus den Verhandlungen Sächsischer Kämmer, Allgem. Religionsfreund.

lán a' második, harmadik 's t. házastárs az elvásztás után hamar meghal—a' negyedik, ötödik 's t. házastársra maradnak-e mind az előbbi házasságokból hátrahagyott árva, — vagy szélnek eresztetnek? Lesz e a' negyedik, ötödik új házastársnak elegendő tehetsége, lesz-e kedve akarhatja azokat fölnevelni? Ezen kérdés nem a' casuisticából van kölcsönözve, hanem a' valóságos tapasztaláson. Egyebek között 1793-ban sep. 16-kán költt, 's Ns. Túrócz Vmegyéhez bocsájtott királyi leirásból ezen eset tűnik ki. Hradszki Anna, helvet. vallást követő katolikus férjének halála után egyáltalán nem akará fiát tovább nevelni új házasságra lépven evangélikus férjével. Föltételében annál makacsabban megátalkodott, mivel a' kérdés a' vármegyei törvényhatóság elibe kerülven, ez is azon képtelen elvből hozott ítéletet, hogy az evangélikus anya, katolikus férjétől nemzett fiait nem tartozik nevelni annak halála után *). Illy bizonytalan lévén mind a' házosoknak, mind gyermekeiknek sorsa a' vegyes házasságban, vajjon mellyik szülő lehet még olly kegyetlen saját gyermeke eránt, hogy azt illy bizonyos veszedelmebe eresztené a' vegyes házasság által? Vagy mellyik jóra való katolikus személy fogja magát illy bizonytalan sorsnak föláldozni? De törvényünk is elég világosan mondja „quod divortii sententiae non nisi quoad effectus civiles ubique pro validis habeantur. art. 26. §. 11. 1790.

Azt mondja Barátságod, hogy a' házasság merő polgári szövethetés. Felelek: a' házasság az evangélikusoknál sem csupa polgári szövethetés, hanem ennél valami szentebb, vallásszerűbb. Ugyan is a' házassági szövethetés az evangélikusoknál is nem bizonyos 's e' végre rendeltt egyházi szertartások, imádságok, áldások közt vitetik e véghez és pedig a' templomban, 's a' vallás szolgálja által? 's ezen tettevel nem azt bizonyítja e

*) L. Fock Jo. G. Novi Annates. Aug. et Helv. Conf. T. IV. p. 8 — 9 Sem. I.

az evang. ekklesia, hogy a' házassági szövetezést valaminek a' merő polgári szerződésnél szentebb, vallás-szerűbb dolognak tartja; vagy azt kell következtetni, hogy praxisa ellenkezik teoriájával, 's így vagy egyik, vagy másik híjános.

Még kevesebbé lehet pedig a' házasságot merő polgári szövetezésnek mondani akkor, ha a' házassalándók különböző vallásnak. Ugyen is az ilyeneket főnlő törvényeink szerint kath. papnak kell megesküdtetni; már pedig ez a' házassági megáldásnak szolgálója, kiszolgáltatója nem lehet másképen, hanem mint szentségnek; nem is él ő más igékkal a' katolikus, és másokkal az evangélikus résznél: következőkép az eképen kath. pap által megáldatott házasság valamint a' katolikus, úgy az evangélikus félre nézve is valóságos szentség, a' mint XIV Benedek pápának de synodo diaeces. ezen szavaiból kitetszik: „Probabilis est inter fideles, sive baptisatos nullo modo, nequidem per intentionem contrahentium posse valide saparari rationem sacramenti a' contractu matrimonii, id est, probabilis nequit fidelis valide inire matrimonium solum ut contractum, non vero ut sacramentum. Annyival is inkább áll ezen igazság, mivel az evangélikus, katolikkussal lépvén házasságra, tettével mutatja, hogy ő is azt akarja cselekedni, a' mit a' katolikus, a' kiről tudja, hogy a' házassági egybekötést szentségnek tartja és hiszi lenni. Igen helyesen mondá tehát Studites Tódor, „Pars altera, ut labis expers victrixque benedicetur, altera non item? Ridicula res est, et quae fieri nullo modo potest. Quid si pars ista, quae benedictione privatur, vir sit, vir autem caput mulieris, et partes ambae in unum corpus adhaerentes, participabit reliquum corpus, caput autem nequaquam? Dividitur confestim, quod connexum est, et ab ipso, qui copulat, sacerdote? *) De maga Luther is a' házasság megáldására szolgáló imádságban egyenesen Szentségnek nevezi

*) L. I. ep. 50. p. 282.

a' házasságot „Herr Gott! der den Mann und Weib erschaffen, und zum Ehestande verordnet hast, darzu mit Früchten des Leibes gesegnet und das Sacrament deines lieben Sohns Jesu Christi, und der Kirchen seiner Braut darinnen bezeichnet.“ 's t. *) Hasonlókép Calvin „Christus eo honore dignatur coniugium, ut imaginem esse velit sacrae suae cum ecclesia coniunctionis“ **) Végre hogy egyéb tanúkat ne említsek, Beilhe István, a' ki sor szerint negyedik Superintendentense volt a' Dunántuli helvet. vallást követőknek, 1582 eszt. egy munkácskát bocsájtott közre a' predikátorok' számára, és ebben a' házasságot szint ugy szentségnek nevezi, valamint a' keresztséget, és úrvacsoráját ***). Valamint pedig nincs polgári keresztség szentség, nincs polgári Úrvacsora — szentség; úgy nem lehet polgári házasság-szentség is. Hát az mit jelent, hogy az evangelika ekklesia a' maga bírósága elibe tartozóknak véli, és oda is kívánja terjesztetni a' házassági pörököt? *Volumus praeterea, ut Pastores de Causis matrimonialibus Secundum verbum Dei et legem naturae, et ea, quae in lege divina et legibus Sanctorum Imperatorum exstant, iudicent.* Ezt végzé a' Herczeg-szölösi Synodus 1576. Eszt. art. XXXIV. *) Mind ezek

*) Binterim. Merkwürdigkeiten. VII. B. S. 207.

**) Instit. L. IV. c. 12.

***) Bod Péter, Magyar Athenás. I. 33.

****) Lämpénál. em. m. I. 282 —. Legujabban 1839 eszt. Jun. 14. té telett a' száz országi dietán ezen indítvány, miképen minden házasságheli ügyek egészen és kizárólag a' polgári törvényhatóság elibe vonatassanak. Ezen alkalommal az udvari főpredikátor Dr. Ammon előrebocsátván azt, hogy a' házasság isteni intézet, hogy azt az egyház és religio szenteli meg et így nyilatkozott végre: „In keinem Falle kann also aus dieser Stelle — t. i. az Agostai confessio 28-dik czikkelyéből — gefolgert werden, dass die christliche Ehe, als solche in Rücksicht des Bandes eine weltliche Sache sey, und wie ein blosser bürgerlicher Vertrag behandelt werden dürfe; mert ha ez történnék, úgy mond tovább, mit mondana Luther, Melancthon, Chemnitz, Pfaff, Mosheim Herder? “

nem kétségbehozhatlak tanúi-e annak, hogy az evangélikai ekklesia is mind in theoria, mind praxi éppen nem abban a vélekedésben van, mintha a házasságot pusztán polgári szövételkezésnek tartaná? De ezen kérdést, mivel mai időben sok partolókra talált, szükség bővebben kifejtteni. Azt mondom tehát elsőben is engedvén valamit azoknak, kik a házasságot merő polgári szerződésnek tartják, hogy, noha Krisztusról föl nem tehetni azt, mintha ő olyan szövételkezést akart volna szentségi méltóságra emelni, mely akár a természet törvényénél fogva igazságtalan, akár a polgári törvények szerint értéktelen; mint hogy az első esetben a házások méltatlanok valnának az isteni malasztra, melly a házasaknak ígértetik, 'e másodikban pedig azzal nem is élhetnének: mindazáltal csak az következik innét,, hogy materia sacramenti sit contractus moraliter (naturaliter) licitus, ex civiliter validus; nem pedig hogy a házasság merő polgári szerződés, az az: Krisztus nem merő polgári szövételkezést emelt szentségi méltóságra, hanem olyan természeti egyeszkedést, melly már a természetnek örök, és megmásíthatlan törvénye által meg vagyon szentelve. Azt kérdem tovább azon gyávaktól, kik a házasságot merő polgári szövételkezésnek tartják; mellyik előbvaló üdejére nézve, a házasság-e vagy a polgári társaság? Midőn az első emberpárra maga a Teremtő mondott áldást, hol volt, kikből állott a polgári társaság? *) Ime tehát, -eképen okoskodik a mondotthoz képest egy tudós—ime! az első emberekkel kezdődött a házassági egyeszkedés — Nevezze azt valaki polgári szövételkezésnek — t. i. polgári következményeire nézve, miként Roskoványi Agoston éppen most megjelent jeles munkájában megjegyze **) nem ellenzem: de engedje meg azt is hogy természeti szövételkezés is egyszersmind, melly minden polgári társaságnál ko-

*) Georg. Fejér. cm. m. § 34.

**) Augustinus de Roskoványi. de Matrim. in Eccles. Cath. §. 13 és Nro. 64.

rabban létezett. Vagy miként is szülhetett volna valamit a' polgári társaság mi előtt önmaga született volna? Miképen létezhetett polgári szövetség nem létezőn még polgári társaság? *). A' házassági egyezést t. i. azon természeti, tiszta, őszinte és erkölcsi egymás iránt vonzódásra, szeretetre 's összehangzó érzelme-
re építette az ur Isten, mellyet ő maga önlött az emberbe, 's melly a' természetnek minden polgári egyezkedést megelőző törvényénél fogva olyan szövetezést jelent, mellyre a' két külön nemű személy a' nem-i ösztönök hűséges kielégítése; az innét származó magzatok' táplálása, testi 's lelki nevelése; és az egymás iránt kölcsönösleg nyújtandó segedelemzés végezt lép.)***

Azon házasságot tehát mellyet az ur Isten az ő törvényben szerzett, 's mellyet Krisztus az új szövetségben szentségi méltóságra emeltt, nem csak polgári szövetségnek nem lehet mondani, de annak még nem is materiája, — mint a' theologusok nevezni szokták — a' polgári szövetség. Ugyan is a' polgári szövetség 1) nem csak kizárólag két személy, hanem akárhány ezer között is tétethetik; 2) a' polgári szerződés által a' szerződők kölcsönösleg egymásra bizonyos birtokot, jogokat, 's t. ruháznak által, vagy szolgáltat-
ra, fizetésre 's t. kötelezik magukat kikötött alku, bér jutalom, haszon' 's t. reménye alatt úgy, hogy ha az egyik fél nem teljesíti p. o. a' kikötött szolgáltatást, a' másik sem köteles a' jutalom-adásra 's a' szerződés megszűnik. 3) hogy a' polgári szerződés mindenképen helyes és értékes legyen következményeire nézve is, szükséges a' szerződőknek nem csak tökéletesen ismerni a' szerződés' tárgyát, 's célját; hanem hogy ez tökéletesen az ő hatalmuktól is függjön, 4) a' szerződők közt a' szerződés, tárgyára, 's jogaira nézve tökéletes egyenlőség legyen 's t. Mivel pedig mind ezek a' házassági

*) Binter im über die Ehe. S. 49.

**), Vesp össze Roskoványi em. m. § 20. 21. 49. 50. s. b.

egyezkedésben föl nem találtnak, nem is lehet azt polgári szövetségnek nevezni. Ne is mondja valaki, hogy legalább az utolsó pont alatti egyenlőség föltaláltatik; mert a' vegyes házasságban, mellyről itt leginkább vagy on a' kérdés, minden bizonynyal nem találtnak az föl: mert a' katolikus félnek nincsen az evangelikussal egyenlő joga. Ám amaz a' házasságnak fölbonthatlanságát mint hitágazatot tartozván hinni, nem is képzelhet magának olyan esetet, melly a' különben törvényesen kötött házasságtól fölszabadítaná őtet, és uj házasságra engedné lépni: az evangelikusra nézve pedig már előre meg vannak azon esetek és körülállások határozva, mellyek neki szabad elválást, és uj házasságra lépést engednek, 's így a' katolikus sokkal többre tartozván magát leköteleni, mintsem neki az evangelikus ígér, a' házasság még, ha merő polgári szövetekezés volna is, a' külön vallásuak között meg nem engedhető, úgy mint a' terhek' és jogok' kölcsönös megosztásában igazságtalan.

Midőn az ur Isten Ádámnak birtokába adván Évát, azt mondá: lesztek ketten egy testben. Az okáért elhagyja az ember az atyát és anyját, 's a' feleségéhez ragaszkodik. Gen. II. E' szerint tehát az Isten' rendeléséből a' házassági kötés csak két, és nem több, külön nemű személy között állhat. Sz. Pál az említett ígéket fejtegetvén azt mondá: „Férfiak! Szeressétek a' ti feleségeket, a' mint Krisztus is szeretete anyaszentegyházát, és önmagát adta érte. Efez. V.“ A' férfit, a' mivel tartozik feleségének, adja meg, hasonlóképen az asszony is férjének. Az asszonynak nincs hatalma a' maga testén, hanem a' férfinak. Hasonlóképen a' férfinak is nincs hatalma az ő testén, hanem az asszonynak. I. Kor. VII. A' melly apostoli magyarázathból következik, és értésünkre adatik, hogy a' házasságban az Isten' rendeléséből egyik házastárs a' másiknak önmagát adja, és nem más külső bért, jutalmat 's t., úgy hogy mindegyik rész önmagát úgy tartozik tekinteni mint magától különböző mást, és ezt

a' mást, vagy másikat ugy, mint önmagát, azt vetvén Sz. Pál is az említett igék után „ugy kell a' férfinak szeretni az ő feleségét, mint öntestét. A' ki tehát a' maga feleségét szereti, az önmagát szereti. „Következik tovább ezek szerint, hogy a' házasságban a' szerződők, és a' szerződés' tárgya ugyanazonegy — identicum — a' mi a' polgári szövetkezésben soha sem lehet.

A' polgári szerződésnek természetéből értelődik tovább hogy annak mind alkuitól elálthatnak a' szerződők kölcsönös megegyezéssel, mind pedig a' szövetkezés' alkuit kiki egyenként is teljesítheti. Már pedig mind a' házasságnak természeti' céljából, mind az apostol tanításából érthetni, hogy a' házassági szövettségnek alkuit a' házastársaknak sem egyenként teljesíteni nem lehet, sem egyenként nem teljesíteni nem szabad; noha mindazáltal megáll a' házassági szövetség akkor is, ha közakarattal a' társak megegyezése szerint annak alkuja nem teljesítetik is „etiam servata continentia posse permanere coniugium, non permixto corporis sexu, sed custodito mentis affectu.“ **) Mert a' házasság' mivoltát nem teszi a' testi közöstülés, hanem az a'hoz való megegyezés és jog ***). A' polgári szövetkezéshez morális szabadság kívántatik végre, és phisikai erő, 's tehetség annak alkujit teljesíthetni: már pedig sem egyikkel, sem másikkal nem bírnak a' kiskorúak; és még is ki tagadhatja, hogy ezek között az eljegyzés, sőt házassági kötés törvényes lehet? — De mit is lehetne méltatlanabbat mondani, mint az emberi nem föntartó intézetét a' csupa világi dolgok közé számlálni, holott, mint egy bölcs mondá „a' házassági szövetkezés által nem csak az állati, hanem a' lelki

*) „Est enim impossibile foeminam sine mare, aut Mare sine foemina hoc adimplere — generis sui propagationem — Aristotelis Opera omnia. Edit. Rom. 1668. T. II. p. 797.

**) S. August. Lib. II. de Const. Evang. c. I.

***) S. Chrysostomus Homil. 32. in Math.

embernek, az Istenség' hasonképének is kell tenyészni, mi által a' Teremtő soha se legyen imádók nélkül.“ *)

A' házasság mivolta a' kölcsönös szeretetben és állandó hűségben állván, és erre lévén eredetikép' az ur Isten által alapítva; Kristus Jezus is az új törvényben nem a' polgári szerződést emelte szentségi méltóságra; hanem annak minden polgári egyesület' létele előtt az ember' természetébe a' teremtő által öntetett szeretetet, és az erre kölcsönösleg kötelező tartozást és hűséget, a' melly szeretet — és hűségbeli tartozás különben is természeténél fogva már nem lehet semmiképen is polgári egyezkedés' vagy szerződés' tárgya **). Ugyanis midőn isteni Tanítónkat arról kérdezték volna a' farizeusok, ha valjon szabad-e a' feleséget elbocsájtani akármely okból? Ő sem a' polgári törvényhatóság elibe, sem polgári törvényekkel nem utasította a' kérdezőket, hanem egyenesen és kizárólag azon természeti szövelkezésre hivatkozott, mellyen kezdetben alapította az ur Isten a' házasságot mondván „a' ki az embert teremtette, férfiuvá és asszony állattá teremtette őket. Ezért elhagyja az ember atyát és anyját, és feleségéhez ragaszkodik, és ketten egy testben lesznek. Azokáért már nem kettő, hanem egy test. Mát. 19. 3. ***). — Vagy mellyik nemzet' polgári

*) Plato Lib. III. de Legib. nupt.

**) „Angenommen, man fände es bei einer besondern Sublimierung der Verträge und eingebildeten Autocratie der Natur auch zulässig, sogar die Erzeugung der Kinder zur Sache des Vertrags zu machen; so wird man doch die gegenseitige Verpflichtung der Eheleute zur Treue und Liebe davon ausnehmen, denn die Bedingungen dazu sind durchaus übernatürlich.“ Rost, religionswissenschaftliche Darstellung der Ehe. I. 28.

***) „Christus ist, als er das Wesen der Ehe durch seinen göttlichen Ausspruch feststellte, nicht auf die Gesetze irgend eines Staates, sondern bis auf die ursprüngliche Einsetzung des Ehestandes zurückgegangen. Also ist der Stoff dieses Sacraments unmittelbar aus der Naturordnung, nicht mittelbar aus einer be-

törvényein alapúlt szövetekezést emelhetle is volna Krisztusszentségi méltóságra? mellyiknél divatozó házassági szerződést választhatta azon szent egyesületnek és titoknak jelképéül, melly alkalmas és méltó lehetett azon szent és titkos egyességnek kifejezésére, melly ó-Krisztus-között, és az ó anyaszentegyháza között vagyon? Talán a' Zaidóknál divatozó házasságot? Ugy de nem tudjuk-e miképen az emberi nemnek köz elkorcsosodásából keletkezett többuejűség — Polygamia — az Ur Istennek kezdetbeli rendelése' ellenére lábra kapott ezen nemzetnél? Nem tudjuk-e miképen azon isteni tilalomnak megvetésével. „A' mit az Isten összekötött, azt az ember el ne válassza“ a' házassági hűtelenség annyira megfészkelt, hogy a' nemzetnek makacssága miatt kénytelen volt Mózes jóvá hagyni az elbocsájtó levelet a' házasságtörés' esetében; sőt a' házastárs cserélgetés' kórsága annyira terjedt, hogy Krisztus' eljövetele' idejében már nem csak a' házasságtörés' vétkéért, hanem akarmelley más csekély okból is kiadatott az elbocsájtólevél, a' mint ez világosan kitünik a' farizeusoknak Krisztushoz intézett eme' kérdezkedésükből“ szabad-e az embernek a' karmelley okból elbocsátani a' feleségét? „Mat. 19. — Vagy talán a' más pogán nemzetek között divatozó házassági szövetekezést választá Krisztus a' kérdésbeli czélra? Igaz hogy a' farracia' vagy confarreationis törvénye mellyet Romulus alapított meg, 's mellynek erejénél fogva a' házasok előtt minden út elvágatott az elválásra, soká tartott, és szinte ótszáz húsz év elforgása alatt nem történt a' házasok között elválás, 's még ekkor is Sp. Corvilius, ki legelső vált el nőjétől annak magtalansága miatt, noha a'

stimmten Staatenordnung entnommen. Damit fallen denn auch alle falschen Folgerungen zusammen, die auf die behauptete Abhängigkeit des Sacraments vom Civilcontract gebaut sind.“ Walter, Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Confess. I. 565.

censorok előtt meg kellett esküdnie, hogy ezen lé-
 pést egyedül a' nemzendő magzatok kedvéért teszi,
 még is örökre gyűlöletes és megutáltt maradt az egész
 nemzet előtt *); mondám noha ez így volt egy üdöig;
 de ki nem tudja minő képtelenségek, babonák, és a'
 természeti szemérmetséget előlő kicsapongások nem
 vegyültek üdövel, kivált a' hamis istenek' példájára, a'
 házasság élet' viszonyaiba! Seneca' bizonyítása szerint a'
 házasságtörés már nem vált senkinek szégyenére, mert
 az házasságok oly szemérmetségre vetemedtek, hogy
 nekik a' férj nem más végből kellett, mint hogy azt
 a' házasságtörésért boszonsák. A' szemérmetség je-
 le volt a' természet' rútságának **). Már ki a' Krisztus'
 személyének méltóságát helyesen ismeri, mondhatja-e
 józanon gondolkodva, hogy az ezen említett nemzetek'
 polgári törvényein alapult házassági szövetséget emel-
 te volna szentségi méltóságra? A' mit annál keveseb-
 bé mondhatni, ha meggondoljuk, hogy Krisztus éppen
 olyan religiót kívánt alapítani, melly minden időkhez
 és nemzetekhez tökéletesen alkalmaztatva legyen; kö-
 vetkezéskép' az isteni kegyelmek' látható jeleinek,
 vagy is a' szentségeknek szeréül — materia — olyast
 választott, a' mi bizonyos, állandó és változhatlan az
 egész anyaszentegyházban ***): ezen tulajdonsággal pe-
 dig teljességgel nem bír semmi polgári szövetség.
 A' polgári törvények változékonyok valamint azok, kik
 azokat hozták. Hol vannak p. o. Solonnak és Likurgus-
 nak magasztaltt törvényei, vagy kiket köteleznek azok
 ma? Az illy változékony törvények által lenne-e a'
 házassági kötés eléggé biztosítva? A' szövetség te-
 hát, melly a' két nemzet összeköti; a' cél, mellyre
 nézve a' házassági szövetség kötöttik; a' szeretet,
 melly a' házasságot szüli; a' tántoríthatlan hűség,
 mellyre a' házasság köteleztetnek, sőt maga az érzé-

*) Wolfgang, Lazi Reipubl. Rom. L. II. C. V. p. 134.

**) G. Fejér. eml. m. §. 4. 5. 6. Aug. de Roskoványi. em. h. §. 31.

**) Roskoványi. em. m. §. 29.

ki öröm is, melly a' házassággal együtt jár, — csak az isteni religion épülhet, csak ez teheti ezen szövetekezést olyanná, melly az ember' rendeltetésének és méltóságának megfelel.

Más kérdés az, és a' főnforgótól egészen különböz: ha valjon a' polgári törvényhatóság köthet-e bizonyos alkukat a' házassági szövetekezéshez? Mivel a' rendes házasságot olyan oldalról is lehet tekinteni, mint az országok' és nemzetek, legbiztosabb és legméltányabb nevelőkertjét, mellyben a' népesedés tényészik, a' csapodár indulatok zaboláztatnak, az egyes emberek, és családok szorosabban csatoltatnak a' rokonság által egymáshoz 's e' képen éledez a' közös ember — és honszeretet; a' szorgalom, és összefogó akarat a' közjóllétre: és mivel a' házasságnak polgári következményei is vannak, u. m. születési törvényességük a' magzatoknak; örökösidési joguk; a' házásoknak eljegyzésbeli ajándéka, hozománya 's t. mivel mondám ilyen szempontból is lehet és kell a' házasságot tekinteni: arra a' polgári hatóságnak befolyását tagadni telljességgel nem lehet. Ugyan is a' házassulandók egyszersmind a' polgári hatóságnak is alattvalóji, és a' társaságnak tagjai: 's mint ilyenek bizonyos viszonyaikhoz képest bizonyos terheket is tartoznak viselni: következésképen a' társaság' fejének kell is jogának lenni, mellynél fogva ő ezen közterhek alól alattvalóit fölmenti, vagy nem menti; ilyen, vagy olyan alkuk alatt menti; a' házasságnak polgári következményeit hasonlókép' ő határozhatja meg, valamint azt is, kiket 's minő alkuk alatt akar azokban részesíteni *). Ezen szempontból a' világi fejedelmek'

*) „Nach katholischen Grundsätzen kann die Ehe nur in so fern ein Gegenstand der Staatsgesetzgebung seyn, als entweder die rechtlichen Folgen des ehelichen Verhältnisses durch Religionsgrundsätze und Kirchengesetze nicht bestimmt sind, oder in wiefern die Gesetze des Staats nur die bürgerlichen Beziehungen der Ehe, als Erbfolge, Vermögenstand etc. betreffen.“
Andr. Müller, Lexicon des Kirchenrechts. II. Bd. p. 235.

jogát nem csak el nem kívánja az egyház tulajdonítani; de sőt igen is méltó tiszteletben tartja azoknak rendelkezéseit: megismeri, hogy azok a házasságtól eltiltó akadályokat — impedimenta matrimonium impediencia — rendelhetnek. E' képen valamint sértetlen marad a' fejedelemnek legfőbb fölvygázói joga; úgy a' házassági egyezkedést olly irányon vezetheti, melly annak a' polgári lársaság' céljaira való hatását minél bizonyosabban és helyesebben eszközli. Csak azt nem ismeri meg az egyházi hatalom, hogy a' Fejedelem a' házasság körül mint szent ség körül teheszen rendeléseket, és abban értéktelenítő vagy fölbonító akadályokat — impedimenta matrimonium irritantia — határozhasson. Ugyan is kik illyen hatalmat akarnak a' Fejedelemnek tulajdonítani, azon senékokon alapítják véleményüket, hogy a' házasság merő polgári szerződés, 's pusztla világi dolog; minő dolgok pedig egyedül és kizárólag a' polgári, nem pedig egyházi hatalmat illetik. Igaz hogy az egyház a' maga rendeleteinek végrehajtását sem eszközölheti olly módon, mint a' polgári p. o. veréssel, börtönnel, 'sat. mindazáltal a' házasságot ezen oknál fogva az egyház' hatalmától elvonni: Mirabeau is legnagyobb! megtámadásnak és merénynek nevezi. *) Különben a' senékok, mellyen ezen vélemény alapszik, a' mondottak szerint nem állván, helytelen az abból levont következtetés is. Éppen nem avatkozik az egyház világi dolgokba, midőn meghatározza, hogy csak ezek és

*) „Wenn es wahr ist, dass die Ehe ein Sacrament ist, so hängen die Ehesachen lediglich von der kirchlichen Gerichtsbarkeit ab, und es kommt der Kirche zu, deren Hierarchie göttlichen Ursprunges und' Rechtens ist, die Art und Weise anzuordnen, wie die Matrimonialsachen geschlichtet werden sollen, und über eine jede derselben zu verfügen. Über die verschiedenen Rechte der christlichen Hierarchie eigenmächtig verfügen zu wollen, ist gewiss das grösste Attentat.“ De la Monarchie Prussienne. T. VII. 1. 83.

ezek a' föltételek alatt lehet a' házasság értékes, úgy hogy a' ki azoknak ellenére lép házassági szövetezésre, annak házassága értéktelen és semmitérő. Ennek csak következménye aztán az, hogy a' kiknek házassága az egyház által értéktelennek ítéltetik, azoknak efféle értéktelen szövetezése polgári tekintetben sem vonszhat törvényes fogamatot maga után. Vagy például teszem, ha a' gyóntató atya a' magát vádlónak azt mondja: a' te szerzeményed igazságtalan; mert a' törvénnyel ellenkező úton gyűjtötted azt; 's addig foganatosan a' penitencziatartás' szentségében nem részesülhetsz, míg a' törvénytelen jószágot vissza nem teríted — ezen bánásmód annyit jelent-e mint a' penitencziatartás' szentségéhez járulónak polgári dolgába avatkozni? Tovább a' polgári társaság elérné a' maga czélját a' testvérek közötti házasság által is, vagy épen azon módon, mellyet a' hires Agathodémon szerzője helybehágy, megengedvén a' kóbor bujálkodás — vega libido — arra invén egyedül tanítványit, hogy egészségükre vigyázzanak: vagy legalább a' többnejűséget engedhetné meg a' Fejedelem; vagy a' nemzendő és nevelendő magzatoknak tűzhetné ki bizonyos számot 's t. de ki nem látja ezekben részént a' természetnek törvényével, részént az ur Istennek egyenes rendeletével összeütköző ellenkezést? *) Mihelyt a' polgári hatóság maga elibe vonja a' házasságot, a' személyérdeklő házassági szövetezés azonnal közdolog és árubeli szerződésé változik az, és Krisztusnak ezen törvénye „a' mit az Is-

*) Num summus imperans licentiam dare poterit plures sibi adsumendi uxores? Fors ex plenitudine potestatis consensus matrimoniale supplere valebit? fors et usui coniugali limitas figere, aut numerum gignendarum educandarumque prolium adsignare potens erit? Iterum, iterumque negabis. Bene est. In civilibus contractibus haec potest, fecitque Augustus. Binterim über die Ehe. I. 19.

t en kötött össze, azt az ember föl ne bontsa tetteleg letapodtatik. *)

Végre, valamint a két hatalom független egymástól a maga körében; és mindegyik tulajdon eszközeivel él a köz czélnak előmozdítására; úgy nyilvánosság az is, hogy a polgári hatalom az egyházzal még megosztva sem gyakorolhat egyenlő jogot a házasság szentsége körül: Különösen pedig az értéktelentő akadályok meghatározásában nem; mivel e képen könnyen megtörténhetnék, hogy a melly házasságot az egyik hatóság értéktelennek itélni, ugyanazt a másik törvényesnek mondaná, — s hogy az efféle zavaroknak kártékony következéseit ne említsem — nem volna-e a két hatalomnak ilyen összeütközése botránkozató, bizodalmatlanságot gerjesztő a nép előtt? Nem léphet-e a polgári hatóság könnyen által azon határokat, mellyek közt a tiszta, szent igazság rejtődik, s a legfontosabb következésű dologban nem élhet-e hatalmával vissza? midőn ellenben az egyház

*) „Wird ein Ehegericht nur aus weltlichen Richtern zusammengesetzt, so geht der persönliche Ehevertrag allmählig in dem dinglichen, der christliche in dem jüdischen und heidutschen auf, und das Gebot Christi, „was Gott zusammengefügt hat etc.“ wird durch die freie und offene That verletzt. Hier ist der persönliche, sittliche, religiöse, christliche Vertrag offenbar dem gemeinen Sachvertrage geopfert, und das Evangelium hat dem Talmud, oder doch dem jüngern römischen Rechte weichen müssen.“ Ammon udvari fő predikátor. 1833. Jun. 14. a Szász országai diétán. Allgem. Religionsfreund. 1833. August-Heft. — Si Matrimonium esset solum civilis contractus, possent sine dubio politici Principes impedimenta constituere, sicut fecerunt ethnici imperatores. Sed quia Matrimonium est Sacramentum, et huius dispensatio ad Ecclesiam pertinet, ideo potestas impedimenta Matrimonii constituendi maxime proprie ad Principem Ecclesiasticum pertinet, ad politicum autem non pertinet nisi cum consensu et subordinatione ad Principem Ecclesiasticum: „non enim eadem potestas ad duo tribunalia aequae ac immediate et proprie pertinere potest.“ Bellarmin. Lásd Egyházi Érték. 1822. II. K. Roskoványi. §. 45. Köv.

nak ígérete van az Istentől, hogy rendeléseiben nem fog soha hibázni *). Más az ha valaki a' házassági szövetekezéstől el akarja szakasztani a' szentség' méltóságát; ez ilyen házasság körül igen is mint merő polgári szerződés körül rendelkezék, mint akar, a' világi hatalom; de nem azok házasságáról is, kik arra a' Krisztus Jezus' rendelése szerint kívánnak lépni, 's kik azt hiszik hogy a' házasságot és házasság' szentségét el nem lehet egymástól szakasztani; mert valamint az isteni kegyelmek' eszközcivil, mellyeket Krisztus Jezus az emberek' üdvözségére rendelt, kizárólag az anyaszentegyház' jogához tartozik rendelkezni; ugy a' mi tetszésünktől nem függ, ez vagy amaz a' szertartás szentség legyen-e vagy nem, maga Kalvin János is megvalván, hogy, sacramenta sunt symbola mystica,

*) „Ehesachen sollen den Consistorien überlassen werden; da in den weltlichen Gerichten auf die Lehren des Christenthums und christlichen Gebrauch nicht genug Rücksicht genommen werde, auch dabei Gewissensfragen vorkämen.“ Eichorn. Grundsätze des Kirchenrechts. I. Bd. S. 439.

„Die Stimme der Erfahrung sagt, dass überall, wo weltliche Gerichtshöfe allein sich der Ehesachen bemächtigt haben, die Zahl der Ehescheidungen in fortschreitendem Verhältnisse zugenommen, und in der christlichen und öffentlichen Sittlichkeit grosse Verheerungen beurkundet hat.“ Ammom. eml. h.

„Die weiseste Gesetzgebung reicht nicht hin, solche eheliche Verhältnisse zu stiften und zu erhalten, welche der Staat um seines eigenen Zweckes willen wünschen muss, und leicht geschieht es, dass die Regierung, wenn sie allzutief in das häusliche Leben eingreifen will, ihre Grenzen überschreitet, und despotisch verfährt. Durch physische sowohl als durch moralische Schranken sieht sich der Staat in seinem Einflusse auf das eheliche Verhältniss gehemmt. Unzulänglich ist seine Gesetzgebung und Aufsicht über die Ehe, denn es kann weder die Allgemeinheit der Ehe erzwingen, noch ein dem Zwecke derselben entsprechendes Verhältniss der Gatten sichern, noch dem Bruche der Treue wehren, noch endlich die Auflösung des ehelichen Bundes verhüten.“ Tschirner. Die Ehe. S. 211. V. Roskoványi. §. 48.

vel sacrae actiones a' Deo ipso institutae.“ *Instit. I. IV. §. 3. **)

Mivel tehát a' házassági szövetekezést az avval Krisztus által összekötött szentségi méltóságtól el nem lehet különözni, önként következik hogy csak az anyaszentegyháznak' ugy mint hasonlókép' a' Krisztus által rendelt szentségek' kiszolgáltatójának vagy on hatalma házasságértéktelenítő akadályokat, és ezeket érdeklő törvényt hozni. Nem is tulajdonította magának soha ezen jogot a' polgári hatalom tulajdonképen, hanem csak az egyháznak' jóváhagyásával, annak meg egyezésével tett, a' mit tett a' végből, hogy rendeleteivel segítse az egyházi hatóságot a' jó rendnek és csöndességnek föntartásában, és az emberi szenved-

*) „Fieri non potest, ut in lege gratiae contractus a Sacramento distingatur, ita ut haec duo diversa et dissimilia sint. Ille idem contractus, in quo Christus in prima institutione mysticum impressit signum copulationis suae cum Ecclesia: in Lege Nova Sacramentum est; idemque hic contractus, cui dignitas accessit et gratia Sacramenti, ab eodem Christo revocatus est ad primam institutionem suam, quae fuit, ut dissolvi non posset. Unus et idem semper est contractus, qui initio fuit, neque novae accessiones eius naturam pervertere potuerunt, ita, ut in tres scinderetur, atque alius et distinctus Christianis esset, contractus iuris naturalis, alius iuris civilis alius juris evangelici.“ *Devoti in Instit. Canonic. T. II. p. 164.*

„Die Unzertrennlichkeit des Ehevertrages vom Sacramente beruht darauf, dass nach der Lehre der Kirche ein Christ, welcher eine Ehe schliesst, auch das Sacrament der Ehe empfangen soll, und keineswegs Herr darüber ist, nach seiner Wahl die Ehe vom Sacramente zu trennen. Genug, dass Katholiken, welche sich mit dem Wesen und der Lehre der Kirche nicht in Widerspruch setzen wollen, keine Ehe schliessen können, die nicht Sacrament sei, keinen getrennten Contract, der wahre Ehe wäre, und erst durch einen zweiten Act Sacrament würde. Ja, der entgegengesetzte Wille eines Katholiken würde der Ehe nicht blos alle religiöse Weihe entziehen, sondern wohl auch als Frevel am Sacramente selbst anzusehen seyn.“ *Pletz. Theolog. Zeitschr. 1836. II. Bd.*

délyek zajongó ostromai ellen külső bátorságot szerezzen az emberi nem' tenyésztő oskolájának. A' melly ellenkező esetek vagy példák fölhozatni szoktak; azok vagy hatásának körén kívül tett lépései voltak a' polgári hatalomnak, mellyeket az egyház okos belátásból és gazdálkodásból elnézett; vagy az egyháznak meg-egyezéséből történtek: mert az ellenkező esetben félre tette annak rendelkezéseit arra tanítván hiveit, a' mit az Apostol javal ilyen esetben, t. i. hogy inkább kell az Istennek, mint az embereknek engedelmessékedni. *) Magok a' keresztény fejedelmek is nem az egyházi törvényhatóság elibe vitték-e saját házassági ügyöket? **) Valamint ezt kétségtelenné teszik minden századok' példái; ugy bizonyos az is, hogy a' Fejedelmek mindenkor pontosan — megkülönböztették házasságkörüli rendeleteikben azt, a' mi a' házassághoz

*) Egyházi Érték. 1822. III. K.

„Tribunal Ecclesiae iubente Deo erectum esse facile largimur, neque a principum potestate tribunal ecclesiae, sed ab ipso Christo originem habere. — Annis pene tercentis, dum imperatores ethnici rerum potiebantur, ecclesia absque magistratu disciplinam exercebat.“ Basnagius in Annot. polit. eccl. T. II. Diss. IV.

„Etiam si detur, competere Principibus secularibus potestatem statuendi impedimenta matrimonii dirimentia ut est contractus civilis: attamen et religio et pietas Principum Catholicorum omnino svadet, ut hi vel nulla matrimonio ponant impedimenta, vel non nisi consulta et approbante Ecclesia ponant.“ Bern. Bauer. Theolog. univ. dogm. T. III. p. 2005. apud Roskovány.

**) In causis ipsorum Principum, ac Imperatorum, ut: Galliae: Chilperici, Carolomanni, Caroli Magni, Henrici IV., Ludovici XIII. Hispaniae: Caroli V. Imp. et Philippi II. Britanniae: Emanuells, et Henrici VIII. Pooniae: Casimiri, Hungariae: Emerici, Belae IV, Andreae III. An non nostro adhuc aevo vidimus imperiosissimum Franciae Principem cum Augustissimae Domus Austriae filiae in matrimonium iungi properaret, et uxorem haberet sibi civiliter unitam, causam ad ecclesiasticum Tribunal detulisse? Fejér eml. m. §. 26.

csupán polgári tekintetben tartozik, attól, a' mi azt mint szentséget érdekl. *)

De ki is mondotta Krisztus világosan az Apostoloknak, hogy azokat éppen azon hatalommal fölruházva küldi az egész világra, a' minő hatalommal ő bírt. Mth. XVIII. és Ján. XX. Már pedig Krisztus ama természetű szövetekezést, mellyet maga az Úr Isten megáldott a' paradicsomban, szentségi méltóságra emelte, a' paráználkodásban megtapasztaltatottnak elbocsájtását ugyan megengedte, de új házasságra lépni mind a' két félnek megtiltotta a' nélkül, hogy a' kár a' zsidó Synodriomát, a' kor a' római császárt az iránt megkérddete volna, és — a' nélkül hogy akár ez, akár amaz kifogást tett volna Krisztus' cselekedete ellen; tudjuk pedig, hogy a' mi tulajdonképen a' császár' jogait illette, Krisztus olly szentül kívánta, és parancsolta megtartatni, mint azt, a' mivel Istennek tartozunk. 'S ezen hatalommal, mellyet Krisztustól vettek éltek is az Apostolok és azoknak következői vagy is általán az anyaszentegyház mindenkor; a' mint kiteszik sz. Pál Apostolnak a' Corinthusbeliekhez irt első leveléből, és az egyházi gyűlések' végzéseiből. Igy p. o. 214 Eszt. a' Neocaesareai gyülekezet házasságértéktelenítő akadályok közzé számlálta az atyafiságot, és egyházi rendet. 315 az eliberitanumi illyen akadálnak nevezte a' vallás' különbséget, és vérrontó bünt. 344 eszt. az Aucyranumi házasságértéktelenítő oknak ítélte a' hajadonnak elragadását. 1251. eszt. a' Lateranumi Gyülekezet a' negyedik ízig ter-

*) „Damit die Heiligkeit und Würde des Ehe-Sacraments nach göttlicher Anordnung aufrecht erhalten, und jeder unwürdige Empfang desselben verhüthet werde, so muss der Kirche auch das Recht zukommen, solche Bedingungen festzusetzen, wodurch sie die Ehe verhindern, und selbst als nichtig erklären kann, welche der Natur und der Sacraments-Eigenschaft der Ehe zuwider sind.“ Andr. Müller. Lexicon des Kirchenrechts. II. Bd. S. 261.

jeszté az atyafiságból származó akadályt; végre a Tridenti nagy Gyülekezet tekintetbe vétén mind a házasságnak mind szentségnek mivoltát, mind az anyaszentegyháznak a Krisztus Jezustól vett általános törvényhozói hatalmát és a szentségek' kiszolgáltatásában egyedül őtet illető jogát, a XXIV ülésben ezt végezte: „Ha ki azt mondja, hogy az egyház nem rendelhetett házasságértéktelenítő akadályokat, vagy hogy azoknak meghatározásában hibázott, átok legyen. Can. IV. Nemkülönben a XII. Cánonban ezt végzé „ha ki azt állítja, hogy a házasságbeli ügyek nem tartoznak az egyházi bírák elibe, átok legyen.“ Már ha a világi Fejedelmek azt hitték volna, hogy a kérdésbeli jog tulajdonképen őket illeti; hogy a házasságbeli ügyek mindenképen az ő bíróságukhoz tartozik, valjon hihető-e hogy az ő követjeik, kik a Gyülekezeten jelen voltak, ellene nem fogtak volna a Gyülekezet végzésének mondani, 's küldőjik' jogát védelmezni? *) Igaz, hogy az egyház, törvényei közé vett föl a világi Fejedelmek' rendelkezései közül is, vagy a magáéit ezekhez alkalmazta, ha azokat vagy a házasság szentségének javával megegyezőknék találta, vagy ezen mód által az egység' és békesség' föntartására reménység mutatkozott: azonban valamint egyik szabad és független nemzetről nem lehet azt mondani, hogy a másik nemzet neki törvényeket szabott, mivel amaz ennek némelly szokásait, rendelkezéseit önként elfogadta, 's magáéi közé fölvette: ugy az egyházi hatóságról sem mondhatni, hogy e' részben a polgáritól függne, vagy

*) „Es ist sehr merkwürdig, dass die weltliche Macht, obwohl auch damals, und gerade zu Trient, in anderen Stücken sehr wachsam über ihre Rechte, in keiner Weise eine eigene Gesetzgebung über die Ehe in Anspruch nahm, oder der Kirche das Recht bestritt, Ehen (und es versteht sich mit allen bürgerlichen Wirkungen) zuzulassen oder durch Ehehindernisse auszuschliessen.“ Pletz. Neue theol. Zeitschrift. 1836. II. Bd.

hatalmát ettől nyerte volna azért, mivel némely rendelkezéseit a házasság körül a maga rendszabásai közé fölvette. Vagy találhatni-e annak csak ugyan legkevesebb nyomát, hogy az egyház valahol a polgári törvények tekintetére, mint kútforrásra hivatkozott volna? A' vagy nevezzék meg az ellenkező véleménybarátit azt a fejedelmet, a' ki legelsőben az egyháznak e'beli jogát átkölsönözte? Határozzák meg azon időt, mellyben ez történt? vagy ha tetteleg kezdette az egyház ezen hatalmat bitongolni; nevezzék meg, mikor? 's kik? hol? kezdték a' polgári hatóságnak ezen jogát eltulajdonítani? Miképen történhetett, hogy ezen jognak bitorlására egyszerre széles e' világon össze esküdtek a' püspökök? 'S mivel ezen jogbitorlás titkon nem történhetett, sőt az egyház több esetekben a' házasság körül tett polgári rendeleteknek ellenére végzett a' házasságbeli ügyekről — miképen történhetett, hogy a' fejedelmek közül senki sem panaszkodott jogának megsértéséről? Nem csak azt nem cselekedték a' fejedelmek, de sőt ellenkezőképp inkább Edictumakkal megerősítették az egyház végzéseit, azokat pártfogolták, és azoknak a' sz. irás', régi sz. atyák', és egyházi Kanonok' értelme szerinti végrehajtását sürgették; miként ezt különösen honunkra nézve olvashatni sz. László I. könyv. IV. és XX. törvényében; nem különben Kálmán I. K. LIX. LXI. Szilágy Mihály. IX. törv. 's a t. Vagy, ha a' protestáns eklezia házasságbeli akadályokat rendelő hatalommal él függetlenül és hivatkozás nélkül a' királyi jóváhagyásra nézve p. o. „Statuimus praesertim pastoribus, nemo impares, i. e. vetulas et senes cum iuvenibus, i. e. adolescentibus, filiis, nepotibus, similibus copulet.“*) Valjon a' katholika egyház megfoszlathatik-e azon hatalomtól, mellyet az ő szerzőjétől, a' Krisztus Jezustól vett, 's a' mellyel háborítlanul mind e'korig élt? **)

*) Roskovány eml. m. §. 33—46. Fejér. em. m. §. 23—29.

**) Synodus Götzienensis 1566. — Lampe em. m. l. 134. 284. 289 's t.

Ezeket bővebben előrebocsátván, azt hiszem hogy minden el nem fogúlt elméjü és szívé ember meg fogja ismerni azokból Barátságodnak indítványára feleletül ezeket következni:

I-ör hogy a' házasság már mint természeti szövetségés fölbonthatlan. Ugyan is midőn a' Farizeusok a' házasság' fölbonthatását azzal sürgették volna Krisztus előtt, mivel Mózes is megengedte az elválólevelet, ő azt felelte: eleitől fogva nem volt így. A' ki az embert teremtette, férfiuvá és asszony állattá teremtette őket. Ezért elhagyja az ember atyát és anyát, és feleségéhez ragaszkodik, és ketten egy testben lesznek. Azokáért már nem kettő, hanem egy test. Mat. 19. A' melly válasznak nem lehet egyéb értelmet tulajdonítani, mint hogy azon eredeti — természeti szövetségés' mellyet az ur Isten az első emberpárban megáldott, természeténél fogva fölbonthatatlant. Különbben is ha a' házasságnak fölbonthatatlanságát azon építenők, mivel az szentség, nem ellenkezett volna-e a' Tridenti Gyülekezet önmagával, midőn a' XXIV ülés' VI-dik Can. de sacr. Matrim. azt végezte „quod matrimonium ratum per professionem religiosam aut dispensationem tolli valeat? *) Ne is mondja valaki: hogy a' házások' együttléte megszűnhet akkor, ha magzatok vagy éppen nincsenek; vagy már fölneveltetek, és szárnyukra bocsájtattak; mert a' házassági szövetségésnek érdekessége és célja nem csupán a' nemi szaporodás, mellyet a' legvadabb népcsoportok — hogy ne mondjam a' barmok között — is föltalálhatni; hanem egyenesen maguk a' házások között is vagy onnakk személyes érdeke és változhatlan alapja, t. i. a' tántoríthatlan hűség, rendit-

*) „Non igitur ob gratiam cum matrimonio, tamquam sacramento connexam insolubilitas inducitur. Gratia matrimonium non firmius, sed reddidit sanctius; etiam gratia iterum anitti potest, et hinc, ut fundamentum indissolubilitatis considerari nequit.“ Gamburgger Jus. Eccles. T. II. §. 213.

hetetlen barátság és olyan szeretet, melly nem a' regényes világokban ábrándozva 's változékonnyul repked; hanem erényes, tiszta és valódi szeretet; olyan szeretet, mellyet a' religió éleszt, vezet, és megszentel; olyan szeretet melly két összehangzó szívnek erkölcsi jelességein alapszik; a' tökéletesbülésnek eszközlésére kölcsönösleg és szakadatlanul törekszik; 's azért természeténél fogva olly fölbonthatlan, valamint változhatlan azon törvény, melly az erényt becsülni, 's abban szüntelenül tökéletesbülni kötelez.

Tudjuk tovább, mi sok rosznak forrása most is a' gyanakodás, féltékenység, viszontagságok a' házások között; hát ha már azon föntartással lehetne lépni a' házasságra, hogy annak kötelékeiből ki lehet bontakozni, lehetne-e legtöbb esetekben csak valamicskét is számolni a' tántoríthatatlan hűségre, a' terheknek egy szívvél, akarattal megosztására és elviselésére? Nem méltán lehetne-e attól tartani, hogy a' legcsekélyebb, első kellemellenségnek előfordultával elválást kívánna a' tűrni nem akaró? Ugy látszik hogy erről tetteleg kezeskedik a' nem gyér tapasztalás a' házásoknak egy bizonyos osztályára nézve, kik között számaránylag sokkal ritkább a' házassági terhek közötti türedelem, 's hűség, mint egyebek között; mivel t. i. amazokat a' mellékes nézetek, az álbölcselkedés' elvei, a' regényes könyvek olvasása, 's az e' kép' föltüzeltt képzelődés, az elfinomultt érzékiség 's t. költik össze a' nélkül, hogy szívük az erénynek kitűnő tulajdonin kereste volna az egybehangzást. De csak ugyan miképen is lehetne az elválhatásnak eseteiben a' legcsekélyebb áldozatra is kész egyik fél a' másikkal kedveért, holott bizonytalan, ha valjon az nem jelelt-e már ki valakit magának, a' ki felé szíve forróbban dobog, 's a' kivel hogy képzeltt boldogságának örömeit minél előbb megoszthassa, vagy kóstolhassa, talán éppen azért keresi keresve a' megüntt társ ellen az elkeserítő okokat.

Ha pedig a' házasságot úgy is tekintjük, mint az emberi nem' föntartására rendeltt intézetet, ekkor már megszűnik az a' házásoknak külön és magános szándéka és úgy szólván vállalatja lenni; hanem az egész emberi nem köz czéljává válik. A' nő nem tekinthetik úgy, mint egyedül pusztá eszköze a' férj által választott külön czélnak; hanem azért lesznek ketten egy testben egygé, hogy az Isten' akaratja teljesítessek általuk. Ki azt mondotta az első emberpár-nak „szaporodjatok, és töltsétek be az egész föld' szí-
nét.“ Mihez képest a' régiek annyira ragaszkodtak a' házassági szövetkezés' föloldhatlanságához, hogy még az egyik félnek elhalása után sem tartották tisztességesnek az új házasságra való lépést. *)

Krisztus, ki a' házassági szövetkezést, mely sokféle vétkes kicsapongásokkal mind a' zsidók, mind a' pogányok között el vala korcsosítva, eredeti épségébe akarta vissza állítani, sőt azt szentségi méltóságra is emelte; azt mondotta. „Minden, a' ki elbocsátja feleségét a' paráznaság' okán kívül, paráználkodik; és a' ki az elbocsájtottat elveszi is, paráználkodik.“ A' melly igékből világosan azt kell értenünk, hogy Krisztus megengedte ugyan az elválást a' paráznaság' vétke miatt; de csak az együttlákásra nézve, nem pedig olly formán, hogy az élváltak új házasságra léphessenek; mivel különben ő semmi jelesebbet, 's tökéletesebbet nem tanított volna Mózesnél, vagy az akkori divatozó Hillel' és Schammai oskoláiknál — az elválást, és az elváltt személyek' új házasságra lépését ezek is csak a' paráznaság' esetében engedvén

*) „Quisquis vel qualis natus est, maneat, vel unicus in nuptiis. Secundae enim decorum adulterium. Nam qui se ipsum prima uxore spoliat, etiam si mortua sit, occulta quadam ratione est adulter, tum quod mandatum Dei transgrediatur, tum quod carnis cum carne coniunctionem quadam veluti vinculo ad commiscendum genus colligatam dissolvat.“ Athenagoras. Legat. pro Christianis. p. 331. Egyházi Érték. 1822. II. K.

meg — már pedig ezen szavak: „Én pedig mondom nektek.“ Mat. 5, 31—32. nyilván azt jelentik, hogy Krisztus valamely új, jelesebb, 's különböző tanítást szándékozott előladni a' házasságra nézve, mint sem a' minő a' Zsidók között uralkodott, t. i. hogy a' házasság' köteléke nem csak akármelly csekély okból, de még a' házasságtörés' esetében sem bonthatlik föl úgy, hogy az elváltak új házasságra léphessenek. És ezen tanításánál fogva Krisztusnak, a' kath. anyaszentegyház nem csak saját kebelében lévő hivei, hanem minden keresztény valláson lévők kötött fölbontathatlannak hiszi, és tartja a' törvényesen kötött házassági szövetkezést: azt hiszi és tartja, hogy az illető törvényhatóság által elválasztott evangélikus' sal új házasságra — való lépést megengedni kívált katolikus személynek, annyi mint megengedni a' paráználkodást; megengedni a' házasságtörést; megengedni a' több — nejjü, — vagy többférjűséget, *) ; a-

*) Mózes ismerte a' zsidó nemzetnek macakosságát, a' lázadásra hajlékony természetét, és a' többnejűségre szaggató hajlandóságát; tudta azt is, hogy hajdon a' zsidók majd szolgálatjukkal, majd pénzen szereztek maguknak feleséget, 's azért úgy tekintették sokan házaknál az asszonyt, mint másféle pénzen vásárlott portékát, vagy rabszolgát, a' melly asszonyaikat ha épen ismét eladni nem volna is szabad, de legalább elbocsájtani, úgy mint valamely rabszolgát, nem volna vétkes dolog. Ezen, és több efféle halitéleteket mindazáltal egyszerre ki nem írthatott Mózes a' nélkül, hogy új zavarodásokra okot ne adjon. Megengedte tehát az elbocsájtást mint bölcs népkormányzó okos gazdasági tekintetből; de tiltotta, legalább akadályozta szentebb okoknál fogva mint erkölcs — és vallásait; a' minnek épen az elváláslevél, mellyre az ellenkező vélemény pártolói hivatkoznak, kétségtelen tanúja, ugymint a' melly levél ha végképen meg nem gátolta is az elválást, de bizonyosan kevesbítette. Ugyan is míg a' férj megírta a' levelet, természetesen csillapodott addig nője ellen fölforrott boszuja; a' mi annál inkább megtörtént akkor, ha a' férj írni nem tudván mást kellett neki a' végeit megkeresni: Időt nyert ez alatt a' nő is férjének megengesztelésére, annál inkább mivel tudta, hogy az elválás által

mit maguk a' lelkesebb protestánsok is, kiknek szive tisztábban érez, elméje méltányabban ítél a' házasságról, éppen ezen oknál fogva magasztalják a' házasság életet mint legboldogabb állapotot e' földön, mivel azt maga az Isten' és természet' szava biztosította, 's mivel az ennek okáért föl nem bomolhat, szét nem válhat, mint egyéb társaságok a' tagok' kölcsönös megegyezésével. *) Mellyekhez képest a' mit mindenkor hitt, és tanított a' kath. anyaszentegyház, azt nyilván ki is mondotta a' Tridenti Gyülekezeten Sess. 24. de

rosz hirbe keveredik. Későbbben még nehezebbé léteztet ezen elválási levél. Az rende letett t. i. hogy 1) a' valláslevél több tudós rabinusok' jelenlétében készítsék. 2) Hogy pergamentre ékes, négy szegű betűkkel irattassék. 3) Hogy sem az író a' rabinusoknak, sem a' tanúk az elválni kívánónak atyafiai ne legyenek. 4) Az irat legalább is tiztanu által vizsgálát alá vétessek 's t. Calmet. Comment. in V. T. edit. Wirzsb. p. 750.

*) „Et illa coniunctio coniugum non est, ut reliquae politicae societates, quae sicut mutuo consensu contrahuntur, ita mutuo dissensu rursus dissolvuntur; sed est coniunctio individua, et nexus indissolubilis.“ Chemnicz. Exam. Com. Trid. P. II. p. 414. — „Matrimonium iure divino indissolubile etc.“ Mosheim. Princip. Jur. Can. L. IV. Sect. II. Tit. 8. §. 404. — „Die eheliche Verbindung ist ihrer Natur nach unzertrennlich und ewig, und wird nothwendig als ewig geschlossen.“ Fichte. Grundl. des Naturrechts. II. Thl. — „Welche Heiligkeit Christus dem ehelichen Bande beimisat, erhellt daraus, dass er ihn für durchaus unauflöslich erklärte.“ Koethe. Superintend. eml. m. l. 279. — „Weit entfernt, dass auch nur eine von den sittlichen Forderungen des Gesetzes zurück bleiben dürfte; sie müssen alle ohne Ausnahme von dem, der in das Reich Gottes zu kommen verlangt, befolgt werden. Eher möchten Himmel und Erde in Nichts zurückfallen, ehe auch nur ein einziges dieser Gebote kraftlos werden könnte. Macht daraus den Schluss auf eure Tüchtigkeit zum Reich des Messias. Auch das strengste, was ich je behauptet habe, muss dem Buchstaben nach erfüllet werden. So bleibt es z. B. bei der Behauptung: ein Jeder, der sein Weib von sich lässt, und eine andere heirathet, ist ein Ehebrecher. Und ein Jeder, der eine von ihrem Manne Verstossene heirathet, ist ein Ehebrecher.“ Hess. Lebensgeschichte Jesu. II. B. S. 455.

sacr. Matr. hogy a' házassági szövetezést nem csak a' Luther által megnevezett okokból *); de még a' házasságtörés' esetében sem szabad fölbontani olly módon, hogy az elváltt társak uj házasságra léphessenek. Ellenkezett ugyan ezen végzésnek kihirdetésében a' Velencei követ azon oknál fogva, mivel az által a' Görögök, nevezetesen a' Kréta — Cyprus, és Corcyra szigetbeliek igen megbántódnának, kik a' házasságtörés miatt csakugyan fölbontják a' házassági köteleket, és uj házasságra lépnek **): mindazáltal, noha igen nyomosnak látszott ezen előadás, a' Gyülekezet nem húzta vissza megállapított végzését, hanem olly formán mérsékelte azt: hogy a' Görögök szokását nem kárhóztatja ugyan megnevezve, mint az eretnekekéit, de az anathemát csak ugyan kimondotta azok ellen, kik azt állítják, hogy az anyaszentegyház hibáz akkor, midőn azt tanítja, hogy a' házassági szövetezés a' házasságtörés' esetében is fölbontatlan. Sess. 24. cap. VII. de Matr. Hogy a' kath. magyar anyaszentegyházban nem uj tanítás koholtott a' Tridenti Gyülekezetnek ezen végzése által, hanem keletkezésétől fogva igy hitt és tanított, világos nyomait találjuk törvénykönyvünkben is; jelesen sz. Istv. II. K. 28. törv. sz. Lász. I. K. 20. törv. 's a t. ***)

II-or következik a' mondottakból, hogy a' kath. egyháznak teljes joga, sőt kötelessége vagyon meg-

*) Luther soká és sokat küszködővén e' tárgy fölött önmagával és másokkal, végre az elválásra ezen okokat határozta meg: 1) ex causa adulterii unius coniugum, 2) si deserat coniugem, 3) si coniux coniugem pertrahat ad peccatum, 4) si ob frequentes rixas cohabitatio alterutri evadat molesta, 5) si diu abst alter coniugum. Lib. in I. Cor. C. VII. — Calvin Instit. L. XIV. C. 19. Ex solius adulterii causa dissolvit matrimonium.

**) Pallavicini. Hist. Cont. Trid. I. 22. cap. 4.

***) „Si quis uxorem suam in adulterio deprehenderit, et in iudicium statuerit, secundum instituta canonum poenitentia imponatur, et peracta poenitentia, si maritus voluerit, iterum recipiat. Sin autem non, quamdiu ambo vixerint, innupti permaneat.“

kivánni, hogy vagy minden születendő gyermek nem'különzés nélkül a' kath. hitben neveltessenek; vagy a' vegyes házasságot végképen eltiltsa. *) Ugyan is hogy a' kath. egyház' keletkezésének első szakában elnézte még a' pogányok, és keresztények között is a' házasságot: ezt azon reménység' fejében cselekedte, — mint sz. Pál ap. bizonyítja I. Kor. VII. hogy a' keresztény által az igaz hitre fog téríteni a' pogány **); néha, mint VII-dik Pius pápa 1819 eszt. Octob. 31-kén mondá, más fontos ok is javalta ezt tenni; a' milyen fontos ok ismét, XIV Benedek pápa' fejtegetése szerint de Synodo Dioecese, L. 9. c. 3. n. 5. leginkább az, melly közönös, országos; a' minő okra nézve a' vegyes házasságot gátolni vagy nem ítélte tanácsosnak az egyház, vagy éppen lehetlen volt. — Est ecclesiae, quod ferat foris, gemat intus „S. Augustin. Mivel azonban igen hamar kitészett az a' tapasztalásból; miképen az efféle házasságok által nem csak hogy meg nem szenteltetett, nem csak az igaz hitre nem tért a' pogány házas társ, hanem ellenkezőleg inkább a' keresztény is elkorcsosodott, a' pogányhoz simult, olvadt, és vele lélekben, gondolkozás — és életmódban egygyé lett; ennél fogva sz.

*) Noha lehetnek rendkívüli esetek, mellyekben a' Pápa az eretnekségből származó akadálytól dispensálhat, p. o. ha a' vegyes házasságtól egy egész nemzetnek boldogsága, java, békecsége függ. 's t. Lásd. Joh. Babt. Kutschker. Die gemischt. Ehen. p. 220. köv.

„Hogy ez ősi, vallásos törvényekben gyökeredzik, csak egy példát említek a' sok közül. Midőn 1504-ben Bogdánovich István moldovai vajda megholt, 's őt hivatalában fia Bogdán követte, 's ez Erzsébetet, a' lengyel király' leányát akarná nőül venni: a' lengyel- és moldova országi meghatalmazottak csak azon föltétel alatt ítélték e' szándékot kivihetőnek, ha a' romai pápa is megegyezne a' házasságban, és a' vajda nemzetével együtt a' hitű szertartásu egyházba visszatérne.“ Cromer. Chron. Polon. p. 444.

***) Talán erre célzott honi törvényünk is. Kálmán. I. K. 48 cap.

Pál apostol noha elnézte a' keresztény és pogány között már tetteleg megkötött házasságot, de elsőben komolyan intette az özvegyeket, „hogy az Urban lépjenek házasságra I. Kor. 7. Utóbb pedig, végképen megtiltá az efféle vegyes házasságot, mondván. „Ne vonjatok igát a' hitetlenekkel. — Vagy micsoda része is van a' hívnek a' hitlennel? II. Kor. VI. Ezen tanításához az Apostolnak híven ragaszkodott az anyaszentegyház eltiltván végképen az efféle vegyes házasságokat, nevezetesen az Arelatumi és Arvennei gyülekezetben, amaz XI-dik, emez VI-dik canonjában. Az egyháznak ezen rendelkezését magukévá tették a' keresztény Fejedelmek és királyok is törvényeket hozván, mellyeknek erejével sürögölték alattvalójik között az egyházi végzésnek megtartását. Igy cselekedett Justinianus császár L. VI. Cod. de Judaeis et Caelicol. azt rendelvén, hogy minden ilyenféle vegyes házasság úgy tekintessék, mint házasságtörési vétség; hasonlót rendelt sz. László I. K. X. törv. s. t.

Éppen illy oknál fogva nézte el kezdetben a' kath. egyház az eretnekekkel házasságra lépését tulajdon hiveinek. Az is megtörtént néha, hogy a' Fejedelmek a' religióval mint eszközzel éltek, és a' vegyes házasságot pártfogolták, erőttették azon okra nézve, hogy külön vallású tartományaikat ezen mód által is szorosabb összefüggésbe helyezték, vagy az elpártultakat vissza hódítsák. Mivel azonban valamint a' pogányokkal, úgy az eretnekekkel megengedett házasságban megcsalatkozott igazságos várakozásában az anyaszentegyház; és mivel nem csekélyebb a' katolikus résznek az igaz hitbeni elhidegülés veszedelme az utóbbi esetben, mint az elsőben; sőt sz. Ágoston vélekedése szerint még nagyobb is, és könnyebben megtörténhet az elpártolás' kisírtete *): igen igaz-

**) „Nam ab illis, qui longe sunt a me, facilis tutela est; non tam cito me fallit, qui dicit, veni, idolum adora, multum a me abest. Christianus es? Christianus, inquit. Ex propingvo adver-

ságosan, sőt kötelessége szerint cselekszik a' kath. egyház, ha az eretnekekkel házasságra lépni egy általán eltiltja hiveinek. Mert a' vegyes házasságból ezen veszedelmek következnek.

Első veszedelem: a' katolikus félnek elhidegülése az igaz hitben, és az a'hoz tartozó kötelességek' teljesítésében, utóbb az anyaszentegyháztól végképeni elszakaszkodás. Vagy meddig is tartott ama' noha egyszerű, de tiszta és összehangzó szívből fakadt isteni tisztelet' és imádás' módja, mellyre maga a' teremtő tanította az embernevet, 's a' melly szerint a' földnek különféle gyümölcseiből koronként áldozatokat vittek a' mindenek ura elibe? Nemde csak addig, mig az Isten' fiai az emberek' fiaival a' házasság által össze nem keveredtek? Es e' keverékből minő emberfaj származott! Nemde olly korcs, annyira romlott, melly a' legirgalmasabb és hosszutúró és várakozó Teremtőt eme szavakra fakasztá: „Bánom hogy teremtettem az embert!“ 's vizözönnel törle el a' gonosz ivadékot. Ezen közveszélyt követő utóbbi időkből, hogy Judának és Izraelnek egyéb királyait ne említsem, nincs-e elég tanulságos példánk Salamonban, a' kit jóllehet az ur Isten különös mértékben megáldott bölcseséggel, még sem birta legyőzni nőjinek hizelgő csábításait, — 's megfelejlkezvén az egy igaz Isten iránt tartozó kötelességéről, bálványtisztelővé lett azok' kedvéért. — Így történik mainapig is a' hitbéli elhidegülés, és az attól való elszakaszkodás. Az evangélikus fél majd érzéki gerjedelmekből fakadt kedveskedéssel, majd vallásának elveiből merített színes okoskodásával borítja el lelkében még talán nyugtalanzkodó katolikus házastársát az iránt, hogy a' val-

satur, prope est. Baptismum habemus utrique, in eo erant mecum: evangelium legebamus utrique, in eo erant mecum. — Sed non omnino mecum, in haeresi non mecum. In multis mecum, in paucis non mecum, sed in his paucis, in quibus non mecum non eis prosunt multa, in quibus mecum.“ S. August. in enarrat. in ps. 54. T. IV. p. 511.

lások' különsege se nem olly fontos, sem abban olly nagy veszedelem nincs, mint képzeli magának. A' szóbeli megnyugtatóshoz, vagy igazáiban reábeszéléshez járulnak a' példák; ollyan példák, mellyek az evangélika vallás' törvényeivel megegyezhetnek ugyan; de nem a' kath. hitnek lelkével, és az anyaszentegyház rendeleteivel; mi következik azonban innét a' házasságok között létező természetes vonzódásnál fogva? az kétség kívül, hogy a' katolikus félnek szorongó lélekismerete tágulni kezd; a' maga hitéhez ragaszkodó búzgalma csökkenik; a' parancsoltt ajtosságoknak, egyházi törvényeknek és egyéb istenes szerzetásoknak gyakorlását bizonyos szemérem, és evangélikus házastársátóli gyáva tartózkodás előbb titkolatja, utóbb a' nem gyakorlás felejteti, végre az evangélikus félhez vagy önkénti hajlás, vagy ennek szinte parancsolatja telljességgel megszünteti *). Vagy csak ugyan a' kölcsönös erkölcsi és vallásos tökéletesítésnek, melly egyik lényeges célja a' házasságnak; az imádságnak, kivált az egész háznéppel együtt gyakorlandó imádságnak lehet-e helye a' külön vallásu házasságok között? A' katolikus keresztvétéssel kezdi és végzi imádságát: imádság közbnn letérdepel; imádságában foglalja a' B. sz. Máriát, Angyalokat, és egyéb dűcsóultt szenteket: imádkozik a' megholtakért 's t.: az evangélikus pedig mind ezeket nem csak tiszteletben nem tartja mint imádság' tárgyait, vagy ajtosság' eszközeit, hanem még vallásánál fogva kárhoztatja is mint babonát, vagy épen bálványozást. — Hát ha a' katolikus fél megbetegszik, és talán sem arravaló gyermekei, sem atyafiai nincsenek, ki fog arról gondoskodni, hogy a' haldoklók' szentségében részesülhessen, és katolikus keresztény módon készüljön el a' halálhoz? Evangélikus házastársra valamint szent-

*) „Existimare autem debet mulier bene composita, mores viri esse legem suae vitae impositam sibi a Deo per coniunctionem matrimonii.“ Aristoteles Op. Edit. Rom. T. II. p. 798.

ségnek nem tartja a' pénitenzia tartást és ahoz tartozó gyónást és utolsó kenetet; ugy szükségeseknek sem hiszi az üdvözséges halálhoz. De tegyük, hogy az evangélikus ezen utolsó lelki inségében is hű marad a' maga katolikus társához, és kész annak minden kívánságit teljesíteni: de vigasztalhatja-e azzal — is magát a' holdokló, hogy majd az ő evangélikus házastársa meg fog róla emlékezni mind saját imádságában, mind pedig sz. miséknek mondatása, és följánlása által? Nemde az evankélikusnak ezen szolgálatjára nem számolhat a' katolikus fél soha, habár különben a' legszivesebb hűség lett volna is köztük? csak hogy éppen az a'

Második veszedelem a' vegyes házasságban: hogy az efféle házasok között nem lehet igaz szeretet, melly pedig alapja, élete és mellőzhetlen alkuja a' házassági szövetségnek. Ugyan is mint sz. János I. Lev. IV. R. 20. v. mondja, az igaz; és állandó keresztény szeretetet csak az isteni szeretet szülheti az emberekben egymás iránt; már pedig igaz, isteni szeretetet én mint katolikus nem tehetek föl az olyan emberben, a' kit tudva és megátalkodott akarrattal elenkezni látok az Isten' akaratjával, 's az ő általa kijelentett religióval; a' kit tudva és megátalkodott akarattal ragaszkodni látok a' Krisztus' ekklesiája által kárhoztatott eretnekséghez. *) Vagy a' melly emberben a' vallást mint helytelent, megvetendőt kárhoztatjuk, lehetséges-e, hogy annak személye iránt szeretetünk igaz legyen? 'S így lehetséges-e hogy a' házasság a' külön vallásuak között másion épüljön, mint csupa mellékes nézeteken? legalább lehetséges-e hogy köztük a' szeretet több, nemesebb, 's öntebbi szármozásu legyen csupa állati vonzó-

*) „Quomodo de corde puro procedat amor, si haereticorum fuerit participatione pollutum? quomodo conscientia bona, si malorum confusione permixta? quomodo fide non ficta, si fuerit mixta cum perfidia?” Ep. I. ad. Euphem.

dásnál? *) tudjuk mi termékeny forrása legyen az egyenetlenkedésnek, 's bizodalmatlanságnak átalán a' gondolkozásmód különsege, hát a' vallásbeli meg nem egyezés mi szomorú villongásoknak, egyenetlenségeknek és háborúságoknak nem lehet oka? Ha csak egy kevés tisztelet és buzgalom van is akámellyik félnek saját religiója iránt, mutathat-e az a' másik félnek vallása iránt belső meggyőződéséből illő tiszteletet? A' protestantismusnak szükségképen harczolni kell a' katholicismus ellen; mert a' mennyiben veszt ez, annyiban nyer amaz **). Így áll a' dolog megfordítva is. Már aztán azon fél, melly a' maga vallása iránt a' másik félben ilyen hidegséget, sőt megvetetést, ellenséges indulatot tapasztal, minő szeretettel, bizodalommal, hűséggel viseltethetik annak személye iránt? ***)

*) „Man wird sich nur verheirathen ohne Ehe, man wird lieben ohne Liebe.“ Jenisch. *Universallhistorischer Ueberblick*. II. Bd S. 356. — „Recte vero se habet et illud Hesiodi: puellam accipere oportere, ut gratis moribus eam imbuere possis. *Diver-sitas enim morum nequaquam sunt ad dilectionem aptae.*“ Arist. l. c. p. 793.

***) „Mihelyt a' protestáns megismerne a' katholicismusnak igaz — és helyesvoltát, meg kellene szükségképen vetnie a' protestantismust; legalább csöndes lélekismerettel meg nem maradna vallásában: a' protestánsnak tehát ellenkezni kell, ha vallását főn akarja tartani, legyen meggyőződése valóságos, vagy szinlett. Haszontalan kér tehát a' katholicismus tőle szeretetet, vagy türeldelmet, ő ezt nem szeretheti a' nélkül, hogy önmagát ne gyűllölje: ő ezt nem tűrheti a' nélkül, hogy önmagát ne kárhoztassa.“ *Europának megrendült állapotja*. l. 443.

****) „Cum sancto sanctus eris, cum perverso perverteris. Si hoc in aliis, quanto magis in coniugio, ubi una caro, unus Spiritus est. Quomodo autem potest congruere caritas, si discrepet fides? Et ideo cave christiane alienigenae filiam tuam dare. Cave, inquam, alienigenam, hoc est, haereticam et omnem alienam a fide sua uxorem associes tibi. Unde et Salamon ait: A Deo praeparabitur viro uxor. Non possunt hoc dispares fide credere, ut ab eo, quem non colit, putet sibi connubii impertitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla commentent; saepe il-

Ha pedig igaz szeretet nem köti a' két szívet össze, olyan szeretet; melyet az isteni religio meg szentel; melly a' tökéletes tiszta isteni szeretetből fakad; olyan szeretet tehát, melly tüdő, kegyes; nem irigykedik, nem cselekszik gonoszúl; nem gondol gonoszt; nem irigykedik; melly nem örvendez a' hamisságon, hanem az igazságon; olyan szeretet, melly soha meg nem szünik: *) ha mondom ilyen szeretetnek nem lehet helye a' vegyes házasságban, tarthatnak-e számot az ilyen házasságban lévők egymásnak tántoríthatlan hűségére? számolhatnak-e a' házasság' terheinek egyesített erővel elhordozására; a' különféle kötelességeknek egymást — segítő, hűségesen megosztó, kölcsönösleg lelkesítő szívvvel és akarattal teljesítésére? Ha nem: mind a' köz, mind a' házasulandók külön java, lelki 's testi boldogsága kívánja, parancsolja ilyen házassági szövetekezéstől őrizkedni.

Végre a' sok mondani valók között csak azt tekéntsük még itten; nem zavarja-e meg a' különben is gyöngelábon álló hazi békességet az étek' külömbsege, sőt kívánhatni-e hogy egyik a' másik kedvéért bójtőljön, vagy egyik a' másik kedvéért tiltott eledellekkel éljen, vagy a' szegény, szükölködő kétféle étet készítsen? Minő szemmel nézi a' dolgozó, ha másik ünnepet tart? Az egyik távolabb, a' másik közelebb találván vallásgyakorlásának helyét, a' szentegyházat, természetesen egy üdőben nem is térhetnek vissza, nem szolgál e ez a' vizsgálódásra, békéllenkedésre okot? Legalább ha a' katolikus fél a' békességet főn akarja tartani, nem kénytelenítetik-e tulajdon lelkeismere-tén sebetejteni, 's katolikus — keresztényi köteles-

lecebra mulieris decipit etiam fortiores maritos, et a religione facit discedere. Et ideo tu vel amori consule, vel errore cave. Primum ergo in coniugio religio quaeratur. S. Ambros. Lib. I. de Abraham. c. 9. p. 309.

*) I. Cor. 13. 4-8.

ségeit a' békességnek föláldozni? Azt mondod: ezek mind nem lényeges részei a' kath. hitnek; csak külső kérge a' religiónak? Legyen úgy; de fossz meg csak bár akármelley izmos fát kérgeitől, majd látni fogod nem sokára mivé lesz a' nem lényegeseknek látszó részeitől megfosztatott százados növény: —

A' harmadik veszedelem, melly a' vegyes házasságban van, a' magzatok' nevelését érdekli. Hogy a' jó nevelés legyen alapja minden polgári közjólétnek, ez ugyan mindenkör igaz volt magában; de kivált jelen századunk' jobb emberei kezdék ezt megismerni, és illőleg méltánylani; kik egyszer'smind azt is megvallják ószinte, hogy jó nevelés, a' szónak helyes értelmében, csak az lehet, melly az isteni religio' elvein alapszik *); de miképen fog a' vegyes házasságban a' religió' elvein alapulni a' nevelés? Az anya, akár melly vallásu legyen, közönségesen legtöbb részt vesz a' nevelésben, kivált az első, vagy kezdő nevelésben; tudjuk pedig miképen ezen első nevelés által vett irány, gondolkodásmód, és meggyökeresült elvek közönségesen megszoktak öröködni. Már ha az anyának vallása nem egy avval, mellyben a' gyermeknek neveltetni kell a' jelenleg főnálló intézkedés szerint; miképen, 's minő vallásos nevelést fog annak adni? Abban a' vallásban fogja-e nevelni, mellyet meggyőződése szerint belsőképen kárhoztat, vagy a' mellyben a' törvény tiltja a' gyermeket nevelni? S midőn már érteni, és ítélgetni kezdenek a' gyermekek, és a' katholika anyának minden iparkodása és

*) „Das oberste und einzige Princip der wahren Menschenerziehung fordert die Beförderung des hinlänglichen menschlichen Vermögens, sein Leben oder sein Seyn durch sich in der Divinität oder dem Christenthume zu begründen. Ein divines Menschenleben an und unter den Menschen zu bewirken, muss der Menschenerziehung einziges Ziel seyn.“ J. B. Graser, Divinität, oder das Princip der einzig wahren Menschenerziehung. I. Thl. S. 30.

tanogatása ellenére is ellenkező példákat látnak azok evangelikus attyoktól, ezen tanítás — és példa közötti ellenkezés nem teszi-e előttük gyanussá egyiket vagy másikat szülőjik közzül? 's midőn az egyikhez és annak vallásához húznak, nem csökkenik-e meg bennük természetesen a' másik félnek mind vallása, mind személye iránt a' köteles tisztelet? *). Hát ha meghal a' katolikus fél, ki fogja a' katolika hitben nevelendő magzatok' képzését folytatni; vagy ha még a' tulajdonképeni vallásos és erkölcsi képzés el sem kezdődött, a' hátra maradt evangelikus özvegy a' kath. hitnek elvei szerint fogja-e azt vezetni? Nem az efféle katolika hitben történni kellő nevelésnek elmulasztásából keteköznek-e mind azon sok keserű panaszok, viszálykodások, ellenségeskedések, mellyek az új vallásnak honunkba befészkelésétől fogva mainapig mintegy szünetnélküli ellenszegülésben, bizodalmatlanságban és küszködésben tartja az egy édes honnak polgárit?

*) „Die Aeltern sind die ersten Bischöfe ihrer Kinder, sie haben die unveräußerliche Pflicht auf sich, wenigstens den ersten Grund zur religiösen Erziehung zu legen. Was ihre geliebte Hand in das Herz der Kleinen hinein legt, ist unaustilgbar für immer. Wenn nun aber gar der protestantische Theil bei gewissen Veranlassungen seine religiösen Grundsätze in Gegenwart der Kinder ausspricht, und wie soll denn das wohl anders möglich seyn? Oder wenn er auch, ohne es gerade absichtlich zu thun, zuweilen über manche Lehren und Gebräuche der katholischen Kirche in seiner satyrischen Laune-Zeit witzelt; oder was noch schlimmer ist, dieselbe sogar im Ernste des Aberglaubens und der Dummheit beschuldiget; so muss dadurch wenigstens der Zweifel heiden zur Vernunft-Reife heranwachsenden entstehen, wer von den älterlichen Theilen denn wohl Recht habe, und da sie keinem gerne Unrecht geben möchten, weil sie beiden gleich lieben, so werden sie in Versuchung gerathen, sich diesen Unterschied der Religionen als blusse Meinungs-Verschiedenheit zu denken, und dann ist es um den positiven Glauben geschehen.“ Rellessen, richtige Ansicht des Ehevertrags. S. 81.

Negyedik veszedelem a' vegyes házasságban az; hogy általa mind a' katolikus rész, mind az esküdtető egyházi ember belső meggyőződése és lélekismerete elleni cselekedetre kényszerítetik; mivel a' vegyes házasságnál nem csak el nem éri ma már a' kath. egyház a' maga főlebb említett célját, de sőt általa maga szaporítja maga ellen az ellenségeket bizonyos esetekben átengedvén egy részét a' született magzatoknak a' nem katolika vallásra lépni.

A' házasság élők' szentsége a' katolikusoknál, vagy is olyan, mellyet csak minden halálos bűntől tiszta és ment lélekismerettel lehet, 's szabad fölvenni, 's ezen okból köteleztetnek a' házasulandók' esküdtetés előtt a' gyónás és áldozás' szentségében részesülni. Már ha a' jelenleg főnálló szokás szerint a' katolikanó kénytelenítetik fiu gyermekeit a' nem katolika vallásra átengedni, 's ha tudja, hiszi hogy ez által halálosan vétkezik: nem kénytelenítetik-e ő a' vegyes házasság által, vagy legalább nem nyújtatik-e neki alkalom meggyőződésével és lélekismeretével ellenkező cselekedetre? 'S ilyen lélekismerettel járulván a' gyónás', áldozás' és házasság szentségéhez, nem követi-e el mind a' három ellen a' szentségtörés bűnét?

Nem különben megsérti lelkeismeretét az ilyen vegyes házásokat megesküdtető katolikus pap is. Mert részt veszen ő mind azon lelki veszedelmekben, mellyek az ilyen házasságból származnak a' katolikus félre, és az igaz hittől elpártolandó magzatokra nézve? sőt — ha szorosán, mint szükség is, tekintjük a' dolgot, — tudván a' katolikus pap, hogy az esketendő katolikus fél szentségtörés' bűnében vagon, mint főlebb hallánk, valljon miként adhat áldást az ilyen házassági kötésre? „Legalább szívére kell az illy boldogtalan katolikusnak kötni, hogy ne gondolja, ha a' pap elmondotta fölötte az egyházi könyörgéseket és áldásokat, ha reá keresztet vetett; szenteltt vízzel meghintette t. t. mondtam,

ne gondolja hogy a' mennyei atyától is áldást, kegyelmet, malasztot nyert! Az áldás, a' kegyelem olyan mennyei harmat, melly a' jól el nem készültt földre fogatlanul esik' vagy épen nem hull; mellyre nem szentségtöréssel, nem istenbantással, hanem töredelmes és tisztá lélekismerettel lehet szert tenni. *) Ha azonban mind ezeknek ellenére is reá adhatja magát valamelly katolikus a' vegyes házasságra; lássa az evangélikus minő boldogságot reméljen egy olyan személyel kötött házasságból“ a' ki sem Istennel, sem hitével, sem az anyaszentegyház törvényivel 's céljaival nem gondol; ki megveti a' maga tulajdon vállassorsosit, mintha senki közöttük nem találatnék méltó az ő szeretetére!

Többire valamint mulhatlan kötelessége a' katholika anyaszentegyháznak a' Krisztus' által reábizott hitnek kincsét — depositum — a' maga épségében megőrizni, 's hiveit a' lelki veszedelmektől óvni; ugy szük-

*) „Die Unwürdigen, die den Vorschriften und Gesetzen der Kirche nicht Gehör leisten, haben kein Recht zu dem ehelichen Segen. Der Priester habe keine Befugniss, denselben ihnen zu ertheilen. Zwei unerschütterliche Grundsätze, wodurch alle Reclamationen der Geliebten, alle Forderungen der Kabinete und Höflinge, alle Sophismen der Neutheologen niedergeschlagen werden. Denn wenn jemand kein Recht zu einer Sache hat, so darf er nicht klagen, wenn sie ihm verweigert wird, und wenn der Andere keine Befugniss hat, sie zu ertheilen, so darf er weder sie eigenmächtig darreichen, noch von andern dazu aufgefordert werden. — Mag die priesterliche Einsegnung hier als ein wahrer sacramentalischer Akt, oder als eine bloase kirchliche Ceremonie angesehen werden, zu derselben kann bei gemischten Ehen, wobey allen kirchlichen Forderungen nicht vollkommen Genüge geleistet wird, weder der evangelische, noch der katholische Theil ein Recht haben. Nicht der evangelische, weil er getrennt von der Mutterkirche für sich auf alle Wohlthaten und Gnaden dieser Kirche Verzicht geleistet, und diese Kirche ihn auch wegen dieser Trennung von allem ausgeschlossen hat etc.“ Binterim. Merkwürdigkeiten. VII. Bd S. 162.

séggépen tartozik ezeket a' vegyes házasságtól is eltiltani, hivei pedig ebben neki engedelmeskedni. Vagy ha illendő, hogy a' magzatok minden fontosabb dolgaikban szülőjüknök tanácsát kikérjék, ezek pedig viszont jó tanácsot tartoznak azoknak adni: nem sokkal illendőbb-e hogy a' házasulandók is ezen közönyös édes anyának, az egyháznak megegyezését, vagy elenzését méltó figyelemre vegyék és tiszteletben tartsák annak akaratián megnyugodva. Annál inkább, mivel kétségbehozhatlan az, hogy a' házasulók önként is különféle alkukat köthetnek házassági szövetkezésükhez; így például sem isteni sem emberi törvények nem tilalmazzák azt a' házasságot, mellyben kikötetik előre, hogy sem a' születendő magzatok, sem azok' anyja nem részesülnek a' férjnek nemzetségi, birtoki, és állapotbeli jogaiban — *matrimonia disparagiam, et ad morganaticam*: — miért ne köthetné ki az egyház is azt, hogy hivei egyedül a' kath. hitet követőkkel léphessenek házasságra, miután sem azon czélt el nem érheti, mellynél fogva kezdetben a' vegyes házasságot elnézte, sem az evangélikusok abban meg nem egyeznek, hogy minden magzatok a' kath. hitben neveltessenek.

De nem is mulasztotta el a' kath. egyház soha ezen köteleességét, sem ebeli jogának gyakorlását. Szakadatlan nyomát találhatjuk annak századról századra, miképen az eretnekekkel házasságra lépni tiltotta hiveinek állhatatosan. Így a' többi egyházi gyűlések között 364 eszt. a' Laodicaei ezt végezte: „*Quod non oporteat cum hominibus haereticis miscere connubia, et vel filios vel filias dare, sed potius accipere, si tamen profiteantur se christianos esse futuros catholicos.*“ A' Leodiai zsinat ezt „*si parochi alterum contrahentium haeresi infectum, aut non temere suspectum inveniant, eos non coniungant, nisi haeresi in manibus vicarii nostri prius abiurata.*“ A' kulmai 1745 eszt. „*Personas catholicas cum dissidentibus nullis parochorum copulare audeat.*“ Több különös, és kö-

zönséges egyházi gyülekezetek nyilatkoztak így, mint azokat összeszedve olvashatni Binterimnek az egyházi jelességekről többszer említett munkájában, és az Athanasia című folyóirat 1829 eszt. VI. kötetében. A magyarországi püspökök is látván a vegyes házasság veszedelmeit 1309 eszt. Pozsonban tartott egyházi gyülekezetükben ilyen végzést hoztak a VIII-dik pont alatt: „Ut nullus praesumat haeretico, patareno, schismatico filiam, neptem, consangvineam connubio tradere. Qui vero contra inhibitionem praesentem, filiam, neptem, vel consangvineam suam pestiferis hominibus dederit, aut danti consenserit, vel ex proposito, et scienter huiusmodi scelestis nuptiis adstiterit, eo ipso excommunicationis mucrone se perfossum noverit, et ecclesiastica sepultura privatum.“ Collect. Harduini. T. VII. — Azt mondja valaki, hogy ezek mind particularis synodusok' végzései, mellyek, nem szabnak törvényt az egész anyaszentegyházra nézve. Igaz hogy én csak némelly megyebeli és nemzeti gyülekezetek' végzését említettem; de az nem tesz különbséget; mert azok csak ugyan törvények a' szónak legszigorubb értelmében azon tartományokra nézve, mellyekben azok hozattak; és miután több tartománybeli egyházi gyülekezetek egyenlőleg ítéltek ugyan azon egy dolog felől, jele nyilvánosságosan annak, hogy azon tanítást közönségesen az egyház elfogadta, és sajátjává tette. Annyi legalább a' legmakacsabb ellenség előtt is tagadhatlan, hogy ezen nemzeti gyülekezetek' végzéséből historicum argumentumot lehet helyesen következtetni annak bebizonyítására, miképen idegenek voltak mindenkor a' vegyes házasságtól egyenként minden nemzeti gyülekezetek.

Hogy a' Tridenti egyházi Gyülekezet említést nem tett a' vegyes házasságról nevezetesen a' katolikusok és protestánsok között, ennek oka ketség kívül az, mivel eset még nem adta elő magát, és hallatlan dolog volt, hogy azon újonan keletkezett, és minden isteni és emberi törvényeket fölforgató vallást-

követőkkel valamely katholikus keresztény elszánta volna magát házasságra lépni. Csak midőn a' Tridenti Gyülekezet által az alattomos házasságok — clandestina matrimonia — szorosabban eltiltattak, akkor támasztalott kérdés az ujvalláskövetők és katholikusok közötti házasságról, ha valjon az értékes- és így megengedhető-e vagy nem? A' kérdés nagy figyelmet támasztott; 's több Universitásokkal közöltetett. A' Bécsi 1659 Maj. 18-kán egyenesen oda nyilatkozott, hogy „die Ehen der Protestanten in katholischen Ländern, wenn sie gegen die Kirchengesetze eingegangen sind, ungiltig seien.“ *) Ezen véleménynek következtésében több példákat hoz föl Binterim többszer nevezett munkájában annak behizonyítására, hogy a' kik az anyaszentegyház' tilalmának ellenére vegyesházasságra léptek, azoknak házassága ugymint házasságtiltó akadállyal köttetett szövetkezés fölbontatott; ilyen volt a' Lippei gróf Fridrik Keresztely házassága **).

Ezen vegyes házasságok iránt mind a' régibb, mind az utóbbi üdőkben folyamodások tétettek a' Romai szent székhez p. o. 458 esz. I. Leohoz; 1624 eszt. VIII. Orbánhoz; 1706 eszt. XI. Kelemenhez; 1741 eszt. XIV. Benedekhez, és VII. Pius pápához több ízben; de onnand mindenkor tagadó, a' vegyes házasságot tiltó felelet érkezett. Így 1803 eszt. Octob. 8-kán a' máinczi érsekhez bocsájtott Breveben következőkép irtt VII. Pius pápa. — „Quapropter si propositi tenax morigerum se parochi monitis praebere renuat coniux divortiatius, ac turpi adulterio cum coniuge acatholica copuletur, sicque periculum, ipsique religioni fortasse noxium ulterius obsistere, et contra niti, silere quidem, et tolerare tam immane facinus parochus poterit, nunquam vero vel copulationi interesse, multoque minus benedictionem impertiri. Jubeat, in-

*) Binterim. Merkwürdigkeiten. B. VII.

***) Ugyan ou.

crepet, minetur laica potestas. Obedire magis Deo oportet, quam hominibus. Sacerdos Dei evangelium tenens, et Christi praecepta custodiens occidi potest, vinci non potest.“

Ugyanezen Pápa 1817 eszt. Apr. 27-kén az Ehrenbreiusteini Vicariusnak eképen irt: „Minime ignores, quantopere Sancta Dei ecclesia huiusmodi coniugia — mixta — praesertim ob perversionis periculum, quod parti catholicae, prolibusque inde imminet, semper fuerit aversata — muneris tui, et parochorum catholicorum erit, minime coniugiis istis assistere, atque ab omni huiusmodi actu vos abstinere, unde conjici posset, ea vos approbare, illisque aliquatenus cooperari: si vero catholici parochi, quod minime timere volumus, compellantur ad eorum praesentiam matrimoniis istis praestandam: necesse tunc omnino erit pastoralement vestrum zelum expromere, illisque significare, hoc in casu potius Deo, quam hominibus obediendum.“ *)

Az evangélikusok annál kevesbé tagadhatják meg a' kath. egyháznak ezen jogot, mivel mind a' régibb mind a' későbbi eretnekek hasonlót tulajdonítottak maguknak, és gyakorlottak. Így p. o. a' Heracleoniták, meg nem engedték sorsosaiknak akármelley más valláson lévővel házasságra lépni. A' Priszcellianisták elválasztották házastársoktól azokat, kik vallásukba kívántak avattatni **). Dieczben 1663 eszt. Május 30-kán tartatott protestans Synodus azt végeszte: „Die Pastores sollen darauf fleissig Acht haben, dass die ihrigen von der reformirten Religion nicht so lüderlich, wie bisher geschehen, sich an Katholische verheirathen, und davon privatim abmahnen.“ Hasonlót olvashatni egy régi Confessioban „Matrimonio cuius iungi licitum est, qui consensum suum praebere valet cum

*) Staph. Pastoralunterricht über die Ehe. S. 209.

**) Binterlm em. m. VII. K. l. 194.

iudicio: verum tamen solum in Domino connubia inire debent Christiani; proinde quotquot religionem veram reformatamque profitentur non debent infidelibus papistis aut aliis quibuscunque idololatriis connubio sociari, neque sane debent, qui pii sunt, impari iugo copulari coniugium cum illis contrahendo, qui aut improbitate vitae suae sunt notabiles, aut damnabiles tumentur haereses.“ *) Ezen gondolkodásmódja későbbi időben is föntartatott a’ protestáns ekkleziában, a’ mint még 1805 eszt. az Izis című protest. folyóirat’ Junius hónapi füzetében ezen kérdés’ tételéből kitetszik: „Ob die Schliessung und Vollziehung ehelicher Contracte zwischen Personen evangelischer und katholischer Religion nach kirchlich-religiösen Grundsätzen zulässig sei?“ A’ felelet reá ez: „Die Kirche handle inconsequent, wenn sie einerseits Begriff, Pflicht und Mittel zur Erreichung der Ehestandszwecke festsetzt, und anderseits doch einem Gliede ihres Vereins erlaubt, sich mit einem andern, das nicht dieselben Begriffe davon hat, und sich nicht ganz gleicher Mittel der Erreichung der Zwecke bedient, ja vielleicht gar selbe anders bestimmt, zu verehelichen, indem beide Contrahenten verbunden wären, den Vertrag unter möglich gleichen Ansichten, unter dem Gebrauche gleicher Mittel und zum gleichen Zwecken zu schliessen“: mondám ezen gondolkodásmód divatozott mind addig, mig az álfölvilágosodás, mint tapasztaljuk, azon czélt nem tűzte ki a’ külön valláskövetőknek, melly szerint a’ catholicismus a’ protestantismussal olly formán olvadjon egybe, miként a’ lutheranismus a’ kalvinianismussal egy keresztény nevet viselő indifferentismussá összeolvadott **).

Azért, hogy a’ kath. egyház meg nem egyez a’ vegyes házasságba, és a’ kath. pap annak létesi-

*) Confessio fidei, e’ serm. anglic. in lat. vers. §. 3 Propos. 63.

**) Andr. Müller eul. m. I. B.

tésében semmiképen részt nem veszen; nem lehet telljességgel a' kormány elleni engedetlenségről vádolni; mert hiszen épen azért van constitutiónk, hogy engedelmesség csak a' lélekismeret' szabadságának megszorítása, 's a' belső meggyőződésnek ellenére, lelkünk' üdvöztségének veszedelmeztetésével ne kívánathassék tőlünk. A' kormánynak joga a' religio' dolgában csak abban határozódik, hogy az a' különféle valláskövetőknek külső bátorságot szerezzen, azoknak vallásos véleményeit átalán tiszteletben tartsa a' nélkül, hogy egyiket a' másiknak elnyomásával emelné. Ezen hatásának körét tehát minden bizonnyal átlépné, ha katolikus alattvalóinak engedelmet akarna adni arra, amit fontos és léleküdvöztségben járó okoknál fogva megtilt azoknak az egyház. Ugyan is azt megítélni: mit lehet, mit nem szabad a' katolika hit' elvei szerint cselekedni, egyedül és kizárólag az egyházi hatalom köréhez tartozik. Az egyház csak annyira ismeri meg és tiszteli a' polgári hatalom befolyását a' házassági szövethetésre, a' mennyire a' házassági szövethetésnek csupán polgári érdekei vannak kérdésben; a' melly tekintetben annál hajlandóbb lehet a' polgári hatalom saját rendelkezéseit az egyházéhoz alkalmazni, mivel az egyház soha a' maga intézeteivel a' status' céljait nem gátolja; ez pedig igen is akadályozná az egyházéit a' vegyes házasság' megengedése által. Ne is vélje azt a' kormány, hogy mind a' két résznek eleget tesz az által, ha a' magzatoknak egy része egyik, másik része másik szülőnek vallását követi: mert mindenik résznek erkölcsi és egyenesen a' lelket érdeklő jogaiba avatkozott, és mint világi törvényhatóság akár egyik, akár a' másik vallásnak elfogadásáról vagy el nem fogadásáról tegyeu rendelést, mindenkor megsérti a' másik félnek lelki szabadságát. Ugyan is, mint egy tudós protestáns megjegyze, valamint a' katolikus, ugy a' protestáns szülő sem egyezhet meg jó lélekkel, legalább következetesen gondolkodva, abban, hogy gyermekei más vallás-

ban neveltessenek, mint a' magtéban; vagy — azt kellene rendelni, hogy a' vegyes házasságból származott gyermekek között mindegyik evangélikus is, katolikus is legyen egyszermind, a' mi képtelenség. *)

Nem régiben a' vegyes házasságok iránt a' Misnai püspök, és apostoli Vicarius — Mauermann — Szászországban oda nyilatkozott a' dietán“ hogy a' sok veszedelmek', és egyenetlenségek' tengeréből nem lát más módot a' kimenekedésre, mint a' vegyes házasságokat végképen eltiltani, — hozzá adván nyilatkozásához kereken „hogy ha ezen indítványa el nem fogadtatik, ő tüstént önhatólag le fogja tiltani minden megyéjebeli papjait, hogy a' vegyes házasságokban teljeséggel meg ne merjenek egyezni, és azokban akár miképen részt venni.“ **) — Bajorországban igaz hogy az újabb polgári törvények annyira bele eresztek a' házassági szövetkezést illető dolgokba, hogy nem csak meg engedik a' vegyes házasságot, hanem azt is elhatározták, hogy ez ilyen házasságra lépők tetszésük szerint megesküdhetnek katolikus vagy evangélikus pap előtt. Azonban mind az oskolákban, mind a' szentegyházakban állhatatosan az tanítatik; a' püspökök tettel is azt rendelik, hogy a' kath. papok egyáltalán meg ne merészeljenek ilyen házasságban egyezni ***). Reményleni lehet, hogy a' Bajorok majd meg fogják maguk is ismerni az ilyen törvénytelen házasságok' kártékony következéseit, és meg fognak szünni a' katolika egyházat arra kényszeríteni, a' mit ez

*) Dr. Geisler az Athanasia folyóirat 17 füz. 1829 czst.

**) Allgem. Religionsfreund VI. Jahrg.

***) Religionsfreund „Die Quelle alles Unzufriedens zwischen katholiken und Protestanten, und die Eingreifung in das Wesen der kath. Kirche, sind gemischte Ehen. Will man aufrichtig den Frieden, man verbiethe gemischte Ehen.“ 1833. nro. 25. S. 378.

híveinek lelki veszedelme nélkül meg nem engedhet. Reméljük, hogy a' magyarországi püspökök is minél előbb az egyház főjével közölni fogják a' magyar kath. anyaszentegyháznak siralmas panaszit, mellyekre oly sok okot nyújtanak a' vegyes házasságok mind egyik mind másik félnek; és azokat mint minden rossznak forrását, végképen eltiltsák.

Z Á R S Z O.

Igaz-e hogy mindenben hátra vagyunk, vagy miben vagyunk hátra, mi okozza hátramaradásunkat, a' szellemi művelődés' irányában, mitől lehet méltán nemzetünket féltetni s a t. ? a' kegyes és el nem fogultt szívű olvasóra hagyom ezen kérdéseknek elhatározását. Végszavamban csak azt jegyzem meg, hogy a' nagy számmal összeszedett bel-és külföldi tanúkból, — kik közül kész akartva a' gyanúság, és részrehajlás' eltávoztatása tekintetéből leginkább protestánsokat választottam — eléggé kitűnik, miképen a' szellemi művelődésre legnagyobb befolyása légyen a' religiónak; de kitűnik egyszersmind az is, hogy a' mint a' religiónak elveit és igazságait helyesen vagy fonákul fogják föl az emberek; a' szerint más és más fordulatot és irányt veszzen magának a' művelődés is, 's majd az ember' rendeltetését, majd a' religió' céljait felejtve más és más célzt tűz ki az is magának, és a' szerint hol csökkenik előrehaladása' pályáján, hol álszint ölt-

vén magára kártékony hatással dúlja mind azt, a' mi az igazi közértelmességre, tiszta erényességre és csöndes megelégedésre vezethetne, Kitűnik végre az is, hogy jelen korunk' emberei nagy részént megbüvöltetve az időnek és századnak uralkodó szelleme által minden képzelt nagyságuk és fölvilágosodott nagykorúságuk mellett is azon éretlen csöcsemőkhez hasonlítanak, kik miután az édes anyai téjjel fölneveltettek, azon jótékony tápláló emlőket háladatlanul megvetik — megvetik a' religiót, mellyben neveltettek —. Világosság jött e' világra, melly minden embert megvilágít: Jezus ez, a' názáreli, ki menyből hozta alá e' földre azon igazságokat, mellyeknek keresésében, és föltalálásában századok lefolyásáig sikeretlenül fáradoztak az emberinem' bölcsei; és azokat mind önmaga, mind tanítványi szívesen közlötték mindenkivel, a' ki azokat hajlandó volt elfogadni; hogy pedig ezen igazságok az ő eredeti épségükben és tisztaságukban végig megmaradjanak, azoknak hirdetését és megőrzését egy csalatkozhatlan tanítói hivatalra bízta: 's az ember, a' Jezus' religiója által megvilágosított ember — felejtve az isteni religionak jótéteményeit, sőt, ugy látszik, arról is megfejtkezve hogy ő teremtvény — elég merésszélett az ő mindenható teremtdjének akaratját a' maga kényéhez idomítgatni; a' megfoghatlannak végzéseit saját fogyatkozott elméjével méregetni; a' változhatlanokat megmásítani 's az egész isteni kinyilatkoztatást mint nekiszükségtelent kiküszöbölni! Boldogtalan nyomorú ember! ezt ugyan megteheted tulajdon személyedre, sőt talán egy egész nemzetre nézve is; de tudd meg! boshút nem a' religion, nem annak szerzdjén, hanem önmagadon fogsz állani! Elvetheted magától Jezusnak evangeliomát, kiszakaszihatod magadat az ő anyaszentegyháza' kebeléből, de veszteni csak te fogsz az által bizonyosan, a' religio és egyház rendithetlenül állván míg az ég és föld el nem mulnak.

Igenis félve és megalázódva kell az isteni végzéseknél megfoghatlan utait imádnunk, mellyek szerint a' hitnek kegyelmét mintegy vándorlani látjuk, 's egyik nemzettől a' másikhoz térni. Ázsia volt a' keresztény religiónak bölcsője; a' hol is az valamint az értelmi fölvilágosodásnak, úgy a' józan és tiszta érnységnek 's általán a' műveltségnek jótékony fáklyáját meggyújtotta, és legvirágzóbb arany korra érlette. Alig volt jelesebb város, mellyet püspöki szék nem díszesített, 's falu, mellynek lakosi Jezust, az emberi nem' megváltásáért emberré lőtt Istent nem imádták volna. A' keresztény jámborság, melly a' helyes vallásos meggyőződésen alapult, a' legszebb polgári érnnyekkel vala párosítva; a' valódi csinosodás, a' birodalomnak bölcs és czélszerű elrendelése serény léptekkel haladt elő a' közjóllétnek eszközlésében: és mivel a' polgári törvénykönyv alkalmazta magát az evangéliomhoz, nem pedig megfordítva az evangéliom kényszerítetett magát a' polgári törvényhez szabni — nem lehetett a' legszebb, a' legkivánatosabb egybehangzást a' két külön hatalom között nem látni, és e' képen testvéri szeretettel egymást segítve nem lehetett boldogulva nem haladni mindegyiknek saját czélja utáni törekvésében.

Az egy igaz üdvözítő hitnek malasztja áthatott nem sokára Afrikába; hol annyira gyümölcsözött az, hogy még a' csekélyebb terjedésű városokban is püspöki szentegyházak diszeskedtek. Alexandria nevelte azon jeles és tudós férfiakat, kik' nem csak honukban, hanem széles e' világ' kerektségén halhatlan nevet és dicsőséget érdemlettek. De, fájdalom! alkonyodni kezdett az igaz hitnek illy magasán szállangó napja itt, miután az isteni religiónak lelkétől elidegenedve a' meghasonlásnak dühe az egybehangzó sziveket szétzaggatni indúlt. Am de az isteni religio' mennyei ihletésének szüntével eltűntek annak jótékony gyümölcsei is; a' kormányra nyomultt ész, nem birván elegendő

sikerű fénnel, borongó uralkodása fekete gyászt vont a' föld' ezen részének lakosira, melly áthatlan sőtétiségevel annyira elborította mind az elméket, mind a' sziveket, hogy a' legkábbbb tévedéseknek, és legborzasztóbb kicsapongásoknak hódolni dücsőségnek tartanak.

Ugy látszik azonban hogy a' földnek eme' két nagy része fölött mintha csak azért borult volna föl a' alá az igaz üdvözítő hitnek fényne, hogy a' világnak más részén annál nagyobb dücsőségben tüntesse föl malasztokkal telljes sugárait ott éppen t. i., hol a' polgári jóllétet, az országok' csöndességét és bátorságát az isteni religiónak alapjain nem lévén épülve, előbb a' benső önkény dülta föl, azután idegen erőszak fűzte vagy rablánczra a' honfiakat, vagy a' megigázottak' honában saját tronját emelte föl 's a' csinosodást vad durvaság, a' köz jóllétet sanyaruság, a' szabadságot csufos rabság váltá föl. Európa volt ez. Irland, Angol — és Németország, 's nem sokára ezek után áldott Pannoniánk is meghódolt az Üdvözítő' keresztvénynek; és a' mennyei bölcsesség, melly előbb Alexandriában és Cárthagóban hallatta szavát, itt emeltt tront; az egyházi hatalmat, mellyet Azsia és Afrika magáról lerázott, nyereségnek tartá Európa, 's az isteni kegyes gondviselést imádvá örömmel hódolt meg neki.

De ime! — oh megfoghatlan utja az isteni végzéseknak — a' csapás, melly Afrikát megfosztá az igaz hitnek kegyelmétől, Európának nagy része fölött is kinyujtá büntető vesszejét, és a' méltatlanok közt sőtétülni kezd — kialszik az igaz hitnek fákyája, és Krisztus' megútáltt keresztje a' földnek egy új részére — Amerikába — költözve deríti föl élet' és üdvözség szerző világát; a' hol sokkal többet nyert, mint amott vesztett elterjedvén szinte végső határáig déli és éjszaki Indiának lakosi között.

Igy mutatja meg t. i. századokról századokra a' történetek' kétségtelen sora, a' mit a' háladatlan emberi nem vonakodik megismerni „hogy a' hit Isten' ajándéka“ mellyet ó a' méltatlanoktól elvesz, és azoknak adja, kik annak méltó gyümölcseit ügyekesnek természeteni! Így tűnik ki, hogy az ég és föld elmulnak, Krisztus' igéji pedig örökké megmaradnak, 's hogy az isteni ítélet, végzés és bölcsesség ellen nincs erő, nincs tanács, nincs hatalom egyéb annyiból, hogy a' szabadakarattal visszaélők, és az Isten jóságának és kegyelmének ellen szegülők magukkal együtt sok vétkeketleneket is megfosztanak a' religi' malasztitól! Mi tehát szeretett hazámiai kérjük Jezust, kérjük meg-alázódott szívvél az Emmausz kastélba menő tanítványokkal mondván: Urunk! Jezusunk! maradj velünk! maradj velünk kérünk, mert a' nap, a' te isteni reli-giódnak napja fölöttünk is hanyatlani kezd, és a' sötét beestéledésnek veszedelme fenyeget bennünket. — Oh maradj nálunk, ha bár nem eléggé vagyunk is méltók', ám nálad vannak az örök élet' igéji — hova megyünk, ha te elvetsz színed elől bennünket. Ügyekezni fogunk mi magunk is azon világosságot követni, mellyet te kegyes mutattál háladatlan nemünknek, 's melly homály nélkül világít a' te anyaszentegyházadban, 's melly egyedül képes a' mi értelmünket megvilágosítani, szívünket ez életnek minden viszonyaiban megnyugtanni, és a' mellynek világánál hibázhatlanul munkálván szellemi művelődésünket, vissza vezet bennünket bizonyosan a'hoz, a' kitől ezen vilá-gosság jó.

„És ti fejedelmek, kik helytartóji, fölséges képei vagytok a' nagy és megfoghatlan Istennek, dűcső fejei és elevenítő szívei a' nagy társasági testnek, mutassátok tettel ilyeneknek magatokat az anyaszentegyház' és status' nagy szükségének napjaiban, és, mint békesség' angyalai eloszlatván a' fondorlásnak, és

egyenetlenkedésnek öldöklő lelkét, ujítsátok meg a földnek színét! A' ti alattvalójitoknak műveltsége a' ti dücsöségtek, és az ő boldogságuk a' ti szerencsétek. — Ti Európát nagy részént megnyugtatótok a' külső békesség által, oh tegyétek e' nagy munkátokat tökéletessé, és szerezzétek meg a' szíveknek belső csöndességét és egyességét is, melly egyedül képes amazt gyümölcsözővé és állhatatossá tenni. Hallgassátok meg a' ti gyermekeiteknek bizodalmas könyörgését, és hatalmatokkal, mellyet az egeknek és földnek ura kezetekbe adott, rendeljétek el az egyháznak üldözöbe vett állapotját úgy, hogy a' mint belső szerkesztésében változhatlan, a' szerint külső viszonyaiban is rendíthetlenül álljon a' ti trónotokkal együtt.

Téged végre kedves barátom Korszellemi, és társaidat szívesen esdekelve kérlek, bocsássatok meg, ha néhuta a' keményebb igazságot lepletlen földöztem föl előttetek!

Az igaz barátnak, a' jó orvosnak bánásmódját követtem. Vagy igazán szeretnók-e akár önmagunkat, akár jóbarátunk, minket, ha ez veszedelmes hibáinkat velünk meg nem ismertelné, vagy mi annak jó szándékból eredett szavait el nem fogadnánk? Mit ilélnénk az orvostól, ha ez akár nyavalyánkat titkolná, akár előre meg nem intene attól óvakodni, a' mi kártékony lehet egészségünkre nézve? Hidd el barátom a' dolog illy messzi nem ment volna a' vallás körüli tárgyakban eddig is, ha azoknak kártékony irányzatát a' katolikusok üdejében fölfogják; ha hoszas türelemük és néma hallgatásuk által az evangélikusokat tévedéseikben mindméljebben méljebben nem engedik merülni; ha nem találkoznak hitesegett katolikusok, kik a' helyett, hogy az igaz ösvényről eltévedtetek útba igazítanak, inkább kilábolhatnabb keringőbe vezették őket. Az én legforróbb óhajtá-

som egyedül az, mellyet barátságod nyilatkoztatott ki
§. 9, II. R. csak az eszköz' és út' választásában kö-
lönbözünk: „hogy a' honfiak között a' kölcsön-
ös kötelek ujjabb törvények által
megerősítessenek, 's eképen a' nemzet-
nek örök időkre maradandó és nevedő
köz jólléte eszközöltessék.

DE BALLAGI GÉZA.

Kérelem a' kegyes Olvasókhöz.

Minden figyelem mellett és ellen is némelly értelem zavaró hibák történtek a' nyomásban, mellyeket szükségesnek láttam kijelelni a' felre értést távoztatni kívánván.

<i>számitva fölülről</i>		<i>hiba</i>	<i>jobbítva.</i>
<i>lap.</i>	<i>a' sor</i>		
7.	29.	kötelességei	kötelességeit
27.	33.	tanítványak	tanítványait
28.	32.	még	meg
40.	8.	nemzett	nemzet'
42.	9.	követellen	közvetetlen
124.	27.	érdemeinek	sérelmeinek
152.	31.	elene	eleme
171.	18.	ő	ó
203.	17.	zcélja	czélja
215.	14.	Angyalok	Angolyok
225.	2.	adósnak	adásnak
229.	26.	szülőinek	szülőtjének
290	12.	zsidó	zsidók
—	—	a' kor	akár
296.	11.	kötötött	között

